Aksel Sandemose

Kas pranykę – sapnas

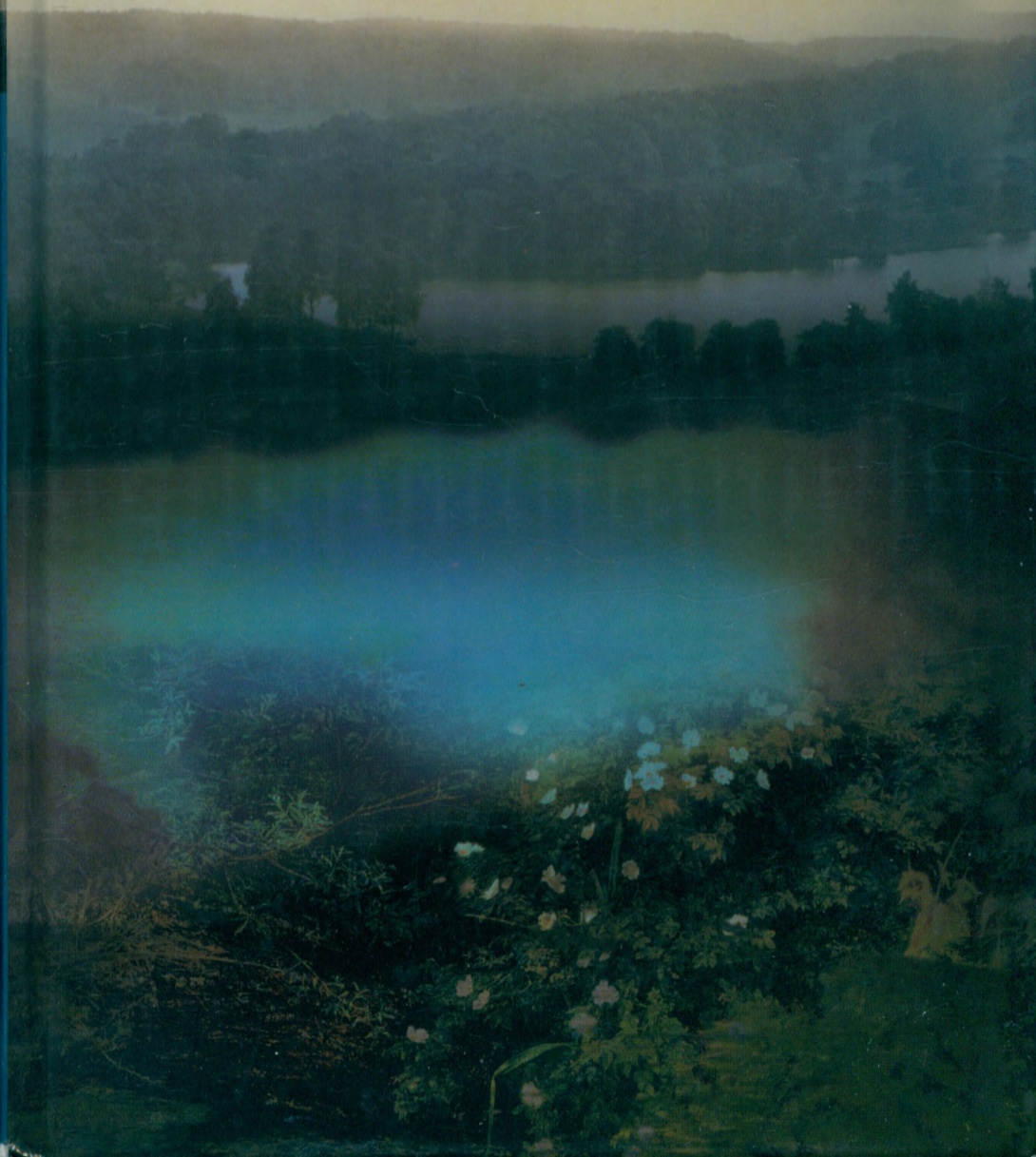

Aksel Sandemose

KAS PRANYKĘ – SAPNAS

ROMANAS

Iš norvegų kalbos vertė
Nora Strikauskaitė

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS
LEIDYKLA
VILNIUS

UDK 839.6-3
Sa-166

KNYGOS LEIDIMĄ RĖMĖ *NORLA*
THIS TRANSLATION HAS BEEN PUBLISHED
WITH THE FINANCIAL SUPPORT OF *NORLA*

Versta iš:
Aksel Sandemose, *Det svundne er un drøm,*
H. Aschehoug and Co. (W. Nygaard), Oslo, 1966

© The author and H. Aschehoug and Co.
© Vertimas, Nora Strikauskaitė, 2006
© Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006

ISBN 9986-39-426-0

Täglich ging die wunderschöne
Sultanstochter auf und nieder
Um die Abendzeit am Springbrunn,
Wo die weissen Wasser plätschern.

Täglich stand der junge Sklave
Um die Abendzeit am Springbrunn,
Wo die weissen Wasser plätschern.
Täglich ward er bleich und bleicher.

Eines Abends trat die Fürstin
Auf ihn zu mit raschen Worten:
Deinen Namen will ich wissen,
Deine Heimat, deine Sippschaft!

Und der Sklave sprach: ich heisse
Mohamet, ich bin aus Yemen,
Und mein Stamm sind jene Asra,
Welche sterben wenn sie lieben.*

* Kasdien ateidavo pasivaikščiot / gražuolė sultono duktė / vakarais prie fontano, / kur teškėdavo tyras vanduo. / Kasdien jaunas vergas stovėjo / vakarais prie fontano, / kur teškėdavo tyras vanduo. / Kasdieną jo veidas blyško ir balo. / Vieną vakarą princesė priėjo / prie jo ir tarė, žodžius berdama: / Norėčiau žinot tavo vardą, / tėvynę, kokios tu genties! / Mano vardas, – atsakė vergas, – / Mohametas, esu iš Jemeno, / iš tos asrų genties, / kurios vyrai miršta nuo meilės *(iš vokiečių k. vertė Zita Mažeikaitė)*.

Pirmoji pratarmė

San Franciskas, 1944-ųjų gegužė

Užvakar nusistatęs norvegų stotį, išgirdau, kad vokiečių nelaisvėje žuvo Suzana Gundersen.

Ją paminėjo kaip rašytojo Gunderio Gunderseno žmoną.

Iš krėslo pakilau po pusės paros. Kilstelėjau galvą ir išvydau didžiąją sekundžių rodyklę, nebyliai slystančią laikrodžio ciferblatu.

Suzana, o tu juk taip bijojai. Pamenu, Parko alėjoje aną vakarą, kai jie į mus šovė, pastebėjau, kaip tavo širdis iš baugesio sustingo. O tą naktį, grįžus Gunderiui, įkišamo į duris rakto garsas – niekados nemačiau, kad žmogus šitaip persigąstų. Vėliau visuomet apmirdavai, išgirdusi rakto brazdesį automatinėje spynoje.

Nežinau, kaip įveikiau šių dviejų parų agoniją. Juk taip yra: mąstydami apie kito skausmą atveriam savąjį. Suzaną Gundersen jie išvežė į Vokietiją ir užmušė.

Gunderis sykį man tarė:

– Niekuomet nerasiu ramybės, kol Suzana gyva.

Dabar ramybę Gunderis atgavo.

Praėjus dvylikai valandų skambučiu išsikviečiau Karlsoną. Stovėdamas tarpduryje stebeilijo į mane – jam, mačiau, dingojosi, kad gėriau.

Išpasakojau jam viską. Kaip viską? Tiksliai nežinau, ką apsakiau. Jis mane prispyrė nusirengti ir atsigulti.

Vos trumpai akimirkai pradingo. Paskui išbuvo čia visą laiką. Sėdėdamas mano krėsle skaitė – žinojo, kad nemiegu.

– Geriausia gal būtų, – sykį ištarė prislopintai, – kad atvyktų daktaras ir suleistų jums vaistų?

Nenorėjau jokių vaistų. Užsimerkęs pragulėjau visą dieną. Vėlei pakilau vakarop. Karlsonas čia tebesėdi šalia, už manęs, mano mėgstamame krėsle. Skaito apie Bukerį Vašingtoną*.

Paklausiau, kiek jam metų. Keturiasdešimt penkeri.

Sunku pasakyti, kaip viskas prasiveržė. Prašnekau kažin ką apie tai, kad viską būtina taisyti, kad gyvenimas ypač prastai sudėliotas. Beprasmiška, kad po visko, kas nutiko, ir kai Suzana mirusi, gyvenu toliau.

Karlsonas padėjo Bukerį Vašingtoną ir prakalbo apie Andų kalnus.

Jis privertė mane klausytis. Sukūrė paveikslą mano tinklainėje. Kalnus ir mišką pamačiau visai kitokius, negu esu pratęs regėti. Išvydau mėlyną dangų virš neapsakomai mėlynų kalnų.

Karlsonas ten medžiojo kalnų liūtus**. Sutarėm, kad į tuos kraštus nukeliausime.

– Nes taip jau yra, – kalbėjo Karlsonas, – kad jūsų gyvenimas sudėliotas visai neprastai. Jums dabar penkiasdešimt penkeri ir tebesat tvirtas vyras. Sunkiai triūsėt, įkūręs didelę įmonę, tačiau turėjot laiko ir gyventi. O dabar visa tai, kuo gyvenot, baigėsi.

Ir kas toliau? Jums penkiasdešimt penkeri. Jums liko penkiolika dvidešimt metų viskam apmąstyti. Jūs turit penkiolika dvidešimt metų tolimoms kelionėms po visą pasaulį. Matau po trejų metų jus išlipantį į krantą Melburne, nes geidaujat pamatyt Australiją. Regiu jus laivelyje iriantis per Gangą.

* Washington, Taliaferro Booker (1856–1915) – JAV švietėjas, reformatorius ir rašytojas, žymus afroamerikiečių veikėjas *(čia ir toliau – vertėjos pastabos).*

** Kalnų liūtas dar vadinamas pantera, kuguaru, puma, kačių šeimos žinduolis, itin paplitęs Amerikos žemyne.

Blankiai šyptelėjau:

– Kas, tiesą sakant, jūs toks, Karlsonai?

– Aš? Gimiau Kristianijoje ir, kaip sakiau, mano tėvas buvo Boltelekeno mokyklos direktorius. Išsilaikiau egzaminus ir sprukau iš namų.

– Ir vedėte prieš keletą metų, apsistojęs jau čia, pas mane?

Jis linktelėjo:

– Mari yra gera mergina.

Truputį drovėdamasis ištariau:

– Matyt, niekad nesitikėjote išvysti manęs verkiančio?

Karlsonas kaip ir pasvėrė prieš atsakydamas:

– Ne, po teisybei, ne. Aš pats nustojau, kai buvau trisdešimt penkerių.

Trumpai nusijuokiau ir Karlsonas žvilgtelėjo į mane nustebęs.

– Na, – tarė jis, – aš taip pat juk visa tai patyriau, o vidų skausmingai drasko ir tuomet, kai tau trisdešimt penkeri.

Taigi čia sėdėdamas rašau apie Karlsoną, savo liokajų, kuriam tik ilgokai pas mane išbuvus, sužinojau jį esant norvegą.

– Kada visa pasimiršo, Karlsonai?

Jis pažvelgė man tiesiai į akis:

– Tai niekados nepasimiršta.

– Bet vedėt?

– Taip, – atsakė, – vedžiau.

Šiandien gulėdamas galvojau apie vienišą argentinietį, kuris taip dažnai mane atlankydavo Oslo viešbutyje. Šįkart troškau galėjęs būti jam maloningesnis. Mintys klaidžiojo, jaučiau skaudulingiausią tuštumą. Kiek gyvenu, viskas, ką bedariau, buvo taip kvaila. Sopulinga tuštuma dabar, netvarumas prie vokiečių nužudytos Suzanos palaikų. Kaip ten apskritai buvo su Suzana? Kodėl jai leidau likti Norvegijoje? Kodėl, kodėl? Kur link veda mano bergždžia klajonė po žemę? Ką gi čia parašiau šioje knygoje: „Žmogžudystė ir meilė yra vieninteliai dalykai, apie kuriuos

verta rašyti“. Netiesa, nėra to, apie ką rašyti verta. Vienintelis dalykas, kuris kažko vertas, yra tyla, sėdėti visiškoje tyloje ir klausytis jos be jokių troškimų.

Gulėdamas prisiminiau vyrą, padegusį visus paupio brūzgynus Kanzase. Galvojau apie grandinėlę, kurią paėmiau iš Agnesės, apie brolį, nušautą vokiečių. Dabar jis ilsisi tėvų kape Gjerstade. Mintys klaidžiojo, galvojau apie Mari, netvarumas, netvarumas. Ir nuolatos sugrįždavo Suzanos, jų nužudytos, vaizdas, regėjau ją gulinčią prie sienos, kruviną ir sudaužytą. Žinau, kaip viskas atsitiko, išvydau, kai šią svetainę pripildė žodžiai: tarp paskutiniųjų, žuvusių vokiečių nelaisvėje, yra Suzana Gundersen, mergautine pavarde Tielė, rašytojo Gunderio Gunderseno žmona.

Ar Gunderis vis vien atrado ramybę?

Mintys nuklydo prie mažo berniuko, pririšto laukuose šalia Ornės įlankos, ir vėl prie Suzanos, vis prie Suzanos. „Mintis tave paleis, man mirus, bet niekad niekad iki tol“. Prisiminiau mirusį tėvą, kai dar būdamas gyvas vaikštinėjo sode, kuris kitados jam priklausė. Namines pelėdas, ūkavusias Jenės ganiavoje, ir aną rūškaną rytą, kai iš uždraustos medžioklės sniegplute maknojome namo. Pamenu 1940-ųjų gegužės septynioliktąją. Pamačiau apsinuoginusios Mari Bruk nuotrauką, šaukiančią man priešais nuo skelbimų stulpo, kupiną nevilties Jenės verksmą man išvažiuojant, jos tėvą, nusiskandinusį prie Filipstado.

Ir Gunderį, kuris rašant vedžioja mano ranką, tą, iš kurio gyvenimo paveržiau galimumus, iš kurio atėmiau vaiką. Gulėdamas miniau kavinę „Kampas“, nepažįstamą raganą, kuri ketino kažko įpurkšti į akis Bjernui Lundui, ir orkestrą, grojusį „Suomiją“*, kai neišdrįso sugriežti „Taip, mes mylim“**.

* Patriotinė suomių daina („Finlandia“, kompozitorius Jeanas Sibelius, 1865–1967), skirta sutelkti nacionalinį pasipriešinimo judėjimą prieš Rusijos imperiją.

** Norvegijos himnas.

Aprašiau žmones, kurie sėdėdavo „Kampo“ kavinėje. Džiaugiuosi juos pažinojęs. Jie pateko į kalėjimą arba atsidūrė prie sienos, jie niekados daugiau neatsilankys „Kampe“, tačiau tarp staliukų dažnai gali išvysti vaikštinėjant jų šešėlius. Stovėjo nuleidę galvas, kai atlikus pareigą išaušo diena. Jie neištarė nei *taip,* nei *ne.* Leidosi į mirties karalystę ir netgi ten atskalūnas perniek maldaus jų atleidimo.

Žingsniuodamas Rozenkrantco gatve vieną tamsų rugpjūčio vakarą, visai prieš išvažiuojant, aplenkiau dvi jaunutes merginas, vos pastebėjau jas užtamsintoje gatvėje, kai viena glosnioje tamsoje pasakė kitai: „Nebūtina mylėt visus, tas sukelia vargus“. Ir jos nutolo, bet balsas, mano išgirstas, pasiliko lyg glamonė. Stipriai suaudrintas pasukau iš paskos. Mergaitės balsas užtemdytame mieste eilėraščiui įkvėpė daugiau gyvasties nei tas kartas, kai jis užgimė. Dabar merginas tamsumoje įžvelgiau kaip kažką tamsesnio, jų žingsniai nutilo ir išgirdau, kaip lengvu paukštelių ciepsėjimu viena kitai tarė: viso.

Jaučiausi prislėgtas ir nerangus, praeidamas pro dvi gležnas merginas, kurias vos jutau, pamačiau baltų dantų žybtelėjimą ir savo laužyta šneka tariau: „Bet savo labui nešiok ką nors širdy“.

Kažkas man sykį pasakojo, jog viename laiške Balzakas yra rašęs maždaug taip: „Žmonės daug kalba apie pirmąją meilę, tačiau savo ruožtu meldžiu Dievą, kad man padėtų išgyventi vėlyviausiąją“.

Žinau, kad ją įveiksiu, tik kai nurims širdis. Ji buvo mano jaunatvės draugė, kuri sugrįžo. Didysis sapnas, susapnuotas iki galo.

Radau išėjimą iš tamsaus labirinto, bet nė sykio – kelio iki laimės. Ji nebe tokia svarbi dabar, kai Agnesė Suzana yra mirusi.

Tave gali suklaidinti povandeninės tėkmės ir tikėsi jas esant tikruoju gyvenimu – visa tai tęsis, kol vieną rytą pakrantėje rasi savo kūną.

Štai sėdžiu apimtas bejėgiškumo, baugindamasis to, ką ji turėjo ištverti. Regiu blausią rytmečio šviesą sunkiantis pro kameros langą ir lėtai išryškinant išniekinto Suzanos kūno siluetą.

Mano sūnau, tu niekuomet jos neišvysi gatvėje, tavo motina niekada į ją nerodys sakydama: „Žiūrėk, štai ten žingsniuoja ta, kuri paveržė iš tavęs tėvą". *Aš* ją regėsiu, nes ji per amžių amžius mano, ir dieną naktį jos atvaizdą matau taip aiškiai, tarsi ji stovėtų kambary. Pažįstu smulkiausius šio veido bruožus, kiekvieną kūno liniją, balso skambesį, jos tylų niūniavimą, kai vaikšto viena, juokingą vaikišką veiduką, kai nukanda siūlą. Jaučiu jos bejėges rankas, lyg būtų mano paties. Joks žmogus to negalėjo iš manęs atimti, o juo labiau ir mirtis. Jei esti tamsos valdovas ir šviesos, su tuo, kas yra tarp moters ir vyro, jie siejasi daugiausiai. Nedaug dalykų, kuriais iš tikrųjų tikiu, tačiau tikiu paklydimu, baime ir savo paties kūnu, išplaunamu į krantą.

Iš Suzanos išmokau kaip iš nieko kito ir ne per tai, ką žinojo, o kuo buvo. Dievas ir Nelabasis šėlo joje iki kraštutinumo, bet ji negalėjo vieno jų išlaikyti atskirai nuo kito arba su kuriuo nors susidoroti, o tuomet išeidavo vien nepagrįsta labdarystė ar nepagrįstas blogis. Ji galėjo tapti pašaukta ganytoja. Vis dėlto netapo niekuo, kol nenužengė į mirties slėnį, išsigandusi ir viena, kur įgijo savo prisikėlimą. Ji buvo didis žmogus, bet kaip tik didiesiems ankstyvaisiais ir pamatiniais metais labiausiai reikia šilumos ir draugiškumo. Ji to nepatyrė. Galėjo tapti viena tų, kurių laukiame.

Karlsonas sėdi įsigilinęs į Bukerį Vašingtoną. Taip, Suzana, jaučiu, kad išgyvensiu, o juk tu, būdama ten, kur esi, tikriausiai neturi nieko prieš. Mane užvaldęs noras, kurį visi, jauni ar seni, turime tokiais mirksniais kaip šis: kad išties galėčiau panaikinti, ką padariau bloga. Tu nieko blogo nepadarei, nes susimokėjai, ir po tavęs išliko vien gera.

Užkloju tave, Suzana, drobule. Regiu tavo stambų ir gerą veidą, į kurį Gunderis sykį taip smogė, kad neįmanoma buvo atpažinti. Taip turėjo pakrypti – aišku, tą supratai.

Dabar pabuvai budelių rankose. Nė vienas tų, kurie tave mylėjo, negali kaip piligrimas nukeliauti prie tavo kapo. Ką tik krito žvaigždė.

Patys žmonės niekados nesudarytų tokio gero rinkinio iš visų sluoksnių, su aliai vienu tautos atspalviu, kokį vokiečių kapralų protai atrinko Norvegijoje. Net jei tarp jų buvę nuolatinių prasikaltėlių – pirmiausia jie Norvegai. Kada nors, kai šie vardai iškils pergalės paminkle, stovėsim priešais norvegų tautą, bet kažko trūks, jei nerasim tarp jų Suzanos Tielės Gundersen vardo.

Paskutinį kartą rašiau prieš keturiolika dienų. Karlsonas ir Mari šiandien sukraus likusius daiktus, pasiimsiu juos abu su savimi – išvykstame rytoj.

Šis rankraštis nuo pat pradžios turėjo kelias pratarmes. Taigi tau teks dar viena, ta, kurią parašiau, kai nutariau daugiau neberašyti. Man dažnai atrodo, kad viskas yra vienos pratarmės.

Fabrike mano dalis perėjo bendrovei. Man tas neberūpi.

Gausiai dabar rašo apie išvadavimą. Jie įsiveržia per vėlai, kad išgelbėtų Suzaną. Ar ne visi mes taip galvojame? Trokštame, kad būtų išgelbėtas tas arba kitas, kol vandalai neatėmė jiems gyvybės.

Visa šita tau bus persiųsta, kai tapsi pilnametis, arba vėliau, jei tiek ilgai gyvenčiau. Neturiu dėl ko perspėti, likimas tau seniausiai nuskirtas ir nesileis perkeičiamas. Vis dėlto atmink šiuos senojo faraono Amechotepo IV žodžius: „Gerai saugok savo širdį, nes nelaimės dieną nebus nė vieno draugo“.

Sunku plunksną padėti į šalį. Su mielu noru tave išvysčiau, bet esu toks, koks esu, ir liksiu vienas.

Tavo tėvas
Džonas Torsonas

Antroji pratarmė

San Franciskas, 1940-ųjų rugsėjis

Lange toli prie ežerėlio akinamai žėri vakaro saulė. Kai ten pažvelgiu, į akis smogia šviesa. Namuose esu vienas. Per nesusipratimą visi tarnai gavo laisvadienį, bet papietavęs ir mažumą pabuvęs pats su savimi pajutau nesudrumsčiamą ramybę. Ūmai man patiko, kad, niekas kitas be manęs, šiame didžiuliame name negalvojo ir nekvėpavo.

Iš pradžių sėdėdamas verandoje rūkiau, nors neatsiverčiau knygos, kaip pratęs. Cigarui įpusėjus nuėjau į vidų ir susiradau kelionės į Norvegiją užrašus. Akimirksniui prisėdęs žvelgiau į gausią popierių šūsnį. Įvairiausios rūšies popierius: laiškų lapai, maži užrašų bloknotai, valgiaraščiai, vokai, nudrėksti laikraščių pakraščiai.

1939-ųjų vasarį traukiniui išriedėjus iš San Francisko, po poros valandų mane pirmą kartą apėmė stiprus nerimas, kuris paskui dažnai sugrįš, tais ateinančiais metais, tiek visko atlaisvindamas ir iškeldamas į paviršių. Bangomūša sieloje. Pasireiškusi pirmiausia noru išlipti kitoje stotelėje iš traukinio ir atsisakyti visos kelionės.

Ko man reikėjo Norvegijoje? Paskutinį kartą ten lankiausi prieš trisdešimt vienerius metus ir tos šalies net nepažinsiu. Geriau būčiau likęs Kalifornijoje.

Iš traukinio, žinoma, neiššokau. Vietoj to įnikau gilintis į savo

nuotaiką, kuri panėšėjo į baimę. Kas ten išties buvo, gal paaiškės iš šių puslapių.

Jutau kažin ką panašaus į slinktį. Netekau pusiausvyros taško. Šiek tiek vėliau, sėdėdamas traukinio restorane, nusprendžiau, kad kelionėje rašysiu dienoraštį ir pradėsiu jį nieko nelaukdamas. Dienoraštį jau sykį esu rašęs, bet prieš daugelį metų, daugiau kaip prieš trisdešimtį. Vėliau nerašiau jokių užrašų, išskyrus tuos, kuriuos galiu darbo laiškuose atsekti pagal datas. Iš jų atseku dienas ir priskiriu jas dalykams, nutikusiems man ir asmeniškai, pavyzdžiui: kada gi susipažinau su Mari? Taigi visai prieš pat nusikratant Hario Glyno, aptuštinusio kasą, ir tas aiškėja iš štai tokio laiško, kuriame minima, kada jis privalėjo išvykti. Verslininkas vargu ar turi kokį kitą dienoraštį, kita vertus, to pakanka, kai kalbame apie išorinę įvykių tėkmę.

Kai sugalvoji rašyti dienoraštį, tiek dalykų ketinimui kliudo. Rašydamas detektyvinį romaną į pirmus puslapius sudėčiau visus sukrečiančius nutikimus, o toliau imčiausi sintezės. Didingi ir siautulingi įvykiai yra banalūs, bet į juos spoksome ir nesistengiame rasti jiems paaiškinimo. Kas yra žmogžudystė? Taškas veiksmų grandyje. Galbūt jie labai svarbūs, bet pati žmogžudystė – vien taškas.

Trečioji pratarmė

Oslas, 1940-ųjų birželis
San Franciskas, 1944-ųjų balandis

Žmogžudystė ir meilė yra vieninteliai dalykai, apie kuriuos verta rašyti.

Vieną vakarą man tą pasakė Gunderis Gundersenas ir pridūrė: nes mes apie nieką kitą negalvojame.

Žmogžudystė ir meilė. Turėjau abu šiuos žodžius užrašyti, kad galėčiau pradėti. Šias dvi sąvokas turėjau nuo savęs atitolinti, kaip būna, kai kažką neši ir turi tai padėti ant stalo, kad rankos būtų laisvos.

Nesu matęs nė vieno, taip palūžusio kaip Gunderis, ir nė vieno, tapusio tokiu per visai trumpą laiką. Manau, Suzanai patiko jį tokį regėti. Atminęs bejėgį jo žvilgsnį, atsidavusį ir įskaudintą lyg šuns, pasistengiu reginį kuo greičiau užmiršti. Tačiau privalau paminėti, taip atitolindamas nuo savęs, kad rankos taptų laisvos.

Surašysiu visai viską, pažiūrėsiu, ar tai suteiks aiškumo.

Gunderis apie ją šnekėjo šiurkščiausiais žodžiais. Jam nepakako jos vadinti pasileidėle.

Ji buvo pasileidusi ir iš jos lūpų nesklido nė lašo teisybės. Meluodama varžėsi pati su savimi ir šmeižė visus, kuriems jautė nors menkiausią priešiškumą ar kurie jai niekuo nepravertė. Ji buvo paviršutiniška, buvo silpna ir visiškai nepastovi. Laužė visus pažadus ir tai, ką darė, apjuosdavo gynyba. Ji buvo kvaila, nes nematė bendro vaizdo. Suskubdavo šlietis prie svetimų ir ilgai nedve-

jodama išduodavo draugus. Pašalaitį apgaubdavo paslaugumu ir leido artimiesiems pragaišti.

Taip, visi pažinojusieji ją atsimins tokią, nes ir pats juk gana dažnai girdėdavau taip apie ją atsiliepiant. Vis dėlto ar tai nebuvo vien prastas vardas, jos užsitrauktas? Ką tik pats apie ją taip rašiau, bet ar išties taip manau ir kiek čia vienpusiško susierzinimo, kad visados kenkė kitiems žmonėms? Ar jos „kaltė“, kad buvo nelaimės šauklė arba, aštriau tariant, nesantaikos kurstytoja?

Maniškis prekiautojas knygomis kaip tik atsiuntė vieno švedo, vardu Tiorngrenas, knygą. Šis aprašo žmonių tipą, kuriam visiškai akivaizdžiai priklausė Suzana, – turiu pacituoti, nes tiesiog išsižiojau išvydęs, kaip išsamiai ją apibūdina kažkas, jos net nepažinojęs: *I svårare fall kan hon knappast tala med någon utan att hänga vid hans läppar, känslig för varje skiftning i tonfall och minspel, med hela sin varelse inställd på att få så godt betyg som möjligt. En sådan människa är önskningar, att uppfylla andras förväntningar och önskningar, att klamra sig intill dem, proteusartat anta deras stämning, minspel, talesätt och vanor, oupphörlig utplåna sitt eget jag, kort sagt: identifisera sig själv med den hon just har framför sig.**

Tokia buvo ir Agnesė. Būtent už tai labiausiai ir mylėjau jas abi, kad ir kiek mėginčiau vaikiškai purtyti galvą. Toliau Tiorngrenas rašo: *De tror att vad de hyser är det samma som andra menar med känslor. En „als-ob“ – människas kärlek eller tillgivenhet är i början utomordentlig tjusande och lyckliggörande.***

* Kai toks atvejis sudėtingesnis, ji kitaip beveik negali kalbėtis, tik neatplėšdama akių nuo kito lūpų, paveikiama kiekvieno intonacijos ar mimikos pasikeitimo, sutelkusi visą savo esybę tam, kad būtų kuo geriau įvertinta. Šis žmogus esti troškimas pildyti kitų lūkesčius ir troškimus, įsikibti, priimti lyg Protėjui jų nuotaiką, mimiką, kalbėjimo būdą ir įpročius, nepaliaujamai sugriauti savąjį „aš“, trumpai tariant: save pačią identifikuoti su tuo, ką mato prieš akis *(šved.)*.

** Jos mano, kad puoselėja tai, ką kiti vadina jausmais. Šio „als-ob“ žmogaus meilė arba atsidavimas iš pradžių yra nepaprastai žavūs ir suteikia laimės *(šved.)*.

Taip ir buvo. Bet pagaliau, jei kalbėsime apie kaltę, tai juk Suzanos savybės lėmė, kad šalia jos visados atsirasdavo vyras, nešantis jos poelgių naštą, vyras, tam pasiryžęs. Daugelį metų jos skydas buvo Gunderis. Paskui kurį laiką aš. Šalia savęs turėdama vyrą, ji aklai keršijo už esamas bei menamas skriaudas ir leido jam prisiimti didžiąją atpildo dalį. Tikrai taikli būtų pastaba, kad būtent Gunderis, aš ir kiti elgėmės kaip jos nedraugai, nepakuždėdami į ausį įspėjamo žodžio. Ji niekuomet nedrįso veikti prieš draugo valią, jei dar neturėjo pasirūpinusi kito. Skaudu suvokti, kaip Oslo šurmuly ji įsitaisydavo draugų, kad jie perimtų smūgius susiklosčius naujoms situacijoms, žmonių, apie kuriuos ji bjauriai atsiliepė prieš dieną ir kuriuos bjauriai apkalbės po dienos. Buvo iš tiesų baisingai pramani įsitaisyti patiklių gynėjų, likdavusių paskui su pamušta akim. Jei tą visą veiklumą, kuris atsiskleisdavo intrigomis, būtų nors kartą nukreipusi kita vaga...

Papasakosiu dar daug ko apie ją, apie tai, kodėl ją pamilau ir kad neįstengsiu jos kada nors pamiršti.

Ši istorija bus ir apie Suzaną.

Ši istorija yra apie Agnesę. Istorija – kaip juodoji povandeninė tėkmė, viskam, kas man nutiko vėliau. Jei ne ši vaikiška meilė, daugiau nei po trisdešimties metų mano brolio nebūtų nubaudę už žmogžudystę.

Kai stebiu, koks painus gali būti žmogaus gyvenimas ir kiek mažai žinome apie varomąsias jėgas savy, mano tikėjimas taika tarp tautų pranyksta. Mes nugrimsime į dugną. Mes norime paskęsti. Kai net vienas žmogus negali savimi pasitikėti ar aiškiai savęs pažinti, kaip tuomet pasitikės ar supras viena kitą dvi ar dvi dešimtys tautų.

Maniau, vykstu į Norvegiją, kad išvysčiau senolių žemę ir patirčiau tai, ką knygos ir laikraščiai rašo apie Amerikos norvegus, sugrįžusius namo. Jau žinau vykęs įkūnyti meilės istorijos,

nutikusios prieš amžius su moterimi, kuri dabar – suvargusi moteriškė su tuzinu vaikų. Vykau į Norvegiją, kad atrasčiau ją vis dar aštuoniolikos. Rašysiu apie meilę, kuri niekados nesunyko ir niekam nežinant toliau gyvavo tamsiuose pogrindžiuose, apie neapykantą, likusią gyvybinga man nežinant, ir apie tai, kaip žmogus apgauna pats save.

Šis pasakojimas apie kelionę iš San Francisko į Norvegiją, apie tai, kaip šalį regi pašalietis: nuolatos pro langus iš išorės ir niekados pro juos iš vidaus... Šis pasakojimas – apie žmogžudystę ir prastą detektyvą.

Taip pat šis pasakojimas apie tai, kaip pasirodę ketagalviai siaubė Norvegiją ir Vokietijos vardą pavertė šlykščiu tvaiku. Pasakojimas apie balandžio devintąją.

Palei namų sienas leidausi žemyn Tordenskjoldo gatve. Nesimatė nė žmogaus. Riaumojo skriejantys pažeme lėktuvai. Priešlėktuvinė gynyba veltui pumpavo į juos sviedinius, lėktuvai net nereagavo. Iš už vartų išlindo moters galva. Akimirksnį paspoksojusi, moteriškė perbėgo gatvę. Neišvengiau minties apie žiurkę.

O aš pats? Stabtelėjęs pažvelgiau į atspindį lange. Į veidą, kurs mano, mirties kaukė raiškiomis akimis. Į šerius ir nešvarią apykaklę. Nesu savęs tokio matęs. Kažkas iš žmogaus, išvysto ten, stikle, manęs nebeapleis.

Kai pasiekiau Tordenskjoldo aikštę, policininkas man šūktelėjo:

– Skubiai ieškotės priedangos!

Pasileidau Rotušės gatvės link. Tuščia, vien lėktuvų ir kulkosvaidžių gaudesys iš visų pusių. Tolėliau pasigirdo riksmas, bet nemačiau jokio žmogaus. Iš lėktuvo, besilaikančio gatvės linijos, kaip kruša pliekė sviediniai. Stovėdamas prisiplojęs prie uždarų vartų pirmą sykį suvokiau, kad nebijau. Užsimerkiau. Ar taip neatsitiko ir visiems, kuriuos šįryt susitikau? Toji, turėjusi

tapti visokių siaubų diena, kaip iš anksto manyta, tapo Diena be baimės. Rodės, bemaž blogiau. Kažkas atsitiko, pagaliau kažkas atsitiko – ir ne tai, kad virš miesto griaudė bombonešiai, nes tai vis dėlto tebuvo techninis dalykas, – tačiau pagaliau nors sykį įvyko kažkoks lūžis žmonių sąmonėje ir tauta patyrė neįmanomą dieną, kai mirė baimė.

Ar tas rytas nebuvo pilkesnis už kitus, išties pilkesnis? Žvelgiau į tuščią gatvę, gatvę išmirusiame mieste. Be perstojo staugė pakibusi sirena. Paskutiniojo teismo dienos trimitai aidėjo, bet mirusieji liko gulėti.

Ir ne pilkuma veikė vaiduokliškai. Apie ją pagalvojęs nusižiovavau, ir žiovulys buvo tarsi atsakymas: šitai nuobodu. Į pasakymą netalpinau to paties kaip prieš dieną, tačiau nuobodulys geriausiai tinka – pilkai ir bjauriai nuobodu.

Perėjau įstrižai gatvę, kad nusileisčiau prie tvirtovės. Vėl staiga atsirado žmonių. Kaip ir kitais kartais, sirenoms paskelbus antpuolį, žmonės akimirkai išsislapstydavo, bet tuoj išlįsdavo pasižvalgyti, nuo ko turi slėptis. Kiekvieną sykį, dar gerokai prieš atšaukiant pavojų, gatvės prisipildydavo žmonių.

Kai prisiartinau prie tvirtovės, ten buvo ramu, nors priešais mane policija varė žmones Tordenskjoldo aikštės link. Ėjau visiškai vienas. Senosios viduramžių pilies langai ir sienos buvo išvarpyti kulkų.

Fiorde išniro nauji lėktuvai, ir prisiminiau, kad skelbtas pavojus. Pasukau prie kelių dėžių, stovinčių prieplaukoje, turėdamas aiškią nuojautą, kad bergždžiai. Bet į kažką norisi atsišlieti.

Kai vėl ėmiau protauti, suvokiau, kad stoviu svirdinėdamas netoli dėžių, sudraskytų į šipulius. Krimsnojau ir spjaudžiausi. Burnoje buvo pilna žemių, o akyse šapų. Kažin kas nutiko klausai, ilgai negirdėjau nė garso. Nebus ir penkiasdešimt metrų nuo vietos, kur krito bomba, ant kalniuko į tvirtovės pusę. Senus vartus suplėšė į gabalus bei nukirsdino porą lapuočių.

Gatvėje buvau nugriuvęs. Tolėliau tarp žemių ir aštrių akmenų mėtėsi cigaras ir skrybėlė. Cigaras sumaitotas. Man iš burnos išmuštas mažo akmenuko. Dangus nubaudė poną, kuris stovėdamas rūkė cigarą. Pats buvau sveikas, nors ganėtinai purvinas.

Ne, tą juk žinojau. Skubėdamas centro link kankinamai mąsčiau, kad nuobodulys nėra tikslus žodis. Nūnai suvokiau, kas darosi. Darnos šalininkui gadino nuotaiką būtent griovimo bjaurastis. Tokį patį, tik visiškai iškerojusį jutimą, neaiškų ir šiek tiek nemalonų, turi kapstydamas skruzdėlyną: štai stypsodamas kažką griauni, nors griauti nėra jokios priežasties. Uoli skruzdė juk nieko tau nepadarė. Matai, kaip ji blaškosi, ir jautiesi nekaip.

Taip ir buvo. Tiktai aš jaučiausi ne truputį nekaip, o smarkiai nusiminęs. Nuobodu nebuvo, kaip regėjosi pirmiau, kai tvyrojo apmirusios mintys. Buvo taip nenuotaikingai sielvartinga, kad užsinorėjau prisėsti skruzdėlyno pakrašty ir tame nedalyvauti. Taigi būtent *šitaip* Oslas sutiko aną rytą, palikusį skiriamąją žymę šalies istorijoje. Tai neatitiko nieko, ką buvau skaitęs apie karą ir netikėtus bombonešių antskrydžius. Visa buvo taip absoliučiai ir iš esmės *kitoniška.* Miestas, per porą valandų visiškai susiėmęs, lūkuriavo su ledine ramybe. Tai buvo taip savotiška, kad jaučiau, kaip skauda smegenis, tą perprantant.

Tuomet prasidėjo tai, kas visiems žinoma ir ką rašytojas pavaizduos po dvidešimties metų, kai neapykanta virs plėnimis, ir jaunuolis, kurį galbūt matei gatvėje su aitvaru, regės, kas nutiko šiandien, iš visų pranykusių metų perspektyvos. Jis tau apsakys, kas iš tiesų nutiko.

O mes, likusieji?

Mes nežinom.

„Po dvidešimties metų, kai neapykanta virs plėnimis“, – taip rašiau. Skaitau 1944-ųjų pavasarį. Žodžiai buvo užrašyti Admi-

nistracinės tarybos* laikotarpiu, 1940-ųjų vasarą. Po dvidešimties metų, kai neapykanta virs plėnimis?..

Turėjau nervingai paminėti dalykus, į kuriuos buvau įsitraukęs, – lyg iš anksto juos atitolinčiau nuo savęs, šiek tiek atitraukčiau nuo tinklainės: žmogžudystę, moteris, meilę, karą.

Per smurtinius įvykius sulaukiame suknežintos perspektyvos. Skamba paprastai ir savaime suprantamai, bet žinau, kad kol kas tik keletas mūsų suprato, jog įvyko kaip tik *tai.* Jau beveik penkerius metus kariaujančioje šalyje kiekvienas žmogus tiesiai prieš akis, be atstumo ir gelmės, matė ištisą savo gyvenimą. Viskas, rodėsi, buvo ką tik: vaikystė, jaunystė, tėvai, pirmoji meilė, viso gyvenimo triūsas – ir karas su groteskiniu savo melu. Skendėjome chaose iki kaklo ir nuosavu gyvenimu spjaudėmės it purvu.

* Administracinė taryba valdė Norvegiją 1940 m. rugpjūčio 15 d.–rugsėjo 25 d. Įsteigta, kai Vokietija okupavo šalies dalį. Nariai davė priesaiką hitlerinės Vokietijos įgaliotiniui.

Ketvirtoji pratarmė

San Franciskas, 1940-ųjų ruduo

Šitai taip pat parašyta, kai dar nežinojau, kad turiu sūnų. Sklaidau tą dabar, vieną 1943-iųjų gruodžio vakarą.

Pasakojimą apie Agnesę gali skaityti kaip atskirą istoriją. Ilgainiui pamatysi, jog turėjai jį išgirsti, kad iš tos visumos nors ką suprastum. Iš jo viskas sklinda.

Jis ilgas ir išsamus, su begale nukrypimų ir ne itin įsimintinas. Banali ir širdį verianti jauno vaikino meilės istorija, kokią ją regiu praėjus daugeliui metų. Negalėjau jos surašyti nei trumpesnės, nei ilgesnės. Tau atiteks ir ji, ir su ja susiję apmąstymai, mat viskas kartu seniausiai sustingo į vieną visovę.

Visovę, gerą ar netikusią, to jau aš nežinau. Pasistenk ją išvysti per fizinę metaforą tarsi sukalkėjimą plaučiuose po ligos, kuri jau seniai tave marina.

AGNESĖ

Pirmąsias savaites, kai sugrįžau į San Franciską, naktimis dažnai prabusdavau, nes per miegus verkiau.

Gunderis Gundersenas buvo vienas iš keleto – galbūt vienintelis vyras, kuriam Norvegijoje pajutau kažką panašaus į draugystę. Iš visos istorijos aišku, kad niekam kitam neužtraukiau tokios

nelaimės, kaip jam. Jis mylėjo moterį, kuri buvo jo, ir nežinau, kiek naktų, gulėdamas be miego, stebėjausi, kodėl negalėjau leisti, kad ir toliau ją turėtų.

Taigi jutau, kad draugystė jam giliai įsišaknijusi, jei, žinoma, galima taip kalbėti apie draugystes, užmezgamas mano metuose.

Šiaip ar taip, mano santykiai su Suzana nejučia paliko gilų pėdsaką, nes pavertė Gunderį mano priešu.

Keliavau namo atkapstyti senos meilės istorijos, bet to nežinojau. Jei būčiau žinojęs, galbūt niekados į Norvegiją nebūčiau vykęs. Ir kad, negana to, ten dar įsimylėsiu, taip pat neįėjo į planus. Esminius dalykus aptinkame gana vėlai. Šliejausi prie Suzanos, atsakydamas Jenei į paleistą ugnį, ir štai degu savo paties vyliuose.

Suzana Gunderį mylėjo. Kadaise tikrai už jį galėjo gyvybę atiduoti. Tačiau ji buvo daugiapusė, ji buvo imli įspūdžiams ir kasdien įstengdavo įsimylėti vis kitą. Gunderis laikėsi šešėlyje ir timpteldamas už pasaito valiojo ją gražiais žodžiais ar grasinimais pavadinti namo. Jis buvo didis žmogus, bet Suzana iš jo atėmė visas jėgas, o be jos gyventi jis negalėjo. Ji nusitempė jį žemyn ir paskandino. Tačiau puikiai tą suprantu. Mielai būčiau leidęsis nuskandinamas Suzanos, jei ji būtų panorėjusi, bet ji norėjo paskandinti Gunderį.

Dabar jau nukrypau į šalį. Užsiminiau apie Gunderį, nes jis pasakojo, kaip man reiktų sutvarkyti dienoraštį. Iš esmės jis laikėsi nuomonės, kad dienoraščio rašyti nevertėtų, bet jei jau rašai, tada bent ant palaidų lapų, kurie, pavyzdžiui, kas trečią mėnesį pertvarkomi pagal tinkamą tarpusavio sąsają. Taip viską perrašai ir aliai vienas dalykas atsiduria ten, kur turėtų, o nukošiama visa, kas nereikšminga. Štai dabar sėdžiu, o priešais mane šūsnis popierių. Kai kas visiškai neaišku, be pavidalo, kai kas tik pusiau. Esmingiausia paprastai glūdi nervinguose užrašuose. Dienoraštis iš kelionės? Taip, jis irgi čia, jo net galbūt daugiausia. Tačiau jame

didžiuliai laiko ir erdvės šuoliai. Vis vien manau, kad viskas drauge skrieja tarsi elektronai apie branduolį. Kai kas šią vasarą parašyta čia, San Franciske, bet knygoje atsiduria pirmiau. Išmėginęs pasirinktą kompoziciją, žiūrėsiu, ar tai suteiks man ramybės. Apie išvažiavimą iš Norvegijos, kelionę per Švediją ir Petsamą neparašiau nieko ir nežinau, ar rašysiu. Jutau, kaip dvasiškai suskurdino bėgimas iš nukariautos šalies, iš *mano* šalies, nors dabar gyvensiu ir mirsiu Kalifornijoje.

Tai, ką privalėtume apie save parašyti, kalbėjo Gunderis, rašyti negalime arba nedrįstame. Negali ar nedrįsta nė vienas. Būtų pernelyg didelė rizika. Tasai, kuris apie save gali rašyti viską nerizikuodamas, yra tuščia vieta, o mes visa tai jau esame skaitę anksčiau. Dėl to visame tame, kas vadinasi literatūra, yra kažkas absoliučiai bergždžia. Literatūra konservuoja senas lėkštas melagystes, naujai išpuošiamas ir nūdieniškai kompiliuojamas. Pasikartojimo procesas, kaip mėnulio sukimasis apie žemę. Rašytojui, kuris išmėgina miligramą tiesos, atlyginama šlove, o kartu jis nukenksminamas. Permainingos literatūros srovės žymi lygiai tiek pat pralaimėjimų. Romantizmas, natūralizmas, simbolizmas – jos visos yra rašytojo pabėgimas į daugiažodystę apie nekenksmingus dalykus, nes jam neleido išsakyti tiesos. Menas turi būti gražus, kai kurie taip sako, ir tegu sau šneka, nes nieko juk šiaip ar taip nežino. Socialinis menas buvo paskiausias ir tam tikra prasme patrauklus pabėgimas, nors neurotiškesnis nei anie. Menininkas turi būti savo paties istorikas ir tuo pačiu metu savos nūdienos istorikas. Nutikusias banalybes dievaži galime susirasti sename „Vakaro pašto“ numeryje. Veržlią atžangą žodžio menas patiria jau nuo Gutenbergo, rašytojas iki šių dienų rašo, mintydamas vien tik apie publiką. Atokiausioje dykumoje turime profesionalų novelistą, kuris receptų semiasi savaitraščio redakcijoje. Žvilgsnį turėtume kreipti į viduramžius, ne atgalios, o *link* jų, nes nėra tarp dvasinių pasaulių nei pirmyn, nei atgal.

Pamenu Gunderio pasakytą seną danišką citatą, priskiriamą autoriui, kuris, jo manymu, buvo romėnas: *Hvad haver jeg sagt, og hvad haver jeg gjort, at jeg skal saa ynkeligen omkomme blandt slette poeter?**

Galiu surašyti dar daug ko, apie ką kalbėjo Gunderis, nes aptarėm tai gal dvidešimtį kartų.

Gunderis buvo kur kas labiau apsiskaitęs nei aš, nes skyrė tam daugiau laiko. Jis netroško nei socialinės, nei finansinės garbės. Dienų dienomis galėdavo sėdėti ir skaityti, nors namie trūko maisto bei pinigų tikimybės. Labiausiai tas vyras mane ir žavėjo, ir gąsdino visiškai nepažindamas baimės dėl finansų. Jie su Suzana tuo buvo giminingi. Pagyvenęs tokį gyvenimą, aš neilgai trukus pakliūčiau į pamišėlių namus. Turiu tokį pat finansinį instinktą kaip konduktoriai ar gaisrininkai. Be to, kas saugu, pražūčiau.

Žinau, kad šiuose popieriuose esmingiausia liks tai, ką ateity turėsiu perskaityti tarp eilučių. Gunderis visiškai teisus. Tai, apie ką sėdėdamas mąstau ir kas mane verčia rašyti, čia visuomet liks tik raktinis žodis. Sykį varčiau knygelę. „Pasaulio istorijos konspektas“. Mano rašoma knyga kažkuo į ją panėšės. Kai vakarais sėdėsiu vienas ir mėgausiuosi vienatve, galėsiu ją išsitraukti, pasiskaitęs kelis lapus atminsiu, kas nesurašyta. Taip pat nesu tiesos įgeltas pedagogas, geidaujantis vienmarškinis ir styrančiais plaukais išlėkti pro duris postulatais šiurpinti miesto. Savo pinigus pelniau iš tokių žmonių, kokie jie yra. Mano gyvenimas rasi nenusisekęs, bet abejoju, kad galiu pasidaryti pranašu iš nevilties. Nenusisekęs? Toks pajautimas kirba, nes ėjo metai? Be abejo, manieji metai irgi, penkiasdešimt dveji iš jų, bet turiu turto, kai kuriose srityse žinau tiek, kad be vargo seku mokslo pasiekimus.

*Ką ištariau, ką padariau, kad taip niekingai aš pražūsiu tarp netikusių poetų? *(dan.)*.

Keturias valandas darbuojuosi gamykloje, paskui mediuodamas skaitau, kol ateina laikas miegoti. Mėgstu vienatvę ir ginsiu šią brangenybę iki galo. Nežinau nieko geriau, negu vaikštinėti vienam vakarais ir užsiimti kuo nors nuosavam name arba sėdint savo pamėgtame krėsle skaityti prie židinio.

To, kas sukrečia, kas siaubinga, kas baisinga, mano palikuonys čia ieškos bergždžiai. Perskaitę knygą, vėliau ramiai miegos. Prieš kelias dienas užtikau kelias Antuano de Sent-Egziuperi eilutes, kurios priblokė tiesa, ir jas galėčiau pasitelkti polemizuodamas su Gunderiu: „Jei nepavyksta atgaivinti to, kas siaubinga, įspūdžio, vadinasi, jis susigalvotas vėliau, mintyse atkartojant, kas įvyko. Siaubinga niekados neišryškėja tikrovėje".

Visu intensyvumu baimę ir graužatį išgyvename miegodami, atitrūkę nuo visų įvykių. Bet kai Osle slėpiausi tarpuvartėje, į gatvę iš lėktuvo pliekiant sviedinių liūčiai, prisidegiau sveiką cigarą, ir žodis *siaubinga* atėjo į galvą tik vakare. Įprastas dvasinis vyksmas nedvejojant vadinamas heroizmu, nors iš tiesų tėra vien lėtas mintijimas.

Jau kurį laiką sėdžiu į šitai žvelgdamas. Noriu judėti pirmyn, bet mintis mane sulaiko prie Gunderio ir Suzanos. Aprašydamas juos plačiau, laikausi ir Gunderio literatūrinių pamokymų. Rašytojui topteli gera idėja, kandžiai kalbėjo jis, o gera idėja, jo manymu, yra intriga, kurią dėl savo neišmanymo tiki esant naują, nors ji tobulai išplėtota jau pirmojoje Mozės knygoje. Jis *literatas* ir meninio suvokimo semiasi iš Voliso*. Taigi su gerąja idėja įsivažiuoja ir pamažu apšylant apsireiškia tikrosios mintys. Jas praleidžia, nes jomis neatmieši gerosios idėjos, kurią privalo sergėti, jei nori savo darbus nauja kolona paremti jau nuo rudens. Beje, jis

* Wallace, Richard Edgar (1875–1932) – britų produktyvus detektyvų rašytojas, dramaturgas ir žurnalistas.

elgiasi tinkamai, nes ko nors geresnio ir nevertas, be to, turi žmoną ir nevalia jos šiurpinti.

Rymau štai dabar prie gerosios idėjos, tačiau kaip misteriui Dikui* iš Deivido Koperfildo nuolat pasirodo Karlo Pirmojo galva. Vis galvoju pakviesti čionai Suzaną. Žinau, kad niekuomet to nepadarysiu, tačiau svaja maloninga. Iš Norvegijos šiuo metu ji vargu ar legaliai ištrūktų, bet galima sutvarkyti. Tik to nesiimsiu. Nepageidauju susidrumsti savo aplinkumos. Daug geriau mintyti apie moterį, esančią toli.

Kas mane, pusamžį vyrą jau šiek tiek girgždančiais sąnariais, taip pakerėjo? Viską suversti sielų ir dvasios giminystei būtų koketiška. Prieš save regiu jos plačią ir dailią burną, tąjį ironišką žvilgsnį, krestelėjimą galva, ant akių užkritus plaukams. Esu ją įsimylėjęs be jokių lengvinančių aplinkybių. Kad ji panėšėjo į jaunutę mergaitę, rodėsi ne man vienam. Esant šalia visados apimdavo įstabios pajautos. Gunderis, irgi ne itin tikėjęs bekūne meile, papasakojo istoriją apie savo amžinatilsį tėvą, kuris sykį, pasimirus vienai moteriai, sukėlė daug triukšmo.

– Kas čia tokio, – atsitiktinai prasitarė, – juk kaip ji atrodė.

Taip leptelėti jam gal nevertėjo, bet tikėtina, kad pagarsino daugelio atsargesniųjų nuomonę.

Nežinau, ar Suzana buvo panaši į Agnesę. Aišku, galima taip tvirtinti, bet atsitiktinis panašumas dar nieko nereiškia. Kartą naktį, senų seniausiai po mūsų pirmojo susitikimo, suvokiau, kodėl įkliuvau. *Tą naktį gulėjau, neįstengdamas užmigti, buvau vienas. Žinai, kaip ties miego slenksčiu lanko haliucinacijos. Išgirdau kūkčiojantį juoką ir krūptelėjęs pašokau: juokiasi Agnesė!*

Lovoje sėdomis spoksojau priešais save. Jos juoką nešiojausi trisdešimtį metų, ir štai išgirdau.

Susyk prisiminiau, kad kažkas ne taip seniai tokiu juoku juokė-

* Charleso Dickenso romano „Deividas Koperfildas“ herojus.

si. Suzana, kai ją sutikau pirmąkart, – vieną dieną tas nutiko „Kampo" kavinėje, ji užsuko ieškodama Gunderio ir Gulanos, kurie jos tenai laukė.

Šito neskaityk, jei dar nesi suaugęs vyras. Galbūt niekados to ir nepažinsi. Išgirdau Agnesės juoką ir, kad ir kaip būtų, miegai tą naktį išlakstė.

Mes susiduriame su seksualiniais dirgikliais, kurie mumyse nelauktai įžiebia gaisrą. Patyrei tą. Dalykai, galbūt nedarantys įspūdžio kam kitam, tave taip uždega, kad neišmanai, ko griebtis.

Tą naktį žinojau, kad man reikia Suzanos, man reikia jos bet kokia kaina. Žinojau, kad nesileisiu stabdomas jokių kliuvinių.

Mes svarstom, kodėl įsimylime tą ar kitą moterį. Diskusijos esti bevaisės, bet žinau, kodėl man prisireikė Suzanos. Ir būtų visiškai vis tiek, kas ji, kokio amžiaus ir kaip atrodo. Ji man atnešė Agnesės juoką iš tolimos praeities, tarsi vėjas tau atneša kvapą, kurį užuodi ir nori veik apčiuopomis paliesti. Tą naktį ir vėliau leidausi su ja į erotines fantazijas, visuomet tuos reikalus įstengiau suvaldyti, bet nūnai nebevaldžiau. Aš buvau it žvėris, kuris, užvaldytas vidinių atsimainymų, traukia pasitikti patelės, genamas prie jos negaištant, genamas magnetiškai, prieš savo valią. Agnesė grįžo.

O vėliau paaiškėjo, kad mūsų sielos taip pat gali susiliesti. Tai ir yra meilė: intelektualiai susitinki su tąja, dėl kurios liepsnoji. Konsteliacija, kurią retai kas supranta, stebėdami kitus. Tačiau jiems stebuklas jau įvykęs.

– Juk tai, ką mes darome, gal deramai nedera, – pasakė Suzana tą vakarą, kai tapo mano. Pamenu sakinį dėl to „deramai nedera". Ištardama ji nusišypsojo – kad nuginkluotų savus žodžius. Deramai dera ar deramai nedera, sumanymo trauktis nebuvo. Pagedimas – kas tai? Tikiu pagedimu vis mažiau. Pirmučiausia tai nešvari sąžinė. Pagedimas it menas gyventi, pagedimas, išsaugan-

tis skalbinių spalvas, niekados nesukeliantis pasibjaurėjimo. Amoraliu būti nelengva. Lengviausia būti atitvertam principų ir saugiai judintis moraliųjų bandoje.

Esu moralus. Niekas nepasakytų ko kito. Suzaną myliu ir nusiuntęs žinią galėčiau ją parsivadinti. Nė vienas nepagalvotų ko kito, išskyrus tai, kad ji morali, nes aš turiu pinigų.

Ilgiuosi tavęs, Suzana.

Manau, galima sakyti, kad melas buvo jos įgimta stichija, bet ji vylėsi, kad kitas bus pakankamai sumanus ir smagiuose pasakojimuose įžvelgs tiesos grūdą. Meluodavo ne tam, kad apie save ką nuslėptų, – iki to sykio, kai mėgino pribaigti Gunderį. Apie save ji buvo beveik perviršnuoširdi. Tiesiakalbė melagė, turinti skonį vyrų atžvilgiu.

Gunderis pernelyg daug gėrė. Per daug gėrė, ir, manau, tai Suzanos kaltė. Vieną vakarą ilgokai užsisėdėjom kartu – vien jis ir aš, dar prieš kai kuriuos nutikimus, – jis sunkiai pakėlė galvą ir bejausmiu balsu ištarė:

– Visuomet žinojau, kai mane apgaudinėja.

Neatsiliepiau ir dar dabar abejoju, ar jis pats suvokė kažką pasakęs. Vakaro pradžioje teiravausi apie Suzaną, bet tąkart jis nudavė nenugirdęs.

Nedideli menininkai turi nusistatymą, kad verslininkai neapdovanoti gabumais. Neturi reikšmės, tačiau vis dėlto džiaugiausi, kad Gunderis uždaros menininkų kompanijos nelaikė tikrąja žmonija. Man apie tai niekuomet neprasitarė – būtų netaktas, kurio niekaip nepadarytų, – bet draugijos tarp menininkų neieškojo. Artimiausias jo draugas prekiavo trikotažu.

Kartais jis gaudavo pinigų iš manęs, net kavinėse apmokėdavau sąskaitas. Tačiau nuo tam tikro laiko sąskaitas ėmė apmokėti pats ir iš manęs pinigų nebesiskolino. Daugiau nieko nepastebėjau. Gailiuosi? Nežinau, Norvegijoje nuolat jutau gyvenantis neatsakingai. Kelionė atsiėjo dvylika kartų brangiau negu planuota.

Be to, privalėsiu sumokėti ir daugiau, nes palikau šį tą, kas turės padarinių. Taip pat, jei manęs nebūtų buvę Norvegijoje vokiečiams užėjus, vargu ar prieš kelias savaites būčiau taip plačiai atvėręs pinigų skrynią. Išrašiau čekį ginkluotosioms norvegų pajėgoms – stambiausią, kokį tik esu išrašęs per visą gyvenimą.

Esu girdėjęs apie laimingas santuokas, bet dauguma atvejų tiktai viena pusė liudijo, esą jie laimingi. Esu girdėjęs apie ganėtinai retas, kuriose tą teigė abu. Panagrinėjus atidžiau tiesa nepasitvirtino.

Norinčių ištrūkti turėtų būti daug, jei santuoką reikalinga sergėti tokiais griežtais įstatymais ir normomis. Tas, kuriam knieti pasitraukti, sukiršina prieš save visą visuomenę. Galbūt tai teisinga, noromis galime daryti šią prielaidą, juk lygiai taip pat visus prieš save sukursto vagis, bet tai nieko nepasako apie santuokinę laimę. Santuoką dėl meilės stygiaus privalėjome paskelbti šventa, ir nežinau, kuo ją būtų įmanoma pakeisti. Kaip institucija ji būtina vaikams. Santuokos iš bičiulystės ir panašiai yra tik laikina priemonė ir dažniausiai gryna nesąmonė. Santuoka reikalinga, kaip ir begalė kitų dalykų, skirtumas tik toks, kad apie muitų įstatymą ar pelno mokesčius nekuriame eilių.

Jaunas žmogus į santuoką įstumiamas tuo būdu, koks nustatytas aplinkos. Žaidimas mano sluoksniuose buvo paprastas ir tam tikra prasme garbingas: mus stačiagalviais išspirdavo į darganą, koks ir būna gyvenimas esant jauniems, o kai kokia atsitiktinė mergina imdavo lauktis, ji sueidavo su kūdikio tėvu į gana atsitiktinę santuoką. Kai kas, audros nublokštas į šalį, likusį gyvenimą sėdėdavo vienišas šchere. Kai kam rodėsi, kad mergina per prasta, dėl to sprukdavo į Ameriką. Tradicijos buvo pernelyg išsikerojusios, kad pasilikęs galėtum apsimesti lyg niekur nieko. Kai taip nutikdavo, visados iškildavo tos pačios aplinkybės: stiprios dvejonės dėl tėvystės arba vienu metu vaikinas turėjo tapti tėvu keliose partijose, todėl stypsodavo lyg asilas tarp šieno kaugių.

Kai kurie slankiojo dūsaudami dėl tos, kuri nepasiekiama. Jie taip pat rinkosi bilietą į Ameriką. Meilėje laikytasi tradicijų, tiesa. Kaip ten buvo, pamena vyresnieji žmonės, ir dievai žino, kokios tradicijos pakeitė bėgimą į Ameriką.

Apie tai byloja gausybė skaudulingų baladžių, ir prastas tas skaitytojas, kuris tik juokėsi, skaitydamas Friodingo *En sorgens ton från Amerika**:

Farväll, du grymma vänd i Sveden,
du grymma vänd som glömde edne,
du svärjade en lordaskväll,
ja faderväll, ja faderväll!

I ensamhetens dystra tankar
går mister Johansson och vankar,
och tåren far på kinden kall
som Niagadras vilda fall.

Han tänker på sin falska flicka,
som gav sin ungdomsvänd att dricka
av sorgens suraste bitäll,
farväll, farvädel, faderväll!**

Nežinau kito rašytojo, kuris būtų taikliau mus atvaizdavęs. Tačiau Amerika mylimiesiems galėjo būti ir pažadėtoji žemė:

* „Sielvarto gaida iš Amerikos“ *(šved.)*: ją sukūrė švedų poetas ir rašytojas Gustafas Frödingas (1860–1911).

** Sudie, žiaurioji drauge iš Pietų, / žiaurioji drauge, priesaiką pamynus, / buvai prisiekus man tą vakarą šeštadienį, /dabar palik sveika, sudie, sudie! / Su tom mintim niūriom vienatvės / ir vaikšto ponas Johansonas, / ir ašaros jam žliaugia skruostais / kaip šalto Niagaros krioklio. / Jis vis galvoja apie tą viliūgę, / kuri savo jaunystės draugą girdė / iš butelio su liūdesio rūgštim, / sudie, palik sveika, sudie! *(iš švedų k. vertė Zita Mažeikaitė)*.

Vi gifte honum med en äldre änka,
en stadgad människa som kunde skänka
den unge mannen skydd mot satans garn
och köttets lockelser blant världens barn.
Hon var en stilla, djupt allvarlig kvinna,
en form och vaksam ljuvlig vakterinna,
som stod pä post i varje ögonblick
ock följade Andersson, evart han gick.
Men mänsklig visdom er fåfänglighet,
ty för som församlingen väl redan vet,
så rymde broder Andersson inatt
med Fia Bergman till Amerikat.*

Aš buvau vienas tų, bėgusių nuo nelaimingos meilės ir ne ką daugiau už kitus žinojusių, kad gali apkeisti dangų, tik ne protą. Vesti norėjau, bet iškritau iš žaidimo, o vėliau taip ir neteko.

Savo vardą Johanesas Torsenas tuoj pamainiau į Džoną Torsoną, ir dabar šis dar mažumą perdaromas: Džonas Torsonas Ltd. Pasidarysiu archeologas ir per Džoną Torseną Ltd. bandysiu nusikasti iki vaikinuko Johaneso Torsono 1940-aisiais. Kodėl savo prarastus metus neišvengiamai nuspalviname patosu? Pildosi vaikėziški sapnai, kai žmonėms pasakojame: „Na, kaipgi, pamenu tą kartą, jau bus prieš gerus keturiasdešimt penkerius metus...“

Kristianijoje ir kitose vietose padirbėjęs keletą metų, namo, į Gjestadą, grįžau 1906-ųjų rugsėjo 6-ąją. Jau kitą vakarą sutikau Agnesę.

* Mes jį apvesdinom su nejauna našle, / ji – moteris rimta, apsaugoti galės / tą jauną vyrą nuo žabangų velnio / ir nuo pasaulio kūniškų pagundų. / Ta moteris tyli, romi, maloni, / pamaldi, tarytum sargė / ji budriai ir akylai sekė / kiekvieną Andersono žingsnį. / Bet kartais išmintis yra bevertė, / visa parapija turbūt jau žino, / kad brolis Andersonas šiąnakt / su Fija Bergman į Ameriką pabėgo *(iš švedų k. vertė Zita Mažeikaitė).*

Man buvo aštuoniolika su puse prieš trisdešimt ketverius metus. Rojus ir užkariautas, ir paleistas dūmais iki lapkričio, vėliau niekuomet su ja nesu daugiau kalbėjęs. Daugiau nesame pasisveikinę. Po poros mėnesių jai bus keturiasdešimt aštuoneri. Aš buvau trejais su puse metų vyresnis. Susyk, kai tarp mūsų viskas baigėsi, jai suėjo 15. Mane buvo įtikinusi, kad mes vienmečiai. Jos tėvas sunkiai dirbo, gyveno jie labai skurdžiai. Iš jos giminės nieko nepažinojau.

Vakare slampinėdamas pagrindine gatve, kuri buvo bemaž vienintelė, susidūriau su draugu iš mokyklos laikų Janu Tveitu. Link mūsų artinosi kelios mergaitės, jas Janas pažinojo. Tai buvo Agnesė ir Alma, abi atsikėlė į Gjerstadą, kai gyvenau Kongsvingeryje. Šiaip jau Agnesės pora buvo Jano pusbrolis Ola Vegardas, žvejys, kaip tik pašauktas į tarnybą jūrų laivyne. Turbūt buvo keleriais metais už mane vyresnis. Janas Olai pažadėjo nenuleisti nuo Agnesės akių, kad ši būtų ištikima. Janas turėjo tapti pusbrolio pakaitu ir tarsi pora Agnesei. Šiam susitarimui Agnesė nepriešta-ravo ir noriai leidosi sergėjama Jano, kuris į užduotį pažiūrėjo rimtai, bet suvokė Agnesę įsimylėjęs tik tada, kai ją paveržiau. Jo pavydui nebuvo ribų, ir paskui nebesusitaikėm. Jis susidėjo su keliais Olos draugais, dauguma jų buvo žvejai, ir jie du kartus mane užpuolė, vieną sykį ne juokais. Kelias valandas uoste išgulėjau be sąmonės. Aš buvau „atmušęs iš mūsų draugo merginą". Neaišku, ar jie kalbėjo apie Janą, ar apie Olą. Ola po kelių savaičių sugrįžo namo, tačiau jis buvo tik bėdulis, pasitenkinęs per atstumą svaidomais keiksmais.

Nuostabu, kaip aiškiai pamenu šituos dalykus! Agnesę įsimylėjau bematant ir likau užkerėtas. Ji tauškėjo kaip ir visos mergiotės, buvo šviesiaplaukė, liesa ir riestanosė. Nieko gražesnio nebuvau regėjęs, bet nė karto negirdėjau, kad kiti apie ją panašiai kalbėtų. Abi merginos, Janas ir aš vakarus leisdavom miške. Viskas vyko pagal tam tikrą ritualą. Šiek tiek giliau miške pranykdavo

Agnesė ir Janas, o aš likdavau vienas su Alma. Prie jos šliejausi tiktai tam, kad galėčiau susitikti su Agnese. Alma buvo kvaila, baisinga ir, matyt, nevisiškai normali. Vis dėlto pakankamai protinga, kad suvoktų, jog myliu Agnesę. Tą suvokia net kvailiausios, bet tiek protinga, kad pasidarytų išvadas, ji nebuvo.

Pagaliau kažkurį vakarą su Agnese susidūriau vienas, ir mes suskubome pasišalinti, kol nepasirodė kiti. Paskui vakarais slėpdavomės padarginėje, stovėjusioje viename užmiesčio sode. Naktys buvo šaltos, bet ne itin.

Ir Janas, ir Alma, kurią išdavė geriausia draugė, mums pakėlė baisų triukšmą. Ore tvyrojo grasinimai nužudyti ir galbūt nedaug trūko, kad jie taptų rimti. Vieną vakarą Jano ir Olos draugas, kalvis, vardu Andersas, trenkė man medgaliu į kairę akį, kai ėjau pro šalį, neįtardamas, kad esam kažko neišsiaiškinę. Akis didesnę savaitės dalį neatsimerkė. Dienomis dirbau kalvėje, ir net su didesniu įkarščiu nei kada gyvenime. Iki apmokymo pabaigos dar buvo likęs pusmetis. Vakarai su Agnese man išėjo į naudą, jutau, kad tapau atviresnis ir laisvesnis. Iš to, kas vyko, daug kas dabar man gali rodytis primityvu, bet toks jau buvau – be to, laimingas. Anapus to, kas barbariška, toliau gyvenau tyromis svajonėmis. Agnesė į mano dienoraštį įžengė su lapija plaukuose kaip pavasario deivė. Kiek šiurkštumo pasireiškė gyvenime, tiek pat subtilius dvasinius ir sąryšio su tikrove neturinčius dalykus rašiau į dienoraštį, grįžęs namo antrą trečią valandą ryto. Patyriau asmenybės susidvejinimą ir dabar tai regiu iš elgesio linijos. Metų metais manęs tykojo baimė arba galbūt, tikriau sakant, nujautimas apie bedugnę tamsą, į kurią neišdrįsau žengti. Ką aš žinau dabar?

Vėlei stebiuosi, kaip jau ne sykį yra buvę, kokį nuėjau kelią. Jį, dabar pabuvojęs Norvegijoje, išmatavau Agnesės, mylimosios iš savos jaunystės, vaizdu. Aišku, neaplankiau jos ir ašarų kartu nebraukėm. Varganoje jos gryčioje, į kurią neužėjau, ant stalo nepalikau dėžės, prikimštos šimtinių. Tačiau gerai pasislėpęs lindėjau

krūmuose už neaukštos kalvos ir lūkuriavau daug valandų, kol ji praeis pro šalį. Su savim turėjau ir žiūronus, nors buvo vos per penkiasdešimt metrų, bet išvydau senstančią moterį, galėčiau sakyti, moteriškę, dvidešimčia metų už mane vyresnę. Pavyko išsiaiškinti, kad turėjo vienuolika vaikų. Kadaise ji mane privedė prie savižudybės, ir nemanau tikėjęsis, kad nepavyks.

Stebiuosi, kodėl ką tik paminėjau šitą susitikimą, o ne tą, kuris prieš daugelį metų iš tiesų buvo paskutinis. Jam teks palūkėti.

Šitai aprašinėsiu ir toliau, nors man atgrasu. Apie Agnesę noriu rašyti paskutinį kartą. Popierius, kurį pripildžiau raudų apie ją prieš daugelį metų, manau, svėrė toną. Moteris, kurią mylėjau. Ta, apie kurią sakyti gali visa, kas įmanoma, negero, tačiau blogi žodžiai nieko nepaaiškina ir nėra meilūs ją mylėjusiam.

Kai per metus po susitikimo žaizda vos ne vos ėmė gyti, susikūrė moters vizija, tokia, kuri daugelį metų mane sulaikė nuo moters tikrovėje ir klojo pamatus didžiulėms vėlesnėms nelaimėms.

Tąsyk neabejotiną savo širdgėlą tikrai nepaprastai mėgau. Spirdavau Agnesę tolyn nuo savęs, bet nuolatos buvau jos valdžioje. Kažką ji tokio turėjo. Janas Tveitas nė kiek nepanėšėjo į menkystą, kaip ir aš. Ar tai vien mūsų alkstantys kūnai? Mes buvome įpratę prie merginų, kurios buvo frigidiškos ar apsimetė, lyg tokios esančios. Agnesė neapsimetė tokia. Tai vienas papildomų skurdo prakeiksmų – per anksti subrendę vaikai. Regis, žiauresnė ir labiau intrigų prisotinta kova dėl būvio paspartina lytinę brandą.

Išmaningiausia į pirmąją meilę žvelgti biologiniu požiūriu. Ji nepažįsta altruizmo. Ji nedovanoja dovanų, jei nesitiki atgalinės jų gausos. Ji visiškai purvina, nes šneka apie viena, o mintys skrieja vien seksualinėmis trajektorijomis. Į krūvą su seksualinėmis reikmėmis žmogus jaunystėje suplaka visa, ką girdėjęs ir skaitęs, kol galiausiai jam ar jai susisuka galva. Agnesė neturėjo, kas jai patartų. Neturėjo, ką galima būtų vadinti namais. Juto poreikį ir jį malšino.

Juto poreikį ir jį malšino – vis dėlto ar tikrai? Argi galiu daryti prielaidą, kad jai buvo taip vien todėl, kad taip buvo man? Tačiau tai ne tik vyro kaltė, jei jis moteris retkarčiais vertina požiūriu, taikomu vien vyrams. Kai moterį vaizduoja rašytojos, dažnai lieka abejonė ir jutimas, kad buvo užslopinta kažkas esminio. Žinoma, ir vyro kalbėjimas gana nenatūralus, nes rašydamas jis niekados nepamiršta, kad tos eilutės jį raiškiai nupieš prieš besižavinčią publiką. Jis apžiūrinėja save atsisėdęs prie rašomosios mašinėlės. Bet kadangi mulkis jis iš tikrųjų didesnis, todėl neišvengiamai atskleidžia ir kažką esminio. Moteris santūresnė (kai to nebelieka, tampa visiškai pamišusi) ir priklausoma nuo tradicijų. Ji taip pat verčiau apie save atskleis vien tai, kas paklausu minioje kaip prekė, – o tai Viktorijos laikų banalybės. Literatūra konservuoja, kaip sakė Gunderis, senas lėkštas melagystes, kurios nūdieniškai kompiliuojamos. Moteris ir tradicijos, jos gebėjimas slėptis, gebėjimas tiesą išpasakoti melu ir talentas vyrą visados palikti lyg sutriuškintą, nors jis nugalėjo, – apie visa tai samprotausime, kol mūsų planetai saulė nusileis amžiams. Sigrid Unset* pašiepia vyrą, nes šis bijo nebūsiąs „bet kada ir bet kur“ pajėgus, bet argi ne moteris mus nuginė į šitokį kuriozinį kampą? Ar ne moteriška tai, kad po atliktų žygių ji pasišalina savais keliais su šypsena, palikdama kai ką stypsoti tarsi aviną. Netgi apie moteris, kurias artimiausiai pažinojau, nedrįstu teigti ko nors užtikrintai. Tiktai plevenančias, gal atvirai apokrifines poringes, kurias aš laikau esant istorines. Tol, kol kalbama apie vyrus, galima remtis Apokalipse, ir bus visai nesuklysta.

Sakoma, pavyzdžiui, kad moterys puošiasi norėdamos patraukti vyrus. Skamba įtikinamai, tik ar tiesa? Tą teigia vyrai ir jiems ši mintis meilikaujanti. Pastebėkite, kaip kelios moterys, užmiršu-

*Undset, Sigrid (1882–1949) – norvegų rašytoja, 1928 m. apdovanota Nobelio literatūros premija.

sios netoliese esančius vyrus, tupinėja prie suknelės. Ką sako vyras, negirdi, įsigilinusios į užsiėmimą, jis jaučiasi suvis nereikalingas ir priverstas šūktelti, kad jas pažadintų. Ką jis mano apie suknelę, joms nerūpi. Jų žvilgsnis ne čia, nutolęs į moterišką pasaulį. Jos tokios nepasiekiamos, ir nėra kas liudytų, kad aptaria seksualinį ginklą. Vis dėlto beprasmiška neigti, kad moterys puošiasi vyrams, nes kokį kitą sumetimą atrasti sunku. Troškimas išsiskirti tarp kitų moterų liudija tą patį – šio konkuravimo priežastis yra vyras. Bemaž regisi, kad troškimas puoštis yra ne moters sumanymų vyro atžvilgiu, o gamtos sumanymų moters atžvilgiu sąmoninga apraiška. Moteris atlieka savo paskirtį, kaip ir įgimtomis viliojimo priemonėmis. Frigidiškos moterys gražinasi labiau už kitas, nors vyrais nuoširdžiai bjaurisi.

Menkoje pašiūrėje, būdami kartu su Agnese, sėdėdavom glaudžiai apsikabinę, abu sukibę, vieno veidas kaklo duobutėje kitam. Turbūt tarp mūsų nebuvo net oro tarpelio, rankos ir kojos mėšlungiškai susipynusios. Taip sustingę prasėdėdavom valandų valandas, nejusdami spalio nakties žvarbos. Iš visų jėgų, kiek galėjome, susirakindavom į nepasotinamą glėbį. Nekildavo poreikio atpalaiduoti raumenis. Jei sėdėjom nepatogiai, ranka ar koja niekuomet nenutirpo tiek, kad norėčiau ją paleisti, ir jai buvo ne kitaip. Vienas mūsų visuomet negeidavo paleisti, kai galbūt po keleto valandų kitas norėjo išsitiesti. Atpalaiduoti mėšlungį buvo skausminga.

Vėliau bendraudamas su moterimis šitą vos pastebėjau. Kažką, kas priklausė ankstyvajai jaunystei. Kai pažinojau Agnesę, įsikibti jau savaime buvo tikslas.

Vaikai Gjerstade pavasarį traukdavo prie upelio, skyrusio mišką ir kelis obelynus. Stebėjome ten žaidžiančias varles. Knibždėte knibždėjo varlių, jos tupėjo ant kranto ar kartu susinėrusios dreifavo su srove. Virtusios vieniu it metalinės figūros. Patinėlio priešakinės kojos tampriai apvijusios patelę, vargiai nuo jos atplėši. Atliekami patinėliai dreifavo pasroviui, įsitverdami šakelių ar kita

ko, kas plaukė. Mums rodėsi, kad pasileisti jie nenori, bet nūnai spėju, jog negalėjo. Pasikėsinimas į negyvus daiktus, kadaise mano matytas, esti tarsi įrodymas, kad varlė turi stiprų lytinį potraukį. Lytinis potraukis visados yra valdingas ponas, bet autorius norėjo pasakyti, kad varlių jis stipresnis nei kitų gyvūnų, jei jis norėjo ką pasakyti. Ne taip jau užtikrinta, kad varlės patiria pojūčius, nors tikėtina. Neabejotina vien tai, kad varlei potraukis išryškėja – be kita ko – ir kaip mėšlungiškas įsitvėrimas priešakinėmis kojelėmis. Jos susispaudžia kaip replės, nors ir ką madam ar pats jis manytų. Galbūt, kad joms tas rodosi nuobodu ir nerimta, jei tik apskritai tiek mąsto.

Būtina pasižvalgyti po gyvūnijos pasaulį ieškant paralelių žmogaus pirmajai meilei, tai, kurią po visų bandymų apčiuopomis vaikystėje galima vadinti baigiamąja.

Sykį iš jos paėmiau pasidabruotą grandinėlę. Ilgą su mažučiais nareliais. Šįvakar guli čia ant stalo, kone juoda, pasidabravimas išnykęs. Aš visuomet kaupiau relikvijas.

Meilės sąjungai būdingas išviršinis fasadas, kuris svarbesnis jaunatvės metuose negu vėliau. Vyresniems mums ne taip rūpi, ką kiti mano apie mūsų išsirinktą moterį, – nebent esame iš tų, kurie, atsidėję socialinėms ambicijoms, moterį įsitaiso iš tokių pat paskatų, lyg ji būtų komoda.

Jaunystėje slėgė didžiulis poreikis, kad pasirinkimui kiti pritartų. Norėjome viešai lepintis spinduliais greta gražiausios pasauly moters. Vis dėlto susidūręs su pasipriešinimu nepasiduodavai. Nors sulaukus pripažinimo laimė buvo neprilygstamai didesnė.

Jaučiau reikmę, bet nepaisiau, kad ji netenkinama. Mane įmetė į žioruojančią krosnį, kur niekas neprotauja apie tėvų, seserų ir brolių ar kieno kito nuomonę. Galėjau bet kam suvaryti į krūtinę peilį dėl – arba greičiausiai be priežasties. Agnesės nemėgo nė vienas, o tas mane ypač graužė.

Turėjau jos nuotrauką. Vėliau apmainiau į tai, ką jai buvau dovanojęs, išskyrus tik laiškus, kuriuos viens kitam buvom siuntę. Net per pragaištį reikėjo prisilaikyti tradicijų. Kaip ir derėjo, neužmiršdamas likti taurus, pasakiau, kad duodu jai laisvę pasakoti, esą ji nutraukė santykius. Sulaukti atsisveikinimo buvo šiek tiek užgaulu, todėl šaunus vaikinas privalėjo panašiai sakyti, nors iš tiesų tai atsitiko dėl jo. Paskui galėjai vaikštinėdamas porinti, koks esi nuostabus. Taktas ir tonas meilėje buvo stebėtini. Laikytasi etiketo, neturėjusio nieko bendra su tikrove, panašiai kaip ir užuojautoje rašoma apie visa paaukojusį tėvą.

Grandinėlę, pasakiau jai, pamečiau, tą, kuri laikui bėgant pajuodo ir man rašant guli priešais. Ją kilstelėjęs nuo stalo juntu tylų geležies šiugždesį. Kelerius metus nešiojausi su savimi ir vieną 1909-ųjų rudens dieną, kai namie laukiau laivo į Ameriką, praeidamas pro Agnesę paskutinį kartą, stipriai spaudžiau saujoje.

Dabar galėčiau ją išmesti. Turėjau įstengti išmesti prieš dvidešimtį metų. Tačiau jau amžinybę, vieną ar kitą vakarą pravėręs stalčiukus, kuriuose sudėtos relikvijos, pažvelgiau į ją mažumą šypsodamasis. Ir man nepatiktų, jei kaip tik šįvakar jos nebūtų. Į mažuosius stalčius pakliuvo šis tas naujo: baltas akmenukas ir pasaga. Baltasis akmenukas yra netikra relikvija, tik panaši, bet turi gulėti prie pasagos. Ten taip pat padėtas dantis iš Grano Hadelande ir titnaginis strėlės smaigalys, rastas šiame sode. Tai pastarųjų metų įgijiniai. Lobis, kurį niokoja kandys ir rūdys, bet niekas nesigvieš jo grobti.

Verčiau būčiau išsaugojęs Agnesės nuotrauką. Ji turėjo vaikiškas dirbtines garbanėles apie ausis ir šiek tiek atsikišusią, atžarią burną. Tokio amžiaus mergaitėms būdinga ir viena, ir kita. Veidas tikriausiai paženklintas atšiaurios aplinkos, bet nepamenu. Kūnas tvirtas ir gerai sudėtas. Vėliau kiti man sakydavo, kad Agnesės elgesys buvo šiurkštus, o akys įžūlios. Galbūt. Pasaulyje, kuriame intelekto nevertino, reikėjo gintis turimais ginklais. Mes

buvome banda. Ji, be abejonės, mane įsimylėjo, – kaip įsimyli ožka ar paukštukas. Vaikinu buvo žavimasi, jei jis gebėjo muštis, gerti ir turėjo pasisekimą tarp merginų. Taip pat buvo svarbu mokėti puoštis, nes tas labai aiškiai rodė, ar tu esi vienas iš šutvės. Jei kuris nors privengė patrakusių spalvų kaklaraiščių, spalvotų batų, tviskančių laikrodžio grandinėlių ir neturėjo puikių garbanų, išsikišančių prie ausų, netrukus pajusdavo tylą. Geriausiu atveju šutvė tą suprasdavo kaip kvailumą ir duodavo vertingų patarimų, jei jau neturi tinkamo skonio. Vis dėlto kirbėjo įtarimas, kad galbūt yra atvirkščiai. Darbo vaikinų dvilypumas gali būti vos ne mirtinai pavojingas. Bet jie laikėsi savo. Jų buvo daug ir jie buvo teisūs. Turiu nepamiršti vieno dalyko, nors ne darbo vietose tas mažiau krisdavo į akis. Labiau nei kuo kitu buvo žavimasi darbiniais sugebėjimais. Būtent tas baltąjį vyrą, kad ir kokios jis būtų klasės ir kokių metų, lydi nuo Gjerstado iki San Francisko. Dažnai susierzinu dėl nesupratingų šnekų apie darbininkų vangumą. Daugeliui tas išsprūsta iš po plunksnos. Jie nepajėgūs įvertinti fizinės veiklos ir, manyčiau, painioja plunksnos skrydį popieriuje su kastuvo griovy. Pamėgintų ponai, pakliuvę į darbo vietas, pabūti antrarūšiai. Anksti atpažinau Hitlerio laikyseną. Jam neteko itin daug sukiotis tarp dažytojų.

Tokia buvo aplinka, kurioje kova dėl patelės įgaudavo visai primityvių ypatybių. Galėjai tikėtis, kad kova tik tuomet galutinai nurims, kai pora aiškiai susižadės žiedais ar nėštumu. Agnesės palankumo buvo siekiama, nors niekas gerai apie ją neatsiliepė. Tarp mano varžovų pirmieji rikiavosi Janas ir Ola, ir už jų dar visa eilė. Jai sunkiai sekėsi pamiršti Rusvąjį Henriką. Jis nuskendo ežere netoli nuo Gjerstado, kai jau kurį laiką ją pažinojau.

Kaip ir herojinėse dramose, visi tie varžovai turėjo savų patikėtinių. Kiekvienas neįtikėtinai domėjosi kitų istorijomis ir kas su kuo vaikšto. Apie bet kurią naują „pastovią porą“ atsirasdavo įtampos laukas. Manyčiau, daug protingiau būtų buvę, jei apsiausty

būtų atsidūrusi mergina, tuo metu esanti laisva, tačiau tai buvo keistas žaidimas: visi būtinai su triukšmais ir trenksmais puolė į šulinį, kuriame vienas jau buvo beskęstantis. Taigi tik ėmus kam nors merginti vienišą merginą, į ją nukrypdavo prožektorius ir ji pakliūdavo į geismų audros sūkurį. Neįmanoma tiems, kurie akimis linkę matyti, neįžvelgti priešistorinių motyvų.

Be varžovų ir jų sąjungininkų, dar vieną pasipriešinimą mums su Agnese surengė Hanibalas, tapęs geru mano draugu mokyklos laikais, kai kartą muštynėse akmeniu sužalojo man kelį, o paskui padėjo parsirasti namo. Per praėjusį karą jis pradingo kartu su laivu, ir dabar lankydamasis namie padariau gerą darbą, pagelbėdamas jo našlei šiokiais tokiais pinigais. Mirę jau daugelis mano draugų, su kuriais mokykloje ėjau į tą pačią klasę, daugiau nei pusė.

– Ei, Johanesai, – jis man pasakė, – ta Agnesė ne tau.

Ir tada iškilo istorija apie Rusvąjį Henriką, Hanibalą, Agnesę ir dar vieną merginą bute, išgertuvių seksualinė orgija su nešvankiomis smulkmenomis.

Žinojau, kad Hanibalas kalba tiesą. Jis visados taip darė. Jaučiausi tartum gavęs mirtiną smūgį. Mes buvom kieta šutvė. Labiausiai mane paveikė, kad ji man tikrai nebus ištikima, kai turėsiu išvykti – dievai žino kur – ir tapti didžiu žmogumi. Visu sunkumu mane prislėgė mintys, kurių nenorėjau prisileisti: jei būsim su Agnese, vadinasi, nykiame ir skurdžiame Gjerstade. Tokią ateitį praregėjus ištiko siaubas. Ištekėjusi moteris būdavo ištikima ir išimčių pasitaikydavo tikrai retai, todėl jos atžvilgiu nenuogąstavau. Bet prieš save išvydau virtinę metų, skurdų uždarbį, horizontą, kuris su kiekviena diena siaurėjo, kol įsispraudė tarp karsto sienelių. Staiga iškilo problema ir ji buvo neišsprendžiama. Aš norėjau Agnesės, bet ji mane nusitemps žemyn, ir žinojau, kad tą jai leisiu.

Aš buvau devyniolikos metų ir turėjau rasti atsakymą į klausimą,

kuris viršijo mano išgales ir kurį aiškiai suvokiau kaip lemiamą tolesniam gyvenimui. Nenorėjau gyventi taip, kaip man buvo sutaisyta, tačiau kūnas, kuriame siautė audra, negalėjo gyventi be Agnesės. Minties ją palikti nepakėliau, tai buvo neįmanoma. Kas mane turėjo atbaidyti, kaip manė Hanibalas, rodėsi niekis, palyginti su žinia, kurią jis nežinodamas man pranešė.

Po visko, ką Hanibalas papasakojo, rengiausi Agnesę užpulti „griausmingu priklausai man" stiliumi. Rusvasis Henrikas su ja tęsė ir po anos nakties. Buvau labai patenkintas, kad jis miręs, nes mintį mums be paliovos norėsis sutvirtinti skaistybės diržu. Mano baimė dėl ateities turėjo ištrūkti viesulu virš Agnesės galvos.

Nutinka, kad visai netikėtai peržengi ribas, kaip atsitiko ir Agnesei. Galbūt tokie posūkiai gyvenime neišvengiami. Hjalmaras Sioderbergas* rašo: „...både kvinne och mann grips ju iblant av instinkter och begär som det inte är så lett att få in under någon sorts rationell eller moralsk synsvinkel"**... Nuodėmė kenkia tik tiems, kurie tiki privalantys atgailauti kaip nusidėjėliai.

Agnesė ir aš leidom vakarą gedulingai. Man vertėjo pasiimti trimitą. Valandėlę ji apgailėtinai prašė išmaldos, bet ūmai, kas iš jos pusės buvo tikrai išmintinga, irgi įtūžo. Ilgiau nebenorėjo kaulyti mano gailestingumo dėl kažin ko, atsitikusio, kol ji manęs nepažinojo, ir, beje, ji buvo girta! Tada lioviausi ir trimito nebereikėjo. Mona Liza trenkė į stalą daugiau nepageidaudama kalbų apie kažką, kas nutiko, kai ji buvo išgėrusi. Galiausiai turėjau ją raminti ir prašyti taikos.

Hanibalas įstengė tai, kas nepavyko mano tėvui ir daugumai kitų. Nepaisant įsimylėjimo, o įsimylėjimas visados yra beprotystė, mano paties viduje nūnai prabudo priešininkas. Daugiau gal-

* Söderberg, Hjalmar (1869–1941) – švedų rašytojas ir žurnalistas.

** ...ir moterį, ir vyrą kartais užvaldo instinktai ir geiduliai, kurie ne taip paprastai paaiškinami kokiu nors racionaliu ir moraliu požiūrio tašku *(šved.)*.

voti apie ateitį kartu su ja nebedrįsau. Viena mano keistenybių buvo ta, kad norėjau vesti ne plyname lauke, bet Gjerstado santuokos vykdavo dėl to, kad buvo laukiamasi vaikų. Netikėjau, kad ji taip ilgai išbus ištikima. Kol prasimanysiu išsilavinimą – neapibrėžtai mąsčiau tapti inžinieriumi – ir greičiausiai darbą lygia greta, kad pramisčiau, Agnesė susiras kitą draugą, pastos ir ištekės už jo. Tenai miestelyje mokytis nebuvo galima. Man išvažiavus atsivertų tuštuma, o aš buvau pakankamai apsiskaitęs, kad žinočiau sąvoką *horror vacuum*. Kai mylimasis toli, žvilgsnis lengvabūdiškai ima ieškoti pastovių taškų. Tai nebūtinai reiškia, kad trokštama neištikimybės, tačiau... Gamta nepripažįsta vyrų, kurie nori išsimokslinti ir prasimušti, ji neatsižvelgia į jokius socialinius sumetimus. Gamta geidavo, kad Agnesė taptų motina, o kas tėvas – nesvarbu, tas ar anas. Per aklą gamtos įstatymą žmonės pasilieka žemai dulkėse. Visa tai aiškiai regėjau, nors ir be filosofinio pagrindimo. Žinojau tik tai, kad Agnesė nesėdės ir nenuobodžiaus.

Moterys vyrus sulaiko apačioje. Instinktas, kuris nežinau, kaip vadinasi, verčia reikalauti, kad vyras jas aprūpintų dabar, pagal savas galimybes šiandieną, o ne baigęs studijas, kurių jos nekenčia. Jos vertina jį labiau kaip kontoros tarnautoją šiandien negu teisės kandidatą po metų. Jos neapkenčia jo knygų ir mano, kad tas vargo žmogus yra asilas, neuždirbantis pinigų. Tokia buvo ne vien mažoji paikutė Agnesė. Galiu išvardyti tuziną pavyzdžių. Ką vyrui daryti? Jis negali apsieiti be mylimos vištos, o ši tempia jį žemyn. Jai maga būti ponia Torsen ir dėl tokios menkos naujienos vietiniame laikraštėlyje įkeičia jo ir savo pačios gyvenimus. Su Gamta nepajėgiu aptarinėti, kad Agnesei buvo keturiolika, o man aštuoniolika, – ne, ji per kvaila. Žmonės, pasiryžę būti natūralūs, atsiduria tarp beždžionių. Gjerstade gyveno vienos beždžionės.

Nedrįsau apie tai pagalvoti, bet nervingas pavydas liko gajus.

Gamta geidauja supančioti vyrą būtent per audrų savaites jaunatvėje, todėl ir sukuria pietį. Kiti žinduoliai rujoja kartą per metus, tuo tarpu žmogus kartą gyvenime.

Janą Tveitą gerai pažinojau mokyklos laikais. Jis buvo iš skurdžios šeimos, vaikas, iki viduržiemio vaikščiodavęs basas. Judėdavo mažais žingsneliais, šlubčiodamas ir atrodė nepaprastai dirglus. Jis buvo sumanesnis už kitus vaikinus. Emigravo 1908-aisiais, metais anksčiau, negu išvykau aš. Mus abu už jūrų išsiuntė Agnesė.

Kažkas stebėtino yra laikraščių skaitymas, ir kitus ne kartą esu girdėjęs taip šnekant. Vyras, kuris niekada neperžvelgia nekrologų, ūmai vieną dieną juos perskaito ir randa draugo arba brolio vardą. Toliausiai užkištą pranešimą, kurio niekaip nepamatytum, būtinai turi staiga perskaityti, ir jis susijęs su tavimi. Kažkurią dieną 1918-ųjų vasarį paėmiau laikraštį, paliktą čia, San Franciske, tramvajuje, ir pirma, ką išvydau tankiai išspausdintos skilties su žuvusiųjų vardais pačiame viduryje, buvo Janas Tveitas.

Po tokių patirčių iš savo šalies išvyko tūkstančiai. Apie tai byloja seni laiškai ir sentimentalios baladės. Pamenu, kartą vakare, kai žingsniavom su Agnese, praėjome pro jį, stovintį ties gatvės kampu. Metęs į mus siautulingą, žioruojantį žvilgsnį, garsiai murmėdamas nervingai kilstelėjo rankas. Ryškių bruožų asketišką veidą iškreipė įsiūtis. Vėliau jį sulyginau su užkeikimą tariančiu Kulervo*. Jį slėgė didelė kančia, neatrodė juokingas. Jis kėlė baimę. Ne sykį, prisiminęs šį žmogų, mėginau atrasti žodį, tinkamą jo akių išraiškai apibūdinti, bet taip ir nepavyko. Jos buvo deginančiai žydros ir į tave žvelgė tarsi staiga smūgiuodamos. Jo pirštai nuolatos krutėjo, kalbėjo jis užsikirsdamas, karštai, tartum nuolatos pultų ar mikčiojimu siektų pranašumo. Jo tėvas buvo tingus ir

* Suomių nacionalinio epo „Kalevala" herojus, suomių mitologijoje vienintelis personažas, persmelktas tragizmo.

prasigėręs krovikas, susižvejotas Gelbėjimosi armijos*. Jis grojo trimitu. Atsivertęs ėmė atkakliai plušėti. Vakarais, pasipuošęs kruopščiai išvalyta uniforma, pražingsniuodavo gatve pro senuosius sugėrovus. Jis buvo romus ir draugiškas, be jokio išpuikusio šventeiviškumo, bet Janas nepakentė tokio išgelbėto tėvo.

Į šiaurės pusę ant žole apaugusios kalvos stovėjo suolelis, supuvusi lenta su dviem kuolais, įkaltais į žemę priešais kelias aukštas pušis. Tą vietą lankiau, gyvendamas namie, po išsiskyrimo. Paskutinį sykį, 1909-ųjų rudenį, suolelį radau sutręšusį. Ten, kur būta kuolų, mėtėsi rudos jų liekanos. Stovėdamas tyrinėjau šventas Kristaus kryžiaus atplaišas. Iš suolo nebeliko net skiedros, kurią galėčiau pasiimti kaip relikviją. Čia kartu su ja sėdėjom vieną giedrą spalio dieną.

Tą rudenį itin stipriai blaškiausi ir pasukau klystkeliais, nes iš nieko nesulaukiau patarimo. Nepakanka vien slampinėti trokštant, kad būtum didis žmogus, juo reikia dar ir tapti. Aplinkuma gilinosi tiktai į amatą, tuo tarpu man per kraštus liejosi fantazijos. Visa tai truko porą metų, net atvykus čia, nepaisant žiaurių reikalavimų, kuriuos pateikė gyvenimas. Aišku, tąsyk laikiausi požiūrio, kad didis žmogus yra kažkas tokio, kuo pabundi ir esi, pavyzdžiui, nuo kito penktadienio.

Spalio pabaigoje buvo tėvo gimtadienis. Iki tol su Agnese praleisdavau kiekvieną vakarą, bet tąsyk kaip paprastai susitikti negalėjau. Žinojau, kad ji man bus neištikima, taip užtikrintai, tarsi viskas jau būtų įvykę. Ji nepajėgė būti viena. Artėjant vidurnakčiui ištrūkau ir skersgatviu pasukau į pagrindinę gatvę. Ūmai tarpuvartėje sustingau – stovėjau tamsoje, kaip tik laiku spėjęs, kad po gatvės žibintu pamatyčiau ją, praeinančią su Ola Vegardu. Reginys įsirėžė neišdildomai: tvyrantis rūkas su dulkiančiu lietumi ir jie, einantys po žibintu.

* Religinė labdaros organizacija.

Atsirėmiau į sieną, kad nenugriūčiau. Jie buvo seniai pranykę, kai nusvirduliavau į kitą gatvės pusę. Jie nuėjo ne ta kryptimi, kur ji gyveno. Stebėjau ten vedančius kelius, kol šeštą valandą žmonės pradėjo eiti į darbą. Ji buvo dar negrįžusi. Mažam miestuke visi pažinojo vienas kitą ir į mane, vilkintį išeiginiais drabužiais, rūškanai žvelgė darbininkai. Parlėkiau namo išdžiūvusiomis lūpomis ir persivilkau kasdieniam triūsui. Veidas, kurį išvydau veidrodyje, buvo svetimas.

Po mėšlungiškų šauksmų ir kaltinimų atėjo susitaikymas. Mūsų aplinkoje negalėjom ir pasvajoti apie priešingos lyties jaunuolių pasibuvimą kartu be intymumo, todėl nebuvo abejonių, ką ji veikė. Tąsyk Agnesė vaikščiojo iš paskos keliais ir prisiekinėjo, kad daugiau taip neatsitiks. Spėju, kad ji taip ir manė, bent jau visai rimtai, kaip pasisotinęs, kuriam dingojasi, kad daugiau nebevalgys. Linguoju galvą skaitydamas apie žmogžudystę iš pavydo, linguoju galvą teisėjams, apžvalgininkams ir skaitytojams, kaip ir elgiamasi su visažiniais.

Nuostabu, bet tą kartą ja patikėjau. Paskutinę spalio dieną gavau darbą, iki kurio nemažas kelio galas, ir namo galėjau parsirasti tik sekmadieniais. Rašiau jai kiekvieną dieną. Kas antrą arba trečią dieną laiškas ateidavo iš jos. Stverdavau jį nuo stalo ir skriedavau į savo kambarį. Ten šokčiojau ratu, iš laimės dainuodamas ir aimanuodamas. Daugiau tokio džiaugsmo dėl ko nors turbūt nepatyriau. Būdamas musė, būčiau kyboję žemyn galva ant lubų. Šokinėdamas kraipiausi prieš sieną, ant kurios jos įrėminta nuotrauka kabėjo šalia mano paties.

Laiškas buvo skaitomas kelias paras be perstojo. Visą laiką jį nešiojausi su savimi. Kas kartą prie jo prisilietus imdavo daužytis širdis, o akys iš susijaudinimo sudrėkdavo.

Jame buvo dvidešimt eilučių. Apie ką rašė? Net neįsivaizduoju. Galimas daiktas, ji perrašė iš vietos laikraščio kelias eilutes apie pamaldas. Jau vėliau įgyjame įsitikinimą, kad laišką reikia

rašyti apie ką nors. Dievai žino, kaip jaunuomenė skaito literatūrą.

Pirmąjį sekmadienį parvažiavau dviračiu, ji laukė ant vieškelio. Diena stojo saulėta, tyki ir vėsi. Sutikom tėvą, bet jam buvo ne prie širdies, ką išvydo. „Per daug prie jos nesiartink", – pasakė paskui. Ėjome per mišką, tolyn pakrante ir prisėdome ant ano suolelio. Buvome be galo laimingi. Po to karto neturiu šviesesnio atsiminimo, nors diena baigėsi tragiškai. Pageltusi žolė linko nuo lengvo brizo ir bangos lydėsi į krantą.

Skamba tarsi prasimanymas, bet sykį pakeliui į šią piligriminę vietą sutikau ją kaip tik iš ten ateinančią. Buvo toks pat metų laikas, tik po trejų metų, ir paskutinis kartas, kai ten lankiausi. Apniūkusi diena jau temo, viena pirmųjų lapkričio dienų. Iš fiordo pūtė šaltas vėjas. Mėgau vienas vaikščioti po vietoves, kur sutemai išbrėškus nepasirodydavo žmonių. Tada pastebėjau link manęs artėjančią moterį. Pirmiausia pagalvojau, kad pasuksiu į šalį, nepatiko su kuo nors susitikti, bet vis vien ėjau toliau.

Niekas po tokias vietas nevaikšto be reikalo, taigi buvo šiek tiek smalsu. Neseniai mintijau apie Agnesę ir nūnai dingtelėjo, kad čia galėtų būti ji. Ta kryptimi, kuria ji traukė, keliai nevedė kur nors konkrečiai. Moteris tiesiog vaikštinėjo.

Tai buvo ji. Viskas rodėsi įvykę taip seniai, treji metai – ilgas tarpas tokiame amžiuje. Būčiau galėjęs su ja pasikalbėti be staugimo ir šūksnių. Ji buvo ištekėjusi ir turėjo du vaikus, bet aš, pragyvenęs kelerius metus Osle, nebesilaikiau tvirtos nuomonės, kad su ištekėjusiomis moterimis nepasisektų. Tačiau norėjau nuslėpti nuostabą, todėl tik šaltai į ją pažvelgiau praeidamas.

Mačiau, kad ji mane pažino dar gerokai iki mums prasilenkiant. Galbūt žinojo, kad ateisiu. Neabejotinai buvo girdėjusi, kad pirkau bilietą. Atsisveikinimas? Ji man pasirodė mažumą aukštesnė, o kūnas tebebuvo tvirtas ir lieknas. Nevisiškai atpažinau tiriantį žvilgsnį. Tomis dienomis – šį kartą iš tiesų – jai suėjo aštuo-

niolika. Kažkas žvilgsnyje ir apie lūpas dėl to jau neleido apsirikti. Ji tvardėsi, kad nepravirktų.

Prasilenkęs įveikiau vos kelis žingsnius, ir skruostais pabiro ašaros. Nemaniau, kad man vis dar taip blogai.

Alkanu žvilgsniu permečiau jos stotą, ir vėliau nė vienas man nepasakojo, kad ji atrodo nekaip. Iki šiol ją matau.

Iš jos radosi Džonas Torsonas Ltd.

Su ja buvo baigta, man jos nebereikėjo. Paaiškėjo ne vien tada, bet ir daugelį kartų vėliau, kad pagaliau nesileisiu savo valia paskandinamas. Jau pažinau kitas moteris, nebebuvau jos valdžioje ir nebenorėjau. Seniai įstengiau ją pamiršti, bet jos galia nebuvo išsklaidyta ir ji sukliudė man ramiai išsimokslinti.

Tiksliai nežinau, kada visa tai sunyko. Lyg paukščių čiulbesys pirmą vasaros pusę: jis nuščiūva, bet nepastebi, kada tai nutiko, tik vieną dieną atrandi, kad miške tylu, ir jau seniai. Tuomet tai laikėsi beveik dešimtį metų, kol išoriškai ir vidumi išėjau į kitus pasaulius.

Kai prasilenkėm, truputį paėjėjęs atsargiai pažvelgiau atgal. Ji lėtai žengė pakrante tolyn. Vėjas plaikstė drabužius. Neatsisuko. Žiūrėjau jai pavymui, kol pranyko tirštėjančiose sutemose, tokią ją atsimindavau vėliau.

Meri Bruk man patiko ir galbūt ji buvo net geriausias mano kada nors turėtas draugas. Bet dabar žinau, kad nebuvau jos įsimylėjęs. Agnesė sukėlė per daug siautulingą gaisrą. Net po dvidešimties metų niekas negalėjo atželti. Jenė Lund? Ji ilgam laikui patraukė mano mintis. Nevalioju jos užmiršti, be to, ji tapo mano vienintelio vaiko motina. Nieko negirdėjau, svarstau, kaip viskas praėjo. Gimė mergaitė ar berniukas? Tačiau po susidūrimo su Agnese, kai man buvo devyniolika, daugiau nieko nemylėjau, tik Suzaną.

Kai tą tolimą sekmadienį atsisveikinau su Agnese iki pavakario, nes turėjom vėl pasimatyti, – išsiskyrėm lyg metams, – aplan-

kiau Hanibalą, su juo išgėrėm airiškos kavos. Jis išpasakojo, kad tą savaitę, kai nebuvau, Agnesė ištikimybę man sulaužė su Ola Vegardu ir dar trim keturiais. Nedaugžodžiavau. Po keleto valandų su Agnese atsiteisėm gana ramiai. Ji nemėgino išsisukinėti melu, niekados taip nesielgė. Jautėsi baisiai nelaiminga, vargšas vaikas.

– Šitaip velniaiži būna, – pasakė.

Buvau palaužtas ir didesnių kvailysčių prasimanyti neįstengiau, jos krečiamos tik tada, kai rusena tęsinio viltis. Daugiau nebenorėjau, nebegalėjau daugiau.

Jai reikėjo būtent manęs. Tą gali vertinti visiškai be abejonės, kai jau esi atsisakęs iliuzijos. Bet ji neturėjo namų, jai norėjosi draugijos, vaikinai buvo dėl jos pamišę, o ji tuo mėgavosi. Aš negalėjau jos vesti, buvau per jaunas ir svajojau apie dangiškus migdolus. Nežinojau, kad ji ir per jauna, – tą būčiau veikiai nugirdęs, jei būtų augusi miestelyje. Iš visų pusių mazgas buvo neišnarpliojamas.

Pareikalavau savo nuotraukos ir laiškų, kurių ji nuėjo namo, tuo metu atnešiau jos. Nors buvo neapsakomai šalta, ji grįžo be apsiausto. Iš palaidinukės užančio ištraukusi menką ryšulėlį, atidavė man. Stovėjome viduryje tuščios, ką tik išgrįstos gatvės. Plyšeliuose tarp akmenų dar raudonavo smėlis. Pakėlęs žvilgsnį aukščiau stebeilijau kaip skęstantis, keliavau jos kaklu, palaidinukės iškirpte, dar kartą iš arti probėgšmais akimis perbėgau kūną, pečius, klubus, suknelę, vėjo spraudžiamą tarp šlaunų. Apie ką nors galvojau? Dabar neatmenu, bet tos akimirkos vaizdas toks ryškus kaip ir tąsyk, ir manau, kad tavo akys taip turėtų sulaikyti reginį to, kas mieliausia. Neištarėm nė žodžio, apsisukau ir patraukiau per miestą aklas ir kurčias su laiškais bei nuotrauka rankoje iki pat pakraščio, kur pažeminimą sudeginau griovyje. Tada parslinkau atgal ir kažkur užsukęs gavau naminės. Vakarop smarkiai įgirtęs, susiradau Olą Vegardą ir, kaip teko paskui girdėti, bemaž užmušiau. Naktį pabudau tarpuvartėje bjauriai išsiterlinęs ir vis

dar apsvaigęs. Man reikėjo dviračiu išvažiuoti dar iš vakaro, taigi dabar turėjau išjudėti tamsoje ir per lietų, bet pirma dar padariau lankstą į kapines, kur ilgai stovėjau įbedęs akis į Rusvojo Henriko kapą. Žliaugė lietus, žemės kauburėliu žemyn sruveno maži giliavagiai upeliukai. Paskui išvažiavau iš kapinių, vandeniui tyškant nuo ratų.

Galbūt dabar rašiau apie Agnesę, kad galėčiau nuvesti sąsają į apsilankymą kapinėse. Tikriausiai užsiminsiu ir apie kitą kapinių lankymą Hadelande prieš metus, kai stovėjau prie Antono Strando kapo.

Žmogaus sieloje glūdi slėpiningi saitai, saitai tarp dalykų be kūno ir be vardo. Dėl to jiems turime suteikti pavidalą ir pavadinimą. Tarp tų dviejų kapų yra sąryšis – tą bet kuris Šerlokas Holmsas įvardys kaip nesąmonę. Tačiau bet kuris Šerlokas Holmsas pasitelkia paviršutines priežastis, kurias aš savo ruožtu vadinu nesąmone, taigi mes atsiskaitę. Šį dienoraštį, prie kurio dabar sėdžiu, norėdamas jam parinkti šiokį tokį sukirpimą, pradėjau prieš pusantrų metų kaip nekaltą kelionės aprašymą. Jis virto giluminės kelionės atvaizdavimu žodžiais, kuriuos matuoju ir sveriu, pavartodamas juos tam, ką maniau esant nieku, ir pavadindamas jais tai, ko nežinau. Mano palikuonims – jei Jenei gimė gyvas kūdikis, vadinasi, jų yra tik vienas, – atradus visa tai, nes, sakysim, mirsiu netikėtai, nespėjęs galvosūkio sudeginti, jie, galimas daiktas, paklaus:

– O kas iš tikrųjų nušovė Antoną Strandą?

Į tai galiu atsakyti, kad visiškai nesvarbu ir kad Rusvasis Henrikas taip pat negyvas. Jaunatvėje nepakenčiau miglotų atsakymų. Dabar pats neišgaliu duoti kitokių. Suprantu viena, kad dienoraštis, kuris iš žodžių, gali perteikti tik menką nuotrupą to, ką žmogus mintija ir žino. Jei prireiktų atvaizduoti savo gyvenimą, būtina pasitelkti visas meno šakas, ypač spalvas ir garsus. Žodžiai

negali nupiešti, kodėl dviračiu pasukau į kapines arba ką „išgirdau“ iš Rusvojo Henriko kapo, galiu mėginti perduoti tiktai muziką – ir tą patį akimirksnį, kai bandau, muzikos nebelieka taip pat, vien kažkas panašaus į sielvartingą šypsnį, o aš skaitau mirusio savo draugės mylimojo mintis: „Štai tu irgi vienas iš daugelio, lygiai kaip aš, ir kam, Johanesai, viso šito reikia. Štai stovi galvodamas apie mane, nes mane ir prisiminsi, o gyvieji tau per daug nerūpės“.

Kitą sekmadienį po tos nelaimingos dienos apie apsilankymą kapinėse nugirdo tėvas, nes kažkas tą pastebėjo. Jis buvo nepatenkintas, kad prisigalvoju nepaaiškinamų dalykų. Aš negalėjau paaiškinti, ko pats nesuprantu, o jie būtent to nuolatos ir reikalavo.

Rusvąjį Henriką pažinojau tik iš matymo.

Kurį laiką sėdėdamas stebėjau laikrodį tiesiai priešais save. Ilgoji sekundžių rodyklė nebyliai slysta ciferblatu. Begarsis laikrodis. Prieš kelionę į Norvegiją čia stovėjo senas laikrodis iš Toteno, skelbdavęs apie einantį laiką. Netrukus, kai sugrįžau, liepiau jį išnešti. Nebegalėjau apkęsti garso. Troškau vienatvės ir tylos.

Užtruko keletą metų, kol susiradau deramų tarnų, nors greičiausiai todėl, kad ne visai žinojau, ko pageidauju. Dabar turiu visiškai tinkamus. Nagingąjį Karlsoną ir dvi merginas. Beveik niekados jų nei girdžiu, nei matau. Jie gyvena savo gyvenimą, ir viena svarbiausių jų pareigų čia yra panaikinti savo buvimą, jie to išmoko meistriškai. Būti tarnu – ištisas mokslas, reikia proto ir asmenybės, kad išnyktų asmuo. Jie reti, nes retai pasitaiko padorūs šeimininkai. Kai Karlsonas čia išdirbo tris mėnesius, padidinau jam atlygį be jokių paaiškinimų, jis taip pat apie tai neužsiminė. Atsitiktinai išaiškėjo, kad gimęs Osle. Taip pat atsitiktinai sužinojau, kad vedė vieną iš merginų. Iš pradžių įširdau, kad laikė paslaptyje, bet Karlsonas to nesiekė. Jam atrodė, kad tai manęs neliečia arba nebus įdomu.

Rašau jau keletą vakarų. Kaip tik dabar yra trečia valanda nakties, miego kol kas nenoriu. Man sėdint visiškoje ramybėje mintys klajoja šen ten, jos sklendžia nuo kapo Hadelande link Prancūzijos pralaimėjimo, skęstančių laivų, neaiškios padėties Norvegijoje, prie Suzanos, Agnesės ir fabriko.

Taip, Agnesės. Paskesniais metais, kas po jos išliko – buvo ne ji. Tąkart apie tai rašiau tūkstančiais žodžių. Įnirtęs gyniausi nuo to, kuo vargu ar kas būtų sumanęs mane apkaltinti, būtent, kad man reikėjo tos, kokia ji tapo. Jaunasis Johanesas padarė neparankų atradimą, kad po kažko, kas praranda visą savo vertę, išlieka vertybės. Radis virsta švinu, o šiuo atveju švinas virto radžiu. Dešimtį ar dvylika metų, kai ją mylėjau, mylėjau regėjimą, ir kažin ar ten buvo ji, o ne moteris dievybė. Kartą skaičiau pasaką apie Rytų valdovą, kuris taip karštai mylėjo savo jaunąją pačią, kad po jos mirties apie nieką daugiau negalvojo, tik kaip išgarsinti jos atminimą. Pirmučiausia jis įsakė virš karsto įtaisyti baldakimą. Paskui aplink jį įrengė nedidelę maldyklą. Po kurio laiko liepė išgriauti vieną sieną ir ten iškilo priestatas. Ir toliau taip tęsė. Iš visų kampelių susikvietė architektus ir menininkus. Ir nebuvo tam galo, o kai jis paseno, virš kalvų ir klonių tarsi pasakiški rūmai spindėjo šventykla. Vieną rytą valdovas, atėjęs į šventyklą su architektais, akimis užkliuvo už karalienės karsto. Besdamas pirštu jis tarė:

– Šitą pašalinti.

Patyrimas, susijęs su Agnese, toks nutolęs, kad apie ją rašydamas porą sykių nusistebėjau, gal viskas tėra prasimanymas. Tačiau kartu jaučiau, kaip senuosiuose randuose dilgčioja kraujas. Matau, neišvengsiu padarinių, ėmęsis panagrinėti, kas įvyko po to, kai ji mane suluošino.

Suluošino? Ilgai sėdėjau žvelgdamas į žodį, jis atsirado visai netikėtai ir plunksna kelis kartus ketino jį išbraukti.

Tegu lieka.

Tai, kas atsitiko ją aprašinėjant, panašu, tarytum sektum vaga gilyn į mišką galvodamas: „Čia kadaise almėjo upelis“.

Vakarais abu vaikščiodavom, kur žaidžiau dar vaikas. Miške žinojau kiekvieną medį ir kiekvieną tašką pakrantės linijoje. Tenai žaisdavom indėnus ir iš eglišakių statydavom palapines. Vakarais ten sėlindamas su kitais berniukais, bundant paauglystei, dirsčiojau į įsimylėjėlius. Vėliau jau patys tenai vesdavomės drauges. Pasakojo, kad paskutiniu metu, kol buvo dar neapakęs, dažnai ten atsilankydavo tėvas. Klaidžiodavo pavakare, pasiramstydamas lazdele, ir apžiūrinėdavo geruosius medžius.

Jaunystė, dar nesupančiota grandinėmis, ten patirdavo trumpą apsvaigimą. Mergaitės palikdavo mergystės luomą. Negalėjom patekti po stogu. Likdavo miškas. Iki šiol jį atmenu ir po tiek metų, užkrėstų seksualumu. Miškas, tapęs Pano buveine, vilioja geismu ir liūdesiu. Mes gyvename vidine tikrove, kuriai, jei nenorime susirgti, niekuomet neverta taikyti prievartos. Išorinė tikrovė gali būti nuožmi, tačiau ją įmanoma įveikti arba iškeisti į kitą. Vidinė neįveikiama ir neiškeičiama, su ja reikia gyventi – taikiai ar kariaujant, ir jos neišvengsi. Norvegijoje kova daugeliui suteikė peno pamąstymams. Jie kaunasi dėl dvasinės tikrovės, žinodami be jos pražūsią. Jei prieš penkerius metus jaunoji norvegų karta būtų išgirdusi apie panašią kovą, galimas daiktas, būtų sakiusi: „Dėl ko jie karščiuojasi? Ir šitokį sąmyšį kelia dėl vėliavos, karaliaus ir kitų simbolių?“

Kokia ta vidinė tikrovė, parodanti savo veidą kovoje dėl motinos žemės? Tai be galo daug mažų dalykų, tarsi dalių begalinėje trupmenoje. Paukštukas, sykį pabarškinęs snapu į langą, kai buvai vaikas. Tėvas gatvės tolumoje, vieną dieną grįžtantis iš toli. Motinos veidas, sykį palinkęs virš tavęs, kai sirgai. Audra naktį, kada gulėjai nemiegodamas. Strazdas giesmininkas. Gumulas gerklėje per pirmąją kelionę iš namų. Šunytis, kurį jie tau padovanojo. Pirmoji pavasario diena. Kelias priešais tavo tėvo ir motinos

namus. Stalas, prie kurio valgei nuosavu šaukštu. Pirmasis sniegas. Tu nesitaikstai, kad šį pasaulį jie trypia sunkiais auliniais. Galbūt visiškai netiki pajėgsiąs juos išvyti namolio į savus pasaulius, apie kuriuos nė žinoti netroškai, bet vis vien nuo sienos nusikabini šautuvą, nes ką veiksi su gyvenimu, kuris tiktai forma, kai jie išvogė jo turinį. Išvogė? Jie negali pavogti, bet gali tai, kas dar blogiau. Jie gali jį suteršti.

Agnesė buvo pakaitas ir nemylėjau jos suaugusio vyro meile. Bandymas užkariauti ir išsilaisvinti – per pirmąją meilę vyksta kaip tik tai. Mergina per pirmąją meilę atstoja tai, ką norima užkariauti ir tuo pačiu metu nuo ko išsilaisvinti, drama, kurią žaidi su netinkamu partneriu. Naujokų pratybomis pagrįstos santuokos lengvai suskaičiuojamos. Abstrakčiai gali kautis vyresni ir protingesni žmonės, jaunas to nepajėgia, jam reikia partnerių, kurie atliktų idėjos vaidmenį. Akivaizdu, kad ir Agnesė grūmėsi dėl pergalės ir laisvės giliai tamsiame požemių pasaulyje, kautynės neturint akių, kurios regėtų, nežinant, su kuo kovoji ar dėl ko. Tai nėra garbingos sąlygos.

Neturėjom jokios kitokio, ne kūniško tarpusavio ryšio galimybės. Jei ne slypėjusi giluminė atsitikimų tėkmė, niekados nebūtų buvę tokio uragano. Vieną dieną būčiau jai išslydęs. Žmonės negali be žado sėdėti susikabinę, pavyzdžiui, dvejus metus, juolab kad įsikibimo seksualumas (beždžioniukas motinai ant kaklo!) taip ilgai netveria. Vieną dieną būčiau su ja išsiskyręs ir nelabai pats tą pastebėjęs – nors, suprantama, galėjau jos tvirtai laikytis, kad gėdingai nepaneigčiau visų sapaliojimų, surašytų į dienoraštį. Šiaip ar taip, netrukus būtų pasidarę vėsiau, nes žmogus neišgyvena danguje, prikaitintame iki pragariško karščio. Būčiau ėmęs kažką kalbėti, teirautis, ką ji mano apie tą ar aną. Vis beviltiškai bandydamas ją suryti, padaryčiau pertrauką, prisidegčiau cigaretę ir žvilgtelčiau pro langą – taip nutiktų, kad išgirdęs, ką atsakė, suprasčiau,

jog ji paikutė. Keletas mėnesių, ir tikriausiai jau žvalgyčiausi į kitas merginas. Šiaip ar taip, istorija netektų smurtingumo. Jaunasis liūtas susivoktų esąs vyrėlesnis avinas, stovintis ant žemės.

Nūnai taip nesusiklostė. Nuo jos krūtinės mane atplėšė smurtu.

Niekas kitas, išskyrus mane, nežino, kad žodis „luošys" nėra jau toks netinkamas apibūdinant tą sveiką ir tvirtą jaunikaitį, sukūrusį „Džoną Torsoną Ltd." Jis tą padarė galbūt kaip tik dėl to, kad buvo luošys. Ką mes žinome apie Kraugerį*, Ibseną arba, jei prisilaikysime mirusiųjų, apie Napoleoną? Gretinu save su jais, nejausdamas pagarbos ar drovumo, skirtumas yra vien dėl infliacijos, skiriasi atsakomųjų veiksmų apimtis. Vienuoliškas atsiskyrimas, kurį nusimečiau tik tais metais Norvegijoje, vedė tuo pat keliu kaip ir įskaudintą Ibseną. Jam buvo kur kas geriau, nei kas suprato.

Po Agnesės pažinojau daug moterų, pasitaikė patirčių taip pat su skaudžiom pasekmėm. Tačiau tai katalogas – toks pat nuobodus kaip ir ilgas – atminty. Pamirštu daugiau ar mažiau jas visas be išimties. Mari Bruk užėmė išskirtinę padėtį, nors ir iš to savaime nieko nebūtų išėję, net jai neprasmengant taip, skradžiai žemę. Šiaip ar taip niekuomet nebuvau tikras, kad ją myliu.

Kai žvelgiame atgalios, perprantame, kad ėjome net ne vienu keliu, mes tarsi klaidžiojome po kraštovaizdį. Žmogaus gyvenimas išsiskleidžia, sužydi ir brandina sėklas – skleidžiasi tas, kas yra, daugiau nei tai – jau evoliucija.

Metams bėgant tarpais pamąstydavau, kad reikėtų sūnaus ar dukters – nesvarbu ko. Labiau priartėjęs prie minties apie santuoką rasi niekuomet nebuvau. Jaunesnį mane, kai dažniau rodyda-

* Kreuger, Ivar (1880–1932) – švedų finansininkas ir pramonininkas. Tarpukaryje vienas sėkmingiausių verslininkų Europoje, turėjęs degtukų gamybos monopoliją.

vausi tarp žmonių, kamuodavo jaunos ponios, kurioms magėjo mane apvesdinti ir dėl to jos nuobodžiai įkyrėdavo su savo netekėjusiomis draugėmis. Jaunesnė ponia turi komišką polinkį puldinėti viengungius. Jos akyse mes atstovaujame galimybei, kad vyras maloniai gali gyventi ir be žmonos. Ją tokia mintis paverčia fanatike. Kvaršina mums galvą su „turėtų būti taip liūdna" arba „iš tiesų juk užtektinai moterų, kurias galima vesti" ir „kodėl jūs to nedarote, pone Torsonai?"

Tarp gyvenančiųjų santuokoje niekuomet nerasi laimingų žmonių, nors neabejotina, kad ji reikalinga. Pirmieji metai, kol jų kraujyje dar neišsivadėjęs gamtinis apsinuodijimas, vadinamas įsimylėjimu, genantis mus žemyn į dvasios katakombas, – ar tai laimė? Laimė, manau, turėtų būti tas pats, kas ir ramybė. Pastebiu, kaip santuokoje abi pusės gali būti nors kiek mandagios viena kitai tik dėdamos pastangų, ir kaip atkakliai kiekviena jų gina savo teisėtus poreikius. Nepajėgia ir nenori matyti nieko kito, išskyrus savo teisėtus poreikius, teisėtumas grindžiamas bukais ir įsisenėjusiais prietarais ir niekados tikromis teisėmis, nes jos numato dideles pareigas. Retai, stebėdamas santuoką iš arti, nejutau lavono smarvės. Tai, ką prieš daugelį metų patyriau viename Pietų Dakotos ūkyje, man iškyla kaip normalios santuokos apraiška, nors pats rutuliojimasis, kreipiantis rezultato link, gali būtį nepaprastai skirtingas.

Ūkininkas buvo olandas, jis vedė pagyvenusią merginą, – pavyzdys dėl to nepasidaro išskirtinis, tik aiškesnis. Neturėjau net abejonės, kad ji dvidešimt metų pralaukė vyro, vis sulig kiekviena diena labiau jo nekęsdama, jam vis nesirodant. Ir tada į Olandiją trims mėnesiams atostogų atvyksta anas varguolis. Moteris ir vėl paspendžia spąstus, kur niekas niekados neįkliuvo, bet tą sykį grobiu tampa viengungis, daugybę metų sėdėjęs prerijų dykynėje ir nematęs nė vieno sijono. Jis pats virė valgį ir mirkė skalbinius, nes nepadoru vienišam vyrui samdytis ekonomę. Į skylę jis

nubrazdėjo tyliai ir ramiai. Kad atsitiko kažkas panašaus, esu gana tvirtai įsitikinęs. Moteriškę galėjai kiaurai permatyti. Regis, taip pat užtikrintai būčiau paporinęs apie gausybę jai nenusisekusių bandymų, nors apie juos nieko neteko girdėti.

Dabar ji tarėsi nutekėjusi į žemesnį luomą ir gelbėtojui buvo kerštaujama už visus jaunystės nusivylimus. Kartą vakare jis įsišnekėjo apie dienas, kai jie bus tokie seni, jog turės atsižadėti ūkininkavimo. Jis manė, kad nepritrūks atliekamų skatikų, ir svajojo apie dailų nedidelį namuką artimiausiame mieste. Valstijose jis apsistojęs nuo mažens, todėl po trijų lankymosi Olandijoje mėnesių nejautė, kad jį ten trauktų.

– Ne, tada mes tikrai gyvensime Olandijoje! – išpyškino jo žmona.

Vyras muistėsi ir atsakydamas atrodė suvargęs:

– Kadangi nuo pradžios čia dirbau žemę, tai visada ir galvojau...

Tada ji sušnypštė:

– Žinoma, mes važiuosime *namo*! Gal bent tiek vyras ir žmona turėtų susikalbėti!

Jis parsidavė šiai moteriai, kuri nenorėjo dirbti ir kasdien paniekinamai postringavo apie ūkininkavimą. Ji leido jo pinigus ir aptemdė jam gyvenimą. Taip jis turėjo nugenėti savo mažutę svajonę ir pasenęs keliauti „namo“ į svetimą šalį.

Dažniausiai besmegenis tironas būna vyras, bet tai nieko nekeičia. Viešpatauja tas, kuris kvailesnis. Nė sykio neišgirsi įdomaus pokalbio, nė sykio vienas kito maloniai nepakibins, niekaip nepavyksta įsivaizduoti jų intymioje aplinkoje. Kiek man teko regėti, santuokos beveik niekados neturi to, kas neapibrėžta ir nepriklausomai nuo amžiaus gali vadintis *jaunatviškumu,* jokio paprasčiausio pajautimo, kad gyveni. Taip atsitinka dėl *prievartos,* žodis pavartotas *all round** prasme, dėl laisvės stygiaus, baimės,

* Visokeriopa *(angl.).*

šaltumo, valdžios troškimo. Viskas virsta reikalavimais ir niurzgėjimu, nuolatos nauji ir irzlūs reikalavimai, niekados nė vieno draugiško žodžio, nė vieno impulsyvaus poelgio. Jie kitaip neišmano. Jei kas užsimintų, kad nors trumpam abiem reikėtų savarankiškai pakelti sparnus, pirmiausia jie išsižiotų, o tada tironiškoji pusė pratrūktų įniršiu, siekiančiu už jūrų marių. Tai lemia supratimas, kad nuomonę gali išreikšti tiktai neaiškiu staugimu. Ar prieš metus Norvegijoje man nereikėjo atsisėsti ant moters, kad išspaudęs jai kvapą gaučiau leidimą ištarti bent žodį?

Vaizduoju karikatūriškai? Nemanau. Galima taip pat prisiminti, kas skaityta. Literatūra yra visuomenės veidrodis, todėl laimingos santuokos, kurias ten randame, paženklintos troškimo stigma. Savo romanuose Čarlis Dikensas idealią santuoką visados kėlė kaip pagrindą, pavaizdavo ją kiek įmanoma plačiau, ir ji mažiausiai mums įtikima. Greičiausiai jis pats savoje buvo nepaprastai nelaimingas.

Rašiau visą naktį, o po keturių valandų jau turėčiau būti darbe. Kiekvieną dieną laukia svarbūs susitarimai. Sparčiais šuoliais didėja apyvarta.

Toliausiame sodo kampe yra širšių lizdas, kuris savo geriausius laikus, matyt, jau atgyveno. Jis didesnis už futbolo kamuolį. Man grįžus iš Norvegijos dar buvo sulig vaiko delnu ir augo neapsakomai lėtai. Rugpjūtį ėmė taip plėstis, kad galėjai stebėti diena iš dienos, ir kabojo širšių debesy.

Taip klostėsi ir su fabriku. Jis taip auga, kad net sunku viską spėti ir džiugu sekti. Nėra pajautimo, kad ruduo, rugsėjis.

Jo neturiu ir aš. Gal kažin kokį pajautimą, kad sulaukiau vėlyvos vasaros. Šiek tiek slankioju po namus, pavartau knygas ir žvilgčioju į telefoną, kuris niekados neskamba. Ir vėl prabunda mintis, ji kasdien man grįžta: geriau atsisakyk to, Johanesai, dabar, parduok savo pasididžiavimą ir sodink kopūstus.

Kiti gali tęsti ir tvarkytis taip sėkmingai kaip aš. Parduočiau dabar, tapčiau trigubai turtingesnis negu prieš pusantrų metų, nors ir tąkart maniau, kad man pakanka. Taip pat atsimenu sąstingį po paskutinio karo ir 1929-uosius, kai turėjau tvirtai įsikabinti nagais, kad nenugarmėčiau į dugną. Mėgstu žaidimą, bet jis neteko didumos savo žavesio.

Kodėl ne? Šiame name esu vienišas ir laimingas. Laimingas? Aišku, taip. Esu tvirtas ir sveikas, yra gausybė dalykų, kurių norėčiau pasimokyti. Ramuma čia, ji tokia panaši į palaimą, kaip niekas kitas. Kas geriausia pasaulyje, galbūt negausi už pinigus, bet, šiaip ar taip, be jų irgi ne.

Vis vien sėdėdamas čia menu tave, Suzana. Tačiau per ilgai buvau vienišas. Man drumstų ramybę, jei kažkur šiam name miegotum tu, neramiai, nes girdi raktą automatinėje spynoje.

Aš per ilgai buvau vienas.

San Franciskas, 1940-ųjų spalio 9 d.

Sėdėdamas šičia mėgaujuosi ramuma. Priešais mane apstu smulkių užrašų iš Oslo 1939-ųjų balandį. Popierius jau varčiau rūkydamas. Šiąnakt pasėdėjęs surašysiu iš jų vieną visumą.

Pasibaigus patikrinimui Oslo muitinėje, kelias minutes prastovėjau, laukdamas mašinos. Liovėsi snigti, oras buvo šaltas ir drėgnas. Darganotas grynumas su geležies kvapsniu. Stovėjau, šildydamas rankas palto kišenėse, ir apžiūrinėjau naująją rotušę. Kristianijai suteikus naują vardą, įkandin sekė ir naujas veidas. Ilgėjausi Jūros gatvės.

Kristianija! Myliu senąjį vardą. Su šypsena mąstau, kad į Kristianiją vokiečiai niekados neįkeltų kojos.

Taigi mašina su purvo dėmėm ant šonų pliuškenosi gatvėmis. Oslas nenoriai pasitiko tokią dieną.

Ir tada keistai atitolau. Ilgai nežinojau, kas atsitiko. Regis, imu numanyti. Užmiršau tai. Bet dabar iš viso gyvenimo nieko aiškiau nepamenu, kaip to, kad mašinoje pasilenkiau į priekį ir pabarškinęs į stiklą daviau vairuotojui naują nurodymą.

Visa kita iki šiol migla, rūkas, nuo kurio man silpna.

Šiltame viešbučio vestibiulyje ėmiau jaustis kaip namie. Viskas kaip ir daugumoje gerų viešbučių, kad ir kur šioje žemėje užklystum: švari šilta patalpa, ant grindų žingsnius gramzdinantys kili-

mai ir prislopintai kalbantys žmonės. Mandagus, malonus portjė, nužvelgiantis svečius, nors, atrodo, jais nesidomi, pasižymėjo duomenis ir greitai perėjo prie anglų kalbos, nes vartojau tiek „w“ garsų ir į jį kreipiausi „tu“.

Eidamas prie kampe stovinčio stalelio jutau, kaip man įkandin dirsčioja aplinkiniai. Niekuo, kas patrauktų dėmesį, nepasižymiu, bet jie pažino amerikietį. Mums nepavyksta užsimaskuoti.

Atnešė laikraščių ir viskio. Antraštės šaukė apie karą. Žmonės išeidavo ir įeidavo, kai kas toliau į valgomąjį, kiti į barą. Klausiausi prislopinto balsų ūžesio ir jaučiausi gerai.

Gerokai vėliau prisiminsiu, kad ten sėdėdamas stebėjausi savo nešvariais batais.

Jei esu ne čia, ne nuosavame name San Franciske, ir vienas, visuomet gyvenu viešbutyje. Metų metais neįstengiu suprasti, kaip kiti suka lizdus su žmona ir jaunikliais. Ir per dienų dienas ten kabinėjasi vienas prie kito. Mane erzina viskas, ką išdėlioja namuose rūpindamiesi, tarsi tai būtų kas svarbaus. Viešbutyje esi nepriklausomas, arba darbe, arba name, kurį pasistatei niekam nesikišant. Rytais noriu nubusti vienas ten, kur niekas neužeina be kvietimo.

Kai atvažiavau į Oslą, buvau penkiasdešimties ir kelių mėnesių, bet atrodžiau jaunesnis. Maistui ir gėrimui niekados nesuteikiama galimybė mane naikinti, be to, sportavau kaip tik tiek, kiek man rodėsi protinga. Pats manau, kad išlikti jaunam labiausiai padėjo smegenų judrumas. Senatvė vėlyvai apsilanko pas tą, kuris viskuo besidomi. Žiūrėdamas į daiktą, nesvarbu, kas tai būtų, visuomet jį vertinu.

Neįprasta prisėdus pasakoti sau pačiam apie save. Netrukus pasisakysiu, kodėl taip darau: noriu, kad mano vaikas kada nors tai perskaitytų, Jenės ir mano vaikas. Rašau tam mažyliui, kuris ką tik gimęs ir kuris bus mano įpėdinis.

Vadovauju įrankių fabrikui San Franciske, Amerikoje man se-

kėsi gerai, nors 1909-aisiais palikęs Norvegiją į JAV atkeliavau su dešimčia dolerių.

Užrašius šiuos žodžius apie atvykimą į Valstijas užplūdo tiek atsiminimų iš tų laikų, kad kelias valandas žingsniavau pirmyn atgal ir nieko, ką ketinau, nenuveikiau.

O tada atsitiko tai – nuo tokių dalykų kai kurie žmonės pasidaro prietaringi. Name suskambo telefonas, aš krūptelėjau nuo prislopinto garso: buvo po vidurnakčio. Be abejonės, nutiko kažkas svarbaus.

Skambino Karlsonas, pasakė, kad iš Stokholmo atėjusi telegrama.

Štai ji: *Pasitraukė iš Norvegijos, žadėta telegrafuoti, Jenė pagimdė sūnų, Džoną Lundą Torsoną.*

Finas Gabrielsenas.

Ilgai į ją vėpsojau neapsakomai sujaudintas. Pasirašiusiojo nepažįstu. Kad parvažiavęs namo įsitaisyčiau norvegą sūnų! Įkūnyčiau seną meilės istoriją...

Oslas, 1939-ųjų ruduo
San Franciskas, 1940-ųjų spalis

Mielasis Džonai!

Viską, ką rengiausi surašyti per ateinančias rudens ir žiemos naktis, dabar skirsiu tau, Džonai Lundai Torsonai, kuris esi mano įpėdinis. Tau šitą teks skaityti, kai tu jau būsi suaugęs, o aš miręs.

Pirmiausia norėtum susidaryti supratimą apie savo motinos ir mano santykius. Kurį laiką buvau ja neapsakomai susižavėjęs, tačiau nemylėjau. To negali suprasti, augęs pas ją visą vaikystę ir gal regėjęs, kaip daugelį metų ją mylėjo kitas vyras. Tiesiog buvo šitaip. Galbūt ją tikrai būčiau pamilęs, bet tarp mūsų įsiterpė kita, to verta mažiau negu tavo motina. Bet juk žinai – pasaulyje klojasi ne pagal nuopelnus.

Esu vyras, kuris, visų manymu, laikėsi padoraus ir plataus kelio, vedančio žemiškos laimės, žmonių pagarbos ir amžinos pragaišties link. Per daug neturėjau nei pirktų, nei skolintų ar vogtų džiaugsmų. Man patiko daug moterų, bet tikrai nepatyriau gausiai to, ką regiu apibūdinant kaip įsimylėjimą, – po aštuoniolikos. Viena buvo šokėja, vardu Mari Bruk. Kodėl, kai menu tą gražią merginą, saulę nuolatos tarsi temdo šešėlis? Kita man iškėlė bylą už *break of promise** ir savo sudaužytą širdį sulipdė dviem tūks-

* Pažado sulaužymą *(angl.)*.

tančiais mano dolerių. Paskui dar kelerius metus prisiminęs įsiaudrindavau, nes nepakenčiu, kai mane apgauna. Ilgai netrukus po nuosprendžio tas seksualus žvėrelis parašė, kad be paliovos mane mylėjo ir noriai atsisakytų pinigų, jei... Taigi ji galėjo juos visus turėtis. Niekados neatleidau JAV už šitą įteisintą pinigų prievartavimą. Nors atmenu ir tai: savęs niekuomet nepaversk emigrantu. Nepaprastai sunku padaryti save nelaimingą, tačiau gera valia ir dedant pastangų galima įstengti. Emigracija yra neabejotinas būdas. Šiaip ar taip, merginai nieko nebuvau žadėjęs. Elgiausi atvirai ir suprantamai, jai teko gražūs apdarai ir malonios dienos. Žmonės, turintys nenatūralių polinkių, išsisuka mokėdami mokesčius šviesos vengiantiems šantažuotojams, tuo tarpu mes, natūraliai sutvarkyti, įtraukiami į teismus ir skandalus.

Taigi artėju prie žmogžudystės istorijos ir pamaniau, gal tu būsi geresnis detektyvas negu tavo tėvas. Kaip keistai jie dabar Norvegijoje rašo – taip mąsčiau tądien, sėdėdamas Oslo viešbučio vestibiulyje ir skaitydamas laikraštį. Tada išvydau antraštę „Gjerstado žmogžudystė“ ir praskiemenavau per skiltis. Kartkartėmis reikėjo spėti, kas turima omeny, nes gana gerai išmokau šiuolaikinę norvegų kalbą vėliau, per pusantrų metų iki išvykimo. Tąsyk dar mąsčiau angliškai, todėl turėjau išsiversti. Tai vargino ir buvau benustumiantis laikraštį į šalį, kai pamačiau pažįstamą vardą: Karlas Manfredas Torsenas. Būtų suvis keista, jei taip Norvegijoje vadintųsi du asmenys. Skaičiau toliau ir netrukus įsitikinau, kad Karlas Torsenas – ne kas kitas, o mano jaunesnis brolis.

Šiek tiek neįprasta grįžus namo išgirsti, kad tavo brolis kaltinamas žmogžudyste, bet, pripažįstu, nebuvau ypatingai sukrėstas. Man juk per penkiasdešimt. Daugumą dalykų jau priimi šaltai. Be to, nepažinojau savo brolio. Supranti, po 1909-ųjų, kai išvažiavau, niekuomet nerašiau namiškiams. Kodėl emigrantai nerašo namo – taigi kaip ten iš tiesų. Gal atsakymas lengvesnis nei

manytum: mes juk dėl to ir iškeliavome, nes nebesijautėm susieti arba norėjome saitus nutraukti. Užmetame laiškus ne tiek dėl įvykių Amerikoje, o dėl kažko, įvykusio anksčiau.

Tiktai dabar, skaitydamas apie Karlą Manfredą, konstatavau, kad tėvai jau seniai mirę. Be abejo, žinojau, kad taip turi būti. Beje, ar tuo visiškai neabejojau? Drįsčiau tvirtinti, kad tėvus mylėjau ne mažiau, kaip daugelis kitų myli savus, tačiau... Taigi ilga istorija. Brolį aiškiai atsimenu, bet vis vien kaip sapne. Mažutį berniuką išblukusiomis gelsvomis garbanomis. Jam dabar keturiasdešimt ir jis užmušė žmogų. Nė vienas nepalieka vaikų, nes tavęs nėra namie ir jų nematai.

Karlą Torsoną suėmė, jo kaltę įrodė teisme ir nuteisė už Antono Strando, buvusio jo varžovo, nužudymą. Niekados nežudyk varžovų. Po penkerių metų nesuvoksi, kam to reikėjo.

Vienintelis dalykas, kuris byloje nekelia abejonių, kad Antonas Strandas nušautas ir tą padarė ne mano brolis. Tau šitai skaitant viskas jau buvę taip seniai, kad galbūt visiškai nesvarbu, kas šovė ir kas parpuolė. Nepraėjus ir metams, tiek norvegų krito nuo žudikų ginklų...

Mažyli Džonai, matai, aš iš tikrųjų mylėjau artimuosius, bet įsisenėjęs šaltumas suaižėjo tik tuomet, kai skaičiau sėdėdamas vestibiulyje. Tarytum nuplėšė antvožą. Per prievartą sviedė mane laiku trisdešimtį metų atgalios į dieną, kai palei namo sieną kapojau malkas, mažajam broliukui sukiojantis šalia. Vaikas manęs paklausė: „Klausyk, Johanesai, ar tu kažkada irgi buvai mažas?“

Tau jau apsakiau, kad šalia manęs ant stalo yra didelė popierių šūsnis. Juos sudėliojau tokia tvarka, kokia čia norėčiau surašyti nuotrupas tokias, kokios yra, arba su pakeitimais ir paaiškinimais. Matyt, daug prisidės ir to, ko krūvoje visai nėra.

Oslo viešbutyje užlipęs į savo kambarį ir kraustinėdamas daiktus iš lagamino, vienoje iš kišenių pajutau kažin ką sunkaus. Iš-

traukiau pilką popierinį gniužulą, niekaip neprisimindamas, kas ten yra.

Tai buvo sena pasaga.

Susigalvojęs gali pasagą su savimi pasiimti, aš be to esu fetišų garbintojas. Tačiau visados turėjau gerą atmintį, o šįsyk net nenumaniau, kur ar kada įsidėjau šitą pasagą. Nutiko tas tikrai neseniai.

Kuo daugiau svarsčiau, tuo labiau ėmiau dvejoti. Iš Valstijų pasagos neatsivežiau.

Atidėjau ją į šalį ir ilgai spoksojau stovėdamas. Rimtai sunerimau, jaučiau kažin ką tamsaus ir sekinamo. Dieve mano, toptelėjo, argi negali žmogus pamiršti vieno ar kito menko veiksmo? Kurgi ne, bet rasti kažkokią pasagą neturėjau nė menkiausios galimybės! Palaidos pasagos nesimėtė laive ir vargu ar galėjo mašinoje!

Ir tam tikra prasme tai buvo visai ne pasaga. Kas kita, šešėlis sieloje, jei mane supranti.

Priėjęs pažvelgiau į save veidrodyje. Nuo to nepasidariau protingesnis. Mintys nusuko klystkeliais, kaip joms ir įprasta, kai klausime nerandi jokio atspirties taško. Mirksnį tarsi regėjau save einantį palei mūrą. Buvo naktis ir mūru slinko mano šešėlis. Baugiausios tavo savybės gyvuoja šešėlyje, slenkančiame šalimais tavęs ant mūro. Jis perėmęs blogiausius tavo bruožus. Gulsčiomis šmėžuodamas ant žemės, jis yra tik šešėlis.

Tada iškilo tai, kuo galiu paaiškinti šiurpulį. Prieš daugelį metų Kanzase prie upės radau pasagą. Aiškiai dabar tą pamenu. Švietė saulė, bet buvo šalta. Tądien jaučiausi ypač vienišas. Palei upę riogsojo šiukšlių krūvos. Prie vienos jų tolėliau vyras pasilenkęs rinko laiško skutus. Paskui prie skiautelių prikišo degtuką. Regis, buvo svarbu pašalinti iš šio pasaulio tą laišką.

Kaip paprastai, ten buvo be galo rudeniška ir nyku. Jau norėjau traukti tolyn nuo drumstos upės, bet užtakyje kažkas prikaustė dėmesį. Minutę stovėjau neatitraukdamas akių. Tai buvo kūdikio palaikai.

Tada kažką išgirdau. Ugnies traškesys. Linksmai liepsnojo brūzgynai palei upę – po ano laiško deginimo.

Kaip tik tada pastebėjau pasagą. Gulėjo tolėliau ant akmens, tarytum kas būtų pasidėjęs, kad vėliau pasiimtų. Ugnis plito. Dar sykį mečiau žvilgsnį į mažą kūnelį ir pasileidau bėgti.

Tai buvo seniai, labai seniai. Miręs vaikutis pasagą į mano lagaminą galbūt įbruko čia, Osle, atminčiai, kad nebūtų sielvartingai pamirštas.

Pakilnojęs pasagą rankoje pasijutau keistai. Nes prisiminiau dar kitą, lyg ir netikrą išgyvenimą. Regėjau tarsi kažko, ką esu girdėjęs ar sapnavęs, vaizdinį. Greičiau sapnavęs, nes išniro toks sodrus ir gyvas, su užslėptu pavojumi: stovėjau ant kelio. Atšlaitėje prie kelio gulėjo pasaga, surūdijusi, gražiai išlenkta. Su baltu akmenuku viduryje. Stovėjau ir žvelgiau į pasagą ir į akmenuką. Aplink seną pasagą žaliavo daigai. Visur dar buvo sniego. Į kelią vinguriavo polaidžio vanduo. Atokiau kalnuose nuaidėjo šūvis. Nėra taikesnio garso už šūvį, palydimą draugiško aido. Rudens diena namuose prie fiordo, tolimas medžioklinio šautuvo driokstelėjimas. Į mane žiūrėjo pasaga. Supratau, kodėl žmonės jas pasiima su savimi namo ir kabina virš durų.

Pasiėmiau ją. Atkarpą paėjėjęs suabejojau: gal reikėjo pasiimti ir baltąjį akmenį?

Tokia keista fantazija. Išplėšta filmo nuotrupa. Taip juk niekados neatsitiko – tų aprašytų dalykų su pasaga, žaliais daigais ir baltu akmenuku.

Susierzinęs vėl suvyniojau pasagą į popierių ir paslėpiau. Žinojau – kada nors ją pasiimsiu į Ameriką.

Taip ir padariau. Ji guli čia tarp kitų relikvijų. Baltą akmenuką, kurį vieną dieną radau sode, padėjau greta.

Paskesnėmis dienomis jaučiausi nekaip ir niekur nėjau iš kambario. Tarsi kas mane būtų sulaikęs. Tai truko dešimtį dienų.

Tuo laiku Oslo beveik ir nemačiau. Oras buvo bjaurus ir kaltę suverčiau jam, bet gerai žinojau, kad vyksta kas kita. Vakarais dažnai sėdėdavau bare arba eidavau į kavinę „Kampas“ ir ten klausydavausi muzikos. „Kampe“, kaip supratau iš pašnekesių, lankėsi daug menininkų. Prie staliuko mintydavau ar piešdavau ant popieriaus skiautės. Bet argentinietį, apie kurį paskui dažnai galvojau, sutikau viešbučio bare. Susiduri su žmogumi ir jauti neįprastą ryšį. Nutinka kažkas neapčiuopiama. Kas tai? Vėliau jo nebemačiau.

Iš pradžių man patiko su juo kalbėtis, bet kai vyras ėmė užsukti ir belsti į duris kiekvieną dieną, neretai ir po kelis kartus, to jau pasidarė per daug. Jis turėjo sunkumų, pats su savim, ir svetimoj šaly, matyt, jam rodėsi, kad gali šnekėtis atvirai.

Neturėjau kuo užsiimti, tačiau paprastai užsidarydavau, kad pabūčiau vienas. Dabar tarsi kas būtų atėmęs kambarį. Kiekvieną dieną argentinietis sakydavo: „Rytoj išvykstu“. Tačiau kiekvieną dieną vėl ateidavo.

Vieną vakarą jam vis nesirodant, nors jau buvo gana vėlu, jaučiau palengvėjimą. Beveik neabejojau: dabar argentinietis išvažiavo.

Kitą rytą prabudęs su palengvėjimu prisiminiau, kad argentinietis išnyko. Tada į duris pabeldė, ir ten stovėjo jis. Pailsau vien jį pamatęs.

– Jūs galbūt suglumote, kad vakar neužėjau? Ne? Turėjau mažumą reikalų.

Sumurmėjau, kad nieko tokio.

Kelios dienos praėjo kaip ir anksčiau. Kas dieną tikėjausi, kad vyras išvažiuos rytoj. Matyt, dėl to nepersikrausčiau į kitą viešbutį.

Kartą užėjęs argentinietis pranešė, kad išvyksta po poros valandų. Tai buvo kažkas naujo. Anksčiau sakydavo, kad galbūt rytoj.

Tą priešpietį argentinietis buvo nešnekus. Dūsavo nuolatos žvilgčiodamas į laikrodį. Sėdėjo ant sofos panarinęs galvą ir galiausiai išėjo. Tarpduryje ilgai delsė.

Diena buvo niūri, ir jam išėjus pasijutau labai vienišas. Nesijudindamas klausiausi viešbučio garsų. Tą vakarą išsiruošęs užsisakiau kelias taures.

Vis dėlto tikriausiai tai dėl oro, nes vėl išlindus saulei pasijutau kur kas geriau. Buvau nusistatęs, kad neturiu nieko bendra su byla prieš brolį, bet sugrįžus troškimui gyventi ėmiau tuo domėtis. Taip pat pasiskyriau dieną, kada keliausiu į Gjerstadą apžiūrėti vaikystės namų, jei jie tebėra.

Taip, dar tebebuvo, nes juos minėjo per pirmąjį teismo posėdį. Aš ten dalyvavau ir pirmą kartą išvydau Jenę, tavo motiną. Ji buvo nepaprastai patraukli.

Karlas Manfredas Torsenas, mano brolis, svečiavosi pas Jenę Lund. Ji su savo seneliu gyveno Karlo Manfredo ir mano vaikystės namų pirmame aukšte. Abu su Karlu susipažino tąsyk, kai jis pardavė namą. Senelis miegojo galiniame kambarėlyje, o antrą aukštą buvo išsinuomojusi našlė.

Sužinojau, kad Karlas Manfredas greičiausiai man skolingas keletą tūkstančių. Po pardavimo nebuvau gavęs savo dalies. Mane sukrėtė žinia, kad jauniausioji sesuo seniai mirusi. Kai išvykau, jai buvo treji.

Prieš vidurnaktį, Karlui Manfredui ir Jenei sėdint prie stalo svetainėje, pasigirdo šūvis, kaip aiškino Karlas. Jis išbėgo ir pamatė negyvą gulintį Antoną Strandą, kulka buvo pataikiusi į širdį.

Klausimai nuskambėdavo lėtai ir vangiai. Taip, kaip ir atsakymai.

Antonas Strandas pažinojo tavo motiną. Abu vyriokai buvo pavydulingi. Karlas Manfredas nerangiai prisipažino, kad kelis kartus vaidijosi su Jene dėl to kito vyro. Jis taip pat neatmetė, kad grasinosi Antoną nušauti. Byloje buvo trys liudytojai.

– Bet, – tvirtino Karlas Manfredas, – tai ne aš. Tai buvo na anas vyras, kuris bėgo, kai...

– Anas nepažįstamas vyras, tą norit pasakyti? – paklausė teisėjas.

Per salę nuvilnijo prislopintas juokas. Karlas nesuprasdamas žvilgtelėjo į teisėją ir pasakė:

– Ne, to vyrioko nepažinojau.

Nauja juoko banga.

Teisėjas paragino laikytis tvarkos. Aš susierzinau. Kas kitas ir sukėlė maišatį, jei ne pats teisėjas? Nepažįstami vyrai teismui ne naujiena, bet argi ne faktas, kad nepažįstamieji dažnai atsiranda ir būna tikri?

Karlas tvirtai laikėsi garsiai perskaityto parodymo: ten buvo vyras, kuris paspruko šoniniu keliu. Karlas šaukė: „Griebk vagį, griebk vagį!“

Matyt, jis tikrai taip šaukė. Tą daugelis girdėjo. Kodėl jis šaukė „griebk vagį“?

Karlas nuleido akis ir sudrėkino lūpas. Jis pats gerai nežinojo. Gal dėl to, kad ne taip seniai perskaitė knygą, kurioje kažkas šaukė „griebk vagį“.

– Koks knygos pavadinimas? Kas ją parašė?

Karlas klausiamai pažvelgė į teisėją. Tada lėtai ištarė:

– To negalėčiau pasakyti.

Teisėjas šyptelėjo. Dėl ko? Esu perskaitęs tuzinus knygų, net nesidomėdamas, kokia autoriaus pavardė ar kaip vadinasi pasakojimas.

– Bet juk čia nebuvo jokio vagies?

Karlas vėpsojo į grindis, neįstengdamas pasiaiškinti kaip nors geriau.

– Ar jums Antonas Strandas grasino?

Įsikišo gynėjas:

– Pažeidimas užduoti tokius klausimus!

Abi pusės guviai persimetė sakiniais. Teisėjas putojo:

– Advokate, jei ruošiatės mane mokyti, čia net nesirodykit!

Ginčą praleidau pro ausis jo neperpratęs. Bet dar po keleto klausimų Karlui suvokiau, ko teisėjas siekė. Antonas Strandas

gulėjo kumštyje gniaužtamas užtaisytą revolverį. Iš jo nebuvo iššauta. Ar jis ketino nušauti Karlą Torseną? Gal Karlas už jį buvo vikresnis ir iššovė pirmas?

Policija manė, kad viskas kuo puikiausiai susidėlioja. Tačiau kito revolverio nerasta, tik tas, kurį laikė Antonas Strandas. Akivaizdžiai niekas rimtai nesvarstė, kad galėjo būti kažkoks nepažįstamas vyras.

Svarsčiau, ar nebuvo trečio Jenės Lund draugo.

Prieš teismą stojo Jenė. Patvirtino ankstesnį parodymą: šūviui nuskambėjus ji buvo už namo, tai truko neilgai, tikriausiai ne ilgiau nei minutę, galbūt dar trumpiau. Tada išgirdo šūvį ir kažką bėgant, ir Karlą Torseną, kuris šaukė „griebk vagį".

Kaltintojas uždavė klausimų ir neatrodė prielankus. Jenė atsisakė parodymo, kad driokstelėjus šūviui ji su Karlu Torsenu sėdėjo ant sofos. Karlas Torsenas atkakliai tvirtino, kad neprisimena, kur būtent tuomet jis buvo. Rodėsi, tarytum nei kaltintojas, nei gynėjas neatsikrato minties, kad prie žaidimo nagus prikišusi Jenė. Aš irgi kurį laiką jaučiausi mažumą suglumęs, kodėl suimtas tik Karlas. Nes Jenė moteris? Ar Norvegijoje niekas negirdėjęs apie žudikes?

Nežinau, kas nušovė Antoną Strandą, bet ne tavo motina ir ne mano brolis.

Kaltintojas užtęsė per ilgai ir Jenė staiga paklausė, gal ji esanti įtariama. Prokuroras piktai atsakė, kad klausinės jis. Ji nepaprastai ramiai pratarė:

– Aš atsakysiu kaip liudytoja.

Įsikišo teisėjas:

– Panele Lund, nepamirškite, kad vienas vyras neteko gyvybės. Suprantama, kad reikia laikytis teismo taisyklių, nors galima ir suabejoti, ar jų nepažeidžia kaltintojas. Nužudytas Antonas Strandas, vyras be priekaištų, turėjęs gerą vardą. Kalbama ne apie savižudybę arba nelaimingą atsitikimą. Jūs privalote padaryti, ką ga-

lite, kad byla būtų išaiškinta. Kodėl sakėte, kad sėdėjote ant sofos su Karlu Torsenu, nors jūs – arba *jei* jūs – iš tikrųjų buvote lauke?

– Aš jau tą paaiškinau, bet manimi juk netiki. Iš karto man neatėjo į galvą, kad tas, kuris šovė, galėjo būti Karlas. Dingtelėjo tik atvažiavus nuovados viršininkui. Išsyk supratau, kad jis įtaria Karlą. Dėl to Karlui norėjau pagelbėti. Tą jau prisipažinau. Buvau sutrikusi ir kaip nesava. Kitą dieną supratau, kad pasielgiau kvailai. Jei Karlas nekaltas, jis tikrai pasakys tiesą, kur buvau, o aš viską aiškinsiu klaidingu parodymu. Manau, turėtumėt nepamiršti, kaip galima sutrikti, kai staiga atsiduri pačiame tokių dalykų sūkury... ir negyvas vyras, ir visa kita ten... ko panašaus anksčiau net įsivaizduoti negalėjai. Aš *buvau* lauke, nors puikiai suprantu, kad Karlui blogai, nes negaliu pasakyti, kur jis buvo, kai iššauta.

Kitu liudytoju pakviestas konduktorius. Jis neapsakomai gerai pažinojęs Karlą Torseną pagal vardą ir iš matymo. Tos dienos, kada įvyko žmogžudystė, vakarop Karlas Torsenas važiavo traukiniu iš Oslo, kupė sėdėjo vienas. Konduktoriui įkišus galvą pro duris, už nugaros jis paslėpė revolverį.

Gynėjas paklausė, ar ten nebuvusi pypkė.

Karlas rūškanai pratarė:

– Aš nerūkau pypkės.

– Štai, jūs matot! – triumfavo konduktorius.

Žmonės juokėsi, o liudytojas buvo paleistas į atsargą. Man dingtelėjo mintis, kurią vėliau išplėtojau: šiuolaikinės teismo salės yra savaiminis senojo teatro tęsinys. Tai visų vargų, su kuriais susiduria teatrai, priežastis. Teatralai nežino triūsiantys ant atsarginio kelio. Senovės žonglierių trupių įpėdiniai renkasi teismo salėse.

Karlas Torsenas paneigė traukinyje ar kur kitur turėjęs revolverį. Gal tas konduktorius nori tik pasirodyti. Prieš miegą skaito romanus.

Nuo tokio įžeidimo konduktorius šoktelėjo pritrūkęs kvapo:

– Per gyvenimą neperskaičiau gi nė vienos knygos!

Teisėjas trenkė į stalą:

– Jūs patylėkit.

Konduktorius priblokštas susmuko ant suolo. Argi jis ir teisėjas nėra geri bendrai, kuriems reikia išaiškinti žudiką? Perkūnas čia juos supras tuos teismus!

Iškvietė vieną damą. Driokstelėjus šūviui ji artinosi keliuku, kuriuo ir turėjo bėgti nepažįstamasis. Nebuvo matyti nė gyvos dvasios. Kažkas šaukė „griebk vagį“ ir ji sustojo. Išsigando. Bet ant kelio niekas nepasirodė.

Mano manymu, liudytojai buvo kviečiami keista seka. Bet galbūt čia slypėjo potekstė.

Kitas buvo Hartvigas Lundas, Jenės senelis. Tą vakarą jis miegojo, kol jo nepažadino nuovados viršininkas. Jį kamantinėjo ir kaltintojas, ir gynėjas, bet jis nepasidavė. Glostinėjo savo barzdą ir nerodė jokio susijaudinimo:

– Žinoti nieko nežinau aš. Miegojau aš.

Senoji ponia, gyvenanti antrame aukšte, buvo prabudusi, kada šovė, bet iki tol nieko negirdėjo. Jai rodėsi, kad šūvis driokstelėjo name. Prie įėjimo, kaip manė. Kažkas šaukė „griebk vagį“, bet lauke.

Gynėjas ją tardė, kiek ji nusimano apie ginklus ir·kas pasigirsta, kai iššaunama. Jis neišvengė užuominų apie jos klausą ir netrukus privedė ją prie isterijos.

– Ne, tada greičiausiai negirdėjau nieko!

– Nesunku pastebėti, ponia.

– Advokate, jūs klaidinate liudytoją.

– To net nereikia, pone teisėjau.

– O!

Du liudytojai pareiškė, kad Karlas Torsenas gerai šaudė iš revolverio – taip jis pats buvo sakęs. Karlas patvirtino tą pasakojęs, bet tai buvęs vien gyrimasis.

Kitas liudytojas buvo prekiautojas sendaikčiais. Jis atvyko prieš savo valią. Prišnekėjęs kažkam nesąmonių ir tas kažkas vėliau

užsukęs į policiją. Žmogžudystės dieną Karlui Torsenui jis pardavė revolverį. Ir dabar kaltinamas neteisėta prekyba ginklais. Perpratęs, kad jo nepagaus duodant melagingus parodymus ir kad gali prasimanyti netiesą, kokią tik nori, išdarinėjo pašėlusius kūlvirsčius, bet užbaigė pripažindamas reikalus esant tokius, kaip sendaiktininkai ir sakė. Jis atpažino Karlą Torseną iš karto, pamatęs pirmą jo nuotrauką laikraštyje.

Kulka, išimta iš Antono Strando krūtinės, atitiko revolverio, kurį pardavė sendaiktininkas, markę.

Karlas viską pavadino šmeižtu. Jis sakė, kad niekados to vyro nėra regėjęs, niekados nesilankė krautuvėje ir niekados nelaikė rankoje revolverio.

Po akimirkos turėjo pripažinti, kad pastarieji žodžiai yra netiesa. Kitas liudytojas buvo sunkvežimio vairuotojas, kuris sykį Karlui Torsenui talkino persikraustant. Tuomet kilo barnis, nes kraustantis neva dingo revolveris. Karlas Torsenas prunkštelėjo:

– Ten buvo tik senas laužas! Visai netikusi senobinė šaudyklė, kurią kažkada atėmiau iš vaikėzų.

Ir gynėjas, ir kaltintojas kalbėjo vienu metu. Rodėsi, kad jie atsistoję rėkauja į tolį, vienas į rytus, kitas į vakarus. Kaltintojas norėjo atkurti primityvią, tyčinę žmogžudystę ir nerado jokių lengvinančių aplinkybių. Karlas Torsenas buvo melagis, suvis įtartinas individas, kuris iki šiol su baudžiamuoju įstatymu nesusidūrė dėl gryno atsitiktinumo. Apgailėtina buvo klausytis. Galėjai matyti, kad salė jaučiasi nesmagiai. Kalba nesulaukė atgarsio. Šūkavo vyriškis pompastiškai, bet pats netikėjo tuo, ką sakė. Teisėjas vis mesdavo į jį gaižų žvilgsnį. Įpusėjęs sakinį, kuris turėjo rodytis improvizacija, kaltintojas netikėtai dirstelėdavo į rankraštį, ieškodamas vėžių.

Gynėjas buvo, galima sakyti, dar blogesnis. Jis net ir neužsiminė apie kitus tikėtinumus, kaip Antonas Strandas galėjo būti nužudytas, bet vis vien Karlą Torseną pavertė persekiojama nekaltybe.

Jis be saiko juodino nužudytąjį ir liudytojus, iš tiesų betrūko vien to, kad imtų tvirtinti nieką ir nebuvus nušautą.

Sėdėdamas mintijau, kokia bejėgė tampa vidutinybė, kai aplinkybės nesusiklosto tinkamai, kad galima būtų vaizduoti juodą ar baltą: šie du teisininkai, kalbant apie dvasinę brandą, stovėjo ant tos pačios pakopos kaip paprasčiausi smurtininkai ir samprotavo lygiai taip pat. Abu pasisakymai buvo tokie išraiškingi, lyg maži vaikai daužytų puodų dangčiais.

Klausantis teisėjo kalbos, atrodė, tiesiog palengvėjo. Būtent šitą, pagalvojau aš, bylos labui juk turėjo išsakyti gynėjas arba bent kaltintojas! Situacija buvo tokia, kad teisėjui, nutraukus anų vaidmenis, reikėjo pačiam juos perimti. Jis atsiskleidė kaip protingas vyras, byloje įžvelgęs ir išgirdęs kur kas daugiau, negu kas pamanytų. Salė ėmė klausytis, kaip byla kruopščiai buvo nagrinėjama papunkčiui: yra tikimybė, kad su reikalu kažkaip susijusi Jenė Lund, bet galime remtis tik Karlo Torseno ir jos pačios tvirtinimais, o policija kaltinimo nėra pateikusi. Įrodymai, regis, paneigia Jenės Lund kaltę. Lieka Karlas Torsenas?

Antonas Strandas, buvęs jo varžovas, atėjo prie namo, kuriame gyvena Jenė Lund ir kuriame tą vakarą lankėsi Karlas Torsenas, kaip Antonas Strandas žinojo arba, šiaip ar taip, turėjo numanyti. Antonas Strandas atėjo laikydamas rankoje ginklą, vadinasi, ketino šauti arba pagrasinti. Galbūt pats aiškiai nesuvokė, kam ruošėsi. Ką jis norėjo nušauti arba kam pagrasinti? Turbūt Karlui Torsenui, Jenei Lund arba jiems abiems.

Jenė Lund nužudymu įtarė Karlą Torseną. Tam nereikėjo skirti tiek reikšmės, kaip manė kaltintojas. Nes ką daugiau jai įtarti – jai ir visiems kitiems, – kai ji nematė, kas vyko? Į nepažįstamąjį vyrą, teisėjo manymu, geriausia buvo neatsižvelgti.

Abu grasino žmogžudyste ir pastaruoju laiku buvo sakę, kad griebsis revolverio. Prieš pat nužudymą Karlas Torsenas keliems asmenims užsiminė, kad nori nušauti Antoną Strandą. Atmosfera tarp

šių dviejų vyrų kibirkščiavo. Prievartą galima buvo nuspėti. Policijai nepavyko rasti ko nors kito, ant kurio kristų nors menkiausias motyvo nušauti Antoną Strandą šešėlis. Kaip tik priešingai, vyras buvo ypač visų mėgstamas. Tik šioje istorijoje jam mažiau pasisekė.

Jenės Lund nusistatymas šių dviejų vyrų atžvilgiu galėtų duoti peno pamąstymams, bet teismas nesiima vertinti to atvejo, kai moteris mėtosi tarp dviejų vyrų. Tai gali dominti tik kaip parodymas. Panašių santykių matome kiekvieną dieną ir turbūt yra labai mažai žmonių, kurie nors kiek su tuo nesusidūrę. Suabejočiau, kad reiktų taip gilintis, jog prašnektume apie Jenės Lund moralinę kaltę. Galime ramiai atsižvelgti, kad ji nė neįsivaizdavusi galimybės, jog tie du vyrai pradės šaudyti.

Teisėjo nuomone, konduktorius tikrai papasakojo tiesą, kokią regėjo. Bet jis galėjo ir suklysti. Tačiau jei palygintume jo liudijimą su sendaiktininko, tampa akivaizdu, kad konduktorius iš tikrųjų matė revolverį.

Kaltintojas laikėsi nuomonės, kad senasis Hartvigas Lundas „nenori būti į ką nors įpainiotas". Galbūt tai būdinga vyresnio amžiaus žmonėms, bet teiginiui trūksta bet kokio pagrindimo. Hartvigas Lundas pareiškė, kad jis miegojo, ir niekas to negali paneigti, todėl nėra prasmės teigti ką kita.

Dama iš antrojo aukšto manė, kad šūvis nuskambėjo namo viduje. Galima būtų su tuo visai sutikti, jei šauta pro atviras duris. Antonas Strandas gulėjo veidu į žemę, galva arti durų ir šauta iš priekio. Neatmetama, bet visiškai neįtikėtina galimybė, kad krisdamas jis apsisuko ir kad stovėjo nugara į namą, kai į jį šovė. Nepamirškim, kad kulka perskrodė kairę širdies pusę, mirtis ištiko akimirksniu.

Teisėjas paminėjo kitus liudytojus ir aptarė, kad nerasta nusikaltimo įrankio. Negalima sakyti, jog tai bylai naudinga ar jai pakenkė, – juk faktas tas, kad Antonas Strandas nušautas. Ginklas galėjo būti išmestas gana toli nudanginus, todėl jį sudėtinga rasti. Karlas Torsenas revolverį buvo pirkęs.

Kaltinamasis ne visur prisilaikė tiesos, bet tai nebūtinai ką nors reiškia. Paprastai nekaltas asmuo pasako ir netiesos, kad pasirodytų kiek įmanoma palankesnėje šviesoje. Karlas Torsenas melavo tik dėl menkniekių, kurie nesvarbūs, be to, reiktų atsižvelgti į įtampą, kurią jis jaučia. Greičiau jau įtarimą sukeltų, jei jis būtų išdėstęs per daug nugludintą, iš anksto parengtą parodymą ir būtų išvengęs padėties, į kurią dabar pakliuvo.

– Kai viską matome kaip visumą, – kalbėjo teisėjas, – vargu ar kyla abejonių, kas šovė. Nesunku suvokti, kad Karlas Torsenas saugojosi užpuolimo arba pats rengėsi jį įvykdyti – o gal mažumą ir taip, ir kitaip – ir jis žinojo, kad šitas sutartas vakaras bus lemiamas. Dėl to nusipirko revolverį.

Tai nėra gerai. Kaltinamasis šiuo atveju, atrodo, buvo pasirengęs įvykdyti paties pavojingiausio pobūdžio sumanymą arba norėjo ginklu apsiginti, užuot kreipęsis apsaugos į policiją. Beveik nė kiek neabejodami galime daryti prielaidą, kad jis įvykdė žmogžudystę. Nėra jokio pagrindinio įrodymo, tačiau šia linkme kreipia tiek daug aplinkybių, kad, mano manymu, jos sukuria neperregimą tinklą. Reikėtų remtis tuo, kas visiškai neįtikima, kad galėtume Karlą Torseną pripažinti nekaltu dėl šio grynai mechaniško veiksmo.

Jei dabar remsimės tuo, kad šitą pražūtingą šūvį paleido Karlas Torsenas, vis viena nežinoma paskutinė ir ypač svarbi aplinkybė. Prisiekusiųjų teismas privalo atkreipti dėmesį, kad nepaprastai didelis skirtumas tarp paleisto šūvio ir iš tiesų tyčinės žmogžudystės. Tarp šių dviejų kraštutinių taškų dar yra neatsargus šūvis, nužudymas būtinosios ginties atveju, iš anksto apgalvotas nužudymas, taigi turime visą skalę nuo nelaimingo atsitikimo ligi žiauriausios žmogžudystės. Šį kartą viskas rodo, kad nelaimingą atsitikimą reikia atmesti. Tačiau kas įvyko? Kai nežinoma paskutinė ir lemiama aplinkybė, ir mes tiktai drįstame pasiremti tuo, kad šūvį paleido Karlas Torsenas, tuomet mūsų pareiga yra surasti labiausiai kaltę lengvinantį paaiškinimą. Mažai kuo galėtumėm

pagrįsti prielaidą, kad Karlas Torsenas įvykdė tai, ką mes kasdieninėje kalboje vadiname tyčine žmogžudyste.

Panelė Lund išėjo neatidėliotinu reikalu pro užpakalines duris. Pasamprotaukime štai kaip: Karlas Torsenas, likęs vienas, prieina prie lango ar durų, jis nervinasi kažko laukdamas. Pamato vyrą ir net nesuabejoja, kas jis. Karlas Torsenas arba buvo beeinąs, arba tuoj pat, tik išvydęs vyrą, išeina į lauką, kad sąskaitos nebūtų suvedinėjamos name. Antonas Strandas pakelia revolverį, jis nori arba šauti, arba tik pagąsdinti. Šičia turime prisiminti, kad revolveris, su kuriuo jis rastas, buvo užtaisytas. Karlas Torsenas aplenkia jį ir iššauna pirmas. Netgi galime sakyti, kad kalbame apie dvikovą. Pavydo dramą, pasiekusią kritinį tašką. Tą akimirką, kai jie abu stovėjo vienas priešais kitą prie namo, kažkuris iš jų turėjo mirti.

Toks būtų labiausiai kaltę lengvinantis paaiškinimas to, ko negalime iš tikrųjų žinoti. Karlas Torsenas šovė, esant būtinajai ginčiai.

Tačiau Karlas Torsenas susitikimui vis dėlto apsiginklavo: kodėl jis neprisipažino, kad atliko būtinosios ginties veiksmą? Net jei manytumėm, kad įvykdyta tyčinė žmogžudystė, juk niekas negalėtų sugriauti jo teiginio, kad tai buvo savigyna, ir mes turėtume sutikti su parodymu, nes Antonas Strandas gulėjo su revolveriu, ant kurio nebuvo kokių kitų pirštų antspaudų, tiktai jo paties. Visa tai Karlas Torsenas žinojo gerokai iki teismo posėdžio. Kodėl jis tuomet nedavė tokio parodymo, kuris blogiausiu atveju jam užtikrintų palyginus trumpą kalėjimo laikotarpį arba galbūt net išteisinimą? Ar tai reiškia, kad susidūrėme su nekaltu žmogum, ar, žinant, kad be jo vargu kas kitas paleido šūvį, jo sąžinė yra itin nešvari.

Tada pasakyta šis tas apie straipsnius ir paaiškintas įstatymo žodis apie keleto rūšių nužudymus. Baigiant buvo užduoti klausimai prisiekusiesiems. Pirma, ar Antoną Strandą nušovė kitas asmuo, tada – ar tą padarė Karlas Torsenas, ir galiausiai – kokią etiketę priskirti galimam nužudymui.

Nebelikau klausytis apie padarinius, bet tikriausiai esi girdėjęs, kad tavo tėvo brolį nuteisė vienerius metus kalėti. Palikdamas teismą jaučiau didelį palengvėjimą, kad Karlas Manfredas, šiaip ar taip, nebus įkalintas daugybę metų. Bent tiek vis dėlto jau buvo paaiškėję. Gynėjas privalėjo užsiminti apie tai, ką vėliau kalbėjo teisėjas, nes, be abejo, neįmanoma, kad prisiekusieji visai pamirštų lavoną, – kaip ir reiktų saugotis ir nespardyti mirusiųjų. Bent jau daryti tą talentingai. Beje, kaltintojas parodė, kad vieno lavono gali būti ir daug. Sėdėdami visi graudenosi, kad lygiai taip pat kapinėse galėjo gulėti Karlas, tuo tarpu Antonas stovėtų prieš teismą.

Ši byla, kuri itin siejosi su visa tavo šeima, galėjo būti nutraukta, niekam nepadarant žalos. Žmogus tokių dalykų nekartoja, nebent turi silpnybę dramatiškiems trikampiams. Bet spėju, kad teismas privalėjo vykti įprastine vaga. Net ir aš įžvelgiau vien tai, kad vargšas Karlas nušovė vargšą Antoną. Dabar užrašau, ką pastebėjau dar tąsyk: dievaži, pagalvojau, betgi kokios keistos tos merginos akys. Aišku, kad ji storai riekė nuo gyvenimo ir niekados nesėdėjo per paskutinį šokį.

Trumpai prisiminiau kitus asmenis. Dama, ėjusi keliu, be abejonės, nešvarus reikalas. Nenustebčiau, jei ji, tam atsitikus, buvo visai kitur. Juk taip įdomu liūdyti didelėje ir viešoje byloje. Konduktorius kalbėjo gana tiksliai ir atrodė, tarsi vakarais per ilgai lovoje užsiskaitytų Volisą. Karlas gerai pastebėjo. Su sendaiktininku buvo blogiau. Liudytojas, kuris sukelia sau keblumų, rodosi patikimas – tačiau jis juk neatėjęs sava valia.

Manau, kad teisėjas, deja, greičiausiai teisus, – ir lingavau galvą dėl visa ko kartu paėmus. Nors žudiką nuteisė metams, aštuoniems mėnesiams, dvejiems metams, trejiems metams arba visai neskyrė bausmės, bet kokiu atveju Antonas Strandas negyvas amžiams. Jo tėvas ir motina turėjo savų vargų ir sapnų. Kartą buvo žmogus, jį vadino Antonu Strandu...

Taigi, mažasis Džonai, kai kada nors šitai skaitysi, galbūt per trečiąjį pasaulinį karą, manau, praėję metai leis susidaryti aiškesnį vaizdą, ką 1939–1940-aisiais išgyvenau Norvegijoje, nei pats dabar regiu rašydamas. Viskas bus buvę jau taip seniai. Veikėjai mirę. Tau neaitrins širdies įvykiai, apie kuriuos skaitysi, atrasi tik sausus faktus. Galbūt viską stumtelsi į šalį, nes turėsi savų rūpesčių bei džiaugsmų, ir pamanysi: mirusieji tegu laidoja savus numirėlius.

Sakiau, kad tavo motinos neįsimylėjau. Ar iš tiesų? Ji buvo tokia smarki, tokia džiugi ir įsimylėjusi, ir nepaprastai alinanti. Buvau penkiasdešimties. Ir ne toks siautulingas. Ji sėsdavosi man ant kelių, kai ketindavau rūkyti cigarą. Suzana, prie stalo atsisėdusi man priešais, pati galėjo surūkyti cigarą ir gerdavo neatsilikdama nuo manęs.

Tavo motina buvo per jauna. Jai regėjosi, kad pasaulis dar nepažintas. Man geriau patiko Suzana, patyrusi madona.

Buvau juk penkiasdešimties.

Pasiskyriau dieną, kada važiuosiu į Gjerstadą, bet teisme išvydęs Jenę ir žinodamas, kad ji gyvena mano vaikystės namuose, nuvykau anksčiau, nei buvau numatęs. Tuo daug ką išjudindamas.

Šiek tiek pavaikščiojau po kiemą, kol ji pasirodė duryse. Stovėdama tarpdury nedraugiškai stebeilijo į vyrą, kuris žvalgėsi be leidimo. Jos žvilgsnis galėjo skleisti nemalonų šaltuką.

Jenė, kaip minėjau, buvo gyvybinga. Liekna, judri, mažumą smailėjančia nosimi, šviesiaplaukė, nepaprastai graži, ką turbūt atmeni. Tu juk gerai turi ją prisiminti iš tų dienų, kai jai buvo tik trisdešimt ar panašiai. Oi, apie metus, kurie jai dar nesuėję, šneku kaip apie praeitį!

Priėjęs pasisakiau vardą ir paprašiau leidimo išvysti vaikystės namus.

Veidas atsimainė. Įsispitrėjusi į mane paklausė:

– Kiek laiko jau Norvegijoje?

– Taip, – atsiliepiau, – buvau teismo salėje, kai nuteisė mano brolį.

– Ir jo neaplankėte?

– Ne, – atsakiau. – Neaplankiau.

(Iki šiol girdžiu kiekvieną žodį, pasakytą jos ir mano.)

– Kodėl to nepadarėt?

– Nežinau.

– Branginatės?

– Visai ne. Tiesiog taip išėjo.

– Manote, kad jis nušovė Antoną Strandą?

– Jį už tai nuteisė.

– Bet ar manote, kad jis tą *padarė*?

– Nepažįstu savo brolio.

Nežinojau, kodėl laikausi atstumiančio tono. Susigaudžiau tik po savaitės, kai gyvenome su ja Gąsčiojo Lapmiškio vasarnamyje: dėl jos atvažiavau nė kiek ne mažiau negu dėl vietos. Penkiasdešimtmetis tokiu atveju išsigąsta ir tampa atgrasus. Beje, stebėtina, kad neaplankiau brolio.

Atstumiantis išbūni, kol nepastebi, kad sutinka maloniai.

Turiu pamėginti išpasakoti tokią gausą ypatingų įvykių, kad, rodos, įgijau drąsos ir gebėjimą tiktai išgirdęs, kad tu gimei. Šalia manęs paskleistas palaidas rankraštis, žlugimo 1940-aisiais sim-

bolis. Chaose reikia atrasti perspektyvų. Turiu gelbėti savo gyvybę. Jau galiu tau, savo sūnui, pasakyti, kad ją išgelbėjau. Daugelio kitų sąskaita, bet jie, prieš pakeldami visas bures, irgi triume tikriausiai turėjo negyvėlių, o vėliau paskendo.

Pasakoju neatsižvelgdamas, kad Jenė tavo motina. Pasistenk suprasti, kad ji nebuvo *mano* motina. Pasakoju taip pat nepaisydamas, kad tu mano sūnus, ir tam skubiai nesugalvoju kokio nors pasiteisinimo, jei jo reikia. Aš už tave penkiasdešimt metų vyresnis, be to, miręs. Tai duoda teisę kalbėti be suvaržymų. Tau leidžiama, klausantis šito balso iš kapo, pasakyti: „Jis buvo ne visai sveiko proto, bet turėjo pinigų". Spėju, kad esi šiek tiek pedantiškas ir kryptingas vaikis. Jenė neabejotinai bus mama dailaus jaunuolio, kuriam naudinga patirti sudrumstą ramybę. Pamenu, kad jai vyro idealas buvo lakūnai ir keliautojai atradėjai.

Tą dieną Gjerstade mes abu žinojom, kad esame vienas kitam pavojingi. Senajam Hartvigui tas taip pat buvo aišku. Vėliau man Jenė pasakojo, kad jis tą vakarą ją perspėjo: „Amerikietis, Jene, į tave žvalgosi, o tokių reikia saugotis".

Buvo balandžio vidurys, šalta ir vėjuota diena. Per langą ant pašiūrės šiaurinės pusės pastebėjau purviną sniego krūvą. Bet plikuose medžiuose ulbėjo paukščiai, tie, kurie žiemoja Norvegijoje ir nuo kovo pradžios nedrąsiai ima traukti pavasarišką bandomąją giesmę. Vakarop nuo eglės viršūnės prabilo juodasis strazdas.

Namas buvo toks persimainęs tarsi būtų kitas. Apstatyta ne taip banaliai kaip mano laikais. Svetainėje ant sienos jokių pasikeitimų, ganėtinai keista, bet Alpių sodybos oleografija tebekabojo toje pat vietoje ir ant tos pačios vinies. Sienos lentose atpažinau šakeles.

Kadaise knygoje skaičiau tokią eilutę: „Kas buvo mama tąkart, kai buvo jauna?" Žodžiai mane paveikė stipriai ir įsivaizduoju, kad tu taip pat esi – sakykim – smalsus?

Kas buvo Jenė? Ji baigė mokyklą, po to tapo pardavėja ir su

vyresne dalininke dabar tvarkėsi krautuvėlėje, kurioje prekiavo nėriniais ir kitokiais prašmatnesniais dalykais moterims. Buvo nepaprastai miela bei energinga ir šiek tiek paženklinta to, kuo užsiima, kaip galbūt ir visi. Sykį leidausi į nuotykį su padavėja, ji profesionaliai patiekdavo truputėlį savęs, ir jos užsiėmimas prasiskverbdavo į kalbą bei elgseną netinkamiausiais momentais. Tavo motina, matai, buvo protingesnė ir atviresnės sielos. Jai nelipo jokia etiketė, bet dažnai, kitiems kalbant apie savus reikalus, žvelgdavo neregінčiu žvilgsniu, o po akimirkos, be skrupulų nutraukusi, šnekėdavo nesusivokdama, ar ką nors tai domina.

Visiškai atvirai galiu pripažinti, kad galiausiai nuo jos truputį pavargau. Amžiaus skirtumas buvo per didelis. Sykį ji manęs ėmė pavyduliauti. Užsipuolusi mane nesiliovė, kol ant jos neatsisėdau. Buvo arši katė, kai apimdavo šitokia nuotaika.

Tą sekmadienio popietę ji daug šnekėjo apie savo vasarvietę Gąsčiajame Lapmiškyje ir galų gale sutarėm ten nukeliauti kartu savaitei, bet kad nesusektų tavo motinos senelis. Beje, kaip tu ir žinai, Jenės tėvai buvo išsiskyrę.

Penkiasdešimtmetis vyras įsimyli su daugybe išlygų. Jis neužmiršta, ko išsižada, ir skeptiškai vertina tai, ką gali laimėti. Pagalvoja, kad po dešimties metų jam bus šešiasdešimt. Prieina išvadą, kad būnant septyniasdešimties ir turint žmoną, kuriai tuomet sueis keturiasdešimt septyneri, jo galimybės ramiai numirti yra apgailėtinos. Jenei buvo dvidešimt septyneri. Tas gyvybingumas ir jaunatvės jėgos, man patikusios, jau šiandien virstų našta. Reikėjo laikytis nuo jos atokiau, taip būtų buvę protingiausia ir teisingiausia. Bet supranti, prieš kelerius metus buvau daug jaunesnis. Mano amžiaus žmonėms laikas šuoliuoja sparčiai. Keturiasdešimt penktuosius metus menu kaip jaunystę. Dabar dažnai pamąstau apie mirtį, to nedariau tąsyk, kai dar visai neseniai buvau susipažinęs su Jene.

Žinoma, tai ne vien laikas – juk sugrįžęs namo laimingas ir

smalsus išvydau Norvegijos krytį žemyn. Taip pat išgyvenau kelis tamsius asmeninius dalykus bei įsimylėjau. Ar atleisi, kad ne tavo motiną, – to nežinau ir negaliu nieko pakeisi. Vieną dieną pats patirsi, kad moteris, kuri tau patiko, bet jos nemylėjai, – tarsi perverstas knygos lapas. Įsimylėjęs tu atsiduri ties mirties riba.

Įsimylėjau Suzaną, ji buvo ištekėjusi už rašytojo Gunderio Gunderseno. Tai palaužė ir jį, ir mane. Antrą kartą už jūrų išsivežiau nelaimingą meilės istoriją, nepaisant mano metų ir Norvegijos kryčio, ir turbūt galiu sakyti: mano sąžinę slegia Gunderio gyvenimas ir kankina mintis, kad Suzana pagaliau džiūgavo galėdama suvaryti peilį į širdį vyrui, kurį kadaise mylėjo. Niekuomet nedovanosiu nei Suzanai, nei sau pačiam, kad jį sužlugdėm, bet atsispirti negalėjau. Viskas atrodė taip paprasta ir savaime suprantama, kai ji tą pateikė žinodama, jog vyrai leidžiasi, kad jiems būtų pataikaujama be saiko. Galbūt tai permato, bet vis vien didžiuojasi. Nesupratau, kodėl ji tą vertino taip lengvabūdiškai ir iš aukšto, ir tarėsi, kad tarp jos bei Gunderio viskas baigta. Neišpasakytas idiotas! Lengvabūdiškai ir iš aukšto žiūrėjo kaip tik dėl to, kad nujautė katastrofą, į kurią puolė lyg rujos metu. Sėdžiu čia parengęs pasiteisinimų, bet jie menki ir kvailoki, palyginti su tuo, ką padarėme, ką ji surengė kartu su manimi kaip beviele marionete.

Bausmė pasiekė mus abu. Galbūt galėjau atsipirkti pasendamas, kol viešėjau Norvegijoje, penkeriais metais. Dabar pasenau mažiausiai dešimčia. Suzana? Sustingo isterijos ištikta tarytum Loto žmona, kuri atsisukusi išvydo, kas atsitiko, ir virto stulpu. Beje, nereikia sukrečiančių vaizdų ir skambių, raiškių žodžių. Jei rašyčiau apie tai romaną, reiktų sugalvoti pavadinimą, perteikiantį rakto brazdesį automatinėje spynoje. Automatinė spyna.

Nelaimei užgriuvus Gunderį, dar bandėm jį apkaltinti dėl savosios! Dabar sėdėdamas čia, kuo toliausiai, viską menu ir stipriai spausdamas užsidengiu akis, kad neregėčiau savo gėdos. Man

koktu, kai skaitau apie neištikimybę. Niekuomet nesipainiok į kitų santykius! Jei jauti, kad vyksta kas panašaus, atmink, kad *įsimylėjimą visados gali užgniaužti valia, jam neįsišaknijus. Ir atmink, kad moters, kuri pilnutinai priklausė kitam, gyvenime jos niekuomet neturėsi daugiau negu pusės. Kartu vesi ir jos vyrą, ir matysi jo šešėlį prie savo stalo bei prie santuokinio guolio.*

Pasipiktinusi sakė, jog niekados nereaguotų taip kaip Gunderis, bet užmiršo, kad jis nė sykio jai nedavė ir progos.

Blogiausia, kad nesiliauju jos mylėjęs, nors matau, ką padarė Gunderiui ir koks niekingas mano paties vaidmuo. Dėkoju Viešpačiui, kad ne ši mylima moteris pagimdė man vaiką.

Taigi sėdėdamas pamokslauju. Kai įspėju tave, jog nesipainiotum į kitų santykius, visai pagrįstai gali atsikirsti, kad reikėjo susilaikyti man pačiam.

Nesusilaikiau. Suzanoje mačiau Agnesę. Stovėdamas prieš ją jaučiausi jaunas ir neretai pašėlęs. Menkas judesys, jai sukrutinus rankas, žvilgsnio persimainymas mane nuskraidino daugiau nei trisdešimtį metų atgalios, ir tau reikėjo girdėti jos juoką. Agnesė!

Jai juokiantis nieko nebūtum išgirdęs. Pavyko tik man. Klausiausi juoko kaip aido, kuris, ilgai stovėjus ir laukus, pagaliau atsiliepia. Laukiau trisdešimtį metų ir pagaliau atskriejo. Buvo akimirkų, kada tikėjau sielų persikūnijimu. Bet buvo ir kitų akimirkų, kada visiškai apie tai negalvojau – kai visai susiliedavo Agnesė ir ji.

Suzanai pasakojau daug, bet apie tai nieko. Galbūt nežinojau, kaip reaguos, bet vis dėlto nenorėjau ir išsiduoti, ką tąsyk išgyvenau.

Su tavo motina aplankėme kapus, ji parodė, kur palaidoti tėvai ir sesuo Marija. Ji mirė netekėjusi, eidama dvidešimt aštuntuosius. Atsiminiau ją kaip mažą besiritinėjantį pūkų gniužulėlį. Tėvas pasirūpino, kad į paminklinį akmenį įtaisytų nuotrauką, ten buvo matyti jos veidas su dideliais vandens lašais už stiklo, o iš

nuotraukos buvo likę ne kažin kas, ji pasidarė dryžuota ir daugiaspalvė. Vis dėlto veidas išliko ryškus. Marija buvusi graži. Gerklėje įstrigo gumulas bežiūrint į sugadintą nuotrauką, pailgą veiduką, plaukus, klausiančias akis ir susisielojusias lūpas. Rodėsi, kad atgijęs veidas pamėgino nusišypsoti, šiek tiek liūdnas ir laimingas. Sugrįžai namo, Johanesai?

Taip, Johanesas Torsenas grįžo namo, jo akys sudrėko prie sesers ir tėvų kapo.

Kai dabar atmenu kauburėlius, jie man pasako daugiau už visas knygas ir kalbas, kodėl Norvegija turi išsilaisvinti.

Pasistengiau, kad praeitume pro Rusvojo Henriko kapą, bet ten vešėjo tankynė ir tarp piktžolių neradau, tikslios nežinojau vietos. Tavo motinai nieko neužsiminiau apie Agnesę. Mums, vyrams, nesvetima savigarba. Apie žmones apylinkėse papasakojo senasis Hartvigas. Agnesė buvo „bjauri moteriškė“, turinti vyrą ir gausų pulką vaikų, kiek jų, Hartvigas nežinojo, gyveno sukrypusioje lūšnoje, vadinamoje Gandralizdžiu.

Pagalvok apie visas moteris, kurių atsikratei, sava arba nesava valia, bet, šiaip ar taip, atsikratei.

Ilgai sėdėdamas žvelgiau į laikrodį ant sienos, į ilgąją sekundžių rodyklę, nebyliai sukančią ratus.

Gąstusis Lapmiškis, 1939-ųjų balandis
San Franciskas, 1940-ųjų lapkritis

Galbūt šį tą pakeisiu tai vienur, tai kitur išbraukdamas ar ką pridurdamas – negali savęs paties vergiškai perrašinėti – apskritai rašysiu, tarsi sėdėčiau Gąsčiajame Lapmiškyje. Įdomu, ar dabar trobelė priklauso tau? Džonai, tada pasiimk šitą knygą ir skaityk ją ten! Galimas daiktas, išgirsi jaunos motinos juoką ir pro savos pypkės dūmus išvysi jos šypseną. Jei pamatysi kokį kresną vyrą, stovintį ir jai besišypsantį, tai ir bus tavo tėvas. Mylėjau ją tą pavasarį, kad ir kaip apgailėčiau. Vidury kambario stovėdama odiniais aulinukais ant medinių grindų pasakė: „Ak, kiek gyvenimo išsišvaisto po dvidešimt minučių belaukiant, kol išvirs bulvės!“ Priėjęs ją pabučiavau, anksčiau nebuvo to nutikę, ir dvidešimt minučių tąkart, kol suminkštėjo bulvės, buvo išnaudotos. Vėl myliu tą nuostabų žmogų, kuriuo tavo motina tampa, kai sėdėdamas čia apie ją rašau, myliu laimingas ir be išlygų – tai taip nepavojinga, mus skiria jūra ir žemynas. Mieloji, mieloji Jenė.

Nuo stoties žygiavome varginančiai, tris valandas, be to, sunkiai nešėme. Ten, kur saulė neprasiskverbė į žvėrių takus, tebebolavo sniegas, driekėsi jis ir gilyn į mišką. Beržai styrojo kaip nuogos moterys, pusiau užkastos į sniegą aukštyn kojomis. Ėmus temti jaučiau, kad būdamas vienas pasiduočiau miško baimei. Taip seniai buvau Norvegijoje.

Kokie vyrai paiki arba galbūt vaikiški. Mums atsikvėpus ant kažkokio šlaito po milžiniškom eglėm ji tarė:

– Tavo gražus balsas.

Mano balsas visai negražus, ir taip nė sykio niekas nėra sakęs. Tada keletą dienų tuo tikėjau.

Jenė kelis kartus nutolo, man patiko regėti ją priešaky, liekną ir tvirtą jos kūną raudonais drabužiais, į ją bežiūrint apimdavo sotus pasitenkinimo pojūtis. Panašu į tausojimą, už kurį turėčiau sulaukti pagyrų, kad ji dar ne mano.

Aš buvau atpratęs nuo tokių žygių su sunkia kuprine, bet apie tai neprasitariau. Pirmiausia nuo papildomo nešulio ant nugaros atsisako keliai, ir tada turi leistis pakalnėn, nors nedrįsti pasikliauti tik vienu keliu, kai kitam pakilus koja ieško naujos atramos. Taip pat visą laiką turi stebėti Jenę, nepraleisti nedidelio spyrio į šalį kairiojo aulinio kulniuku, jam dar nepasiekus žemės, moteriškumo, kuris niekuomet nesileidžia perprantamas, ženklą, – ir tada suklumpi ant vėjavartos.

Aukštikalnių ganykloje paskutinį kartą lankiausi be galo seniai, atrodo, 1907-aisiais, o dabar 1939-ieji, balandžio pabaiga. Tarsi stojo gražesnis pavasaris už kurį nors ankstesnį, vėlei išgyvenama jaunystė, ir dar Jenė. Žingsniuodamas čia esu laimingas lyg vaikas.

Taigi taip ir buvo, ir bent jau šiąnakt trokštu, kad liktume stipriai apsikabinę, tavo motina ir aš, ir kad niekados nakties esybė Suzana manęs negundytų nuvogtom erotinėm gėrybėm. Tąkart buvo nepaprastai gera, kad nieko neapgaudinėjam, taip šviesu ir tartum iš visų pusių kažkas šypsotųsi. Bet vis dėlto tai, aišku, buvo netiesa. Aš nė karto neužsiminiau apie brolį. Kas tarp jų su Jene vyko? Tada nesusimąsčiau apie tai, o ji nieko nesakė.

Virš namelio styrojo didžiulis kaminas iš lauko akmenų, ir niekuomet nesijaučiau geriau nei tą pirmą vakarą, kai krapštinėjausi prie kavinuko. Prieš miegą rengėmės eiti į kurtinių medžioklę ir

aš slapčia būgštavau, kad iki tol nepervargčiau. Taip neatsitiko, ir išgėrus kavos, rodėsi, pajėgčiau nueiti dar daug mylių.

Vėliau nešiau malkas. Kas sykį prietemoje prisiartinęs prie namelio išgirsdavau ant viryklės svetingai tarškant katiliukus. Į židinį įkišau aikštingų pušinių šakalių ir sužinojau, kad jie skaldo uolas ne pačia geriausia prasme. Pušies šakalys niekaip nenuslėps, iš kokios sėklos augęs, tik aplinka lemia, kaip ji atrodo.

Tada buvo verdamos bulvės, ir jau sakiau, kas iš to išėjo. Jenės, palinkusios virš raudonos liepsnos ir triūsiančios prie maisto, veido išraiška tapo tokia nepalenkiamai rimta. Kaip mes paskui prisirijom! Šilumoje sėdėjau visiškai sustingęs, klausydamasis malonaus pelių krebždesio sienose. Jenė knebinėjo šautuvus.

Žvilgtelėjau į laikrodį, artėjo vienuolika, ir Jenė, žiūrėdama vidun į šautuvo vamzdį, prašneko pusbalsiu:

– Kai bus laikas eiti, suskambės kurtinio varpelis.

Tuomet netikėtai prisiminiau viską apie medžioklę – dalykus, kurie trisdešimtį metų buvo užmiršti. Be abejo, pritariau, – kurtinio varpelis.

Ir ėmiau mintyti apie liepsnelę, kurtinio varpelį, pirmąjį paukštuką ryte, pranešantį, kad kurtinys jau pradeda tuoktuves. Prisiminiau, kaip liepsnelė šnarėjo palei namuko sienas jau sutemus ir panėšėjo į žiurkę. Gal visą žiemą miegojo? Valstiečiai ir medkirčiai nusimano apie gyvūnus, kurie vertingi ar naudingi.

Kambaryje zyzė nuo šilumos pabudęs uodas, kol galiausiai nutūpė man ant kairės rankos. Skubiai mažumą paėjėjo, nuleidęs ilgą straubliuką lyg burtų lazdelę, ir aptiko viltingą vietelę, kur kirsti, bet nesuspėjo.

Kai naminė pelėda įniko vaiduokliškai ūkauti, tingiai sumurmėjau:

– Skamba, lyg pertų moterį.

Jenė metė į mane skubų žvilgsnį su juoko kibirkštėlėmis, palyginti nemažai tuo pasakydama.

Pasiėmę kavos su konjaku prigulėm ant vieno iš gultų ir laukėm. Pro langelį regėjom gelsvą mėnulį Švedijoje. Jenė prislopintu balsu ėmė pasakoti apie porą, kurią pažinojo. Jie rengėsi skirtis ir nepajėgė susitarti, pas ką liks vaikas. Abu mažylei buvo geri, bet vienas kito taip nekentė, kad vien pasekmių baimė sulaikė juos neįbėrus kitam strichnino. Dukra, suėjus penkiolikai, nuo jų pabėgo ir apsigyveno pas tetą. Jai teko bėgti keturis kartus, kol tėvai nusileido.

Jenė juokėsi:

– Vieną kartą du berniukai dėl manęs susimušė. Kai jie liovėsi, manęs ten jau nebebuvo. Jei mes su tavimi turėsim vaiką, šiaip ar taip, juk išvyksi į Ameriką, ir mums nereikės rietis dėl mažylio.

Pajutau, kaip ore pakibo klausimas, bet nieko nesakiau.

Dabar turime vaiką ir nesiriejame.

Kurį laiką nieko nepratarėm ir aš ėmiau knistis tarp knygų lentynoje virš gulto. Ji susidėjo iš Tomo Kempiečio, 1916 metų *Allers** numerio, dar *Skildringer fra Familielivet, fra det Engelske ved H. J.* ** ir vienos Kristoferio Jansono*** knygos.

Gal kad pelėda vėl pradėjo klykauti, to nežinau, bet pirmą kartą susipažinau su tavo motinos temperamentu. Ji išplėšė Kristoferį Jansoną, trenkė juo man per galvą, po to persiritusi per mane nubrazdėjo žemyn. Ten žaibiškai pakapstė židinį ir dešimt minučių perstatinėjo baldus. Dėl suolo, prikalto prie sienos, ji tiesiog pamišo, ir niekados nepamiršiu žvilgsnio, kuriuo mane pervėrė išgirdusi, kad juokiuosi. Ne tiek iš suolo kilojimo, kiek iš diržo. Supranti, kai ji nusivertė nuo gulto – ji nieko nevilkėjo, čiupo odinį diržą ir užsijuosė ant nuogo liemens. Aš taip suglumau, kad net nesijuokiau, bet prieš kibdama į pritvirtintą suolą ji pirmiau-

* *Allers* – pirmas savaitinis žurnalas Šiaurės šalyse, pradėtas leisti Danijoje 1877 m.

** Šeimos gyvenimo atvaizdavimas, iš anglų, H. J. leidyba *(dan.)*.

*** Janson, Kristofer (1841–1917) – norvegų rašytojas, religinis mąstytojas, pasisakęs už norvegų bažnyčios liberalizavimą.

siai susiveržė diržą dar labiau, kad sutelktų jėgas. Tada pratrūkau juoktis.

Dar akimirką pažingsniavo grindimis, kol įsivarė rakštį. Tada prisėdo jos išsitraukti ir vėl užlipo pas mane aukštyn, tarsi nieko nebūtų įvykę.

Supranti, tąkart teko susimąstyti apie mus skiriančius dvidešimt trejus metus. Moteris, kuriai keturiasdešimt septyneri, dar būna gana žvitri, o man, bėdžiui, bus septyniasdešimt.

Kai kurtinio varpelis antrą valandą mus pašaukė į lauką, šautuvo nepasiėmiau. Per daug seniai buvau laikęs jį rankose. Reikėjo tą naktį tau išvysti motiną. Aš juk buvau iš kito laikmečio ir nelabai tikėjau, kad yra merginų, einančių į medžioklę, bet iš pradžių apie tai, kas geriausia, – taigi grįžom su kurtiniu.

Jenė gerą gabalą žengė kryptingai, per daug nesidairydama. Porą kartų praskrido kurtinė ir galų gale išgirdome giedant.

Perėja nuvedė reikiamai ir stabtelėjome tankiame krūmyne, kur netrukus pasigirdo kurtinio šnypštimas. Likau kur stovėjęs, o ji puolė į tuoktuvių aikštelę.

Kai buvau jaunas, uždraudė kurtinių medžioklę, ir tai išties ganėtinai keista. Griežta ir neprotinga įstatymų leidyba kitose srityse, susijusiose su žmogiškomis aistromis, apskritai yra sušvelninta. Į seksualines užgaidas, kurios nekenkia kitiems ir keroja privačiai, įstatymas nosies nekiša, nors tuo pat metu nenuosekliai nukrypstama į šalį uždraudžiant medžioti kurtinius. Nes turbūt įstatymų leidėjai mano, kad ši medžioklė kažin kas tokio, ko pajėgsi atsisakyti.

Keista, bet vos keli medžiotojai drįsta pripažinti, kad medžioklė yra akivaizdus nužudymo pakaitalas. Galbūt dauguma nedrįsta to suvokti. Niekur kitur, kaip kurtinių medžioklėje, nejauti ekstazės būdamas taip arti nužudymo, kuris atneša naudos. Vienu šūviu gauni dar ir papildomą atlygį, nes nužudai vyrą, besiartinantį prie savos moters.

Rytas buvo pilkas ir nykus, po varvančiomis eglėmis traukėme šiugždančiu takeliu atgal ir prieš mums pasiekiant namus Jenė nurėškė nuo dangaus dvi kurtines. Žygiuodama visai pamiršo mane, buvau vien tas, kuris gali nešti, kad jos rankos būtų laisvos. Kad pasiektume vasarvietę, išnirę iš miško turėjome nusigauti anapus kalno. Rytuose raudonuojant saulei burkavo tetervinas, susimaišė daug paukščių balsų. Ganiavos pievą, kurioje sniegas nutirpęs seniausiai, aptraukta šerkšnu. Namelio stogas taip pat baltavo, bet nuo medžių, kur stovėjome, lašnojo. Žemai slėnyje it ežeras tvyrojo rūkas.

Parėję išsivirėm kavos. Daiktai laukė mūsų dūluodami rytmečio tylumoje. Sumesti į krūvą ant grindų gulėjo kurtinės ir sodrių, ryškių spalvų patinėlis, palei jo snapą sukrešėjęs kraujas.

Prie kavos išgėrėme po didelę taurę konjako, tokie mieguisti, kad nieko neberegėjom. Tą rytą, Jenei padėjus galvą man ant rankos, Gąsčiojo Lapmiškio vasarvietėje užmigau toks saugus ir laimingas kaip niekad.

Norvegijoje nūnai jie išėjo į kitą medžioklę.

Apie pietus pabudome laimingi, bet tarsi sudaužyti, ir pavalgę vėl atsigulėm. Iki kito ryto daugiausia pragulinėjom ir pakildavom tik susirasti šiek tiek maisto ar įmesti malkų į židinį. Man rodosi, kad Jenės ganiavoje toliau gyvuoja visas mūsų tylus murmėjimas – jį visuomet taip mintyse vadinau. Silpna pagalvojus, kad Jenės ganiavą, perėję mišką, mindžiojo vokiečiai, kad miegojo mūsų gultuose ir gal net rado Jenės branginamą ginklą.

Jau esame čia prabuvę kelias dienas, ir šiek tiek kankiniesi pagalvojęs, kad netrukus tai baigsis, bet supranti, jog nereikia tęsti, kol pajusi nuovargį.

Jenė viena išėjusi pasivaikščioti. Pamaniau, gal ji taip nori. Vakaras šviesus. Rytoj gegužės pirmoji.

Šiandien kažkas tarp mūsų perbėgo. Ji stovėdama šukavosi plaukus ir man staiga dingtelėjo, kad esu matęs ją anksčiau, ir tuojau pagalvojau apie savo seserį.

Jenė nepanaši į mano seserį, jos visiškai skirtingos.

Pojūtis buvo keistas: aš esu matęs Jenę anksčiau, nežinojau kur, bet tamsų vakarą pro langą žvelgdamas į vidų. Kad tai buvo neįmanoma, glūdėjo pačiame reginyje: ji stoviniavo palinkusi virš krėslo, kuriame sėdėjau aš pats. Priežastys, kodėl negalėjau kada nors to matyti pro langą iš lauko, buvo svarios.

Ji, žvilgtelėjusi į mane veidrodyje, pastebėjo:

– Tu taip keistai į mane žiūri.

Tada jai apsakiau, ką galvoju:

– Man atrodo, esu tave matęs anksčiau. Tu Gjerstade namuose stovėjai palinkusi virš kažko, kas sėdėjo krėsle. Tu laikei... na, skamba neįprastai, bet tu laikei rankoje ilgą ir ploną stiklinį vamzdelį.

Jos veidas žemiau akių palei nosį nubalo. Akys išsiplėtė ir buvo kupinos išgąsčio. Išmikčiojo:

– Kada tu tą matei?

– Nesu to matęs. Čia sapnas ar kas panašaus. Nes aš pats sėdėjau kėdėje. Tarsi tą būčiau išvydęs pro langą. Atvažiavau į tėvų namus aplankyti sesers – ji mirusi, juk žinai. Atvažiavau jos aplankyti ir jau ten buvau. Ir vietoj sesers pamačiau tave.

Tik dabar suvokiau, kaip ji persimainė.

– Su stikliniu vamzdeliu? – tarstelėjo. – Aš taip stovėjau... kėdėje sėdėjo Karlas Manfredas... stovėjau ir sukiojau tą vamzdelį, tokį, kuriame merkiamos gėlės.

Ėmiau iš jos juoktis. Ji vėl nusisuko į veidrodį. Po kiek laiko pasakė:

– Tą vakarą mirė Antonas.

Man pasirodė, kad istorija pakrypo nemaloniai. Norėjau tik pasišnekėti. Ir ūmai iškilo viskas, apie ką vengėme užsiminti.

Džonai, tau, be abejo, nesusidaro įspūdis, kad šeima man šį tą reiškia? Be abejo, šiek tiek. Bet buvau penkiasdešimties, ir viskas praėję senų seniausiai.

Šeima ir tai, kas su ja siejosi, įgavo reikšmės, kai tėvų namuose sutikau Jenę. Tada viskas priartėjo.

Dabar, vasarvietėje paminėjus Karlo vardą, plačiai prieš akis išsiskleidė visa vaikystė ir jaunystė, tačiau pranyko Amerikos metai – iki pat to mirksnio, kada perskaičiau apie lavoną ant žvyrkelio priešais tėvų duris.

Sėdėdamas čia dariausi rūškanas. Jenė irgi buvo nekalbi visą dieną, o dabar išsiruošė į mišką. Norėjo, kad pasisiūlyčiau eiti kartu? To nepajėgiau perprasti. Mari Bruk turėjo polinkį taip pasišalinti. Visuomet buvo nepaprastai tyki, kai sugrįždavo. Niekaip nesupratau, ar turėčiau siūlytis palydėti. Tos akimirkos man vienos liūdniausių. Nori padėti, bet nežinai, gal geriausia pagalba – pabūti neveikliam. Suzana taip pat porą kartų šitaip pasišalino.

Didelis baltas namas, mėnuo – tai sapnuojamas dangus?

Kartais manau, kad ten tikrai sapnuojamas pragaras.

Kodėl dingo Mari? Ar nebuvau jai geras? Buvau kvailas ir leidau tam, kas geriausia pasaulyje, išslysti man iš rankų? Mari, Mari!

Visada, kai ją atmenu, pasijuntu toks prislėgtas. Kodėl ji išvažiavo mane palikusi? Ką aš padariau? Ko aš *nepadariau*?

Lioviausi apie ją galvoti tuojau pat, kai prisiminiau baltąjį namą. Ji stovi už manęs išblyškusi kaip šmėkla.

Suzana man pasakė:

– Gunderis niekados nieko nesuvokia. Jis nesuprato, kad viskas jau įvyko, dar prieš jį sutinkant.

Tada pagalvojau, kad irgi per daug neturiu ko jai pasiūlyti, nes buvau kitas po Gunderio.

Mari buvo auklėjama vienuolyno mokykloje Naujajame Orleane. Pasakojo, kaip jos maudydavosi ryšėdamos mažas dailias prijuostes su petnešėlėmis ir su įmantria kaspino kilpute ant nugaros. Krūptelėjau nuo minties apie šitokį skaistumą. Neskirta man tapti abate.

Kai sugrįšiu atgal į San Franciską, pamėginsiu susirasti sodą ir baltąjį namą. Jei jie yra.

Los Andžele gyveno vyras, kuris daug metų klastojo sąskaitas ir jas pripainiojo. Galų gale daugiau nebesusitvarkė, bet save įskundė pats. Kalėjime sėdėjo metus, kol jie baigė reviziją. Laikraščiai plyšavo apie jo įžūliai nusuktus milijonus.

Kasoje netrūko nė erės. Jis viską darė, kad nuslėptų, ko niekados nedaręs.

Paskutinį sykį, kai mačiau Mari, ji vilkėjo siaurą tamsią suknelę baltais nėriniais apie rankoves ir kaklą. Tokią ją regiu prieš akis čia, ganiavoje. Įžvelgiu neryškius indėniškus bruožus profilyje prieš lango stiklą.

Drauge su ja gražiausią laiką, kokį tik atsimenu, praleidome pajūrio vasarnamyje vieną lapkritį, kai išsivažinėjo visi vasarotojai. Dieną vaikštinėjom plačia pakrante, ant kurios tingiai krito bangos. Vakarop pakilo vėjas, o naktį namas siūbavo nuo audros. Gėrėm vyną ir ji pasipasakojo apie motiną, užmuštą per sambrūzdį Naujajame Orleane.

Ar ją mylėjau? Šiaip ar taip, ilgėjausi, kad net griebiausi magijos ir man pavyko ją išsikviesti. Ji gulėjo šalia ir man šypsojosi. Beliko palenkti galvą ir pabučiuoti gyvas lūpas. Kai tą padariau, veidas palietė šaltą pagalvę.

Dienos Jenės ganiavoje... Vėliau užslinko tiek daug tamsos. Vieną dieną išsilenkiau Gunderio Gunderseno, besileidžiančio Stortingo gatve žemyn. Jis manęs nematė. Panėšėjo į vaiką, kuris pagaliau liovėsi verkęs. Ir bejėgiškai kažin ko baiminosi, išsigandęs žiūrėjo į praeinančius pro šalį žmones. Veide perskaičiau, kaip klaidžiodavo gatvėmis ir jam niekaip nepavykdavo užmigti. Atėjo į galvą, kad turėčiau suleisti vaistų, tada parą pabūtų be sąmonės. Stabtelėjęs jis pakėlė akis aukštyn, lyg į kažką žiopsotų. Keli vokiečių kareiviai jo vos nepargriovė, jis pametė skrybėlę. Išsiviepę jie nuėjo toliau. Gunderis lyg senis susigrabaliojo skrybėlę, jis, be abejo, ne visai suprato, kas atsitiko. Priešais gatve žygiavo jūrų pėstininkų dalinys, dainuodamas *Wir fahren gegen Engelland**. Iš visų norvegų jie nusavino šalį ir laimę. Negana to, Gunderį apgrobė tie, kuriais jis labiausiai pasitikėjo.

Keisti dalykai, bet Jenė, parėjusi vakar vakare, buvo tyli ir draugiška, gerai praleidome kelias valandas. Paskui gulėdami šnekėjomės, kol išgirdome kurtinio varpelį. Kurtiniai vis dar kelia tuoktuves, bet Jenė nesuskumba vėlei išeiti. Tai buvo tarsi užėjęs svaigulys, kad jai prireikė eiti pirmąją naktį. Aš užpūčiau žvakę ir kambaryje stojo pilkšvas rytas. Jenė vis dar tauškėjo gulėdama. Paskiausia, ką ištarė, buvo klausimas, gal sugalvočiau uždaręs fabriką apsigyventi Norvegijoje. Geriau norėjau neatsakyti, todėl mirksnį luktelėjau, gal pakreips kalbą apie kitką. Tada išgirdau, kad miega.

Tavo motina miegojo tyliai kaip vaikas, kai ją pažinojau.

Ta, kurią mylėjau, knarkė.

Šiandien užkopė valstiečiai su arkliais, avimis ir vienergėmis telyčiomis. Keli arkliai buvo išromyti visai neseniai ir tebesiveržė

* „Mes prieš Angelijos šalį traukiam“ *(vok.)*.

pirmyn lyg eržilai, nors tokie jau nebuvo. Avys bliovė, galvijai baubė ir oras ūmai suzvimbė nuo musių.

Ganiavą turėjome apjuosti įtvirtinimais, kad toje Nojaus arkoje mus paliktų ramybėje. Didesnę dienos dalį vilkome eglių šakas bei kitokį šlamštą ir krovėme palei tas linijas, kurias lengviausia apginti.

Pirmiau netoli durų buvau pastebėjęs duobę. Dabar išvydau, kad atėjęs arklys ten ėda žemę. Stovėdamas veik pranykusia galva, čiaumojo savo paties egzistencijos pamatą. Nieko nesupratom, bet galiausiai nuginiau jį šalin ir paragavau žemės iš duobės. Ji buvo sūri. Kažkas ten tikriausiai išpylė sūrymą.

Tarytum ir gamta, ir žmonės šiandien ryžosi pavasariui. Vakarop ėmė lyti, bet oras ir toliau buvo minkštas. Ilgai vaikščiojom sutemose. Aš nepaprastai laimingas, kad Jenė mane čia atsivežė, į norvegišką, ilgaamžį ir nelytėtą spygliuotmiškį su vandenimis ir kalnais. Kai grįžom namo, stoviniavau duryse stebėdamas uodą, sklendžiantį lietuje, žiūrėjau į jį gal ketvirtį valandos. Kas kartą, kai bandydavo pro duris patekti į vidų, mostais pavydavau atgal. Jis iš lėto nekliudomai balansavo tarp lietaus lašų, ir tai rodėsi visiškai įprasta. Virš miško praskrido lėktuvas su ryškiais signaliniais žibintais. Anksčiau žmonės skendo jūros gelmėse, dabar dar nukariavo ir orą, kad galėtų kristi. Baltoji kielė gaudė muses, parsirado laukinis balandis, užsimerkęs klausiausi jo kimių meilės šauksmų. Žemai iš pelkės sklido arklių keliamas pliumpsėjimas, po jų kanopomis vandenyje dusliai traškėjo šakos. Kruvinas mėnuo ant eglės viršūnės.

Mintys vėl grįžta prie Suzanos, man sėdint čia, visai kitame žemyne, ir aprašinėjant, ką išgyvenau savo tėvynėje. Tą naktį, kai Gunderis mus užklupo, rakto brazdesį duryse.

Tada pamačiau, kad ji paklaiko iš siaubo. Lyg būtų ištikta mirties iš gailestingumo. Nematė, kad tą akimirksnį jis visiškai nepavojingas. Kokia kvailystė, kokia beprotybė, kad sumanė jį suturėti, kai jis konstatavęs faktą jau norėjo eiti. Jei tik būčiau galėjęs pasakyti: „Leisk jam eiti!“

Bet ji prašė jo pasilikti, nes manė, kad jis atrodo protaująs. Taip mažai lytys pažįsta viena kitą. Taip menkai ji pažinojo nuosavą vyrą, kad galėjo padaryti galbūt didžiausią gyvenime kvailystę. Turbūt kiekvienas vyras jai būtų pasakęs, kad Gunderis, jei pasiliks dešimčiai minučių, nebebus kaip paralyžiuotas.

Nežinau, Džonai, ar leisiuosi pasakoti toliau, kas įvyko. Būsiu visiškai atviras. Man sunku rašyti, nes nežmoniškai gėdijausi savo laikysenos ir dar dabar taip yra. Gunderis ją beveik mirtinai sumušė, o aš neįsikišau.

O blogiausia buvo tai: Suzana žinojo, kad jai nepagelbėsiu. Tai buvo didžiausia gėda. Ji manęs nesišaukė. Ji šaukė: „Gunderi, Gunderi!“ Ir kiekvieną sykį man tą girdint ji omeny turėjo mane. Ji nenorėjo kviestis manęs į pagalbą, kol pats nesuskubau.

Turėjau minčių atsivežti ją čia. Paskui nebedrįsau. Stovėdamas vonioje, traukiausi nuo savęs Gunderio marškinius, kai jis ją daužė. Ar ji tą užmirštų?

Žemai gatvėje pro šalį trypė vokiečiai, traukdami: *Wir fahren gegen Engelland.*

Man būna silpna, kai žiūriu filmą apie neištikimybę arba kai apie tokius dalykus skaitau laikraščiuose. Nepakenčiu knygų, kurios lengvai imasi tos sielvartingiausios iš visų nuodėmių. Būna akimirksnių, kai man šleikštu prisiminti Suzaną, nes ji išskyrė mane su Gunderiu. Smegenis griežia lyg per jas kas traukytų surūdijusią plieno vielą, menant mūsų laimės dienas, kai ji mane, seną, patyrusį vyrą, įtikino, kad viskas išties bus taip žaismingai lengva.

Kažkuria proto kertele ji, žinoma, suvokė, kad lengva nebus. Negaliu patikėti, kad vien aklumas ją prispyrė tą vakarą jį suturėti. Įdomu pabūti užpultai – kai turi šalia savęs gynėją.

Ak, kai tu šitai skaitai, viskas, kartu paėmus, yra nutolę ir be gyvybės, kaip tie meldų nubrėžti ratilai ant vandens.

Tamsiame kambaryje blyškiai išsiskyrė langas, ir Jenė, gulėdama mano glėby, apsakinėjo, kad arklidėje, kuri kadaise stovėjo čia, aukštikalnių ganykloje, vaidendavosi. Kažkas ankstyvą pavasarį medžiojo kurtinius ir kitą dieną pasakojo girdėjęs žmogaus riksmą.

Niekada neišsiaiškinta, kas atsitiko, bet po kelių naktų arklidėje prigulė medžioklis, kad greičiau prabėgtų laikas po vakarinių tuoktuvių iki aušros. O šiauduose tysojo lavonas, vyras su prakirsta kakta. Medžioklis nuskuodė į kaimą ir atsivedė nuovados viršininką bei dar kelis. Jau buvo prašvitę, o lavonas dingęs, bet šiauduose likę kraujo pėdsakų.

Bylą tyrė, kiek išgalėjo, bet plačiose apylinkėse nepasigedo jokio vyro.

Vasarai įsibėgėjus vieną naktį per ganiavą ėjo jaunuolių pora, ir ten vėl gulėjo lavonas. Jie pasileido į kaimą kviesti žmonių, bet baigėsi kaip pirmą kartą: lavonas dingo.

Vėliau, po kelių naktų, į ganiavą patraukė gausus būrys ir ją apjuosęs artėjo iš visų pusių. Tuomet kažkas iš vidaus laikė duris. Nemažai vyrų jas laužė, bet tas, kuris laikė, buvo nepaprastai stiprus. Galų gale jie įsiveržė, o ten nieko nebuvo.

Jie visi ten pasiliko iki ryto ir kruopščiai išnaršė arklidę. Nieko, ką rastų.

Tą rytą lijo ir jie nusprendė arklidę padegti. Į vidų buvo sumesta gausybė eglišakių ir dar daugiau sukrauta į rietuves lauke, kad padaryta būtų kuo uoliausiai. Dabar namuko nelikę nė pėdsako.

Paklausiau Jenės, ar ji kada nors bijojo. „Ne, – atsakė, – niekada per daug šia istorija netikėjau“. Tiesa, jie arklidę sudegino, bet visą reikalą tikriausiai turėtų geriau ištirti.

– – –

Ir blausiame kambaryje tvyrant mažumą įtemptai atmosferai ji toliau šnekėjo apie savo tėvą, Bjerną Lundą, kurį visai netrukus

sutiksiu „Kampo“ kavinėje. Tąsyk jį atpažinau, buvau jį ten matęs kelis sykius pirmosiomis dienomis Osle.

Turiu gerą atmintį, bet, suprantama, Jenė man nepapasakojo toliau surašytų dalykų tiksliai tais žodžiais, kuriuos dabar vartoju. Laikraščiuose neretai susidūrus su pranešimais iš teismo ar kitų vietų tau kaipmat dingtelės: šito tas liudytojas tikrai nesakė! Sakinį žurnalistas atkuria sava kalba. Bet turiu čia apsčiai senų vokų, ir panašiai. Ant jų daugmaž surašyta, ką Jenė pasakojo apie savo tėvą. Tuo žmogumi nepaprastai susidomėjau.

Gunderis sakė: „Geriausi dalykai užrašomi ant kitos vokų pusės, taigi jei kreditoriai reguliariai neduotų apie save žinios, neliktų popieriaus aforizmams“.

Mano stilius paveiktas Gunderio. Jis išmokė mane norvegų kalbos, jis įpiršo man savo asmeninę kalbėseną. Pirmiausia, vadinasi, papasakojo Jenė, vėliau tą permąsčiau ir surašiau Gunderio ranka. Tačiau pastebiu, kad literatūroje neretai nusukama daug ilgesniais aplinkkeliais.

Dažnai tas pajautimas, kad čia rašo būtent Gunderis, toks stiprus, jog apima baugesys ir pats sau šnabždu žodžius iš Danieliaus: „Tą pat akimirksnį tapo matomi žmogaus rankos pirštai, kurie karaliaus rūmuose rašė ant nubalintos sienos tiesiai į žvakidės pusę. Karalius regėjo tą ranką, kuri rašė“.

Ak, taip, tas, kurio dievai nenori sužlugdyti, neabejotinai pats tuo pasirūpins.

Jei tau nesusiklostė aplinkybės, nors kiek panašios į mano, niekuomet nesuprasi kalbinio fenomeno, kurį patyriau. Išeivis grįžta namo ir pratęsia pradėtą mintį nuo tos vietos, kurioje prieš trisdešimtį metų ji nutrūko. Norvegų, kuria ėmiau kalbėti 1939-ųjų pavasarį Osle, buvo mano skurdi Gjerstado šneka iš 1908-ųjų, kalba be platesnių išraiškos galimybių, kuri negalėjo aprėpti to, kas man nutiko per trisdešimtį vėlesnių metų. Per tuos

metus pasisėmiau šiokios tokios civilizacijos bei palyginti nemažai pažinau žmones ir gyvenau gyvenimą.

Bet mano kalba ir supratimas apie Norvegiją išliko kaip jaunučio Johaneso Torseno. Tuo, pastebėjau, išsiskyrė daugybė kitų emigrantų: stambaus verslo vadovai, vienas net gubernatorius, lankstūs ir sumanūs – ir nepataisomai vaikiški, kai prašnekdavo norvegiškai.

Pradėjęs tvarkyti šituos rankraščius čia, San Franciske, maniau, niekados neužsiminsiu, kad mano ranką vedžioja Gunderis. Pamažu man įsirašius, tai nebeatrodo taip svarbu. Įgauni drąsos pasakodamas, rašydamas vienatvėje pačiam sau, rašydamas sūnui, kuris dar žindomas krūtimi.

Jenė turėjo du šiek tiek jaunesnius brolius. Tą naktį ji papasakojo apie muštynes tarp tėvo ir vieno iš brolių.

Pirma pasigirdo keli nerišlūs sakiniai apie smurtą, bet paskui ji susiėmė ir ėmė dėstyti nuosekliai.

– Buvau devyniolikos, o motinos ir tėvo santuoka tebetvėrė. Po tos siaubingos nakties sukaupiau drąsą ir užlipau pas tėvą į kontorą. Jis nedraudė mums ten ateiti, bet vis vien neužsukdavom. Mums ir ten būdavo geras. Bet tarsi susipratom, kad nereikia jam įkyrėti. Taip pat, kai pamatydavom jį gatvėje, jis galėjo šūktelėti man arba Hariui ir Nilsui. Nė vienas mūsų pats nebūtų sustojęs su juo pasišnekėti, nors žinojom, kad jis viso labo būtų malonus.

Ir taip dėl visko. Tai jis sprendė.

Jis ką tik baigė susitikimą ir rengėsi atsisveikinti su vyru. Sugalvojo mus supažindinti. Mano dukra. Didmenininkas Tomsenas.

Pažįstu tėvą. Jis taip pasakė, kad tas Tomsenas nemanytų, jog esu pažįstama.

Tomsenas akimirksnį kažkaip sužiuro man pro petį ir tada tarė:

– Jūs, žinoma, pažįstate kitokį tėvą nei aš.

Mačiau, kaip kontoroje damos klausydamosi ėmė įnirtingiau dirbti.

– Nesąmonės ir kvailystės, Tomsenai!

Mažutis vyras pažvelgė aukštyn į tėvą ir atsakė:

– Jūs mane sužlugdėte, Lundai, ir man tai ne vien nesąmonės.

Man jis tarė:

– Jūsų tėvas niekados nesirūpino niekuo kitu, išskyrus save. Gal šeima? Beje, dievai žino.

Visą laiką žiūrėjau žemyn, bet jutau, kaip tėvas stebeilija į didmenininką Tomseną. Įsmeigęs žvilgsnį į tą nelaimėlį, jį sustingdė, bet tėvas geras, negaliu galvoti kitaip, ir jam visai ne taip viskas puikiai sekasi vienam, kaip visi be paliovos mano.

Jis pavaišino mane cigarete vidujinėje kontoroje, bet ji man iškrito ant grindų, o aš verkiau. Tėvas nieko nesakė. Jis atsisėdo priešais ir žiūrėjo į mane. Žinojau, kad atėjau bergždžiai, bet kodėl aš čia, taip pat gerai nežinojau.

Kad nors tėvas nebūtų toks gražus. Tai užtraukė nelaimę mums visiems. Jis visados kėlė pavojų merginoms, ne vien būdamas jaunas. Jis ir dabar dar jaunas, manau, toks jaunas, kad net mama sako, jog tai nepritinka. Dabar jam penkiasdešimt treji. Oi, atsiprašau, ne ką vyresnis už tave, vadinasi, bet vis vien... Moterys jį persekioja, kariasi jam ant kaklo ir po šiai dienai. Padūkėlis Bjernas Lundas, taip jį vadina žmonės, bet jis gauna viską, ko panorėjęs. Gatvėje ir restoranuose jį matom vis su kita mergina – bet blogiau yra su netikrais broliais ir seserimis, jų turim pulką, dievai žino kiek, ir visi juk bus paveldėtojai, supranti, jei jis ką paliks. Vieną jų pažįstu. Ji šešerių metų ir į jį panaši. Visi jo vaikai panašūs tik į jį.

Negalėjau ištarti nė žodžio, bet tada prabilo tėvas ir ėmė iš manęs juoktis: „Nė vienas nėra gražus, kai verkia“. Ir tuomet susikeikė. Nesusidūriau su niekuo, kam dar iš burnos taip tvokstų siera. Aišku, dėl to Haris ir Nilsas niekados nesikeikia. Tėvas burnoja ypač niekingai, kaip niekas kitas, bet jis gali sakyti ką panorėjęs, žmonės tik juokiasi. „Ne, tas Bjernas Lundas!“ –

kraipo galvas. Arba šnekučiuojasi: „Na, dabar paklausyk, ką čia Lundas neseniai pasakė“... Bet tai virsta paikystėm ir atsiduoda kitu kvapu, kai kažkas rengiasi pasakoti, ką sakė Bjernas Lundas.

Mes jį mylėjom ir buvom visiškai jo valioje. Jis leido mums daryti ką norim ir visados buvo vienodai geranoriškas, bet mes buvom šešėliai. Mes buvom Lundo vaikai. Lundo berniokai, tai Haris su Nilsu. Padūkėlio Bjerno Lundo duktė, tai aš. Visi geidavo prisiliesti prie Bjerno Lundo, visi geidavo jį pažinoti bei sakyti jam „tu“ ir „Bjernai“. Mokykloje man sakydavo: „Tik pagalvok, koks šaunus tėvas“.

Sėdėdama kontoroje tiktai verkiau, o tėvas nieko daugiau nepratarė. Gal jis negalvojo apie mane. Galvojo apie pinigus, sandėrius, merginas ir apie savo nesantuokinius vaikus – ką aš žinau. Visuomet tiek daug norėjau pasakyti, tiek daug norėjau jo paklausti, bet niekada neprasižiodavau. Tas pat buvo Hariui su Nilsu. Jie tiktai sėdėdavo ir į jį žiūrėdavo. Jam nuėjus linguodavo galvom sakydami, kad jis padūkęs. Bet jie jį mylėjo ir, kai į jį žiūrėdavo, jų žvilgsnis būdavo toks malonus.

Reikėjo eiti, taip nieko ir nepasakius. Žinojau tą iš anksto. Neatrodo, kad tėvas užsisklendžia, bet stiklo siena vis vien stūkso. Kai pagalvoji apie tą begalę moterų, kurios buvo tokios kvailos ir manė, kad šis vyras leisis supančiojamas! Kurios manė, kad jis *įkliuvo*! Jis neįkliūdavo, ir tai buvo vienintelė paguoda motinai, kol ji pradėjo jo nekęsti. Tuomet jis vis vien išeidavo.

Nulipau apačion į gatvę ir pasislėpusi tarpuvartėje raudojau. Kai pro šalį praėjo tėvas, įsiraudojau nebevaldomai, nes čia stovėjau aš, o pro šalį pražingsniavo jis, plačiapetis ir stiprus, truputį krypuodamas, jokio pilvuko ar glebumo žymės, nors gyveno itin beprotiškai daugelį metų ir be paliovos dabar. Jau bus pusė metų, kaip kiekvieną naktį lovą jis pasiekia mirtinai nusigėręs. Nežinau, kas dar galėtų užsirišti kaklaraištį kaip jis, tarsi visiškai atsitikti-

nai, ir drabužius labai prisižiūri, bet niekas jo nepavadintų dabita. „Senas sportininkas“, – sako žmonės. Jis niekados nesportavo, niekados nebuvo užsidėjęs slidžių ir nesvajoja, kaip paėjėti puskilometrį.

Jis nenorėjo mums nieko blogo, jis norėjo mums visa ko geriausia, bet pirmiausia galvojo apie save. Spėju, kad savo linksmybėms jis prašvaistydavo tris ketvirtadalius pajamų. Ne, jis mums nenorėjo nieko blogo, bet tarsi dusino mus visus keturis.

Nuo pat mažumės mes sulaukdavom pagyrų iš visų pusių, nes buvom tokie mandagūs ir geri vaikai. Man rodosi, turėjom slaptą mintį, kad niekam nebūtų leista sakyti: „Ko kito iš tikrųjų galima tikėtis iš pamišėlio Bjerno Lundo vaikų?“

Dabar ir Haris, ir Nilsas Bergene, jie neketino gyventi tame pačiame mieste, kur ir tėvas, o motina prižiūri jų namus.

Lipdama į kontorą bijojau, kad tėvas drovėsis to, kas įvyko išvakarėse, bet taip nebuvo. Atrodė, kad jis viską pamiršo, ir dėl to nebesivaldžiau, nors man vis viena patiko, kad jis nesidrovi.

Namuose jis nesirodė jau daugiau nei savaitę ir pamažu darėsi gana liūdna. Juk labiausiai norėjom jį matyti namie, tada būdavom patenkinti. Taigi tą vakarą parėjo. Iš karto supratom, kad šiek tiek išgėręs. Ant stalo šveitė penkis šimtus kronų ir tarė motinai, kad dabar ji galėsianti kuriam laikui užsikišti.

Jam buvo įprasta taip sakyti, ir niekas dėl to neužsigaudavo. Tada jis mums iš butelio papilstė likerio. Visuomet buvo linksma išgerti su juo taurelę. Jis taip mokėjo pasakoti, kad vos nekrisdavom nuo kėdžių. Bet motina tada kaip tik sirgo ir buvo gana prislėgta, ją labai išvargino sąskaitos, o tėvas ilgai nesirodė. Tie penki šimtai nebuvo daug, paskutinį kartą pinigų ji buvo gavusi beveik prieš kelis mėnesius ir nežinojo, kada vėl gaus. Mums reikėjo nuomai, žvakėms, prekeiviui ir drabužiams. Motina neturėjo nė vienos poros batų, su kuriais galėtų pasirodyti žmonėms, o to jau šiek tiek per daug, kada tėvo pajamos didžiulės. Žinojom, kad

netrukus ji turi sumokėti daugiau nei tūkstantį ir kad tėvas, parėjęs su penkiais šimtais, kitus praūžė arba ruošėsi praūžti tūkstantį ar pusantro. O, mes žinojom viską! Žinojom, kad pastaruoju metu daug pinigų jis paliko kavinėse ir Evrevole. Motina pasakė, kad greitai jai reikės dar penkių šimtų, o taip, aišku, tarė jis, tą sutvarkysiu, bet kaip tik dabar sunkoka.

Šitaip jis visko nusikratydavo. *Greitai* galėjo būti po vieno ar trijų mėnesių, bet vargiai, jei jo daug kartų netampysi už rankovės. Tada Haris pasakė: „Taip, žingsnis po žingsnio ir pasidaro sunkoka, net jei esi milijonierius".

Tėvas akimirksnį sutriko, ir manau, kad to dar nebuvau regėjusi. Jis paklausė: „Tu pasakei – milijonierius?" Taip keistai rinkosi žodžius, kad jie atrodė kvailoki, kai nuskambėjo. Taip būna, kai žmonės nustemba ir ima kažką kalbėti, nežinodami, ką reiktų pasakyti. Tas niekados neišeina vykusiai. Šiaip tėvas susitvardo ir yra pakankamai gudrus, kad nekalbėtų dažnai, kai pačiam ne visai aišku, ką nori pasakyti.

Svetainėje pritilom. Žmonės šnekėjo, kad tėvas savo verslą paskandins, bet niekuomet tuo netikėjom. Mes juo aklai pasitikėjom ir kol kas juk jis laikosi paviršiuje... Bet jau turiu įtarimų. Dabar baiminuosi, kad vieną dieną tai sugrius, nes vasarį jis atvažiavęs pasiskolino aštuonis šimtus. Dar jų negrąžino, bet ne taip ir svarbu, jei tai jis. Tiktai tiek, kad jis atvažiavo ir pasiskolino iš savo dukters.

Tąkart nekildavo abejonių, kad jis, aišku, susitvarkys su nesklandumais. Bet galėjo pasistengti, kad motinai nebūtų taip sunku, ir iš mūsų nepradingti amžinybei. Mus, vaikus, tai nepaprastai slėgė ir mes labai susidrovėdavom, jei kas jo teiraudavosi.

Dabar sėdėdamas jis stebeilijo į Harį, o Haris į jį, bet tuo viskas ir būtų pasibaigę, jei ne motina. Ji nemoka bartis. Tik šaukia. Tai labai šlykštu, nes ji juk iš tų, kurios turi „išsilavinimą", susidedantį iš auklėjimo ir ilgo akademinio išsimokslinimo, o dar visa jos

šeima – ištisas Eidsvolo* sambūris, tuo tarpu tėvas, žiūrint iš šio taško, buvo tuščia vieta. Jis vertėsi šiuo bei tuo Kinijoje ir Peru, taip pat ten lankėsi, kai buvom maži. Jis puikiai kalba ispaniškai, vokiškai, angliškai ir prancūziškai. Kalboms itin gabus. Tačiau kilminga mamos šeima nemano, kad tai kažkas ypatinga, nes jis to išmoko savarankiškai. Tėvas nėra kilmingas ir viešai buvo pavadintas gangsteriu...

Tuomet tėvas stiprokai sugriebė motiną ir pasodino ant kėdės. Ketinimai buvo pusiau meilūs, manau, bet kol galėjom lengviau atsikvėpti, dar tiek visko atsitiko. Haris čiupo tėvui už peties ir stūmė atgal, ir tada tėvas metėsi paskui jį. Mes su mama spiegėm, to mūsų namuose niekados nėra buvę. Tėvas su Hariu talžėsi kaip išprotėję, apvertė stalą su taurėm ir viskuo, sulaužė vienos kėdės atramą. Mačiau, kaip kulnu buvo sutraiškytas sidabrinis laikrodis nuo lentynos. Buvo siaubinga! Tau taip neatrodo? Jie siautėjo raičiodamiesi ant grindų tarp šiukšlių, ir Haris liko tysoti, negalėdamas pasikelti, kai tėvas jį paleido. Hariui buvo sumuštos lūpos ir dar ilgai paskui buvo sutinęs vienas riešas. Tėvas akimirksniu pasišalino, trenkdamas durimis, ir mes praleidome baisią naktį. Motiną ištiko šokas, o laiptuose ilgai šnekučiavosi ir bruzdėjo kaimynai, paskui nurimo. Girdėjom darinėjantis duris ir žinojom, kad mus aptarinėja.

– Bandyk tu man mušti savo tėvą! – vėlai naktį nusistebėjo motina.

Vos nepradėjau juoktis. Man rodosi, moterys pakvaišta ištekėjusios, o gal tik tos, kurios kilusios iš gegužės septynioliktos.

Visą naktį Haris buvo nepaprastai tylus. Nė vienas nesigulėm. Manau, jis gėdijosi, kad tėvas jį priveikė. Ir Haris, ir Nilsas boksuojasi, taigi yra stiprūs. Nilsas mėgino pažvelgti dalykiškai ir tarė:

* Eidsvolo miestelyje 1814 m. gegužės 17-ąją priėmus Norvegijos konstituciją, įtvirtintas Norvegijos atkūrimas, nors šalis iki 1905 m. išliko Švedijos sudėtyje. Gegužės 17 d. Norvegija švenčia kaip nacionalinę šventę.

– Seniui keturiasdešimt šešeri, o tau aštuoniolika. Tu turėjai nugalėti.

Bet net negalėjau įsivaizduoti, kad tėvas pralaimėtų. Man rodėsi, kad būtų dar blogiau. Vis vien įširdau, kai Haris kažin ką suburbėjo, kad tėvas stiprus lyg bulius. Nes kaip tik bjauriausia buvo, kad tėvas panėšėjo į bulių, taip, buvo nirtus bulius, kai puolė Harį. Pamačiusi jo akis suklykiau iš baimės, nes tai buvo ne tėvas. Jaučiausi, tarytum man kas būtų spyręs į pilvą.

Gerai, kad tėvo neįveikė, nes jis būtų nepasidavęs. Šiuo atžvilgiu nebuvo toks protingas kaip jo sūnūs. Tėvas geriau leistųsi užtalžomas negu pasiduotų, tą žinau, nors nesuprantu iš kur aš tą turiu. Dėl to jis yra tas, kas yra. Jei tėvas nebūtų laimėjęs, galėjo įvykti žmogžudystė. Jis iš kitokių žmonių, nei mes esam tapę. Gabus čigonas, bet *čigonas*!

Jis gyvena pasaulyje, į kurį nė vienas iš mūsų negeidauja pakliūti, bet apie jį žinom. Tėvą pažįsta visose kavinėse – ir mažose, ir didelėse, jam, aišku, jose visose užvestos sąskaitos, bet prieš įleisdami į vidų jie nužvelgia jį du ar tris kartus, gal jis per ilgai užsibuvo kitose vietose. Nežinau, ar jis tą pastebi. Kai kada esam ten šventę jubiliejus ir panašiai, bet net tuomet administratorius įdėmiai į tėvą įsižiūrėdavo, nors šis vilkėjo išeiginiais drabužiais ir buvo kartu su draugais bei šeima. Tais sykiais man degdavo skruostai. *Taip* blogai yra tėvui. Pats jis juokiasi, pokštauja ir žvilgčioja į damas. Jie rašo apie nurenginėjimą akimis, ir tėvas taip daro šiek tiek skersakiuodamas, pažįstu tą seną nusidėjėlį. Ir nuo jo žvilgsnio moterys tarsi ima judinti kūną. Jam patinka, kad jį permatau. Vargšas tėvas, man atrodo, jis taip nori, kad viskas būtų gerai, bet jis niekados nesiliovė buvęs penkiolikmetis vaikėzas, kuris iš Kristiansundo atkeliavo turėdamas tik kumščius, nors vėliau tapo stambiu pirkliu ir čia, ir užsienyje. Žinai, jis pasidarė religingas, kai to prisireikė Kinijoje. Vienas misionierius atvyko į Šanchajų už daug tūkstančių pirkti brangios pompos ir jai vamzdžio. Tėvas pačiu laiku nugirdo

apie tą reikalą ir atsivertė. Jis sako, kad likus sekundei iki pragaišties, kitaip tariant, mirties patale, nes jis būtų bankrutavęs be tų pinigų, o jie beveik jau ryžosi pirkti bedievių pompą.

Dabar priešpietis, spinduliuoja saulė. Rytoj išvažiuojame į Oslą. Mielai pasilikčiau čia, bet visai nenoriu išsiskirti su Jene. Ji išėjusi į kaimą pieno.

Ak, kai esi jaunas! Jenė jauna. Jaunystėje visas pasaulis driekiasi atvirais keliais. Stovi šiaurės ašigalyje ir dairaisi į ilgumos laipsnius. Gali prisilaikyti kurio nori. Atsibos tas, kurį pasirinksi, gali peržengti į kitą – bet daryk tai laiku, nes metai eina ir kuo labiau nusileisi prie žemės pilvo, tuo didesni atstumai tarp ilgumos laipsnių, ir netrukus turėsi neapleisti to, kuriuo eini, nes nuotolis per didelis, o tavo kojos per trumpos, jei užsimanytum į kitą.

Kai esi jaunas! Tuomet tau neteko patirti nieko panašaus, ką Soderbergas aprašo kaip gimtinės ilgesį, pabuvojus šventose nelaimės vietose, gėdingame gatvės kampe, pralaimėjimų turgavietėse ir prakeiktuose nusivylimo kaimeliuose.

Bet tikriausiai neretai yra taip, kad turi pakelti negarbę ir gėdą, jei nori pasaulyje žengti į priekį. Kol galiausiai sėdėdamas svetimoje šalyje godoji sau godelę keliauti namo ir nusipirkti tėvų namus.

Kai esi jaunas – regi, kaip sukasi pasaulis. Jenei dvidešimt septyneri. Aštuoneri metai arba dešimt metų – tas jai labai toli laike ir erdvėje. Man jie tik kita vieta lygumoje, po kurią vaikštinėju.

Aš jau taip ilgai gyvenu, kad moterys, kurias atmenu, paseno, ir jų gyvenimas paprastai klostėsi pačia blogiausia linkme. Mačiau savo jaunystės mylimąją su išvirtusiu pilvu ir vienuolika vaikų.

Ką turi omeny rašytojai, bylojantys, kad reikia gyventi šia akimirka? Jei jie neturi omeny akivaizdaus, kad mes esame nelemtai priversti tą daryti, greičiausiai jie siekia palaidoti vakar dieną. Bet štai sėdžiu aš arba bet kas kitas ir esu pati praeitis. Į priekį stumiuosi su ja ant sprando ir tik su ja galiu gyventi. Tiktai maža kruopelė laiko išeikvojama dabarčiai. Mes turime skirti veik visus

akimirksnius praeities reguliavimui, sutvarkyti tai, kas įvyko vakar, prieš metus arba prieš penkiolika metų. Žmogus niekada nepasiekia *a jour**.

Toliau prie Orinės sąsiaurio stovėjo mažas berniukas, pririštas pievoje tarp kelių veršelių. Jie negalėjo susitaikyti, kad jis nuskendo Glomoje. Stovėjo jis beveik tiesus ir įbedęs akis į tolį mintijo apie savo praeitį.

Vis daugiau praeities kas valandą, ir niekas iš mirštančiojo, aišku, negali reikalauti, kad jis būtų patenkintas šia akimirka.

Rašydamas slenku toliau tarsi slaptais perėjimais. Ar viskas bus vien tik pamąstymai apie moteris, kurias pažinojau?

Aš nesu donžuanas, nesu erotikos garbintojas. Jei sakyčiau, kad moterys mano gyvenime visai nesvarbios, visi manimi patikėtų. Dabar, kai sėdžiu ir rašau apie gyvenimą, atrodo, kad jos buvo viskas.

Tai, ką gyvendamas išmaniau, fabrikas, šiaip ar taip, pareikalavo daugelio metų sunkaus darbo. Būtent dabar tai atrodo kaip kažkas paviršutiniška. Moterys buvo tai, kas tikra.

Bet dar aprašysiu ilgą kelią, o nežinau, kas tiesa. Iki šios nakties žinojau tik tiek, kad ėmęsis rašyti patiriu didesnę ramybę. Rašau jausdamas ramybę, kad Dievas gal manęs neapleido. Kiekvieną dieną ilgiuosi tylios nakties čia, savo gražiajam kambary, čia, kur niekas neužeina, o naktis gili.

Mari Bruk aš jau seniai pažinojau, kada išsiaiškinau, kas ji yra iš tiesų. Susitikinėjom popietėmis arba vėlai vakare, apie vidurnaktį.

Kartais, žinoma, klausdavau, kuo ji užsiima, bet niekuomet negavau aiškaus atsakymo ir, kaip supratau, jai mano klausimai nepatiko. Pamažu susidariau vaizdą, kad tai susiję su teatru. Kitų vyrų, kurie ją užlaikytų nebuvo, tą suvokiau gana greitai. Lioviausi apie tai kalbėjęs.

* Šios dienos *(pranc.)*.

Išvydau ją vieną dieną priešais švytinčią ant skelbimų stulpo, nuogą, tiktai su milžiniška vėduokle rankose: *Elsie Wrenn, the famous fan-dancer**.

Vėpsojau ilgai. Galbūt, teisingiau sakant, rijau akimis. Elzė Vren – tai Mari, kurią pažinojau keletą metų, pastarąjį pusmetį ypač intymiai.

Šiurkščiai pabrėždami tai, kas seksualu, plakatų kūrėjai visiškai prašauna pro šalį. Plakatas buvo žmogaus dydžio ir atrodė šaltas.

Pasakiau jai, ką matęs, ir naktį apsčiai verksmų. Keliskart turėjau jai pažadėti, kad niekados neisiu į jos pasirodymą. To ir nedariau.

Nedaug ką iš to supratau. Su manimi Mari būdavo nedrąsi, tuo tarpu šimtai vyrų kas vakarą ją regėdavo nuogą.

– Aš tau patinku, – tarė ji, – bet tol, kol nesi matęs manęs ant scenos, tada tapsi žiūrovu, kuris mane dalysis su kitais. Ką veiksi su Elzės Vren gabalėliu?

Ji prarado visus draugus. Vyrai galėjo ja žavėtis tik būdami bandoje. Uždirbdavo tris šimtus dolerių per savaitę, bet jautėsi skurdi ir atsidūrusi pašalėje.

– Kai susitinku su vyru akis į akį, – sakė ji, – jis ne vyras. Jis toks tik parteryje. O jis mano, kad esu patyrusi visus pasaulio nuotykius.

Ji patyrė, tam tikra prasme, kiek moteris per vieną vyrą pažįsta juos visus. Ištvirkusi Elzė Vren, kuri asmeniniame gyvenime pasivadino Mari Bruk, buvo mergaitė, kai ją sutikau.

Niekados nėjau jos pažiūrėti.

Mintimis nuklydęs taip toli, pamenu baltąjį namą ir aukštai skliaute mėnulį kaip vasaros saulę.

Mari dingo. Jie apie tai daug rašė. Daugelį mėnesių buvau atbukęs iš sielvarto.

* Įžymi kabareto šokėja *(angl.)*.

Kartą, mums su Mari išsirengus į žygį, ji man išsipasakojo apie tetą, pas kurią gyveno prieš patekdama į prieglaudą. Teta buvo bjauri. Kartą Mari, draugės pakviesta į pobūvį, tikėjosi, kad teta kaip įprastai jai sudrums visą džiaugsmą arba atsisakydama duoti pinigų dovanai, arba ką kita sugalvodama. Mari buvo vienuolikos. Kai jau rengėsi išeiti – ir buvo beveik ištikta isterijos, nes dar nebuvo paaiškėjusi tetos velniava, kuri *privalėjo* paaiškėti, – staiga teta tarė:

– Ką gi, Mari, dabar eik ir nusivilk apdarus, pasiliksi namie. Nepriprask prie minties, kad viskas šiame gyvenime vyksta, kaip tu nori.

Pas tetą Mari grįžo būdama penkiolikos ir dažnai galvodavo, kaip ją nužudžius. Tai tokie sumanymai, kurie tarsi sapnai, – jie retai kuo nors virsta, bet gali virsti žmogžudyste, jei viskas susiklosto reikiamai. Ji svaičiojo apie nuodus ir kruopščiai nagrinėjo visus nunuodijimus, apie kuriuos skaitė.

Tai tapo ne vien svajone. Ji išsirūpino tirpalo, kuriuo augalai purškiami nuo amaro, receptą ir gavo skysčio, kurio sudėtyje yra arseniko.

– Bet dabar paklausyk, – tarė ji. – Ar tu tiki Dievą?

Atsakiau, kad taip, nes dažnai pagalvoju, jog kažkoks yra.

– Aš nežinau, ar tikiu, – pasakojo ji, – bet grįžusi namo iš vaistinės ir išvyniojusi ryšulėlį radau buteliuką parafino aliejaus – tada apėmė juokas su traukuliais, tikrais traukuliais, supranti, ir teta net skambino daktarui. Po kelių dienų perskaičiau apie vyrą, kuris užsisakė parafino aliejaus, o namo parsinešė mirtinai pavojingų nuodų. Vaistinė pateko į nemalonę, iki šiol laikau iškarpą iš humoristinio laikraščio, kuriame nupiešta dama, ant savo gėlių pilanti parafino aliejaus. Jei vyras būtų išgėręs nuodų, ar būčiau nekalta? Teta sveika tebegyvena toli Ohajuje, porą kartų per mėnesį parašo, kad atsiųsčiau pinigų, ir užgaulioja mane dėl neįprasto gyvenimo.

Man rašant apie Mari, atgyja Agnesė, Karlas Manfredas, mirusi sesuo, mano tėvai ir Rusvasis Henrikas, kurį, jau mirusį, aplankiau kapinėse, bet niekuomet nesu kalbėjęsis su juo gyvu.

Viso šito neprisiminiau daugelį metų, tai ima švisti kaip tikrovė, manasis pasaulis.

Pasidariau atsargus ką nors manydamas, taip pat ir apie tai, kas neigiama. Visuomet pasirodo, kad lemiama jėga, kuri buvo išjudėjusi kam nors nutikus, visai kita, negu mes iš karto manėme.

Gunderis Gundersenas, kai paskutinį kartą apie jį girdėjau, buvo priartėjęs prie katalikiškos bažnyčios. Turėčiau jį pašiepti? Argi krikščionybė neiškilusi greta manęs tarsi grėsmingas kalnas? Vis vien čia esama kažko, ką reikia apmąstyti. Tai, ką pasakė Gunderis, atskleisdamas ir tiesą, ir išpažinimą iš gelmių: „Tiktai bedieviai kažką žino apie Dievą".

Vos prabudęs ryte – čiulbėjo paukščiai – galėjau prisiekti, kad vis dėlto sykį mačiau, kaip šoka Mari. Turbūt pamirštas nakties sapnas.

Be abejo, pakankamai aiškiai matyti, kas iš šito parašyta kitose vietose, o ką įpinu čia, savo namuose San Franciske. Daugiausia iš visų mintiju apie Gunderį ir Suzaną, du paskutiniuosius, kurie man buvo artimi ir tapo vidinio mano pasaulio veikėjais.

Kai Gunderis suprato, kad Suzana jam neištikima, bet dar neįtarė manęs, prisėdo apie tai su manimi pasikalbėti.

Prisiminimas apie tai jį turbūt žudo, nes vėliau suvokė sąryšį. Matyt, tai blogiausia, ką jam teko dėl mūsų patirti. Jis ilgai su ja kalbėjosi. Man citavo senąjį Ričardą Baksterį*: „Kalbėjausi kaip paskutinį kartą ir tarsi mirštantis su mirštančiu kitu".

Jie abu drauge patyrė tai, apie ką kiti nenutuokia. Vienas iš

* Baxter, Richard (1615–1691) – anglų puritonų srovės vadovas, teologas.

kito pasisavino, ko niekados negalėtų grąžinti. Galėjo dalytis tuo, ką vienas iš kito pasisavino. Galėjo būti laimingi, jei ne itin stiprūs jos destrukciniai polinkiai.

Dabar vienas kitam iškėlė paniekos kartį*, kitaip pasielgti negalėjo: jis, būdamas laimingas, nes turėjo moterį, kurios vengė visi vyrai, ir ji, galų gale triumfavusi, nes susirado išimtį.

Jau greitai pareis Jenė su pienu. Jenė švari kaip katė ir nuo jos sveikai kvepia. Niekada neturėjau ryšių su moterimis, aplink kurias netvyrojo šis pajutimas. Prisiekiu tau, kad visos moterys, su kuriomis buvau daugiau ar mažiau susijęs, kvepėjo skaniai.

Daug gižlumo, ir išorinio, ir vidinio, randasi, nes žmonės miega apnuodytose lovose, nepakankamai dažnai keisdami apatinius. Ne tokia jau didžiulė prabanga, kaip kiti mano, kiekvieną naktį ar kas antrą apsivilkti šiugždančią švarią pižamą ir visai pagal jėgas paklodes keisti kas savaitę. Jei esi neturtingas ir neturi kuo pasikliauti, išskyrus savo gerą nuotaiką, apsirūpink tuzinu pižamų ir tiek pat paklodžių.

Šiąnakt prieš užmigdamas išvydau miglotą reginį, nuo kurio pasijutau laimingas ir ramus. Laive buvo jaunutė mergina, visai prieš mums atvykstant į Sautemptoną, ji išsiplovė plaukus ir dabar, tysodama ant denio priešais saulę, džiovinosi juos švelniame vėjyje. Tada užmigęs toliau sapnavau Jenę. Ji gulėjo ant gulto po manuoju, persilenkiau per kraštą ir žvelgiau į ją, tuo tarpu ji, ritmingai judėdama, gimdė milžinišką auksinį dantį, tokio dydžio kaip taburetė su trimis meistriškai išsirangiusiomis šaknimis, padengtomis dramblio kaulu...

Šį vakarą paskutinį kartą eisime klausytis paukščių keliauninkų.

* Vikingų laikais ant karties būdavo iškeliama arklio galva, magiškas veiksmas, kuriuo prakeikiamas priešas.

Kai parsiradome iš ganiavos, parašiau laišką teisėjui Haraldsenui, kuris vadovavo, kai buvo teisiamas Karlas. Paaiškinau, kas esu ir kad rengiuosi Karlui pagelbėti, kai jis išeis, bet norėčiau sužinoti, kokį jis padarė įspūdį teisėjui. Pats savo brolio nepažinojau.

Gerai nesupratau, ko siekiu. Galbūt turėjau menką viltį, kad teisėjas papasakos ką naujo, ką nors, kas man prasprūdo. Du žmonės niekada nemato visiškai to paties, šiaip ar taip, bylą jis išnagrinėjo atidžiau nei dauguma kitų – arba bent tą privalėjo. Šiam vyrui pataikavau apdairiai.

Susitikome vieną popietę jo kabinete. Jis prisiminė mane iš teismo ir skubinosi pasakyti, kad vargu ar turės ką pridurti, kas mane sudomintų.

– Ne, gal ne apie bylą. Bet jūs galėjote pastebėti tą ar aną, kas susiję su mano broliu, šiaip iš esmės. Beje, buvo smagu klausytis, kaip jūs kalbate tai, ką turėjo pasakyti sumanus gynėjas. Išteisinti, manau, buvo neįmanoma, o griežta bausmė atrodytų neprotinga, jei tie du, atvirai šnekant, kvailiai stovėjo vienas prieš kitą apsiginklavę.

Teisėjas atrodė nepalenkiamas, bet jaučiau, kad pralaužiau svetimas pozicijas, taigi tęsiau:

– Ar jūs manote, kad mano brolis ir kitą kartą gali lengvai netekti pusiausvyros?

– Aplinkybės buvo ypatingos. Nepaprastai nustebčiau, jei Karlas Manfredas dar kartą stotų prieš teismą dėl tokios bylos.

– Būtent taip ir aš pagalvojau. Malonu išgirsti, kad jūs manote tą patį. Atsižvelgiant į jo santykį su tiesa...

Teisėjas kilstelėjo rankas atremdamas žodžius:

– Jūsų brolis iš tikrųjų nekalbėjo netiesos. Jūs ruošėtės užeiti, todėl bylą dabar peržiūrėjau iš naujo. Jis buvo tik suglumęs. Net aš beveik suglumau nuo akivaizdžios tiesos, nors jis buvo nuteistas, taip sakant, kaip melagis. Ar prisimenat tą revolverį, kurį gynėjas norėjo paversti pypke? Pypkės ir revolveriai dažnai supainiojami. Kaltinamasis paprastai to nusitvertų. Tikrai nustebau, kai jūsų brolis atsisakė kabintis į šiaudą. Nemanau, kad jis šiokiom dienom vaikštinėdamas meluoja. Jis buvo nepratęs.

Jaučiau, kad sukelsiu įtarimą, dabar neradęs ko tinkamai paklausti. Neįstengiau. Tada nutariau rizikuoti, gal teisėjas pats pasuks pokalbį į kitas vėžes, – arba užteks ir to, nors tai niekis. Pakilau ir mandagiai padėkojau už žinias („kokias žinias?“ – pagalvojau šiek tiek suglumęs).

– Dar sėskit, jei nesate labai užsiėmęs. Jūs grįžęs žvalgotės po protėvių žemę?

Prisėdau.

– Taip, San Franciske turiu fabriką ir jis daugmaž pats savimi rūpinasi. Ką tik išskirsčiau jo akcijas. Dabar svarstau, ar tai ne nuovargio apraiška. Tarsi gausybę metų sėdi sukandęs dantis – ir užsigeidi didesnės rizikos, nors jokios rizikos dar neįžvelgi. Suprantat, esu prasimušėlis ir visko imčiausi nuo pradžių kraštutiniu atveju. Kadaise pradėjau mokiniu kaimo kalvėje.

Teisėjas atsilošė kėdėje, rankos lietėsi pirštų galiukais. Nieko nematydamas žvelgė pro langą. Dabar, kai jį beveik apleido valdininkas, jis man patiko.

– Na, kai jūs kalbate apie riziką... žinau tą... galbūt. Mes juk daugmaž bendraamžiai? Aišku, sunku lyginti. Man kaip tik ne-

įmanoma netekti pareigų ir pajamų, nebent pažeisčiau galiojančius įstatymus. Skurdą, o varge, taip pat pažįstu. Tik prieš keletą metų sumokėjau paskutinę įmoką nuo studijų paskolos. Norvegijoje ne taip lengva būti valdininku. Taigi kartais sėdi ir truputį pasvajoji – sykį kas pusmetį užtemimo valandą – apie kitką, ką galėjai daryti. Pavyzdžiui, pasielgti kaip ir jūs.

Nuleidau akis galvodamas, kaip tai būdinga. Mes užsidarome virsdami beveik nebyliais. Tačiau ūmai neįspėję atsiveriame svetimam, ir geriausia užsieniečiui, kuris išvažiuos už šimtų mylių, kuo toliau...

– Jūs kalbate apie riziką, – tęsė Haraldsenas. – Akcijomis negali išskirstyti sąžinės. Ji neskaidoma. Ta prakeikta ir būtina tvarka, ir baugesys, kad tik neužmirštum, jog girnos mala žmones.

– Nejaugi taip pavojinga? Sakykim, vyras yra nuteisiamas nekaltai. Taip juk nutinka ir turėtų nutikti. Įsivaizduokim, kad taip pasisuko mano brolio reikalai. Tuo atveju jūsų sąžinė lieka švari. Tai ne jūs, pasitaikius progai, priraizgėte aplink jį tinklų. Jis puikiai pats tą sugebėjo – ir dar atsitiktinumai, likimas. Vis dėlto jis nėra nekaltas, nors šovė kažkas kitas. Jūs turėjote jį nuteisti, remdamasis *circumstantial evidence**, arba būtumėte susidūręs su tuo, kas vadinama visuotine teisingumo samprata.

Prisiekusiųjų vyriausiasis Haraldsenas nusišypsojo:

– Jūs neturite išankstinio nusistatymo, nors tas vyras – jūsų brolis.

– Jo mat nepažįstu. Bet dabar paklausykit: prieš daug metų vienam vyrui paskolinau dvidešimtį dolerių. Jis man jų negrąžino. Buvau vargšas, o tas vyrukas pasiskolino vos ne visos savaitės uždarbį. Supykau, ir tuomet jis gavo mano laišką. Tai buvo raštas, nuskambėjęs tiesiogine šio žodžio prasme, nes vyrukas iš karto nusišovė. Ar čia žmogžudystė?

– Suprantama, tai priklauso nuo laiško, ar jis neužkabino ko

* Netiesioginiais įrodymais *(angl.)*.

nors tokio. Žmogžudystė niekada negalėtų būti, tačiau... Taigi, kaip teisininkas, paminėsiu šantažą.

– Nė užuominos. Tai buvo piktas skolos pareikalavimas. Tik išsakiau keletą tiesų, o jis nusišovė.

– Ar bėdžius negalėjo, pardavęs revolverį, už jį gauti dvidešimties dolerių?

– Požiūris tikrai neblogas, tik... neteisėta prekyba ginklais...

Haraldsenas nusijuokė:

– Jūs išteisintas. Už kitų liguistą jautrumą nesame atsakingi. Nebent vien morališkai, ir tik tuomet, jei žinojote, kad jis toks. Bet, matyt, tai buvo neįmanoma. Mes juk nepagalvojame, kad žmonės nusišaus, jei jiems ką nors pakeverzosim. Tokiu atveju žudiku galėjau tapti gausybę kartų.

– Jį pažinojau labai mažai. Maniau, kad liūdna, bet tik tiek.

– Ir niekados nepasirodė dvyliktą nakties, apsisiautęs balta paklode?

– Niekados. Vertinu taip, lyg jis būtų merdėjęs, o paskui mirė. Mano laiškas tebuvo mažytis lašelis, kuris bet kokiu atveju nukristų. Jei žmogus guli mirties patale, galimas dalykas slaugė, net nežinodama, lemia tikslų jo mirties laiką. Stikline vandens trimis sekundėmis vėliau, negu ligonis galėjo gauti, pavyzdžiui. Gurkštelėjęs vandens būtų gyvenęs, sakykim, aštuonias sekundes ilgiau. Gyvenime viskas būna apytikriai. Taip pat ir teisingumas. Kodėl, pavyzdžiui, neskyrėte mano broliui dvylikos mėnesių, dviejų savaičių, trijų parų, devynių valandų, vienuolikos minučių ir šešių sekundžių? Tai sukurtų jam labai tikslaus teisingumo iliuziją.

– Mano nuomone, jis iš viso neturėjo būti nubaustas, – atvirai tarė Haraldsenas. – Pavydas, kaltė, nekaltumas, mintys apie žmogžudystę – žmogus, pakliuvęs į nuosavus spąstus, ir įstatymas čia bejėgis, tą žinote ir jūs, ir aš, pone Torsonai, nors čia tik tarp mūsų... Bet iš mūsų lenda tokie viduramžiai. Žmonės nori išvysti atgailą. Be to, neabejotinai daug yra tokių, kuriems reikia

paramstyti savo priešiškumą, susijusį su žmogžudyste. Jūsų brolis įžengia kaip... na... atpirkimo ožys.

Jis pasuko pokalbį kita linkme. Netrukus mes jau žingsniavome valgyti priešpiečių.

Einaras Haraldsenas šnekėjo malonia, mokyklos išpuoselėta anglų kalba ir užsiminė, kad naudojasi kiekviena galimybe ją atgaivinti. Prie gerai paskrudintos plekšnės teisėjas dingo su visam ir pats tą pastebėjo:

– Mes paženklinti to, kuo šiame pasaulyje užsiimame. Įsivaizduokite, kad galite nuo savęs nutrinti viską, kuo tapote, dirbdamas tame fabrike!

Paklausiau:

– Žinote, kad galimas visai kitoks anos žmogžudystės išaiškinimas? Rašytojo aiškinimas.

– Ir kur jis veda? – teisėjo balse atsirado nelankstumo ženklų.

– Jis netiktų prisiekusiesiems. Yra aiškinimų, kurių žmonės nepripažins, be to, aiškinimas neturi būti pernelyg subtilus. Prašau, galime pakeisti tą „subtilu" ir pasakyti, kad aiškinimas neturi būti pernelyg tikslus. Jei mes visomis smulkmenomis per daug priartėjame prie tikroviškumo, matot, atkrinta atsakomybė, o kai ką pakarti juk *privalu,* tą žinote. Apie atsakomybę už veiksmą galime kalbėti tik būdami ne itin skrupulingi. Jei leistumėte, pastebėčiau, kad jūsų apibendrinamoji teisėjo kalba buvo pernelyg subtili. Prisiekusieji ėmė muistytis. Teisėjas pateisina kaltę? Žmonės juk nori ją matyti. Nori matyti didžiosiomis raidėmis KALTĖ: malonėkite, štai ji. Neskaitant subtilumo, dar turime tai, kas *negali* būti paaiškinimas. Pavyzdžiui, iškrypimas, apie kurį niekas ir girdėti nenori, nes pradeda abejoti pačiu savimi.

Šiek tiek luktelėjau įsitikindamas, kad klausytojas vis dar čia.

– Vis viena pasitaiko, kad kaip tik tokių paaiškinimų neišvengsi, – tarė teisėjas ir gurkštelėjo alaus.

– Tada jie bent jau turi būti akivaizdžiai regimi. Bet leiskimės į

tai, ką tuoj pat išrutuliosiu kaip nedidelį nuotykį. Beje, toli su juo nenueisi, pirma neužėjęs į Malūnų gatvę 19 su žudiku ir prisipažinimu, ir galbūt net to nepakaktų. Ar išklausysite apibendrinamąją teisėjo kalbą?

– Tęskite toliau!

– Panelė Lund išeina pro galines duris, o mano brolis pasinaudojęs proga išsprunka į lauką pro kitas. Kaip patirtis rodo, viskas lyg sviestu patepta, ar ne? Vyrui dažnai prisireikia išeiti vienu neabejotinu reikalu ir jis lūkuriuoja, kol dama bus priversta išeiti pirma. Gal jūs pats buvote tokios garbingos dvikovos dalyvis? Net kaip liudytojai, ar kai naudinga jų labui, žmonės nepamini savaime suprantamų dalykų, kurie dažnai yra nepaprastai svarbūs. Sakoma, kad astronomas Tycho Brahė* mirė nuo sarmatijimosi, važinėdamas su dama po Prahą. Pamanykit, kaip siaubinga, jei kas sužinotų, kad progai pasitaikius einame į tam tikrą vietą. Gana keistoka, bet šis kvailas varžymasis labiau paplitęs tarp vyrų negu tarp moterų.

Mano brolis skuba, nes nori spėti į vidų, kol sugrįš panelė Lund, ir apsimesti lyg niekur nieko. Bet dėl priežasčių, kurias minėjau, turi palaukti, kol ji tikrai išeis. Tą patį mirksnį jis išpuola į prieangį, atveria lauko duris, ir tada driokšteli šūvis. Sutemos. Mano brolis, suprantama, baisingai sutrikęs. Kažkas bėga. Sode už kelių žingsnių nuo Karlo guli vyras. Karlas šaukia „griebk vagį!“ ir tas riksmas reiškia, kad jis nekaltas. Jei būtų šovęs pats, būtų sugalvojęs ką geresnio. Jam regis, kad užklupo vieną ar kelis vagis – arba, tiksliau sakant, jis visiškai suglumęs ir nežino, ką bemanyti. Žodžiu, nestebintų, jei būtų šaukęs: „Šalin parlamentarizmą!“ Kulka prazvimbė pro pat ausį, o keli žingsniai nuo jo tyso negyvėlis. Karlas nieko panašaus nesitikėjo. Jo mintyse buvo visiškai kas kita.

* Brahe, Tycho (1546–1601) – danų astronomas, astrologas ir alchemikas, garsėjęs pomėgiu gausiai pavalgyti ir išgerti.

Nepažįstamasis? Jenė Lund buvo apspiesta gerbėjų. Matėte ją ir žinote, kad pagrįstai. Nedvejodami darome prielaidą, kad daugelis vyrų į ją žvelgė taip, kaip pagal ištrauką iš Šventojo Rašto neturėtų daryti. Galbūt ji ne gražuolė, bet nedažnai pamatysi tokio ryškaus *sex-appeal** moterį. Meilės istorijos nuošalėje labai dažnai gali atrasti baugštųjį, nedrįstantį atsiskleisti, svaičiotoją, fantazuotoją. Tipas pasireiškia kaip parazituojantis kitų džiaugsmą. Mergina nenutuokia, kad jis myli ją, ir paprastai niekados nesužino. Argi nesame visi su tuo šiek tiek susidūrę? Bet kokiu atveju apie tą tipą skaitėme, jis nuolatos pasirodo literatūroje, dažnai kaip elegiškas svajotojas. Betgi savo sapnuose jis daug ką slepia. Jis lygiai kaip ir kiti sudėtas fiziškai.

Toks bėdžius tūnojo sode. Jie turbūt vadinami *dirsčiotojais*? Lindėjo ten, nes Jenė viduje buvo su kitu, o jis stovėjo pasislėpęs su savo širdgėla – keista širdgėla, bet vis vien širdgėla. Nelauktai už namo kažkas atsiranda ir kaip tik tada nuo kelio į sodą įsuka vyras. Be to, kažkas pasigirsta ir prie pagrindinių durų. Nepažįstamasis yra žmogus, turintis ne švaresnę sąžinę nei dauguma kitų. Tai jo ligos apraiška. Jam rodosi, kad jis apsuptas, ir supanikavęs sprunka – tokiam žmogui tai visiškai įprasta. Prie to labai dera, kad jis ginkluotas, nors ir nesirengia nieko žudyti. Baugščius ir išsigandusius žmones nemažai kas sieja su ginkluota romantika. Jis pametęs galvą – iš dalies toks buvo nuo pat pradžių. Priekvaiša nušauna vyrą, kuris, pats atėjęs žudyti, niekaip nenumatė, kad po sodą slankioja šitoks pavianas. Nereikia kreipti dėmesio į liudytoją, nemačiusią, kad kas nors bėgtų. Šiaip jau liudytojai, kurie nieko nepastebi, neretai yra patikimi. Tačiau buvo nelabai šviesu, tad lengva pasislėpti. Visai galėjo būti kažkas, liudytoja ir nepastebėjo. Be to, gal ji buvo kuo toliausiai ir prikūrė pamačiusi laikraščius.

* Seksualinio patrauklumo *(angl.)*.

Teisėjas aprimo dėl mano siekių, kurių galėčiau turėti, ir paprašė pramaną tęsti. O kaip konduktorius ir sendaiktininkas?

– Konduktorius buvo be paliovos gyvenantis nuotykiais papliauška, kurį sumanus gynėjas būtų išsodinęs iš traukinio, kalbant konduktorių šneka. Romanų skaitovas, kaip pastebėjo mano nepaprastai protingas brolis. Dar turime nelemtąjį sendaiktininką. Jis ir yra uola, ant kurios viskas stovi, bet klausiu savęs, ar jis tik ne kortų namelis? Atsižvelgiant į išvadą, kurios jūs priėjote, Antoną Strandą turėjo nušauti Karlas esant daugiau mažiau būtinajai ginčiai. Juk drįsčiau teigti, tokia buvo jūsų nuomonė? Taigi tęsiu: sendaiktininkas su savo neteisėta prekyba ginklais pasireiškia kaip likimas ir nulemia, katras iš anų dviejų turi mirti, ir, tiesą sakant, išgelbėja mano broliui gyvybę. Bet pratęskime spėliones: sendaiktininkas pardavė tam ar anam revolverį, tas neabejotina. Taip pasielgęs nerimavo, o kai beveik akimirksniu įvyksta žmogžudystė, įsibaiminęs vyras iš apgailėtinos nuotraukos atpažįsta žudiką. Mačiau nuotrauką pirmajame laikraščio puslapyje ir iš tiesų ji galėtų būti tiek brolio, tiek mano. Paskui jis tvirtina, kad ten buvo Karlas, nes nė akimirkos nesuabejoja. Beje, Karlo bruožai visiškai niekuo neišsiskiriantys.

Kaltintojo manymu, sendaiktininkas patikimas, nes įsipainiojo į istoriją be jokios būtinybės. Nežinau! Sendaiktininkai daug sykių per dieną meluoja arba nutyli tiesą, o šis savotiškas sendaiktininkas išdarinėjo įspūdingus kūlvirsčius, kad išsprūstų iš spąstų. Jis neišpasakytai didelis melagis. Iš paskutiniųjų peržengė visas ribas, kad teismas patikėtų jį esant nevidoną, koks jis tikriausiai ir yra. Ne, kažkoks niekalas ir liudytojai, ir įkalčiai.

– Hmm, – pratarė teisėjas, – bet jei pripažįstame nepažįstamojo, apie kurį kalbate, buvimą, tada atsiranda *du* nepažįstamieji. Mes juk susiduriame ir su tuo, kuris pirko revolverį. Žinoma, tai galbūt kita byla, bet tas nepažįstamasis žino, kad Karlas Torsenas... na, gerai. Tai jo nedomina. Neteisėtai įsigijęs revolverį į

policiją neužeis pasipasakoti, ką su juo veiks. Galbūt policija ieško jo, kaip ir daugelio tokių, nuo pat pradžių arba jis turi kitų svarių priežasčių laikytis atokiau. Ką gi. Tęskite pramaną toliau.

– Iš tikrųjų nebėra ką. Bet man įdomu, ar baudžiamąją bylą kada nors visiškai išaiškina. Ar tolydžio *kas nors* nepasimeta tarp šešėlių? Jei nekreipsime dėmesio į mano prasimanymą, vis vien yra ir kitas sprendimas, be to, už kurį pasisako teismas, būtent, kad nužudymas susijęs su visai kitu reikalu, į kurį Antonas Strandas buvo įsipainiojęs, o drama atsitiktinai įvyko toje vietoje, kur įtarimas krinta ant kitų. Arba netoliese kažkas suvedinėjo sąskaitas ir per klaidą nušovė Antoną Strandą. Galbūt siautėjo paprasčiausi vagys. Arba mano brolis dangsto kitą? Atvirai šnekant, ką manote, ar gali būti, kad mano brolis nekaltas?

– Ne. Šie kiti dalykai, kuriuos aptariame, yra tik sportas. Tiesa, ganėtinai naudingas sportas. Svarsčiau vieną jūsų prasimanymo variantą, tokį beveik vaikišką – jį irgi reikia panagrinėti – būtent, vienas ar kitas žinojo, kad Antonas Strandas geidžia nušauti Karlą Torseną. Tai nėra jau taip neįtikima. Daug buvo šnekų apie priešiškumą ir nė viena pusė negailėjo grasinimų. Nepažįstamajam kilo romantiškai iškrypusi mintis, kad pasirodęs koks Natas Pinkertonas* apgins nieko neįtariančią auką. Atkreipkite dėmesį, kad nužudymo bylose reikia atsižvelgti į kvailystės veiksnį, tą, kuris dažnai nepaprastai svarbus. Didžioji dalis nužudymų – grynos kvailystės. Visiškai nesąmoningai tai dangsto ir policija, ir spauda. Laikraščiai nenori, kad istorija taptų dar blogesnė negu yra, o istorijos su nužudymu paprastai jau nuo pradžios būna neįtikėtinai kvailos. Prieš kelerius metus Banko aikštėje stovinčioje mašinoje surado negyvą vyrą, jis buvo nušautas. Byla taip ir neišaiškinta, nors sukurta keisčiausių teorijų. Neabejotinai atsitikimas

* Natas Pinkertonas – populiarus XX a. pradžios bulvarinės literatūros personažas, seklys.

baisiai banalus. Istorijoje byla išliko kaip Rustado žmogžudystė, prie jos save išbandė aštrūs protai ir gal būtų įminę sprendimą, būdami mažiau aštrūs ir banalesni.

Užsiminiau, kad kvailystės veiksnį pro akis mėgina praleisti ir policija. Dirbdama ji remiasi loginiais modeliais ir iš paskutiniųjų taiko logiką ten, kur yra ir bus kvailystės. Taigi: tenai lūkuriuoja mūsų melodramiškas vėjagalvis iki kulnų nukritusia širdim. Rankoje spaudžia revolverį – gal tą pačią dieną pirktą iš sendaiktininko. Tada prie abejų durų kažkas ima bruzdėti, o nuo kelio įsuka vyras. Iš tikrųjų pakvaišėlis nieko nesiruošė nušauti, bet netenka nuovokos ir iššauna pirmiau, nei tą suvokia. Edgaras Volisas, matyt, buvo itin linkęs į tokio pobūdžio galvažudžių romantiką, kuri daugiausia sukasi keturiolikmečių galvose. Beje, kartą jis rašo apie apytikrius įrodymus. Vienas jo veikėjas pasako nenorintis būti kaltintoju žmogžudystės byloje, jei pats nematė nužudymo. Kažkiek tiesos čia yra, bet tai juk turėtų būti taikoma visoms baudžiamosioms byloms ir strigtų aliai vienas teismo procesas. Patikėkite manimi, pone Torsonai. Nužudymo bylos veik be išimties tokios banalios ir niekingos, kad tikra kančia. Yra kelios priežastys, kodėl jos vis vien sudaro atskirą grupę. Nužudymas reiškia gyvenimo pabaigą, be to, išleidžia minios tamsiuosius instinktus, kaip ir skaistumo išniekinimas. Turiu omeny, kad paprastai po viešų pranešimų apie tokius dalykus pasipila nauji nusikaltimai – prieš silpnuosius, turinčius panašių polinkių, kurie atgaivinami. Iš savo patirties sakau, kad nužudymo bylos skiriasi dar ir tuo, jog pats nutikimas atrodo neadekvačiai siaubingas, jei prisiminsime jį esant tik paskutinę virtinės grandį. Retai susidursi su nužudymu, kaip atskiru atsitikimu. Jis paskutinė raidos grandis, ir kiekviena iš grandžių tokia pat reikšminga kaip ir nužudymas, pati savaime būdama nužudymu, nes jis neįvyktų, jei trūktų kurios nors grandies. Kiekvieną jų reikėtų vertinti morališkai ir teisiškai, kaip ir paskutinę. Bet viską, kas nutinka, turime palikti, turime

perlipti per vienus įvykius, nes mūsų visų laukia kiti įvykiai. Teismus suvokiu vis simboliškiau. Policija kiek išgalėdama atmetinėja bylas, kurios paskui perrūšiuojamos kitose instancijose. Galioja absoliuti sąlyga, kad negalima skelbti neteisingo nuosprendžio, todėl viskas ima taip slėgti, jog reikia pasitenkinti simbolika. Jei neteisybę patyręs žmogus kreipiasi į policiją, jį priima šaltai. Pats nedėdamas pastangų, daugeliu atvejų taip ir nesulauks atsakymo. Jei bus atkaklus, po kelių mėnesių gaus spausdintą lapelį, pranešantį, kad byla panaikinta trūkstant įrodymų, o tai reiškia – dink iš akių.

Gal žmogus pasitaikė skundikas ir kiti sakys, kad susidūręs su pirmu įžeidimu teigia, atseit policijoje su juo blogai elgiamasi. Tačiau ne viskas taip paprasta, pone Torsonai. Kažkada skaičiau apie geležinkelio tarnautojus Vokietijoje, kurie savo viršininkams grasino, kad laikysis įstatų. Jie ten įsirašė teisę į streiką ir paskui nusprendė ja pasinaudoti. Žinote, pati valstybės valdžia drebėjo nuo tos minties. Tarnautojus gąsdino ugnimi ir kalaviju, jei vadovaudamiesi savo taisyklėmis jie pereis prie sabotažo. Jei policija ir teismai užsiimtų tuo, ko iš jų tikimasi, per keletą savaičių šalyje įsiviešpatautų chaosas su savivale, ir gelbstint civilizaciją prireiktų drastiškų atsargumo priemonių. Yra toks priežodis: tu teisus, taigi būsi pakartas. Taiklūs žodžiai. Visuomenė turi gintis nuo tokių, kurie trainiodamiesi aplinkui atkakliai gina neginčijamas savo teises. Vienas, apkaltintas pasakęs kitką, nei sakė, įšėlsta amžiams. Kitas, gavęs į kuprą sniego gniūžte, šėlsta bent jau vieną žiemą. Trečiam sulaužo daržo tvorą – tai neteisybės nenutylės. Dar kitas, užkliudytas mašinos, tampa košmaru visiems gyventojams. Tokie žmonės, atsitrenkę galva į sieną, toliau tą sieną ja daužo ir šią besikartojančią ceremoniją palydi kančios riksmu. Tie, kurie teisūs, yra visuomenei pavojingi, nes kultūra neatlaikys, jei teisė į teisingumą bus kažkas daugiau nei iliuzija. Policija daro, kas įmanoma, kad palaikytų iliuziją, bet jai pasitaiko užtek-

tinai sunkumų dėl pavienių žmonių. Tuomet iliuziją pagražiname, kartais išlįsdami su pavienėm bylom pro adatos skylutę. Be abejo, šioje šalyje atrasim tūkstančius, praradusius iliuziją, kad teisingumo laikymasis yra savalaikis bei patikimas, ir praradusius ne be pagrindo, tačiau bendram labui palinkėsime jiems visa ko geriausia.

Ar iš tiesų taip blogai, kaip atrodo? Nuo pat vaikystės mums reikia mokytis prisitaikyti ir stengtis, kad kasdieniai santykiai eitųsi kaip patepti. Negalime skatinti žmonių niekuomet neužaugti, tada jie tebemano, kad tik užsinorėję gali skuosti pas tėvą ar motiną, ir šie jiems užsagstys kelnes. Mums uždrausta susidoroti be teismo, nes esam išsikėlę tokį idealą. Taip siekdami susidorojimui be teismo nubrėžti tam tikras ribas. Jei kas nors per daug prie manęs priartės, atremsiu jį tam tinkamomis priemonėmis. Kiekvieną mielą dieną atliekame susidorojimą be teismo, ir jei kas to atsisako, sakom – jis kvėša. Mano žmona prieš kelerius metus turėjo kambarinę, kuri vaginėdavo pinigus ir kitas mažesnės vertės smulkmenas – sidabrinius šaukštelius ir panašiai. Merginai davė pusvalandį, kad susirinkusi daiktus išsinešdintų. Taip be teismo susidorojo mano žmona, bet *man* turbūt nepridera vaidinti komedijų, kuriančių teisinę simboliką? Kiek kasdien atseikima antausių už vagystes ir padarytą žalą? Vos atsiradusi byla šiurkščiai neteisėtai išsprendžiama vietoje, ir tai gyvenimą daro pakenčiamą. Įstatymai yra tam, kad žmonės gyventų idealu arba jo siekiu. Jėzus norėjo „įstatymą vykdyti", pakeisdamas grasinimą meile, atlaidumu. Kad ir ką galvotum, bet kvailiausia kritika, nukreipta prieš įstatymą, arba Jėzaus pareikalavimą – tarsi siekį, kad neturi būti susidorojama be teismo, – yra ta, kad jis neįgyvendinamas. Jei įstengtume reikalavimus įgyvendinti, mūsų troškimui būtų nubrėžta riba. Vaikiška skųstis, kad doroviniai reikalavimai esti per dideli. Nežiūrėk į moterį jos geisdamas – kas įsivaizduos geresnį pasakymą, kad moteris yra dvasinė būtybė,

lygiavertė vyrui, ir kad jis nežiūrėtų į ją tiktai kaip į seksualų gyvūną? Ar galime geriau pasakyti, kad vengtume mintis seksualinti, bet, pavyzdžiui, dar statytume miestus bei džiaugtumės vaikais ir gėlėmis? Reikalavimas nežiūrėti į moterį jos geidžiant įvestas kaip tik todėl, kad siena, ribojanti su gyvūnų pasauliu, gana nepatvari! Tokiu pat būdu reikia vertinti paprastą žmogišką įstatymą. Jis matuoklis. Neapsakomai gerai žinom, kad esame pažeidę vieną ar kelis įstatymus ir tą neabejotinai pakartosim. Tvirtinantis kitaip yra veidmainis.

– Bet tai nepalanku mažiesiems, – pastebėjau. – Taip yra, kad paprasti žmonės, tie, kurių sąlygos prasčiausios, įstatymo privalo laikytis, bet didieji gali susitvarkyti ir truputėlį jį aplenkti.

– Teisingai, bet mažieji ir neturi didesnių gabumų gėriui arba blogiui ir už įstatymo mūrų jaučiasi lyg namie. Kodėl turėtume užmerkti akis prieš tai, kas iš tiesų vyksta ir visados vyks? Tas, kuris nepajėgia rašyti be klaidų, *privalo* rašyti be klaidų, suprantat, ir jam pliaukšime rašyba. Pastebėkit, kaip jis kraustysis iš proto, jei pliaukšėsime jam artikeliu. Mes juk, tikra teisybė, visaip kratomės, kad *jis* nekreiptų kalbos kokia nors kita linkme. Tačiau kalbos kūrėjui leidžiame pasikasti po kalbos pamatais, o paskui vėl ją atstatyti ir sėkmingai braukyti, jei artikelis jam sukliudęs per vidurinės mokyklos egzaminą. Mokykloje mokosi, ką norėjo išbraukti jo pirmtakai, o jo uždavinys – ne kartoti, kuo jie užsiėmė 1900-aisiais, bet ugdyti toliau. Lygiai taip užimantis aukštą vietą kuria įstatymus kitose srityse, ir paprastai jis nepavojingas. Tik faktas yra tas, kad žmonės, išradę paraką, nėra linkę jo uostyti.

Pakeliui į viešbutį užsukau knygyne pasiteirauti vienos Edgaro Po knygos. Miglotai atsiminiau, kad Po yra rašęs apie *the spirit of perverseness**, ir apytiksliai numaniau, kur ieškoti. Teisėjui norė-

* Iškrypimo dvasią *(angl.)*.

jau nusiųsti nuotrupą: *Of this spirit philosophy takes no account. Yet I am not more sure that my soul lives, than I am that perverseness is one of the primitive impulses of the human heart – one of the indivisible primary faculties, or sentiments, which give direction to the character of Man.**

Nuorašą išsiunčiau su linkėjimais, o po to pagalvojau: koks apgailėtinas įgeidis. Kai teisėjas jį gaus, jau bus pamiršęs mūsų pokalbį. Nustebęs pagalvos, ar man viskas gerai. Negali elgtis pagautas impulso.

Norėjau taip pat pasikalbėti su bylos liudytojais, bet pamaniau, kad dar neskubu.

Buvau pernelyg susidomėjęs Jene.

* Į šią dvasią filosofija visai neatsižvelgia. Vis dėlto esu ne tiek tikras, kad mano siela gyvena, kiek tuo, kad iškrypimas yra vienas primityviųjų žmogaus širdies impulsų – vienas pirminių nematomų gebėjimų ar sentimentų, kurie apsprendžia žmogaus būdo linkmę *(angl.)*.

Gegužės septynioliktąją sutikau Gjerstade, vaikystės namuose, buvo sentimentali diena, kupina dainų, saulės ir paukščių.

Sode ilgai užsisėdėjome prie stalo. Įsitraukiau į besimainančias šnekas apie šį bei tą, tačiau mažumą giliau kaip povandeninė tėkmė plaukė kitos mano mintys. Daiktai aplinkui buvo ryškių kontūrų, tik tarsi kulisai, už jų – slaptas veiksmas, kurio kiti net nenumanė. Kraštas rodėsi man gyvas, tik kitaip negu jiems.

Girdėjau balsus iš kapo? Na taip, girdėjau. Sode vaikštinėjo pavidalai, apie kuriuos žinojau tik aš, pavidalai, kuriuos pažinojau ir beveik galėjau pasišnekučiuoti, bet jie buvo nemedžiaginiai. Tai gerosios dvasios. Kraštas buvo įdvasintas.

Amerikoje – vien vaiduokliai, ne sielos. Jungtinės Valstijos – tai šalta šalis su mirusiais keliais, mirusiais namais ir mirusiais miestais. Šalis tik su aušrojančia siela. Norvegija – gyva šalis. Tarp tų, kurie čia sode sėdi prie stalo, jiems nors ir nemintijant, tvyro: ši šalis mūsų. Mano ir tavo šalis.

Tą girdėdamas ir jausdamas, nes buvau emigrantas, skyriausi nuo kitų. Tų, kurie sėdėjo apsupti romaus savaime suprantamumo. Jie negalvojo, kad ši šalis – mūsų Norvegija. Nes jie yra *to truputis, tik* kitoniškai negu aš. Regėjo ir girdėjo nesąmoningai, kaip negirdi krioklio ūžesio, esančio jų gyvenimo dalimi nuo pat gimimo. Kadaise prieš daugelį metų jo negirdėjau ir aš. Išgirdau jį dabar. Apie

krioklį turėjau jiems užsiminti, tada jį išgirdo – išgirdo savąjį krioklį. Nes aš atsidūriau pašalėje. Buvau nelaimingas šalies mylimasis.

Namuose visi norvegai turi alodą* kuria nors šio žodžio prasme, ir kas savojo alodo prisilaiko, tas saugus. Išeiviui jis virtęs pasakiškais rūmais. Namuose žmogus, pavyzdžiui, būdamas raštininkas, kasdien eina į raštinę ir iš ten pareina. Jo būtis suskilusi, taip, bet jis išlaiko visa ko sąryšį. Vakarais traukia *namo*. Išeivis sėdi raštinėje kiaurą parą, metų metus, ir pareina namo tik mintyse. Niekuomet nebegrįžta namo. Praeina daugel metų, jis praranda įsišaknijimą, tautybę ir tik tuomet pastebi, kad vertėjo tai išlaikyti.

Beje, būna taip skirtingai. Gausybė išeivių neturi tautybės, kurią galėtų prarasti. Amerikoje išbuvę tris mėnesius, jie šneka kalba, draskančia ausis. Nedvejodami į savo tarmę įterpia kiekvieną išmoktą svetimą žodį. Po kurio laiko kalba nei šiaip, nei taip, vien tik juokinga papūgų šnekta, bet geriau pažiūrėję pamatysime žmonių, niekuomet kitaip ir nešnekėjusių. Nieko per daug netroškusių ir netikusių niekam kitam, kaip tik į vergus. Kiūtodavo vargdienių kvartaluose su žmona, irgi nemokančia kalbos, ir to nereikėjo nė vienam jų: valio, mes esame amerikiečiai ir nuvažiavę į namus valiojam šnekėti taip, kad niekas nesupras nė žodžio. Tokią turėjo garbėtrošką ir iš jos niekuomet neišaugo. Vaikai atitrūkdavo nuo jų į amerikietiško skurdo aplinką, nors taip pat būtų nutikę ir namuose. Tai ne tautiečiai, o internacionalinė publika, kokią rastum visose šalyse – ir Norvegijoje, ir Paragvajuje. Padarai, stulbinamai panašūs į žmones, bet nesvarbu, kur gyventų, tinkantys tik kitiems naudotis.

Pirmą sykį dabar tikrai supratau, kad kalba matuojama žmogaus vertė. Kai kurie išeiviai, sistemingai mokydamiesi anglų, greta gražiai kalba norvegiškai. Kitas dalykas, kad, anot skaudaus dės-

* Germanų šeimos žemės nuosavybė Vakarų Europos ankstyvojo feodalizmo laikotarpy.

nio, gimtoji kalba užsimiršta, kaip nusilpsta nenaudojama galūnė. Tačiau taip ir yra didžiausias skirtingumas, kad jie gimtosios kalbos ilgėjosi ir ja rūpinosi, karšindami ant liežuvio. Tuo jie ir skiriasi, nes kažką prarado. Kiti net nesuvokė galėję kažką prarasti, taigi niekados ir neturėjo nieko.

Daugelį – ir paprastai tai buvo jie – pajutau turint gaižaus kartėlio, nes Norvegijoje juos pamiršo. Bet juk išvažiavo jie patys – išvažiavo kadaise, aiškiai nenumanydami, ką daro.

Išeivis gali būti tikras dėl vienatinio dalyko – kad praras, ką palieka. Niekas nesimėto, ką galima pasiimti atgalios, kai bus paranku. Vos penkeri metai ir jo nebepripažins gimtajame kaime. Vargu net ar vietinis laikraštis užsimins, jei taptų gubernatoriumi arba garsiu gangsteriu. Kaltė yra stebėtinas dalykas. Viskas, kartu paėmus, yra išeivio kaltė – jo, nekalto. Svajonė, kad išvažiavęs sugrįši namo didžiu žmogumi, buvo bergždžiausia iš visų sapnų.

Vienas jūrininkas kartą man apsakė, ką galvojo plūduriuodamas, kai vos nenuskendo: namuose jie taip baisingai nesielvartaus, nes jis esąs tolių toliausiai. Neatrodys taip tikra.

Tikriausiai teisybė, ir emigrantas per tai turi pereiti. Mirdamas sąryšio pašaly, nemiršti niekam, tik sužadini šešėliuotus sapnus. Antonas Strandas, miręs už kelių žingsnių nuo čia, kur šiuo metu sėdime, išvirto į medžiagą pirmajame puslapyje ir visuotinę sensaciją. Jam išvykus į Ameriką ir kada nors vėliau panašiomis aplinkybėmis mirus, būtų skirtos penkios eilutės laikraščio kampe tarp menkniekių.

Žvilgtelėjau į vietą, kur jis tada gulėjo, ir pajutau keistą šaltuką. Kai kas iš tos nakties įvykių prieš mane iškilo ypač gyvai, *mačiau,* kaip Antonas ten tyso. Kad mus matytų, mirusysis norėjo pasukti galvą.

Tą vaizdą pravijau šalin. Žmonės čia aršiai kertasi vienas su kitu, kaip ir visur.

Tą skaidrią it stiklas vasaros dieną oras ir žemė liejosi. Klegėjo

balsai. Jenė pasakojo apie šunį, kurį kadaise turėjo, ir jos juokas priminė varpelio skambesį. Ant stalo negarsiai cingčiojo porcelianas, kai jį kas liesdavo. Po žolę dideliais žingsniais žingsniavo kielė, vis užmesdama puikybės kupiną žvilgsnį į katiną. Kitoje gyvatvorės pusėje po dviračiu girgždėjo žvyras, ratams lyžčiojant pro šalį. Paskui ten pro šalį praskriejo neregima pora, ore dar kurį laiką beprasmiškai kybojo pokalbio nuoplėša. Kažin kas apie laivą ir vaikiną rudomis akimis. Iškilo fiordas iš trumpo sapno, kurį regėjau vieną vasaros rytą vaikystėje. Jis susidėjo iš šios dienos vaizdo, laivo baltomis burėmis, vaikino rudomis akimis. Ir merginos, kuri sėdėjo ir laiminga žvelgė į vaikiną, jo akys buvo rudos.

Gurkštelėjau gaivos ir atsainiai prisidegęs cigarą pasukau kėdę, atsisėsdamas nugara į kitus. Į žydintį krūmą ir vėl iš jo kaip skubantys pašto lėktuvai šaudė bitės. Aplink aguoną senoliškai bambeno kamanė, bet atradusi, kad lyg ir perniek, nuplaukė už gyvatvorės. Laikas buvo amžinas.

Vyliausi, kad kaip tik šią akimirką nė vienas manęs nesutrukdys. Klausiausi jų balsų geranoriškai, bet geidavau, kad jie man nieko nesakytų, nes turėjau pagloboti mintį. Kuri dar nepagalvota. Apsukui plevendama dar net nėra mintis. Ja taps po menkos akimirkos. Dar gali mažumėlį papleventi. Itin senokai puoselėjau šį lūkestį. Atsargiai ją pagausiu po menkos akimirkos.

Toks intymus ir didelis džiaugsmas, tapus vyresniam, kai galiu sėdėti tylėdamas atsukta nugara.

Nežinojau, kol nepajutau ritantis per skruostą, kad sėdėdamas verkiu. Verkiau be garso, leisdamas į orą dūmų ratilus. Buvau visiškai ramus ir klausiau savęs, ar tą nujaučiau, atsukdamas draugijai nugarą. Prieš dvidešimtį metų vieną naktį verkiau Kanzaso mieste. Viešbučio kambary. Buvo naktis žiemą, žiemos naktis, užšalusi ir be gyvasties. Palei langą itin sielvartingai murmeno ledinis vėjas. Spoksojau į sienas su kvailais piešiniais, o tada atsigulęs užsitraukiau ant galvos antklodę ir verkiau.

Kad tik niekas nežvilgtelėtų atsistojęs man į veidą arba ko nors nepaklaustų. Bet jie aptarinėjo parketines grindis, lyg tai būtų svarbu. Rūkiau leisdamas ašaroms srūti. Cigaras buvo sūraus skonio.

Staiga apie ašaras kai ką perpratau. Jos gali rodyti įšalimą arba atsileidimą. Srūdamos pranešdavo, kad įvyko vienas iš dviejų. Jos pačios – tai vien keletas sūrių lašų.

Tą sykį Kanzase... Prieš pakliūdamas tenai klajojau iš vietos į vietą. Po kurio laiko mesdavau darbą, nes visuomet jaučiau, kad *tai* ne čia. Milžiniškame žemyne nebuvo tokios vietos, kur iš tiesų turėčiau ką veikti. Tada šios istorijos įtampa išauga: aš atvažiavau į Kanzaso miestą ir ten verkiau.

Taip, viskas gana paprasta. Namų neturėjimą, namų ilgesį, apie kurį net pats nežinojau, viduj užmūrijo skaudžios ašaros vieną žiemos naktį nykiame Kanzaso viešbutyje. Tą viešbutį apleidau jau amerikietis. Kokie siaubingi buvo tie keleri metai prieš tai!

Ledo šarvas, kuriuo tą naktį aptraukiau širdį, šią akimirką tirpo tekėdamas iš mano akių. Jaučiausi išsilaisvinęs, būčiau net ėmęs dainuoti, tik privengiau, kad į mane neatkreiptų dėmesio. Buvau dėkingas, kad Jenė nieko man nesakė. Atminiau pirmą naktį ganiavoje, rytą, kurtines ant grindų ir patinėlį plunksnomis kaip saulėtekis bei miško kvapsnį. Lauke burkavo tetervinas.

Kilstelėjau galvą. Sode tolėliau stovėjo tėvas.

Nenustebau. Lėtai pakėliau cigarą ir užsitraukiau dūmą. Ašaros džiūdamos traukė odą. Čiulbėjo paukščiai.

Tėvas artėjo lėtai, kaip vaikšto išėjęs pažiūrėti derliaus valstietis. Jaučiau didelę nuostabą. Ne dėl to, ką mačiau, bet kad nesistebėjau.

Lūpomis sudėliojau vieną sakinį: atvažiavau į gyvųjų šalį.

Tėvas nutolo, bet vis viena buvo sode, kartu su neaprėpiama daugybe kitų.

Už nugaros nebesigirdėjo balsų. Atsistojęs patraukiau šalin. Staiga suvokiau, kad man kažką sako, bet apsimečiau neišgirdęs. Lėtai pėdinau tolyn link ąžuolyno ir rūkiau. Pranykęs jiems iš akių,

ant kelmo pasidėjau cigarą, išsiėmiau veidrodėlį su nosine ir lyg moteris ėmiau tvarkytis veidą.

Stovėdamas viską apmąsčiau. Man virš galvos kikilis ringavo raižias treles. Visiškai paskendęs mintyse lėtai persibraukiau skruostą.

Metai Amerikoje nepražuvo. Stovėdamas sode, aišku, iš paskutiniųjų stengiausi nepasiduoti emigracijos negandai, bet ten stovėjau taip pat su visu tuo, ką emigrantas žino. Kaip tik emigrantas neretai žino be galo mažėlaičių dalykų, kurie reiškia viską.

Ko iš manęs norėjo tėvas? Jis taip atrodė prieš – netrukus jau bus – pusę šimto metų. Tikriausiai mažai tikėtina, kad tokios pačios išvaizdos vaikščiotų anapusybėje? Žmogus nėra vien toks ar anoks, vien siela ar kūnas. Visos išvados apie žmogų būna arba pavėluotos, arba išankstinės. Žmogus yra tėkmė, lyg upė, niekuomet toks pat minutė iš minutės. Kai grįžęs atsisėsiu prie stalo šalia Jenės, aš jau nebūsiu toks, koks buvau eidamas čia. Laikas, man negrįžtamai pasišalinus iš jų tarpo, praėjo ir jo neatitaisysi. Regėjau, aišku, kažin ką vidinį. Mintį, kuri įgavusi pavidalą pasirodė sode. Šneka apie šmėklas yra pati nedvasingiausia, kokia tik būna. Tamsuoliai, besišlaistantys su keistai karančiais skudurais, vaikigalių žaidimai.

Jaučiu silpnybę *Horror & Creepy Stories**, smaginuosi iš rašytojų paistalų ir jų stiprios priklausomybės nuo poros trejeto gaivių sumanymų, kurie be pakitimų kartojasi visuose pasakojimuose apie vaiduoklius nuo pat žmonijos vaikystės. Pasakojimų gelmėse glūdi arba itin nešvanki pornografija, arba senosios siaubų sampratos, išsaugotos suaugusiųjų. Esu daug perskaitęs per visą gyvenimą, bet iš šių pasakojimų verta prisiminti tik tris ar keturis. Vienas taip aiškiai įstrigęs, tarsi pats būčiau viską patyręs: šešias savaites be pėdsakų buvo dingęs vyras. Sugrįžęs tvirtino, kad niekur nebuvo, tiktai sode nusiskynė gėlę ir ją parsinešė. Tuomet paaiškėjo, kad jau praėjusios šešios savaitės. Siužete yra kažkas

* Siaubo ir šiurpo istorijoms *(angl.)*.

seno. Kūrėjai taip mėgino suvokti amžinybę. Laikas sustojo tik tam vyrui, o kitiems ėjo. Jis paprasčiausiai išklydo iš jų ritmo ir atsiliko šešias savaites. Tos šešios savaitės, kurias kiti jau buvo nugyvenę, jam prasidėjo dabar. Mane kai kas šioje istorijoje išgąsdino – *nes tai galėjo atsitikti man.* Apie laiką esu skaitęs ir kitų istorijų, kurios užsimiršo, – sykį kažką apie raketą, parengtą skristi į mėnulį ar į kitą tolimą žvaigždę. Ją su keleiviais iššovė 1925-aisiais, o atgalios į Žemę ji nutūpė septyni šimtai metų iki paleidimo. Manęs tai nepaveikė. Nesibaiminu kurį rytą nubusiąs Miorės pakrantėje paties Haraldo Griežtojo* vasalu. Bet visuomet slapta baiminausi, kad laikas išnyks man iš rankų, per mane peršoks. Kartą prieš kelerius metus ši mintis tarsi išryškėjo: gavau laišką, pakeliui sugaišusį dvidešimt dvejus metus. Galbūt kurio nors kaimo pašte užkrito už spintos, kol pagaliau jie sumanė išsiplauti grindis. Stebeilijau į seną pašto ženklą, kadaise išimtą iš apyvartos, ir į adresą, jis buvo tarsi seniai regėtas sapnas. Laiškas iš merginos. Neprisiminiau, kas ji. Ilgai rymojau prie laiško ir voko, kaip rymai prie išblukusio žiedo, aptikto senoje knygoje, žiedą pats ten įdėjai, bet nepameni.

Praskyriau dėl visa ko šakas, kad žvilgtelėčiau, ar kiti tebesėdi prie stalo. Kaip tik šią akimirką išsigąsčiau, jei būtų pradingę.

Parėjau atgalios. Senasis Hartvigas knaksojo su pypkute. Kiti ką tik buvo apie mane kalbėję. Šiek tiek nenatūraliai stengėsi šnekėtis apie serbentus. Staiga pasakiau:

– Čia kitokie serbentai negu Kalifornijoje.

Jenė paklausė, ar kita rūšis, ir pasijutau mažumą sutrikęs. O taip, būtent, kita rūšis...

Negalėjau prisiminti, ar iš viso Kalifornijoje esu matęs serbento krūmą. Neketinau apie serbentų krūmus ką nors minėti, bet čia visa buvo tarsi... tarsi mano. Ir tegu skradžiai visi svetimi krūmai

* Hardråde, Harald (1015–1066) – Norvegijos karalius.

Kalifornijoje. Jie man nerūpi ir niekados nerūpėjo, kad ir kas būtų – serbentai ar agrastai, ar nieko nevestų. Viskas plačiajame pasaulyje buvo vien pirkimui ir pardavimui. Pasakiau:

– Negaliu pakęsti kalifornišku uogų.

Ant stalo laukė pyragai ir kava. Iš šulinio ištraukė konjaką, kurį buvau atnešęs. Jenė balsiai piktinosi, kad šitoks geras konjakas, todėl žlugo etiketas.

Kelis sykius Jenė mėgino mane įtraukti į pokalbį, bet tik numojo ranka. Jaučiau, kaip ėmė dvejoti, o kiti slapčia tarpusavyje žvalgėsi. Ten sėdėdamas pamažu tapau tariamos dramos ašimi. Norėjau kaip pirma vien sėdėti ir klausytis, nesidomėdamas, ką jie sako, bet aplinkumos nuotaika – tarsi keli skrajūs drugeliai.

Senolis išsišiepė stikliukui ir iškilmingai jį ištuštino.

– Skanu, – tarė jis iš širdies. – Taigi taigi, senasis miškininkas ir stiklelis.

Į Bjerno Lundo tėvą žiūrėjau ilgokai.

– Kaip devintam danguj, – pagražino jis ir dar mažumėlę gurkštelėjo.

Jam susiraukus veidą vagojo raukšlės ir panėšėjo į vaikišką saulės piešinį, o rankas ir kojas judino kaip žindomas kūdikis. Taip buvo skanu.

– Tesigėdija, – tarė jis pakiliai, – atėmęs cukraus gabalėlį iš mažo vaiko ir stikliuką iš seno paliegėlio. Ką be stiklelio šis darytų, tiek susenęs, kad nepakramto tabako.

Jis klastingai pažiūrėjo į Jenę ir tarė:

– Torsonas, jis tinkamas.

Senasis Hartvigas žmonėms nesakė „jūs“. Šios formos jo kalboje nebuvo. Kalbinės problemos išvengė šnekėdamas trečiuoju asmeniu.

Saulė pasislinko žemyn. Lapus kedeno lengvas brizas. Godojau mažutėlę svajonę, kaip čia gyvensiu, vienu kartu viską nusipirksiu ir man priklausys vaikystės namai. Negi tėvas vaikščios ir vaidensis tarp svetimų?

Vėlei pažvelgiau į lopinėlį, kur gulėta Antono Strando, o paskui ten, kur rodėsi tėvas. Numaniau, kad senolis tebebuvo kažkur čia, viename ar kitame sodo kamputyje. Tolėliau prie kalno aukštyn nudžiūvusia egle lėkė genys, kartkartėmis pastuksendamas, kad net skardėjo. Leidau mintims sroventi kaip ir pirmiau, ir mintys kūrė prieš akis daiktus, medžius ir medinius namukus, kurių nebuvo. Nudžiūvusi eglė su geniu stūksojo prie sapnuojamo namo durų. Regėjosi, kad genys nori perskristi ant namo stogo, kurio ten nėra. O, dabar prisiminiau...

Nekantriai pasimuisčiau:

– Hartvigai, ar aš geras...

Visi nusijuokė.

– He he, – džiūgavo senolis. – Jis klausia, ar jis geras!

Pasitaisiau:

– Ar aš gerai prisimenu, klausyk – ten prie nudžiūvusios eglės ar nestovėjo namas, kai buvau mažas?

Hartvigas atsakė, kad taip, nes jis tai aptiko kasdamas. Pats jis iš Kristiansundo ir čia gyvena tik keletą metų.

Prie ano namo ten lyg buvo moteris ir daina, saulė ir kažkas aukštas, baltas ir draugiškas, tai linko link manęs, tarsi man lenkėsi. Turbūt ten augo jaunas berželis ir lingavo nuo vėjo, bet to neprisiminiau kaip medžio, vien kaip šviesų prielankumą virš savo galvos.

Neretai po keleto gilaus graudulio akimirkų būni itin draugiškai nusiteikęs visam pasauliui. Sėdėdamas jutau, kokia man brangi tavo motina. Netikėtai kilo mintis apie sūnų, kuris būtų mano paveldėtojas, – bet tai tik užgaida. Buvau nusviestas į kitą gyvenimą, savo likimą atradęs pažadėtoje žemėje, kur miršta visos svajonės ir kur yra vien... kur Kanzaso mieste radau viešbutį, pasaulio liūdesio ašigalį.

Kai penkiasdešimtmetis vyras prisėda paverkti, tai vargiai dėl to ar ano, greičiausiai dėl visko kartu paėmus.

Vakarėjant su Jene išvažiavau į Oslą. Įsitraukėme į gegužės septynioliktosios bakchanaliją, kuri, Jenės tvirtinimu, yra šventiška. Suėjome draugėn su keliais iškylautojais, apie kuriuos nieko nebuvome girdėję, ir patraukėme pas juos namo, vieną pažinojau iš vardo, rašytoją Gunderį Gundersenį. Jis užsisėdėjo iki vėlumos, maišydamas sau kažkokius gėrimus, kuriuos vadino liepsnosvaidžiu, ir nuo jų vis labiau panėšėjo į miltų maišą. Jo žmona buvo aukšta šviesiaplaukė šaltu ir atstumiančiu žvilgsniu, koks paprastai slepia nepasitikėjimą. Mačiau, kad ji Jenę apkalbės per pusryčius. Dauguma galėjo ištarti žodį „Froidas", bet ne ką tepridurti nuo savęs.

Taigi, būdamas skaidraus ir džiugaus nusiteikimo, keliauji į krašto gilumą ir eini į kavinę, kad tą gerą nuotaiką pragertum. Burnoje buvo neskanu, kai pabudau šalia Jenės čia, viešbutyje, aštuonioliktą gegužės, patį tyliausią priešpietį Norvegijoje.

Dabar jau daug laiko praėję nuo tada, kai Norvegijoje išgyvenau kitą gegužės septynioliktąją, 1940-aisiais, nevilties pavasarį.

Ar kada nors skurstantiems bei alkstantiems ir vėl bus imta pasakoti, kad neužtenka lėšų visiems sulaukti būties, vertos žmogaus, – kai lėšų užteko švaistymui, prasidėjusiam 1939-ųjų rugsėjį?

Ar ir vėl vokiečiai ims pasakoti, kad jie proletarų tauta, ir kad per dvidešimt penkerius metus jie du kartus galėjo įgyvendinti taip brangiai atsieinančius įgeidžius, mūsų regėtus? Pagalvok, jei jie būtų sutelkę jėgas ir panaudoję jas neperžengdami ribų.

Vienas blogiausių padoraus žmogaus bruožų yra jo poreikis puolusiems tironams padėti naujai įgauti valdžios. Jau dabar šnekama, kaip pagelbėsime vokiečiams. Ši sentimentali ir neaiški tauta vėl išvengs pasekmių, gaus paskolą išsimokėti skoloms ir pinigus panaudos ginklams.

Kai žemėje atsirado nebe viena, o daugiau jėgos santalkų, siekti

pasaulio viešpatijos yra beprotybė, beprotybė yra prisidėti prie stipriausiojo. Nuo stipriausiojo laikykis kuo toliau, jis prieš save nuteiks pasaulį. Vienintelis tikras dalykas, kurį žinome apie ateitį: niekuomet nesusisaistyk su stipriuoju, geidžiančiu nukariauti pasaulį. Maža valstybė, prisidėjusi prie pasaulio nukariautojo, eina ant ešafoto. Prieglobsčio reikia ieškoti silpnesniojo pusėje.

Bet vokiečiams juk *galėjo* pavykti? Taip, bet būtų prasidėjusi antroji tragedijos dalis, atsiteisimas su Japonija, ir nejaugi kas mano, kad besivaidydami jie kiekvienas būtų išlaikę pažabotą savo pusrutulį?

Per ankstesnį karą dvaro kunigas Stipbergeris Miunchene rašė: „Sunkų ir statų kryžiaus kelią eina vokiečių tauta, šio kultūros pasaulio didžioji geradarė ir išvaduotoja".

Vokiečiai nepasikeitė. Šiandien vėl girdime tokius pat balsus.

Vokietis kankinasi, kad su kitais neužmezga ryšio, ir ieško jų trūkumų. Tuomet šaudo bei kaip *grosser Wohltäter und Befreier der Kulturwelt** trypia mūsų pasaulį ir žudo tuos, kurie nepuola jam ant kaklo.

Kai kurie žmonės gali sėdėti, kai ant veido ropinėja musė, ir nieko nejausti.

Ant vokiečių veidų visados įsivaizduoju muses.

Taip atsitinka, kad kažkas tampa nevertas savo vardo.

Stebėtina ne tai, jog žmonės palinksta po jungu, bet kad atsiranda tokių, kurie jį uždeda.

Dar gali suprasti, kad vienas nuteisia kitą žmogų pakarti, bet sunku suvokti, kad surandą tą, kuris jį pakars.

Galėtų būti gera įdarbinimo tvarka: išrinkus vieną iš tų, kurie žvalgosi budelio amato, leisti jam karti kitus.

* Kultūros pasaulio didysis geradarys ir išvaduotojas *(vok.)*.

Konduktorius E. Andersenas gyveno aukštai Ekeberge, Tinkamų namų kelyje, ir iki šiol piktinosi, kad Karlui Torsenui nepaskirta kalėti iki gyvos galvos. Šitoks žudikas išeis dabar po kelių mėnesių ir pratęs, ką užmetė.

Sėdėjome verandoje ir gėrėme alų, kuriuo vaišinau. Užmegzti su juo ryšį buvo pats lengviausias dalykas pasaulyje, tiesiog paskambinęs prie durų pirma pasiklausiau kelio, o iškart po to – kur galėjau jį matyti.

Aišku, traukiny, manė Andersenas, bet aš nebuvau toks tikras. Man atrodė, kad teisme. Vaikai po dešimties minučių kurnėjo alaus.

Konduktorius E. Andersenas neabejojo savo atliktu vaidmeniu. Gražino jį išsijuosęs ir užsimiršęs, kad ir aš buvau teisme. Jei ne tvirta E. Anderseno laikysena prieš susirinkusį teismą, nusikaltėlį tikrai būtų paleidę. Ir tada aš pasakiau, kadgi, ir tada teisėjas pasakė, kadgi, ir tada aš pasakiau... ir tada tas gi ten Karlas Torsenas pareiškė, kad buvo pypkė, bet ne, aš pasakiau, tas nesueis, brolau tu mielas, ir tada teisėjas pasakė, kadgi, ir...

– Ar jūs užsiminėte kam nors apie revolverį, kol dar nebuvote skaitęs apie žmogžudystę?

– Ne, apie tai nė pagalvoti nepagalvojau, jūs net nenujaučiat, ko tik tie žmonės negabena su savim traukiniu, tikra tiesa, bet kai

pamačiau nuotrauką, to Karlo Torseno, laikraštyje, tada aš pagalvojau, taigi jo, pagalvojau!

Gražiai atsisveikinęs išėjau. Per amžius neišaiškės, ar konduktorius E. Andersenas matė mano brolį su revolveriu. Nesitikėk, kad vėliau tai, ką mano aštrus žvilgsnis konstatavo Tinkamų namų kelyje, sprogs it bomba. Konduktoriai, kiek pastebėjau, šiaip visados atrodo sveikai protaujantys žmonės. Šito namuose buvo pilna bulvarinių knygelių. Alų jis gėrė kaip tikras vyras.

Šiaip ar taip, bent tiek paaiškėjo, kad negalėjai kliautis niekuo, ką E. Andersenas pasakė prisigalvojęs. Pas sendaiktininką Karlo Dvyliktojo gatvėje sekėsi dar prasčiau. Jis buvo pats nepatikliausias, kokį tik esu regėjęs, ir visiškai nelinkęs apie ką nors kalbėtis. Jo nesuviliojo nei oras, nei rotušės pastatas. Iš ten išėjau nešinas plaktuku, kurį palikau už kampo. Paskui iš karto pagalvojau, kokie būtų padariniai, jei šiąnakt ką nors plaktuku užmuštų. Tokiu atveju konduktorius E. Andersenas ir vėl liudytų, apsakydamas mano mistinį apsilankymą su plaktuko kotu, kyšančiu iš užpakalinės kišenės. Nebenorėjau kalbėtis su dar keliais kvailais liudytojais. Kita vertus, vėliau ketinau važiuoti į Graną Hadelande, iš kur kilęs Antonas Strandas. Galbūt ne vien kaip seklys – Jenė gražiai kalbėjo ir apie vietovę, kai sykį paklausiau, kur Antono Strando tėviškė.

Gana nemažai domėjausi nužudymu. Ne ištisai, bet užeidavo netikėti protrūkiai. Kas tą naktį Gjerstade iš tiesų nutiko?

Neseniai čia šventėje, naktį į gegužės aštuonioliktąją, viena nežemiška dama, tikriausiai dailininkė, ištarė dvasingą mintį, girdėtą anksčiau: tiesa visados graži.

Tuo niekuomet nebuvau toks tikras. Tiesa gali būti prasminga, šlykšti, nuostabi ir visokia kitokia, bet labai dažnai baisi. Rašau sėdėdamas „Kampe“ ir pastebiu žmones, kurie po brangiais drabužiais slepia glebius ir sukritusius kūnus, – tai nėra bjaurus melas. Šiuolaikinė kūryba pažeria tiesas, nes jos teisybė, bet jei tiesa

neturi paskirties, galima taip pat sėkmingai ir meluoti, nes tai melas. Turiu aprašinėti savo fizinius procesus, nes jie tiesa? Reikia žinoti paskirtį, kai byloji tiesą arba ieškai tiesos. Kodėl man rūpi tiesa apie Gjerstado žmogžudystę? Kokie mano tikslai, jei Karlas ne itin mane domina?

Pageidauju sužinoti, ar Jenė nušovė tą vyrą?

Čia ne kriminalinis romanas, kuriame turi būti palaikoma vienokia ar kitokia įtampa, o aš ne romano personažas. Štai, gali paskaityti laišką, kurį, išvažiuodamas 1940-ųjų birželį, nuo Švedijos sienos išsiunčiau teisėjui:

„Matydamas visa tai, kas nuo pavasario dedasi Norvegijoje, vargu ar manote, kad nuosprendis, 1939-aisiais paskelbtas mano broliui Karlui Manfredui Torsenui, yra ypatingesnės svarbos. Galbūt pamenate mūsų pašnekesį apie bylą?

Svarbu ar nelabai, bet kokiu atveju, prieš kirsdamas pakeliui į Valstijas Švedijos sieną, paštu pasiųsiu Jums šias eilutes.

Nežinau, kas nušovė Antoną Strandą, bet turiu rimtų įtarimų. Tai buvo ne mano brolis, bent jau tiek neabejotina. Taip pat nė vienas iš liudytojų ar kitų, paminėtų teisme. Niekados nebus rasta jokio motyvo. Nebuvo motyvo nušauti konkretų asmenį, vien tik motyvas šauti".

Vakar, kai rašiau sėdėdamas „Kampe", pajutau, kad kažkas tyliai stovi prie stalo. Pakėliau akis. Tai buvo Gunderis Gundersenas.

Apsidžiaugiau jį išvydęs. Jis buvo nepanašus į save iš pereito karto, kada greičiau darė lėbaujančio komersanto įspūdį. Dabar buvo padoriai apsirengęs ir švietė gera nuotaika. Plaukai vos ne rusvi, o rudos akys atrodė keistos. Viršutiniai vokai tiesia linija leidosi ant akių ir tarsi nurėžė mažumėlį nuo viršutinės rainelės dalies. Tai jo išorę darė lengvai velnišką. Kūnas buvo kampuotas ir drūtas, bet rankos lyg beždžionės. Amžius sunkiai nusakomas,

jis galėjo atrodyti ir vyresnis, ir jaunesnis nei buvo. Vėliau išgirdau, kad jam trisdešimt devyneri. Su savimi atsivedė dvejų metukų dukrytę ir ją valgydino, o pats gėrė vermutą. Mažoji Gulana taip į jį panėšėjo, net velnišku žvilgsniu ir nervingomis, pasibjaurėjimą keliančiomis rankomis, kad buvo gana komiška.

– Na, – tarė jis, – rankos paveldėtos. Gavau jas iš tėvo. Jis buvo palūkininkas.

Nutariau geriau ramiai patylėsiąs.

– Kartos dažnai metasi į priešybes, – tęsė jis. – Palūkininkas aš nesu. Bet gerai būtų šalimais. Rašytojui išsilaikyti brangu, o tėvas mirė prieš septyniolika metų. Man teprireikė ketverių metų pinigus paleisti vėjais, tada galų gale ėmiausi rašymo.

Paklausiau, ar čia susitaręs susitikti su žmona. Į tai neatsiliepė, įdėjo atžalai į burną maisto ir paklausė:

– Ar neskubat namo, į Holivudą, kol neprasidėjo povandeninis karas?

– O toks greitai bus?

– Ir jums tai nė motais. Karas visai čia pat ir jūs, aišku, iš jo uždirbsit? Ką ten jūs gaminat – sviedinius?

Man rodosi, Gunderis Gundersenas niekuomet nenorėjo ko įžeisti. Žinau, kad taip nutikus gailėdavosi. Bet jo tonas skambėjo įžeidžiamai, ir dauguma manė, kad tai tyčiom. Jis buvo vaikas, kuriam gyvenimas nepagailėjo įdrėskimų. Tebebuvo atlapaširdis vaikas, bet tarsi su peiliu rankovėje. Jis patiko vos keletui, ir greitai supratau kodėl: pats niekados nejautė, koks yra grubus.

Laikiausi atokiau, kaip paprastai ir elgiuosi, kol šiek tiek susigaudau, kas per žmogus, ir jis ištuštino savo vermutą. Pašaukė padavėją:

– Sumokėsiu už šitą prieš ateinant žmonai, ir man dar vieną.

Man paaiškino:

– Ji geria kaip kempinė ir stengiasi neatsilikti nuo manęs, todėl ją būtina suklaidinti.

Man atrodė, kad nereikėjo to sakyti. Ji man nepatiko, bet tai kas kita.

Stovėdama prie durų ji dairėsi jo ir skubiai atvinguriavo tarp staliukų. Už jos trypčiojo vyras, dėl jo nustebęs pažiūrėjau į Gunderį.

Suzana pasisveikino smalsiai ir su šypsena. Pabučiavo Gulaną ir pristūmusi kėdę pasodino aną vyrą – abejingą ir užgesusį Gunderį Gundersenąą.

– Tai mano vyro brolis dvynys, – paaiškino.

– Nekreipkit į jį dėmesio, – tarė Gunderis, – jis ne visai sveiko proto. Vardu Trygvė.

Trygvė, išgirdęs savo vardą, šiek tiek kilstelėjo galvą, bet ši netrukus ir vėl nusviro. Suzana sušukavo jam plaukus. Padavėjas neraginamas atnešė silpnapročiui apelsinų sulčių.

– Gerk sultis, – atžariai paliepė Gunderis ir Trygvė ištuštino stiklinę.

Kaip supratau, Gunderis ligonį brolį pasiėmė iškart mirus tėvui, ir tas paskui pas jį gyveno – jau bus septyniolika metų. Suzaną Gunderis buvo vedęs dvylika metų. Ji buvo Trygvei draugiškesnė nei Gunderis. Vėliau neretai matydavau, kaip anas stovėdamas trepsendavo ir kinkuodavo galvą, kai norėjo sprukti paskui Suzaną, bet turėjo eiti su Gunderiu.

Susirinko ir apie stalą prisėdo daugiau žmonių, todėl netrukus turėjome sustumti du stalus. Suskaičiavau vienuolika, kai buvom gausiausias būrys. Vieni ateidavo, kiti išeidavo. Visa sąskaita kažkaip atiteko man. Nepatiko, bet nesusierzinau. Tie žmonės buvo savotiški. Vėliau įvaldžiau techniką ir sumokėdavau, kai man pritiko.

Tada atėjo Jenė. Švytėdama. Daugumą pažinojo iš vardų ir džiaugėsi draugija, bet tonas tarp jų su Suzana liko šaltas.

Kai šitą skaitai, esi jaunas vyras, besižavintis moterimis, ir jau mąstęs apie meilę. Manai, kad kalbėdamas apie Suzaną iki šiol gražiai nė nekalbėjau? Taip, nedariau to. Ir dar pagalvojai, kad itin draugiškai atsiliepiau apie Gunderį ir pati istorija bus gana keistoka.

Supranti, išsakiau apie ją šį bei tą atgrasaus, ką gali pasakyti, – kad atitoltų. Ir kai ką gero, ką gali pasakyti apie jį, – taip pat kad atitoltų.

Kai pasirodžiau, ji ėmė nekęsti visko, kuo Gunderis jai patiko, tvirtindama, kad taip visuomet ir buvo. Jis savo ruožtu ją mylėjo visą, net ir tai, nuo ko kitiems buvo bloga. Ji sakė, kad sunkiausia buvo pakęsti jo išprotėjusį brolį. Bet juk ją pažinojau. Ji meilikaudavo vyrui, kurio geidė, meilikavo ir Gunderiui, taip pat ir dėl to, kad jis rūpinosi tuo šizofreniku budeliu. Groteskiška dabar atminti, ką ji man sakė iš pradžių, kai mane nusižiūrėjo. Buvau pats garbiausias žmogus pasaulyje, kad ir ką sakyčiau, viskas verta aukso, pasaka buvo liesti mano plaukus, o mano akys – protingos ir supratingos. Buvau kerinčiai nuostabus ir suprantantis.

Dabar per nugarą laksto šiurpuliukai. Įkliuvau į taip grubiai suregztą tinklą ir jame iki šiol sėdžiu. Regiu pašaipos raukšleles apie tų, kurie mus pažinojo, lūpas. Jie nepajėgė nuslėpti paniekos. Nepaisant amžiaus skirtumo, buvau įsimylėjęs taip pat atkakliai ir stipriai, kaip tąsyk Agnesę.

Ir tebesu.

Kelias savaites tikėjau tuo, ką ji apsakinėjo apie Gunderį.

Pradžioje buvo išpuikusi: „Vargšas Gunderis!“ Užliūliavo mane įtikindama, kad viskas bus lengva ir neskausminga. Ji man įteigė, kad yra didi ir tvirta.

Tada Gunderis atsakė veiksmu, ir ji ėmė juodinti jį taip, kad paprašiau liautis. Galiausiai turėjau jos prašyti nepaprastai energingai. Ji didinga, moteris, apie kokią svajojau, tarsi nulieta – dabar perpratau tų, kurie ją pažinojo, pusiau slaptas šypsenas. Jos

santykis su tiesa? Tiesos ji niekuomet nekalbėjo. Netrukus Gunderis man užsiminė, kad *tai* esąs didžiulis jos žavesys.

Tuomet ji suvokė, kad ją perpratau. Tada ištikta isterijos sustingo ir liko tokia, kiek ją pažinojau. Atsakydavo ramiai ir santūriai. Tvirtai laikėsi melo, kurį buvo paskleidusi apie Gunderį, bet šiaip kalbėjo tiesą, skaudžiausią, tiksliausią tiesą.

Išmokiau ją pamatyti šiek tiek savęs pačios. Nenuneigsiu tos garbės. Ji pasidarė panaši į karalienę – įsitempusi, išdidžiai rūpestinga. Nuo jos kiekvieną sekundę spinduliavo: *pažiūrėk į mane ir pripažink, kad viskas, ką žmonės apie mane sako, yra melas.*

Baiminausi, kad ji palūš. Nerangiai pabandžiau sušvelninti jos sielą, padaryti lanksčią, gyvą, kad vėl išgirsčiau piktdžiugišką jos juoką. Ji buvo ir liko sustingusi. Žinojo, kad jai reikia manęs, nors ir visi išjuoktų, o ką man reikėjo daryti? Ar ne pakankamai pridariau nelaimių?

Pasiūliau jai santuoką. Ji buvo kilni, manęs jai visiškai nereikėjo – tą ištarė su karalienės išraiška ir daug, daug žodžių, kurie visi atspindėjo riksmą: imk mane, imk mane, nes kitaip esu sutrypta!

Ir jai reikėjo paskutinio triumfo prieš Gunderį.

Ir nesulaukė. Viską, ką sakė, supratau paraidžiui ir išvykau į San Franciską vienas.

Suzana... Ji buvo Agnesė, kuri sugrįžo. Tu toks jaunas. Nemanau, kad tą suprasi nesulaukęs penkiasdešimties. Kai sakoma, kad vyresni vyrai pradeda žvalgytis į jaunas merginas, tam suteikiama kažkokios grėsmės. Tai tiesiog gyvenimas, kurio ratas ima užsiverti: kol dar nevėlu, norime savo jaunystės Agnesės, moters, kuri nudegino mus visam gyvenimui, bet kurios niekados negavome. Tai Gunderio, Suzanos ir mano nelaimė, kad nesusiradau dvidešimtmetės.

Apsilankymą pas liudytojus pradėjau aprašinėti neatsitiktinai, dar nepapasakojęs apie savo susitikimą su naująja Agnese.

Nežinojau, kad į Norvegiją važiuoju įkūnyti senos meilės isto-

rijos, bet taip įvyko, ją atgaivinau ir užbaigiau. „Žmogžudystė ir meilė yra vieninteliai dalykai, apie kuriuos verta rašyti".

Na taip, žinoma. Iš prasto meilužio išeina geras kareivis, o kažkas tarp jų yra rašytojas.

Nežinau, ar galima teikti didesnės reikšmės faktui, kad moterys šiuos dalykus jaučia instinktyviai, bet Jenė ėmė nekęsti Suzanos iškart po susitikimo. Man pačiam nekilo nė menkiausios minties turėti ryšį su šia pasipūtusia, savimi nepasitikinčia būtybe. Jenė buvo įtūžusi, trenkė man kumščiu į krūtinę klykdama:

– Ar nematai, kad ta baisi moteriška tavęs siekia, ar tu visiškai aklas! Tokia... tokia... tą visi žino... taip, tu ne vietinis Osle, bet tau reiktų išgirsti, ką ji išdarinėjo... Ir sako, kad tas išprotėjęs Gunderseno brolis dvynys...

Paklausiau, ar ji nenorėtų antausio, ir kai tavo mieloji motina jį gavo, vėl įsivyravo taika.

Mažiausiai į galvą būtų atėję save kaip nors sieti su Suzana Gundersen. Ilgai jį kur kviesdavausi apie ją neužsimindamas, bet jis sakydavo: „Neturėtum pamiršti Suzanos!" Pats sau kasė duobę. Jo meilei nebuvo ribų. Viena jos savotiškų išmonių, kad jam bus nenusakomai geriau be jos, bet neabejotinai giliai širdyje ilgokai ketino tiesiog suvaidinti didelę dramą, o tuomet tęsti kaip anksčiau. Jie paprasčiausiai neatlaikė, abu.

Girdėjau kalbų, kad žmonės buvo susidarę nuomonę apie visą šį reikalą.

Dar turėjo praeiti laiko, kol suvokiau, kas tą dieną įvyko tarp Suzanos ir manęs, kol suvokiau, kad atpažinau Agnesę. Ji iškart suprato, kad kažkas įvyko, suprato tą daug anksčiau negu aš, bet juk negalėjo žinoti ir niekados nesužinojo, iš ko tai radosi. Aplink ją vėliau regėjau šešėliuotus veidus – Janą Tveitą, Olą Vegardą, Almą, Hanibalą ir tą, kuris sykį man trenkė gatvėje, nors visai nežinojau jį buvus su tuo kažkaip susijusį. Ir girdėjau tuos pačius

dalykus kaip tąkart, žinoma, ne šitaip tiesiogiai, bet klausydamasis užuominų apie Suzaną, prisimindavau užkimusį Hanibalo balsą: „Ei, Johanesai, ta Agnesė, ji ne tau“.

Ir neužmiršau, ką jis buvo pasakojęs apie Rusvąjį Henriką, save, Agnesę ir dar vieną merginą tame bute.

Mane tai suturėjo? Anaiptol. Įsijaučiau į ugningą džiaugsmą ir maniau, kad vyrą, kuriam su kitu apvaliu skaičiumi sueis šešiasdešimt, aplankė laimė. Naktimis brūžavau grindis, girdėdamas juoką, kurio ilgėjausi daugelį metų. Atpažinau lengvą krestelėjimą galva – nuo to įsiliepsnojau kaip ir tada, kai buvau aštuoniolikos. Mane aplankė didžioji meilė, kaip maniau, ir pernelyg netikėtai buvau užkluptas, kad įžvelgčiau vien antrąją šienapjūtę. Man mintyse įsirėžė Suzanos bruožai. Ilgą laiką maniau, kad be jos niekaip negalėsiu gyventi.

Dabar sėdėdamas čia, San Franciske, nebežinau, kuri Agnesė, o kuri Suzana. Negaliu vienos išturėti paskirai nuo kitos. Tai nuėjo taip toli, kad, man rodosi, gražiausiai Suzaną atmenu iš niūrios lapkričio dienos prie fiordo, kai paskutinį sykį regėjau Agnesę. Vėjas jai pūtė į nugarą, ėjo mažumą atlošta galva ir tvardėsi, kad nepravirktų.

Argi moterų ne milijonai? Bet vis viena sėdžiu čia girdėdamas tiktai Suzanos balsą, regėdamas tiktai jos veidą, klausiančias akis.

Matyt, žinojau taip pat ir kitką: kad istorija vėl bus įkūnyta su tokia pat išdava kaip ir pirmą kartą, aš savais keliais patrauksiu vienas, bet naujai susaistytas, ir parvažiuosiu į Ameriką su tokiu pat pūlingu sopuliu kaip ir pirmą kartą.

Jau, aišku, sakiau, kad niekuomet neturėjau pernelyg daug ryšių su moterimis, ir manau, pamatysi, jog tai tiesa. Sykį skaitydamas vieną Mopasano novelę virptelėjau ties pastaba, kad nevedusiam ir normaliam vyrui iš aukštesnių sluoksnių, sulaukusiam keturiasdešimties, reikėtų tikėtis panašiai apie dviejų šimtų

penkiasdešimties vaikų. Nuodugniau apgalvojęs gali prieiti išvadą, kad tai galbūt neperdėta. Miestiečio moralės kodeksas neleido liesti merginų iš šeimų. Sūnūs krypo prie *žemesnių klasių* ir prostitucijos. Mažai kas buvo girdėjęs apie apsisaugojimo priemones ir jaunuoliai visiškai nesidomėjo, kas nutikdavo suvedžiotoms merginoms. Tąsyk dar buvo galima šnekėti apie suvedžiojimą. Turėjo gimti daug vaikų. Vis dėlto man atrodė, kad du šimtai penkiasdešimt yra neapsakomai daug, juolab kad tai vien nesėkmės atvejai, jei galima taip apibūdinti. Bet kai įvertinu kitų vyrų vartojimą per dvidešimt ar dvidešimt penkerius metus, du šimtai penkiasdešimt pasidaro ne itin didelis skaičius.

Jei gyvenčiau Mopasano laikais, vargu ar turėčiau daugiau nei pusšimtį vaikų, tik penktadalį, ko galėtų tikėtis vadinamasis normalus vyras, – ir, aišku, pabrėžtina, kad šie penkiasdešimt vaikų būtų ne nesėkmės atvejai, bet bendras skaičius, atsiradęs pačiomis nesėkmingiausiomis aplinkybėmis. Mopasano skaičiavimais, esu tik kažkas panašaus į dešimtprocentinį erotikos garbintoją.

Paaiškinimas paprastas: ankstesnėmis – netašytos jaunystės dienomis mėginau turėti ryšių su moterimis, kurios man nerūpėjo ir su kuriomis buvo neįmanoma pasikalbėti. Visados nenusisekdavo. Netikau tam.

Vėliau, ėmęs suprasti sąryšį, buvau patenkintas, kad taip yra. Tavo labui viliuosi, kad ir tau tas pat. Visai kita žodžio prasme tuomet tapsi didesnis erotikos garbintojas nei Mopasanas. Taip pat tikiuosi, jog supratai, kad linija, pagal kurią rutuliodavosi mano – gal, vadinkime, nuotykiai, nebuvo šiurkšti ir kad vyrui, vyresniam nei penkiasdešimties, nėra daug du rimti išgyvenimai, tuzinas mane žavėjusių ir trisdešimt penki laisvesni ryšiai. Turi taip pat atsižvelgti, kad tai man buvo atkakliai peršama dvidešimtį metų įvairiais santuokos kursais, o motinos tarsi vergų turguje išstatydavo savo dukras. Tačiau buvau neamerikietis ir turėjau

savo supratimą apie meilę. Negali iš jos krėsti juokų ar sekti jos kurso biržoje. Vėlesniais metais tapau mizantropu. Tai prasidėjo išvydus, kaip susiklostė draugų santuokos, ir supratus, ko išvengiau nevedęs vienos iš tų, apie kurias galėčiau pagalvoti. Agnesė – baisingiausias pavyzdys.

Bandysiu aiškiai išdėstyti apie dvi gijas, kurias laikiau rankoje tąsyk Osle. Sakoma, kad tą, ką neaiškiai pasakėme, esame neaiškiai išmąstę. Tai nebūtinai tiesa, bet dabar esu ties dalykais, kurie nenoriai leidžiasi išsakomi žodžiais. Pabandysiu.

Buvau pajudėjęs, spręsdamas savąją problemą, bet pati problema kol kas buvo pusiau užsislėpęs iksas. Daug turėjau spėlionių apie šitą iksą ir regėjau jį susijusį su Antono Strando nužudymu. Kodėl? To nežinojau. Ieškojau liudytojų dviejose bylose, savo ir Karlo.

Viskas, ką aprašiau, sukasi apie šias dvi problemas – ir bylą, ir tai, apie ką rašau, – arba persipina.

Žvelgiu pro langą į mėnulį, plaukantį aukštai virš San Francisko. Įdomu, ar ne mėnuo mūsų protėvius kadaise paskatino mąstyti. Iki šių dienų elegišką jaunimą jis skatina iš savęs išskirti kažką, kas panėšėja į mintis. Jie prisėda ir kuria. Eiles, kurios primena pirmykščio žmogaus pirmąjį staugsmą. Mėnuo paniręs į stebėtiną vaidybą. Jis visiškai kitoks negu saulė ir žvaigždės. Jos štai ten ir vis dėlto jos ne ten. Reiškinys, prie kurio priprantame iš karto po gimimo: moteris štai ten ir vis dėlto ji ne ten.

Bet mėnuo – jis ne vien ten yra arba jo nebėra. Jis būna pilnas, puspilnis, jo ketvirtis ir kitas dešimtadalis, veikiai matomas iš vieno šono, veikiai iš kito. Jis išnyra dieną kaip ir naktį arba išnyksta ir dienai, ir nakčiai. Tada beždžionė pagalvojo savo pirmą mintį: velniai rautų, kaip čia iš tiesų su tuo mėnuliu?

Praslinko keletas milijonų metų ir beždžionė pažengė dar tiek: kaip čia iš tiesų su *manim*?

Tu esi jaunas, nemanau, kad suprasi, ką reiškia sėdėti vienam,

kai tau daugiau nei penkiasdešimt, ir bandyti atkurti, kas užmiršta ir ko nedrįsti išvysti. Kas su manim buvo, kas tokio *buvo* tie penkiasdešimt metų?

Norėčiau suvokti prieš numirdamas.

Jaunimas nerūpestingas. Pats jis nemano toks esantis, bet palauk penkiasdešimties ir praregėsi. Tu nieko nežinai apie metus, kurie nepraėję. Mes tik žinom apie tai, ką turim ar turėjom. Netikiu objektyvumu kur kitur nei matematikoje, nors vargu ar ir ten. Juokinga, kai dvidešimtmetis turi nuomonę apie tai, kam keturiasdešimt. Ką frigidiška moteris žino apie frigidiškumą, o eunuchas – apie bejėgiškumą?

Už mūsų visų likę lavonai. Pastaraisiais metais dažnai regiu sapną: tamsoje ilgai verkiu, tada palengvėja, jaučiu, kad išsigelbėjimas yra, užkopiu į kalną ir nerūpestingai žengiu į bedugnę.

Gunderis apsilankė pas mane norėdamas išsikalbėti, dar nežinojo, kad Suzaną paglemžiau aš. Jau turbūt anksčiau pasakojau, kad suteikėme jam peno vėlesniems apmąstymams. Jis tarė:

– Gailauju dabar, kad nė sykio jos nenusivežiau ten, kur esu gimęs. Būtų pamačiusi mano vaikystės miestą ir kitas apylinkes. Sunkiai ištversiu, kad niekados jos ten nepasiėmiau.

Mane deginamai stipriai pribloškė, kad Gunderio žodžiai buvo tarsi manųjų minčių branduolys.

Nepaprastai mažai pažįstame moteris, bet žinome, kad jos niekina ir mūsų prisiminimus, ir mūsų šventas vietas. Ir noriai dalijasi su kitu vyru tuo, kas mums brangiausia, – ne iš atžarumo, joms kitaip neišeina. Ji nieko nebūtų patyrusi jo vaikystės mieste. Moteris turi tik patį vyrą ir pojūčius jam. Kai su juo baigia, nemato nieko blogo perėmėją įkurdinti tarp pirmojo knygų ir pypkių, su pirmojo pižama guldyti į tą pačią lovą. Ji apie tai nesusigaudo. Nežinodami darome didžiausias nuodėmes. Pasaulyje ne tiek daug blogio, užtat pakanka kvailumo.

Per gyvenimą Suzana yra gavusi lupti kol kas tris kartus: pirmiausia nuo tėvo, tada nuo moterų daktaro ir galiausiai nuo Gunderio.

Pasakojau, kad daugelio akyse regėjau panieką paaiškėjus, kur link viskas krypsta tarp Suzanos ir manęs. Vis vien Gunderiui pasiutus netrūko geranoriškų pagalbininkų. „Kampe" galėjau apmokėti sąskaitas, buvo įmanoma iš manęs pasiskolinti pinigų, o Gunderis turėjo apsčiai priešų, kuriems jį Suzana net nemirktelėjusi išdavė. Bet daugiausia viskas dėl to, kad negeidaujama tapti turtuolio nedraugu. Taip buvo paprasta atrasti tokių, kurie palankiai apie mane atsilieptų. „Tuštybės mugėje" pasakyta: „Tavo draugystė su turtuoliu maždaug tokia pat nuoširdi kaip ir atlygis, kurį ji užtarnauja. Tu juk myli pinigus, o ne jų savininką. Ir jeigu Krezas su savo liokajum turėtų pasikeisti vietomis, tai tu, skurdus nenaudėli, puikiai žinai, katras jų džiaugtųsi tavo liaupsėmis!"*

Kada jis po smūgio atsipeikėjo, ji, pasinaudojusi jo liga, buvo pasiglemžusi viską, netgi Gulaną. Apie tai girdėjau, bet regėti neteko. Kiek žinau, jos sąmonėje šmėžavo aiški mintis jį dar ir uždaryti.

Tačiau iš mano tylėjimo pajuto, kad aš ne išvien, jau senokai ne išvien ir, be to, gėdijuosi. Tada ištikta isterijos ji mėgino atsipirkti gerumu man, nes draudė sau būti gerai jam.

Suzana, aš tave myliu.

Taigi, sūnau, kaip matai, tik dabar, pasakodamas apie ją, pasiekiu paskutinį lašą ir pagirias. Jos nesenos ir pačios įsimintiniausios.

Bet kuriuo atžvilgiu ji buvo sugrįžusi Agnesė.

* Iš Williamo Makepeace'o Thackeray „Tuštybės mugės", vertė S. Tomonis.

Su Jene iš pradžių matydavausi pačiose įvairiausiose vietose, bet netrukus tapome nuolatiniais „Kampo“ svečiais.

Per Jenę susipažinau su nemažai keistų ten besitrainiojančių žmonių. Anksčiau tokių nebuvau sutikęs. Jiems visiems bendra, jog galėjo tartis pasimatyti bet kurią valandą, netiko tik per anksti. Spėju, kad daugelis jų miegodavo iki dvylikos. Be paliovos šnekėjo apie savo darbą ir vaikų auklėjimą. Dauguma jų vaikų neturėjo ir dievaži neaišku, iš ko gyveno. Retai pasitaikydavo, kad būdavo prie pinigo, bet visuomet iki vidurnakčio spėdavo pasigerti. Gana protingi ir samprotaudavo sveikai, bet protavimas buvo savitas ir prasilenkiantis su įprastiniu mąstymu. Jų domėjimasis vaikų auklėjimu iš pradžių atrodė sensacingas, o vėliau darėsi nuobodus. Jie išmanė devynias galybes apie auklėjimą, bet nieko apie vaikus. Rengdavo staigius antpuolius prieš politiką, meną ir neištikimas žmonas. Juokėsi netikėčiausiose vietose, tarsi spustelėjus mygtuką, ir kai nesijuokdavau drauge, žvelgė į mane iš aukšto. Apie verslą nutuokė nedaug, bet žinojo tuos, kurie remia meną.

Su šiais žmonėmis Jenė nesibičiuliavo, pažįstama buvo tik su vienu kitu, tačiau, kaip supratau, mėgo su jais šnekučiuotis, o jie neturėjo nieko prieš susipažinti su manimi. Netrukus pats pamėgau lankytis „Kampe“.

Kaip tik po ilgų svarstymų apie auklėjimą – patiems jo būtų truputį ne pro šalį – liūtimi prapliupdavo nepadorūs pasakojimai. Neretai smagūs, o pasakotojas veik niekuomet nesikartodavo. Pasakojimų arsenalas buvo nesuskaičiuojamas arba jie reiškėsi kaip neišsemiami šios srities kūrėjai.

Vieną vakarą imta aptarinėti kelias knygas, kurios pasirodė serijoje, vadinamoje geltonąja. Ją gana aršiai persekiojo konservatyvioji spauda. Tada vienas, neslėpdamas džiugesio, apsakė, ką išspausdino „Rytinis laikraštis“. Senyvam pulkininkui, kuris prisiklausė apie šią nepadorią, bedievišką ir komunistinę seriją, pasidarė smalsu. „Mano sūnus yra studentas, – rašė jis, – ir turi visas šias knygas, taigi pradėjau vieną po kitos skaitinėti. Šiuo metu esu perskaitęs jau vienuolika, o jos itin lėkštos, todėl, manyčiau, pakaks. Jose tikrai yra vienas kitas stipresnis posakis, bet man didžiausią įspūdį padarė, kad per vienuolika knygų nesusidūriau nė su vienu veikėju, turinčiu nuolatinį darbą“.

Pasakojimas sukėlė džiaugsmo antplūdį. Man atrodė, kad pulkininkas ne taip ir nusikalbėjo. Žmonėms reikia iš ko nors gyventi.

Pažiūrėti šie vyrai ir moterys darbo dienų neturėjo, taigi mainais atšaukė ir laisvadienius. Per juos nesipuošdavo kitoniškai nei paprastomis dienomis, dirbdavo, užsukdavo į „Kampą“ arba miegodavo kaip kokį trečiadienį ar penktadienį. Neprisimindavo, kad sekmadienis, jei miego nesutrikdydavo bažnyčios varpai arba Gelbėjimo armija, arba jei sėdėdami „Kampe“ staiga nepamatydavo, kad lankytojai neįprastiniai. Po konfirmacijos į bažnyčią daugiau nėjo ir nieko nenutuokė apie religiją, antireliginis tarpsnis jiems taip pat seniausiai liko kažkur toli. Tuokėsi, jei tik tvarkydavo šį formalumą, pas viršaitį. Vaikų nekrikštijo – ne dėl protesto. Visiškai atitrūkę nuo bažnyčios, apie ką panašaus net neužsimindavo. Religija jiems buvo mirusi negrąžinamai, nemanau, kad apie tai kada nors susimąstydavo.

Kai turėjo pinigų, ištaigavo ir palikdavo bereikalingų arbatpi-

nigių, bet dažniausiai būdavo be pinigų ir pageidaudavo į kreditą. Keisčiausia, kad neretai jiems ir įrašydavo. Visiems, sėdintiems girdimumo ribose, pranešdavo, kad eina į tualetą ir kuo ketina ten užsiimti, o grįžę atgal papasakodavo, kaip sekėsi.

Sykį, Bjernui Lundui užėjus pasiskolinti pinigų, paklausiau, kada šie žmonės dirba. Jis pasakė:

– Nuostabiausia, kad dauguma jų dirba daug ir paprastai naktimis. Menininko darbe fiziškumo daugiau nei kokiame kitame. Bet yra ir pusiau menininkų, kurie tik šildosi kitų spinduliuose.

Į šiuos, dažniausiai visai jaunučius, jau buvau atkreipęs dėmesį. Jie nepaisė esminio skirtumo, kada mirtinai nusigeri – ar savojo kelio pradžioje, ar pabaigoje.

Tokie lėbautojai pažinojo atskirai kiekvieną padavėją ir jo būdo savybes, viską žinojo apie šeimininką ir administratorių, susigaudyti apie visa tai buvo gyvenimo meno dalis. Neklysdami žinojo, kas niekuomet nerašo į kreditą ir kokia turi būti kitų nuotaika, kad tam pasiryžtų, ir kurie padavėjai skolina dešimtkronį.

Aš esu labai apsiskaitęs, jau pasakojau tau, bet tose pasaulio knygose, kurias skaičiau, nė karto nepasitaikė tiesos apie baisumus, kurių gali patirti net taikingas ir nieko nenujaučiantis žmogus, užsukęs į kuliamąją, vadinamą šiuolaikiniu restoranu. Literatūra dar neišnaudojo plačių gyvenimo dirvonų. Jos vaizduojamas eilinio padavėjo elgesys su lankytojais nepakitęs nuo feodalizmo laikų. Pirmiausia, rašytojams net nepastebėjus, pranyko skirtumas tarp tarno ir pono, nepastebėjo jie ir to, kaip dabartinis amžius padavėją iškėlė kaip tironišką diktatorių. Šiais laikais svečias sėdi lyg ant adatų ir iš paskutiniųjų stengiasi būti mandagus, baimindamasis, kad bus sugadinti ir pietūs, ir nuotaika, o vėliau palieka padavėjui atlygį, jusdamas pažeminimą.

„Kampe“ buvo įsitvirtinusi savita tradicija turėti gerų padavėjų, kurie nuslėpdavo puikybę ir lankytojams nerodė išdidaus maloningumo.

Jenė gyveno gana toli nuo Oslo, todėl retkarčiais, kai ketindavo vakare užtrukti mieste, apsistodavo pas draugę. Vieną popietę turėjau jos užsukti į kažkurį į Vergelando kelią. Draugę vadino Tora Danvik, iki tol jos nebuvau sutikęs, nors ir tąsyk namie nepasitaikė. Jenė dar nebuvo pasiruošusi, suknelei reikėjo „tik kelių dygsnių". Lakstė vienais apatiniais ir mačiau, kad pasisiūti reikės visą suknelę. Puolė nuo siuvimo mašinos prie stalo, ten toliau dygsniavo ranka, tada mirksnį pamosavusi virš siūlės lygintuvu vėl nubildėjo prie mašinos. Pašokusi pilna burna adatų pasimatavo priešais veidrodį. Metėsi atgalios prie mašinos ir šėlo toliau. Įsijautusi, nematančiu žvilgsniu ir kažin ką niurnanti panosėje. Staiga radosi nauja suknele, ir Jenė paklausė kaip, ar gražiai atrodo.

Patraukėme į „Kampą". Vakaras buvo šviesus ir nepaprastai šiltas. Durys ir langai buvo atverti. Tada pats vienas įžengė Bjernas Lundas. Stabtelėjo ir pasisveikino su dukra. Jenė pasakojo tiesą apie jaunatvišką ir tvirtą jo pavidalą, tai nebuvo vien dukters pagyros. Netikėtai prisiminiau susenusį valkatą, kuriam kelias dienas buvau radęs darbo sode. Maniau, kad prasigėręs ir nusilėbavęs vyras dešimt ar penkiolika metų už mane vyresnis, bet jis neturėjo ir trisdešimties. Vieni tą pakelia, kiti ne.

Galiausiai Bjernas Lundas prisėdo prie mūsų staliuko. Šypsodamasis stebėjo Jenę, žvilgsnis buvo berniokiškas, nuo jo sklido kiršinimo kibirkštėlės. Jenė mėgavosi, sėdėdama jo ir mano draugėje, bei šaudė akimis po patalpą: štai sėdžiu aš! Su amerikiečiu ir Bjernu Lundu!

Bet tai buvo taip nekalta, kad net patapšnojau jai per ranką.

– Kaip žentas, jūs iš vyriausiųjų būrio, – pastebėjo Lundas.

– Kieno taip? – atsiliepiau gana suirzęs. Tarp mūsų su Jene niekuomet nebuvo tokios šnekos.

– Jenei ta šeima akivaizdžiai patinka, – tęsė Lundas. – Galbūt į jus reikia žiūrėti kaip į pavaduojantį, kol atsilaisvins brolis?

Įžūlumas nuginklavo. Nutylėjau, praleisdamas pro ausis.

– Karlas Torsenas, galiu jums pasakyti, nieko nenušovė. Jūsų brolis nuteistas nekaltai.

Trumpai paklausiau, ar nori pasakyti, kad tą padarė Jenė.

Lundas atsilošęs nusijuokė:

– Ką gi, Dievas ten žino. Bet kokiu atveju ne Karlas, tam vyručiui niekada net į galvą nešautų pirktis revolverio. Suprantat, tokie dalykai aiškūs. Karlas pernelyg mąslus, ne iš tų, kurie šaudo. Girdėjot, vertėsi deimantų prekyba, auksu, sidabru ir panašiai – tikras savo srities specialistas, be to, nuo tokio darbo vyras darosi romus, susimąstęs, jei dar nėra toks nuo pradžių. Konduktorius, kuris liudijo, kvailys, o sendaiktininkas klydo. Velniai griebtų, tai ne Karlas. Vargšė Jenės motina! Ji konstitucijos dukra Norvegijos karalystėje, o jos duktė įsipainioja į žmogžudystę!

Bjernas kvatojo lyg pasiutvėjis, o su juo šypsojosi pusė restorano.

Pasirodė Gunderis ir Suzana su sergančiu Trygve ir prisidėjo prie mūsų. Abu kreipėsi į Lundą vardu ir tujino. Trygvei atnešė sulčių, jis sėdėjo nukarusia galva, rausvas kuokštas užkritęs ant akių, lyg būtų paskutinė apsinešimo stadija. Bjernas Lundas trinktelėjo jam per petį:

– Kaip tau, Trygve, sekasi? Viskas gerai?

Trygvė vieną mirksnį kilstelėjo veidą. Akys buvo neregінčios, apatinė žiauna atvipusi.

– Tegu, neliesk jo! – šiaušėsi Gunderis.

Jenė buvo be nuotaikos. Su Suzana viena kitą šaltai nužvelgdavo ir smaginosi, negirdėdamos, ką sako kita.

Lundas pakėlė taurę:

– Nagi, Torsonai, į tavo sveikatą! Visi čia mes turbūt sakom „tu“ vienas kitam.

Jenei ir Suzanai tas nepatiko. Jos neištarė „tu“ nei tada, nei kada nors vėliau. Jenė išbalo, o jos akyse žioravo pyktis, kai pirmą kartą mane išgirdo sakant: tu, Suzana.

Jenės temperamentas buvo siaubingas. Galbūt įgimtos pusiausvyros tikrai nepagausėja, kai esi kažkas tarp Bjerno Lundo ir 1814-ųjų.

Aš jaučiausi jos įskaudintas – ir nuoširdžiai. Neketinau kaip nors arčiau susipažinti su Suzana Gundersen, kuri man toli gražu nepatiko. Ji buvo prasto sudėjimo, ir tuo metu jau galėjo būti itin pavojinga vyrams. Pritariau Bjernui Lundui, užsiminusiam, kad ji yra prastas Gretos Garbo atvaizdas. Taip samprotaudamas neabejojau, kad Jenė elgiasi nepaprastai kvailai. Kad ir kaip būtų gaila, kai kas nors elgiasi taip kaip Jenė – nesvarbu, vyrai ar moterys, – jie greičiausiai pasieks tai, ko visai nenori. Varstydama mane piktu žvilgsniu kaltino visu kuo įmanomu, apie ką net nepagalvojau. Jai sugadino vakarą pasirodžiusi Suzana, o tuomet jį prireikė sugadinti ir kitiems.

Apkaltinti pavojinga. Nemažai svarsčiau, kiek iš tiesų buvo Jenės kaltės, kad mes su Suzana atradome vienas kitą. Taip pat dalis tiesos, kad Suzaną tarsi gavau dovanų iš Gunderio. Jie ją įtarinėjo, skelbė apie ją pranašystes, ir ji pasitaikius progai, jas išpildė. Niekuomet nereikia pranašauti apie žmogų, nes šis veiksmas gali būti magiškas ir labai galingas, todėl dažniausiai baigiasi tuo, kad auka, trenkusi į stalą, taria: užteks. Galima vadinti tai silpnumu arba menkyste, bet daugelis nutaikęs progą prisiderina prie savo vardo.

Prisiderinau ne iš karto ir ne visai, tačiau laikiausi seno principo suktis apie vieną, kai esi susižavėjęs kita. Suzana irgi ne visai atleido man už tą vakarą, kai nieko neįtardamas jai, kaip ir Jenei, sukėliau nežabotą pavydą. Ak, kokios nuotaikos įsivyrauja, kai yra pulkas moterų, pastebinčių, kad vienai jų tenka pirmenybė, nors galbūt nė vienai to vyrioko nereikia.

Pamenu karštį tą vakarą ir vėliau, naktį, akmens mūrai dusino šiluma, o aš mintijau apie Edgarą Po ir ką jis rašė apie iškrypimą novelėje „Juodasis katinas“. Jis apie tą dalyką išmanė geriau negu daug vėliau Oldas Hakslis – jis, šiaip ar taip, galėjo pasisemti

idėjų iš visos psichoanalizės. Man rodos, apie iškrypimą kalbėti fiziniu požiūriu yra paviršutiniška ir pamaiviška.

Juodosios velniavos tu saugokis savo vargšėse smegenyse ir juodojo žirgo, pro šalį dundančio, kai esi visiškai vienas.

Hakslis „Kontrapunkte" rašo apie vyrą, kuris, degdamas neapykanta žmonėms, ypač moterims, moko jaunutę merginą „iškrypimo", bet taip, kad ji manytų tai esant įprastą lytinį gyvenimą.

Mums nesužinojus, kas tie baisingi dalykai, kurių ją moko, – tas įsiaučiama į virpulingą rūką, – visa ima rodytis pornografiška ir, be paties Hakslio, niekas daugiau ir neatsiveria.

Sumanyta, kad vyras pirma pamokys mergaitę iškrypimo ir tada šiurkščiai jai atskleis, kad buvo iškrypusi, šitaip atkeršys visai žmonijai.

Mintis naivi ir paaugliška, bet Hakslis suvokė tą neapsakomai rimtai. Kas yra iškrypimas tarp subrendusio vyro ir subrendusios moters? Iš esmės omeny tikriausiai turimos tam tikros kūno padėtys, kaip priešprieša kitoms, moralesnėms?

Bet jei užsimanytum nustatyti normas, kokias padėtis turi naudoti besimylintieji, tai būtų sunkoka būtent dėl moralisto kenkėjiškos erotikos.

Užmirštama, kad amoralus turėtų būti pats lytinis aktas. Beveik patiki, kad puritonas jį palaimintų, jei moteris ramiai ir krikščioniškai gulėtų ant nugaros.

Moralistas turi ką apsvarstyti. Mano vaikystėje moterys neturėjo kojų. Visai tikėtina, kad kada nors pasidarys nepadoru rodyti nosį.

Maniau, kad esu toks vyras, prieš kurį Tora neatsilaikė, nors iš tikrųjų į Toros glėbį per savo beprotystę mane įstūmė Jenė, trokšdama, kad palikčiau Suzaną.

Priežasčių, kodėl Jenė mane greitai suerzindavo, buvo, bet tą vakarą nemėginau leistis į gilumas svarstydamas, iš kur visa tai.

Labai paprasta – ji stovėjo skersai kelio, kai aš, to nežinodamas, jutau Suzanos trauką.

Nežinojau, kad buvau beįsipainiojąs į tinklus. Galimas dalykas, Jenė būtų mane sulaikiusi, būdama protingesnė. Ji vien tik širdo, aš irgi įširdau, ir aš.

Tenai sėdėjo Suzana, kupina dirbtinės puikybės ir savimi nepasitikinti, jausdamasi draugijoje nesvarbi, tačiau vis vien šventė pergalę. Suzanos nepasitikėjimas kaip tik ir prišaukė jai visas nelaimes. Iš karto ginklus sudėdavo, vos ėmusi kuo nors pasikliauti, ir tas jai, kaip visiems nepasitikintiems žmonėms, išeidavo savaime. Ją vargino įnirtinga reikmė tikėti. Jai reikėjo paramos iš išorės. Kai pagaliau turėdavo kuo imdavo pasitikėti, imdavo apmaudauti dėl priklausomybės ir tol jį kamuodavo, kol tas pasišalindavo. Ji, vargšė, tikrinosi ir dieną, ir naktį. Ar tu *iš tiesų* mane myli? Ne, nemyli, jei per mane turėjai tiek nemalonumų! Giliai širdyje tu manimi bodiesi! Ir tuo pat metu pjudė ankstesnį patikėtinį, lyg šis būtų pasiutęs šuva.

Ir tai vyko be perstojo, jei būdavo neišgėrusi. Geriau nuolatos būtų buvusi girta. Tada atgaudavo pusiausvyrą, jei negerdavo itin daug arba nenuklysdavo į atsiminimus apie tą, kuris ją palaikė pereitą sykį. Jos erotiniai gebėjimai ir pagieža senų laikų draugams stiprėjo kartu su alkoholio kiekiu.

Jenės ji baiminosi, aišku, baiminosi, bet Jenė to nepastebėjo ir nepasinaudojo savo pranašumu. Dėl to vakaras baigėsi taip groteskiškai.

Išgerta buvo nemažai ir Jenė atkakliai gadino visiems nuotaiką. Kai Suzana išdrįsdavo pratarti žodį, pasipūtusi ir šalta, nors viduje smarkiai nepasitikinti, Jenė jau turėdavo parengusi geliantį atsaką, ir ne visada tokį jau nevykusį. Tėvas sykį pasisukęs į ją nusistebėjo:

– Kokia čia su tuo vaiku darosi velniava?

Galiausiai Suzana visai nutilo. Pataisė Trygvei kaklaraištį,

parūpino jam dar sulčių. Jenė piktai spoksojo į ligonį, tačiau buvo nuginkluota ir neprasižiojo.

Dabar suprantu, kad elgiausi su Jene lygiai taip, kaip vėliau Suzana su Gunderiu: Jenė stovėjo man skersai kelio, tad buvau jai negailestingas. Kuo Jenė man prasikalto? Kuo prasikalto Suzanai Gunderis? Jiems skaudžiai kliuvo, nes painiojosi skersai kelio. Suzana pasielgė su Gunderiu kaip Himleris su žydais. Jai trukdė, kad jis iš viso buvo, ir atkeršijo nusispjaudama, jog įskaudino ir dukrelę. Man tą vakarą savo buvimu trukdė Jenė, ir ją nubaudžiau.

Toliau viskas klostėsi niekingai. Jenė netikėtai pašaukė moterį, einančią gatve pro šalį, ją vadino Tora Danvik. Ji prisidėjo prie mūsų, atrodė šešiolikos, bet gerdama įgavo tikrąjį amžių. Jaunatviškai šypsojosi Bjernui ir man. Jenė pratrūko isteriškai žavėtis drauge. Tora žvalgėsi po kavinę daug regėjusiu tvirtu žvilgsniu. Jai buvo gal trisdešimt, puikavosi suknele su skersiniais dryžiais, nes ir jie negalėjo nuslėpti, kokia ji plona per juosmenį.

Vakaras buvo judrus, žmonės ateidavo ir išeidavo, sustatydavom stalus, kai mūsų buvo daug, o sumažėjus juos išskirdavom. Kas nors vis išsiruošdavo į kelionę iki baro, aš irgi kelis kartus pakilau, ten pasėdėjom tarsi varnos ant šakos, o paskui vėl grįžom į išeities tašką, kur manęs jau laukė nauji ir nepažįstami svečiai. Buvo dusniai karšta. Praėjus jau tiek laiko šizofrenikas Trygvė man iškyla tarsi svarbiausias reginio, kuris ten vyko, taškas.

Kartą prieš daugel metų stovėdamas prie sieros rūgšties gamyklos kalbėjausi su dažytoju. Tarp mūsų ir gamyklos stiebėsi stiklinis žibintas. Vyras man jį parodė ir ėmė aiškinti. Pamažu jam kalbant supratau, kas tarp to, į ką žvelgiame, yra žibintas. Apie jį telkėsi visos linijos ir spalvos. Man regėjosi, kad žibinto dar nebuvau matęs. Taip „Kampo“ draugėje išvydau ir Trygvę Gunderseną: sukrečiamai panašus į Gunderį, sėdėjo kaip pamfletas apie žmoniją – padūmavusios akys ir atvipusi burna, drėgnas smakras. Galva sviro prie krūtinės, ir jis priminė nusenusį, išvargusį darbinį

arklį, kantriai stovintį ir laukiantį. Kažin kas iš jo atbukusios ramybės, neišsenkamos kantrybės veikė hipnotizuojamai. Viską, ko nepajėgė pakelti Gunderis, Kūrėjas skyrė Trygvei, Gunderio atpirkimo ožiui. Neaiškiai šmėstelėjo, kad ištiktų katastrofa, jei Trygvei nebūtų apsiblaususi šviesa. Jie buvo dvyniai iš vieno kiaušinėlio, du tokie kaip Gunderis! Gamta tą sutvarkė ir Gunderis tapo savo brolio sargu.

Šie žmonės tiek daug laiko leisdavo kavinėse, kad pasidarė smalsu ir paklausiau – ne tiesiai, bet nusitaikydamas visai arti: kodėl, tiesą sakant, vaikštoma į restoranus?

– Socialinis bendravimas, – Gunderis turėjo parengtą atsakymą. – Tuomet, kai poreikis patenkintas, gali ramiai dirbti namie.

Bjernas Lundas pridūrė:

– Jaunuomenė lankosi kavinėse, nes tikisi įspūdžių, o vėliau ir būdami vyresni tebevaikšto, nes neabejoja, kad bent jau *tenai* nieko nenutiks.

Jis toliau rėžė sparną apie Suzaną. Ji liepsnojo nuo vyno ir Bjerno Lundo glamonių. Dabar atgijo. Įkaitusi nuo vyno būdavo nuostabi. Gunderis juos ignoravo. Jenės skruostai degė raudoniu, žvilgsnis, varstantis Suzaną, svaidė žiežirbas. Turbūt jau nebemanė, kad tarp manęs ir Suzanos kas nors bus. Viešpatie, mulkinau pats save. Turėjau aiškiai pastebėti, ką matė Jenė, kad ir Bjernas Lundas dūmė akis: jam reikėjo Toros Danvik. Kaip ir man, šiaip ar taip. Ištįsęs ir blyškus vyras įtraukė Jenę į pokalbį apie skrybėlaičių madas. Paryžietiškų modelių pavadinimai skambėjo keistai, nes jis šnekėjo naująja norvegų*.

* Yra dvi oficialios norvegų kalbos: *nynorsk* (naujoji norvegų) ir *bokmål* (knyginė). *Nynorsk* (tuo metu vadinta liaudine kalba) sudaryta XIX a. viduryje kaimo vietovių tarmių, mažiausiai paveiktų danų kalbos, pagrindu. *Bokmål* atsirado sunorveginus ir reformavus rašytinę danų kalbą, naudotą Norvegijos valstybinėse institucijose jungtinės monarchijos su Danija laikais (1343–1814). Kalbiniai klausimai iki šiol kursto aistras.

Vis daugiau kalbos – su intarpais ir retais nukrypimais sukosi apie keistus dalykus, buvo svarstomas biseksualumas, naujos rašybos taisyklės, karas, kurio visi laukė. Išdygo kažkokia apskurusi dama, ji buvo chemikė. Bjernas Lundas nutraukė painų savo aiškinimą apie padėtį Kinijoje ir tarė:

– Kokia nauda iš vandens cheminės formulės, jei žmogui nežinomas įprastinis jo panaudojimas?

Dama nesidavė įžeidžiama, o Bjernui Lundui netrukus prireikė pagalvoti apie ką kitą. Už jo nugaros atsistojo dama, juodais ir storais drabužiais kepinančiame karštyje, ir jį palietė. Jis pasuko galvą ir nuščiuvo nuolankiai sumurmėjęs: „O, taigis".

Moteris, pasitraukusi prie stalo kėdę, atsisėdo. Pirma mus nužvelgė, vieną po kito, agatinėmis akimis. Nematančiomis, be žvilgsnio, ji neatrodė panaši į žmogų. Išprotėjusi? Ausyse kybojo sidabriniai žiedai, oda marmurinio blyškumo, baisiame karštyje sausa, nors visi kiti prakaitavo. Kai vienas iš mūsų pamėgino išsklaidyti nejaukią tylą, ji įsistebeilijo sustingusiu ir negyvu žvilgsniu, kol vargšelis nutilo. Pagaliau atsegė rankinę ir ištraukė buteliuką su maža pipete. „Na!" – tarė ji ir prikišo pilną pipetę Bjernui Lundui prie akies. Šis nusuko galvą, bet nieko nesakė. Visi kiti vėpsojom tylūs ir nepaprastai įsitempę. Mistinė dama norėjo jam lašinti į akis, o jis nesistebėjo. Ar tai sapnas? Labiausiai panėšėjo į sapną, bet buvo tikrovė. Vėliau kiti stebėdamiesi man priminė šį nutikimą. Nieko nepratarė nei Bjernas Lundas, nei ji. Ji nusitaikydavo jam į akis, jis pasukdavo galvą, ji nepataikydavo. Tai truko netrumpą valandėlę. Jenė sėdėjo išsižiojusi ir spoksojo pakaitomis tai į tėvą, tai į juodąją ponią. Manau, visi ten buvusieji jautėmės nemaloniai. Pagaliau ragana liovėsi – nieko nepasitaikė panašesnio į raganą kaip ji – ir atsidususi susidėjo vaistus atgal. Bjernas Lundas jautėsi prastokai, jis nieko nesakė. Ragana vėl nužvelgė mus savo nežmogiškomis akimis, vieną po kito, tada pakilo ir išėjo. Bjernas Lundas šnairavo jai įkandin ir vėl pamažėle tapo savimi.

– Moteris iš mano praeities, – pratarė jis, ir daugiau niekuomet nieko nesužinojome.

Paskui teiravausi Jenės, bet ji, kaip ir mes, susidūrė su mistika ir neperprato, kodėl ta nepaaiškinama moteris apsilankė „Kampe“ pas tėvą, norėdama jam kažko įlašinti į akis.

Iš karto pokalbio nepavyko išjudinti, po moters iš praeities vėpsojome. Pasisukęs į Gunderį pasakiau kažką apie likimo deives.

Gunderis nubraukė rausvą kuokštą.

– Taigi taip, – tarė jis, – nornos ir visokios panašios ištisai yra moterys. Aš pats likimą pažinau kaip moterį, tokią, kuri mane išdavė, niekur manęs nelaukia, jau daugelį metų ji manęs ničniekur nelaukia.

Akimirką tylėdamas žvelgė į Trygvę.

– Pažiūrėk į mano brolį, – pasakė. – Sėdi čia ir jam gerai. Aš gulėdamas be miego jam pavydžiu. Jis dar ir ramumos, ir tamsos simbolis, dalelė Norvegijos, dalelė manęs. Jis – tai aš, po velnių! Jis toks pat Gunderis kaip ir aš pats. Tu, aišku, žinai, kad dvyniai iš vieno kiaušinėlio – tai du to paties asmens egzemplioriai.

Svajingai tęsė:

– Neretai ilgiuosi Pietų, šilto krašto, nesvarbu kurio, kur man niekas nerūpėtų ir kur aš niekam nerūpėčiau. Bet Suzana, Trygvė, aš – mes priklausom Šiaurei. Gerai, kad turiu Trygvę ir Suzaną. Greičiausiai Pietuose niekuomet nerašyčiau, nes ten nereikia grumtis su žiemos naktimis arba privengti šviesios šiaurietiškos vasaros nakties.

Jis vaikėziškai nusikvatojo:

– Kaip juokinga, žinai! Man regis, visos mano problemos išsispręstų Pietuose, bet ten neberašyčiau ir... na, jei tapčiau laimingas, mirčiau iš bado! Pinigų neverta aptarinėti su turtuoliu, jis tik ir galvoja, kad nori iš jo pasiskolinti... Beje, ar neturi atliekamų šimto kronų? Ačiū, puiku, bet mano ekonominė problema gana savotiška. Mano nuolatinis pinigų trūkumas kyla ne tiek iš

to, kad išleidžiu daugiau negu uždirbu – nors tą irgi darau, – kiek iš to, kad susilaikau ir pinigų neuždirbu. Prekiautojas tekstile sakytų taip: „Esu girdėjęs, bet vargu ar tai tiesa, kad yra vienas mano kolega, kuris pertekęs užsakymų ir galėtų užsidirbti pinigų kaip šieno. Sandėliuose turi prekių, yra už jas sumokėjęs, bet nenusiteikęs jų parduoti“. Supranti, mano niūrieji rašymai turi paklausą, esu išverstas į tuziną kalbų, bet paprasčiausiai neužrašau visko ir nepardavinėju. Ne, aišku, apie darbo kliuvinius girdėjęs nesi? Net kai viskas kuo puikiausiai rašant klostytųsi – ne. Bet dėkui Dievui už Suzaną.

Pažvelgė į ją, ir aš suvokiau, kaip stipriai ją myli.

– Staiga ji vėl kaip visados... – pasakė neužtikrintai. – Staiga ji vėl ima kalbėti teisingus dalykus, žodžius, nuo kurių kažin kas išsilaisvina. Tada surašau ir nunešu jai kaip drovus vaikas. Gal ir galėčiau gyventi, jei vieną dieną ji nebebūtų linkusi skaityti, ką rašau, – na, bet dievai žino.

Nežinojau, ką atliepti. Jam juk visai ir nerūpėjo atliepimas. Papsėjo pypkę suraukęs antakius ir kažką piešė ant staltiesės. Prisiminiau, kad jis palūkininko sūnus, ir vėl užmečiau akį į Trygvę.

– Kas buvo tavo motina? – paklausiau netikėtai.

– Mano motina? – jis irgi pažiūrėjo į Trygvę. – Mano motina? Ji buvo rusvaplaukė.

Jis piešė sau toliau.

– Beje, kodėl sugalvojai apie ją paklausti? Mano tėvas svarbesnis – buvo palūkininkas. Mano motina? Ji pasikorė. Mes, broliai, buvom šešiolikos, o paskui kitais metais Trygvė pasidarė toks, kokį matai. Ne, iš pradžių buvo neramus, o paskui ėmė smurtauti. Tik gydykloje tapo toks kaip dabar. Nė neabejok, Torsonai, Trygvės galvoje kruta mintis. Lėta ir rami mintis. Trygvė sužiūrėjo visas gijas, kurių turiu nepaleisti, Trygvė laikosi tykaus kelio per mišką – manai, jis kvailina *mane*? O ne, tėvą. Tris ar keturis sykius per tuos septyniolika metų, kai jis pas mane gyvena, – taip,

keturis sykius. Keturis sykius pričiupau jį nusikaltimo vietoje, netikėtai pažvelgdamas į akis. Trygvei manęs gaila, kad negaliu sekti paskui jį ten, kur jis yra, bet uždarame ir begarsiame savo pasaulyje jis irgi myli Suzaną.

Šįvakar visa tai peržvelgdamas darausi toks pat nerimastingas kaip tą tolimą ir karštą vasaros pavakarį Osle, kai klausiausi, ką pasakoja Gunderis. Ar supranti, mano byloje Gunderis yra pagrindinis liudytojas, byloje, kurią iškėliau sau ir savo likimui. Ne, veikiausiai to nenumanai, jaunasis Džonai Lundai Torsonai, bet jei tavo širdyje yra skambanti styga – vadinasi, kada nors suprasi! Pačioje paskutinėje instancijoje visi vyrai – tavo broliai, o visos moterys – tavo seserys ir visi jie liudytojai tavo byloje. Mes turėtume atleisti. Mums turėtų būti atleista. Tačiau gyvendami tik grumiamės. Tiek kartų prisižadame: dabar tai jau niekados taip nebedarysiu! Bet tai, ką pasižadi sau, yra tas pat kaip susitarimas tarp didžiųjų valstybių: sutartis kuriam laikui. Be to, mes tokie nepataisomai neigiami. Pasižadame, kad nebedarysime nieko blogo, bet retai arba niekuomet – kad darysime gera.

Gunderis padrikai kalbėjo:

– Mano senelis buvo samdinys, o vėliau – smulkus skolintojas. Jo vardas ir pavardė Gunderis Olavsenas. Tėvas vadinosi Ola Gundersenu, ir jis plėtojo tokį pat žanrą. Jo sūnaus vardas ir pavardė Gunderis Gundersenas, jis įkliuvo į nagus palūkininkams. Toks giminės romanas.

Prie stalo visi dabar šūkaliojo, kalbėdamiesi po du, Jenė ir Tora buvo itin įsitraukusios, girdėjau, kaip minėjo mano vardą, ir nujaučiau, kad Jenė sumaniusi kažin kokią velniavą. Ji svaidė kibirkščiuojančius žvilgsnius į Suzaną, pasinėrusią į pokalbį su Bjernu Lundu. Mūsų buvo dvylika ar trylika, žinojau, kad sąskaita jau viršijo du šimtus. Buvo nepaprastai karšta. Regis, nesu patyręs kaitresnių parų negu aną birželį Osle.

Šnekučiavomės su Gunderiu, lyg kitų nebūtų. Atradome sąlyčio

tašką, nes kartą buvau sumanęs tapti skolintoju. Beklaidžiojant po *The middle west** su gana padoria pinigų suma ir laužant galvą, koks įnašas duotų daug ir lengvai uždirbamų pinigų, mintys pakrypo prie skolinimo verslo. Dabar tą papasakojau Gunderiui.

Negaliu sakyti, kad būčiau turėjęs ypač daug pinigų. Nevisus šešis šimtus dolerių, bet su šešiais šimtais užantyje ir turint gerą sumanymą galima toli nueiti. Tik tiek, kad gero sumanymo neturėjau.

Mintis verstis skolinimu buvo tokia rimta, kad net truputį aiškinausi, nuo ko reiktų pradėti. Užeidavau pas palūkininkus, iš dalies – kad išgaučiau kokių nors gudrybių, o iš dalies – kad galbūt pasiskolinčiau pinigų veiklos pradžiai. Ryškiai prisimenu vieną iš tų šešių, pas kuriuos apsilankiau, vyrą nenusakomo amžiaus, nors vargu ar jaunesnį negu penkiasdešimt penkerių. Nesiskutęs, purvinais žilais ūsais sėdėjo šaltoje ir nemaloniai ankštoje kontoroje. Baldai buvo keli, ir tie lūženos, lyg po seniai vykusių mūšynių. Susidarė įspūdis, kad susidūriau ne su Šailoku, o tik su rūškanu valstiečiu, atvažiavusiu į miestą. Nepatiklus žvilgsnis taip ir nepakilo iki mano veido. Jutau stingdantį džiaugsmo trūkumą. Taip sėdėti niekados nenorėčiau.

– Šeši šimtai? – pakartojo jis vangiai. – O užstatas?

Leidau suprasti, kad turiu penkerių metų senumo gyvybės draudimą keturiems tūkstančiams dolerių.

Atrodė, kad žmogus tuoj pakels akis, bet ne. Numaniau, ką galvojo: su šiuo polisu galėjau skolintis banke arba pačioje draudimo bendrovėje ir nereikėjo jokių palūkininkų. Vadinasi, greičiausiai jis vogtas arba dievai žino kas.

Klausydamasis sąlygų, vos tvėriau nepasiūlęs vyriškiui nusimau-

* Vidurinieji Vakarai *(angl.)* – JAV šiaurės vidurinė ir šiaurės centrinė dalis.

dyti. Privalėjau pateikti tapatybės dokumentą, palikti įrašą, kad 750 dolerių grąžinsiu laiku, ir polisą kaip užstatą.

Paaiškinau, kad pageidauju skolintis vien už polisą, ne kaip kitaip, bet jis nenusileido, ir tada išėjau. Tikrai tikėjosi suklastoto įrašo, tokios pat tapatybės ir vogto poliso. Ne, tai ne man – nei vienas vaidmuo, nei kitas.

Gunderis tarė:

– Tai, kad aš įkliuvęs palūkininkams, melas. Nė vieno nepažįstu.

Mažumą buvo apsinešęs ir veržliai tęsė:

– Turiu norą jau daugelį metų, norą... noriu, kad mane kas lydėtų, pavyzdžiui, buvęs boksininkas, toks, kuris primestų man savo valią matydamas, jog taip geriausia, kuris pasirūpintų visais niurgzliais, tarp jų ir manim, ir kuris nesuktų sau galvos dėl mano įkyrių minčių, – toks, kuris mane gintų.

Jis pakėlė akis:

– Supranti, Trygvė, jis to juk nepajėgia.

Suzanai palietus delnu jo ranką, tarsi prabudo, ir jie vienas kitam nusišypsojo. Pajutau tarsi dūrį. Pirmą kartą sukirbėjo neaiški nuojauta. Jos žvilgsnis manimi klydinėjo abejingai, bent jau taip turėjo atrodyti jos užslėptas vargus nepasitikėjimas. Ar pažinojau kurią nors moterį geriau nei Suzaną? Paskui ji neilgai trukus artimai draugei pasipasakojo radusi nuostabiausią, supratingiausią žmogų pasaulyje – kadaise toks buvo ir Gunderis. Iš tiesų būtina pasakyti, kad jis mylėjo ją nepaprastai stipriai, o aš tiktai pakenčiau, kad per ją patekau į nepatogią padėtį. Šiuo atžvilgiu, manau, rašytojų oda storesnė.

– Jūs, menininkai, neturite jokio atsakomybės jausmo, – kudakavo chemikė. – O mes, visi kiti, be paliovos vaikščiodami galvojame.

Bjernas Lundas uždainavo:

Kur Volerenga motina gyvena,
Tėvas iš Maroko.

Stebėjau Trygvę. Nėra abejonės, kad buku veidu nuslydo šypsena. Pasisukęs žvilgtelėjau į Gunderį. Sėdėjo pakumpęs, beveik kaip brolis, ir atkakliai į jį stebeilijo. Akyse žibėjo kažkas panašaus į neapykantą.

Bjernas Lundas buvo net pajuodęs nuo gėrimo, iš gerklės skliido šaižus garsas, tarsi ten būtų įstrigusi mažutė arfa.

Keliese kalbėjosi, kad reikėtų sunorveginti Henriką Vergelandą*.

– Ar tu jau perėjai? – paklausė vienas.

Taip, kitas buvo perėjęs.

„Pereiti" tuo metu jau nebereiškė pereiti į Oksfordo judėjimą**, o apie perėjimą į NS*** dar niekas ir nešnekėjo. 1939-aisiais pereiti buvo galima prie naujų rašybos taisyklių****.

Išgirdau Gunderio balsą:

– Menininkų eksploatacijos sąnaudos esti per didelės.

Suzana ir Bjernas Lundas vėl suėjo į klinčą, mačiau įkaitusį, girtai susijaudinusį jos veidą ir supratau, kad Bjernas Lundas ją galėjo imtis. Nors sėdėjo atokiau, rodėsi, kad užuodžiu jos kvapą. Jenė iš įtūžio buvo netekusi amo.

Daugelis kino pasaulio žmonių nesuvokiamai mažai žino apie filmų esmę ir galimybes. Jie mums parodo girtą žmogų, bet niekada nerodo girto žmogaus akimis regimo apsvaigimo. Kodėl filmuose nematome įsimylėjimo, erotinio apsėdimo, kokį jį stebi apsėstasis?

* Wergeland, Henrik Arnold (1808–1845) – norvegų vienas žymiausių poetų, savo kūryboje ėmęs norveginti danų kalbą, naudodamas norvegiškus žodžius iš tarmių ir senųjų rankraščių.

** Krikščioniškų ištakų tarptautinis judėjimas, įkurtas 3-iajame dešimtmetyje ir Norvegiją pasiekęs 4-ojo dešimtmečio viduryje. Skelbė, kad pasauliui reikia ne karinio, o moralinio persiginklavimo.

*** Nasjonal Samling *(norv.)* – Nacionalinis susibūrimas. Politinė partija, įkurta Norvegijoje 1933 m. Vidkuno Quislingo ir orientuota į fašizmą bei nacizmą.

**** 1938 m. paskelbta kalbos reforma, kuria buvo siekta suartinti norvegų knyginę ir liaudinę kalbas. Sukėlė ir vienos, ir kitos kalbos šalininkų nepasitenkinimą.

Išgirdau vyro balsą:

– Jei neturėčiau žmonos, kitų moterų tikrai nekamuočiau.

Galėčiau prisiekti, kad Trygvė nusišypsojo.

– Žinoma, bus karas, – pasakė Gunderis. – Ištiks mus jau po kelių mėnesių ir tęsis trisdešimtį metų. Per tą laiką, tarsi tai būtų normali padėtis, užaugs mūsų vaikai.

Niekas neįstengė ilgiau palaikyti pokalbio. Visų mintys paskliido ir šokinėjo lyg keturiolikmečių mergaičių. Sėdėdamas svarsčiau, ar tokie žmonės kaip Gunderis ir Suzana nėra daug laimingesni už daugumą sutuoktinių. Prisiminiau santuokas iš ankstesnių laikų Gjerstade, prisiminiau tai, ką regėjau vėliau, – pilkas santuokas, gaižią bendrystę prie stalo ir lovoje. Kai jos išgyvendavo aukščiausius pakilimus, kaip krikštynos, konfirmacija ir jungtuvės, belikdavo tikėtis laidotuvių. Gunderis ir Suzana kas dieną patirdavo ką nors kartu – tai, kas gera, ir tai, kas bloga, bet kažkas nuolatos vyko, taip pat mylint ir nekenčiant.

Kas ji tokia ir kas toks aš, kad užgesinome jam žiburėlį ir išvogėme jo vaiką? Jei šneka būtų ėjusi vien apie tai, kaip jį palikti, viskas būtų susitvarkę, bet jai reikėjo tamsiausio keršto. Jis išgyveno pačią sunkiausią pavydo apraišką, tarsi širdies kraujavimą, o ji nesuvaldomai šėlo, kol jis pašoko apsiputojusiom lūpom. Tuomet pridarė beprotysčių, ir štai vadinasi, kad per amžius buvo beprotis.

Niekas tąsyk nepaklausė: o kas privedė Gunderį Gundersenąprie to, kur jis atsidūrė?

Bjernas Lundas šnekėjosi su Suzana apie teisumą ir neteisumą:

– Aš pasižymiu visus atvejus, kai šimtu procentų esu teisus. Renku šiuos retus aukso atspalvio atvejus. Tada vaikštau pakelta galva, žinodamas, kad priešininkas yra sukčius. Nebūtinai turiu kažko prieš jį imtis. Nesiginu. Neatsiprašinėju. Tiesiog užriečiu nosį. Visai kitaip, kai būnu neteisus, visiškai ar iš dalies, arba kai nė viena iš pusių nėra teisi. Tuomet pranešu apie tokį vyrutį policijai.

Jis išsitraukė cigarų, vieną davė ir Trygvei. Gunderis ūmai ne-

žymiai krustelėjo, bet nesikišo. Trygvė sėdėdamas maigė cigarą, kol šis sutrupėjo. Pabiro ant grindų, o jis nepastebėdamas sėdėjo kaip ir pirmiau. Gal per daug išgėriau, bet ar nenubudo beždžioniškos rankos, kai laužė cigarą ir paleido, kad nukristų?

Nei Bjernas Lundas, nei aš, kiek suprantu, iki galo nesusigaudėme, kas iš tikrųjų atsitiko, kai išėjome iš „Kampo“. Blankioje nakties šviesoje vis dar knibždėte knibždėjo žmonių. Gunderis su Suzana ir Trygve pradingo mašinoje – Suzana norėjo pasikviesti vakaro pabaigtuvių, bet Jenė taip sureagavo, kad ši neteko amo. Jiems lipant į mašiną vos išspaudė: viso. Bjernas Lundas su Tora ėmė kvailioti už ten buvusių laurų, bet Jenė juos prigriebė. Balsu, turėjusiu skambėti draugiškai ir įprastai, nors drebėjo iš susijaudinimo, patarė:

– Džonai, tu palydėsi Torą namo.

Pati išsyk šoko į mašiną pas tėvą ir užtrenkė dureles.

Žingsniavome Vergelando kelio link. Švito, ant stogų rytmetines pratybas burkavo balandžiai. Per daug nieko nekalbėjome. Prie durų nuskambėjo jos žodžiai, kad spintelėje, aišku, rastų gurkšnį vyno, ir užsukau pas ją. Kurį laiką sėdėdami šnekučiavomės. Žodis po žodžio, ir pasilikau.

Nusirengiau ir priėjęs prie lango už neaukštų pastatų žvelgiau ten, kur driekėsi laukai ir miškas. Po karštos dienos kojos degė. Kambaryje spengė tyluma. Buvo be galo rami ir šviesi naktis. Burkavo balandžiai.

Nuo nuovargio ir apgirtimo tapau svajingas, nejudėdamas stovėjau prie atviro lango. Kieme asfaltuota aikštele palei sieną skuodė žiurkė.

Tora šiureno lovą. Priėjusi atsistojo šalia. Visai prie pat lango, net nepažvelgęs į ją, mačiau profilį. Pagalvojus apie jos baltą pižamą darėsi vėsiau. Moteris, kuri graži ir, kaip jie sakė, savita bei

sumani savam darbe. Nepamenu jos, nepamenu jos darbo, vien tik kažką neaiškiai apie aštrius dantis ir kad ji buvo plona per liemenį. Ne nuo visų nudegi, dėkui Dievui.

Toli akiratyje dunksojo tarsi dūmų stulpas, jis sparčiai augo už namų iki dangaus ir sukerojo viršūnėje kaip milžiniškas medis, uosis Ygdrasilas*.

– Tai turbūt debesis? – prislopintu balsu paklausė Tora.

Taip, pagaliau supratom, kad ten debesis.

Mari, Mari, tą šviesią naktį atminiau tave, buvai tame keistame gyvame debesyje. Atminiau tave tąją naktį, menu ir dabar. Ar tu mirusi, Mari? Ieškojau tavęs. Tave atminiau tą naktį Osle, nes įžvelgiau konfliktą ir norėjau ramybės. Mieloji Mari! Kodėl atsiranda stiprus pajautimas, kad ilgai netruks, su manim baigta, esu bejėgis, kai pagalvoju, jog tu pradingai, tokia amžina menka baimė, neturinti jokio veido? Tavo pėda buvo gražiausia, kokią tik esu regėjęs, tartum tu neavėjai batų. Daugiau niekados nebučiavau jokios moters pėdų. Mūsų namas turėjo stovėti Barbadose tarp palmių, šiugždančių nuo pasato. Kas tas didelis ir baltas namas mėnesienoje? Kodėl tu balta ir išblyškusi?

Stovėjau šalia Toros nejudėdamas ir ūkanotai mąsčiau apie amžinybę. Įdomu, kodėl taip yra, kad didingus dalykus ypač dažnai išgyvename su žmogumi, kurio beveik nepažįstame? Gal tada esame laisvi ir be atsakomybės. Tora, ji kol kas neišskleidė tinklų. Dar savaitė, ir imtų mąstyti apie santuoką. Jautiesi jaunas ir laimingas, kol nepraėjusi ta savaitė.

Tai buvo bausmė Jenei. „Mano geriausia draugė, Tora Danvik“. Viliuosi, tu miegi, Jene, nevaikštai apačioje tuščiomis gatvėmis, klausydamasi besidaužančios širdies.

* Milžiniškas uosis, apjungiantis žemę, dangų ir pragarą (devynis pasaulius) skandinavų mitologijoje.

Nuėjęs atsiguliau. Sienos spinduliavo šilumą.

Tora nuoga ir šlapia stovėjo ant grindų. Nuo karščio ant jos kojų raudonavo dėmės. Trynėsi rankšluosčiu nugarą:

– Džonai, norėčiau, kad čia būtų dvi lovos. Čia dušas numeris du, kuo mieliausiai stovėčiau po juo visą naktį.

Gulėjome ant paklodės per kiek įmanoma didesnį atstumą ir nuo karščio žiopčiojome. Nepajėgiau laikytis tradicijų.

Oslas įsikūręs įduboje. Manau, kad Konge karštis nėra baisesnis.

Kai nubudau, miestas tebebuvo ramus. Girdėjau paukščių čirškesį. Tylumoje tiksėjo žadintuvas. Buvo atvėsę. Pasukęs galvą pažvelgiau į plačiai atmerktas Toros akis. Jos buvo gilesnės ir pagalvojau: nakties nuramintos akys. Jos krūtinė kilojosi lygiai.

– Tu miegojai giliai ir ilgai, o aš gulėdama jaučiausi laiminga.

Pamąsčiau, bet nepasakiau, kad tuomet juk tikrai viskas gerai. Pažvelgiau žemyn į savo tvirtą kūną ir pagalvojau apie sąskaitą banke. Ji pritraukė procentų. Niekados anksčiau nepamaniau, kad pinigus uždirbu net miegodamas.

Išėjęs į rytmetinio ramumo gatvę prisidegiau cigaretę. Dulkės kol kas ilsėjosi ir oras buvo skaidrus. Nutekamuoju grioveliu žingsniavo balandis, pro vartus skubinosi ežiukas. Toliau prie laiptelių stovintis jaunuolis rišosi batus.

Pamenu mažmožius iš tos, kaip manau, paskutinės vasaros.

Universiteto gatvėje sutikau Jenę. Jaučiausi tuščias ir šaltas. Sustingusia veido išraiška iš nuovargio ji vos laikėsi ant kojų. Sustojo per kelis žingsnius nuo manęs ir pratrūko raudoti. Nežinojau, ką pasakyti. Pats budėjau ugniagesiu už du. Tačiau nuslopinau nerimą ir netikėtą sielvartą. Stovėjau prieš ją su cigarete burnoje: „Ką tik, Jene, eidamas galvojau, kad jau atsigulei“.

Ji apsivijo rankomis man kaklą visai nebetvardydama verksmo. Stovėjau nuleidęs rankas ir nusukęs į šalį veidą, kad nenudeginčiau jos cigarete. Mąsčiau, kad man daugiau nei penkiasde-

šimt. Kadaise buvau jaunas ir man ant kaklo nepuolė nė viena moteris. Dabar retkarčiais taip nutikdavo, bet jauteisi savotiškai apgailėtinas ir širdis tą priėmė monotoniškai ramiai. Negali sakyti, kad nelaimingas, ne, bet anaiptol ir ne laimingas. Kuo draugiškesniu balsu tariau:

– Ar būtina mane pargriauti?

Tolėliau Kristiano Augusto gatvėje išniro šurmuliuojantis būrys. Jenė mane paleidusi sužiuro. Vienas vyras šūktelėjo iš Rozenkranco gatvės lėtai išsukantį taksi. Tai buvo Bjernas Lundas. Gatvė skardėjo nuo balsų, kol žvalios damos ir ponai susikimšo į mašiną.

Tylėdami žvelgėme, kaip ji pranyko į Stortorgės pusę. Jaučiau kažką panašaus į gėdą. Gal reiktų mirtinai nusigerti, ir kuo skubiau.

Netrukus tau papasakosiu, kaip prieš man išvažiuojant gyvybingasis Bjernas Lundas pasigailėtinai ritosi žemyn. Jis jau buvo žlugęs vokiečiams užėjus, tik pasinaudojo dar vienu šansu. Tavo motina nustojo su juo sveikintis, o jis jau buvo per daug nusivažiavęs, kad prisišliejimas prie kvislingų jį išgelbėtų ekonomiškai – susiraizgė apgaulė ir išeikvojimas. Jis suvedė galus garbingu būdu, nusižudydamas, tai juk geriausia, ką gali tokiomis aplinkybėmis padaryti. Niekuomet nesupratau, kodėl žmonės šneka apie bailumą, bėgimą nuo atsakomybės ir visa kita. Savižudis prisiima padarinius, sumoka kainą. Jei tie, kurie šneka apie bėgimą nuo atsakomybės, turėtų mažumą fantazijos ir pasitelkę ją pasektų Bjerną Lundą iki mirties slenksčio – manau, paspringtų atsiraugėję morališkai. Liūdna, kad tavo senelis iš motinos pusės prieš mirdamas suteršė savo vardą, bet niekados nesileisk tiek suklaidinamas, kad pašieptum tą, kuris apgalvotai žengė paskutinius žingsnius į tamsą. Japonijoje savižudybe gali išgelbėti savo garbę.

Jenė nulydėjo mane į viešbutį ir ten kelias valandas kalbėjomės. Išbariau už jos pašėlusią užgaidą dėl Toros – tam kaip ir turėjau priežasčių, nors ir pats ne visai tinkamai elgiausi Jenės atžvilgiu. Pasakiau, jog nieko nenutiko, o tai ir buvo tiesa, ir, kad ir kaip juokinga, tas ją paguodė. Jei pradžioje pasielgi taip kaip aš, tikriausiai visai nesvarbu, daug ar mažai to buvo, – ir čia prisimenu Suzaną, kuri Gunderiui į akis kategoriškai viską neigė, kai jis mus užklupo, ji, visados tvirtinusi, kad bučiuotis ir glamonėtis yra ne taip švanku kaip visiškai atsiduoti prigimčiai. Girdžiu ją spiegiančiu falcetu įtikinėjant dėl savo nekaltumo, tuo tarpu aš traukiu nuo savęs vyro marškinius. „Mes tik palindome po dušu, nes buvo labai karšta“, – bėrė Suzana. Lova ir jos apranga – o. Iki šiol girdžiu Gunderį kimiai klausiant apie Gulaną – ar ji išsiųsta į kitą maudymosi įstaigą? Ir Trygvė, mūsų vienišos šventės liudytojas. Ir vokiečiai, kurie žemai gatvėje traukė: *Wir fahren gegen Engelland.*

Gal būčiau laikęsis tvirtai, bet prisiklausiau tiek netiesos apie Gunderį. Galiausiai juk turėjau pagalvoti: kitą kartą būsiu aš.

Jenė dar tebemiegojo, kai paskambino Bjernas Lundas. Jam iškilo menkas, nė kiek neatidėliotinas sunkumas dėl muito mokesčių, tik du tūkstančiai, atgaučiau juos po kelių dienų. Pasakiau, kad, deja, laisvai nekalbu, todėl žinią jam perduosiu į kontorą. Taip ir padariau keliomis eilutėmis, kad, deja, šiuo metu negaliu jam pagelbėti. Nežinau, ar Jenė suprato, kas skambino.

Šis skyrius parašytas vėlai, bet, kaip ir sakiau, atskiras dalis sudėliosiu ten, kur man atrodys, kad jos geriausiai tinka.

Dabar 1943-ieji.

Liepą ir dalį rugpjūčio 1939-aisiais su tavo motina keliavome po Norvegiją. Plaukėme laivu iki Kristiansando, paskui mašina kilom iki Setesdalo, traukiniu iki Bergeno ir trumpiausiais jūrų keliais į viršų iki Bodio. Grįždami atgal savaitę pabuvome Stokholme.

Per tą nuostabią kelionę nepatyrėme, kas turėtų didesnės svarbos tam, ką bandau pasakyti, be to, ir nenoriu rašyti apie tai, ką kiekvienas galės išvysti išvijus vokiečius arba ką galima pasiskaityti kelionių vadovuose.

Tas savaites mes buvome laimingi, tavo motina ir aš, bet jau tada žinojau, kad ne man įstabiai juduliavo kažkas daug giliau nei paviršius.

Sėdėdamas mintiju apie savo istoriją – kuo buvau, kuo tapau, ir apie metus čia, Amerikoje. Gana prasminga visa tai įterpti dabar, kol neperskaitei apie mano viešnagę Hadelande visą 1939-ųjų rudenį.

Prieš tai kelias savaites 1939-ųjų rugpjūtį, kaip bus užsiminta kelis kartus vėliau, praleidau Askerlandėje ir daug pasakojau Suzanai apie savo gyvenimą, ką maniau ir prisiminiau.

Būdamas Norvegijoje nepaprastai mažai rašiau apie išgyvenimus, patirtus kartu su ja. Matyt, rašant dienoraštį visuomet būna taip, kad tas, kas paliečia stipriausiai, į jį nepatenka. Negali rašyti virpančia ranka.

Apie Suzaną, kuri tapo mano didžiuoju patyrimu po mergiotės Agnesės iš ankstyvosios jaunystės, surašyti teko vėliau, ir net tuomet mintyse neturėjau ramybės. Dėl to tiek daug apie ją prasiveržia man iš tikrųjų iki jos šiuose popieriuose dar neprisikasus. Kol viskas vyko, buvo neįmanoma.

Kodėl jos nepasiėmiau su savimi? Jei neišsivežiau tavo motinos, tau, žinoma, iškyla kartus klausimas: kodėl jis nepasiėmė Suzanos?

Vengiau jį užduoti net pats sau, bet dabar tau pajėgiu atsakyti: esu vienas tų, kurie niekados savęs neatiduoda. Suzana irgi buvo tokia, bet šiuo atveju tai ne taip svarbu. Ji būtų paskui mane sekusi, nors savęs neatidavusi visiškai.

Baiminausi. Aš skurdžius vaikis, kuris prasimušė, ir mane visuomet baugino, jog reikės su kuo nors dalytis galia, nes dalybos gali reikšti, kad jos netekau. Buvau tironas, nieko neturėjau prie šono ir nieko nenorėjau turėti.

Aš, silpnas žmogus, nuo visų slėpęs savo silpnumą, galiausiai jį atskleidžiu sūnui – išdrįstu taip pasielgti dabar, kai durys į laimę užvertos, o mažyliui tik treji.

Esu silpnas ir nesuprantu, kaip kas nors gali įgauti galios ne per pinigus. Kitas žmogus man niekados nepakluso, jei jam nesumokėjau. Kartu su pinigais susimeistravau dažnai nesukalbamą ir neprieinamą būdą, bet mano vaikiškumas buvo gilus ir nepataisomas.

Būtų lengviausia tau pasakyti, kad nė karto nevedžiau, nes norėjau išsaugoti visišką laisvę. Taip tą apibūdintų paprastas vyriškos lyties asmuo. Netgi iš tokio teiginio spinduliuoja silpnumas ir baimė.

Pasakyčiau tau, kad ši paniška baimė prarasti laisvę, sukurianti tokius senbernius kaip aš, yra tam tikra impotencija. Bendrauja-

me su moterimis, bet esame niekšai jų atžvilgiu lemiamuose reikaluose, niekuomet neprisileidžiame jų prie savęs. Mums primeta, kad esame malonūs, ir merginos mano radusios idealų vyrą – jos tokio neras. Jei toks vyras veda, būna didesnis tironas nei kiti, nors galbūt ir lieka draugiško būdo. Visas gyvenimas, kuris tenka moteriai, kiekvienas žodis, kiekviena glamonė su atsargiu rūpestingumu skiriama porcijomis. Tokiuose dalykuose esame tokie kupini svyravimų, kad niekados neužbėgame už akių, niekados nereiškiame nuomonės, kol pamatom, ką galima patausoti, o kas užtarnauta.

Turime įgimtą slopinimo metodą, kuris moteris padaro nelaimingas. Taip, juk dabar sakoma, kad tokiais negimstama. Osle daug erzelynės apie tą reikalą prisiklausiau „Kampe". Ar tai įgimta, ar ne, ne taip svarbu tam, kuris savęs kitokio nepamena, o kitą kartą švenčiant apvalią sukaktį jam sueis šešiasdešimt.

Aš toks buvau ir esu. Dabar tą išsakiau. Todėl geriausia, bet taip pat ir blogiausia, kaip galėjau su Suzana pasielgti, – tai iškeliauti savais keliais, vienas, ir ją palikti vieną. Ji būtų penkerius ar dešimtį metų iki kraujo daužiusi rankas į stiklinę sieną ir niekuomet nepakliuvusi į vidų.

Tai nereiškia, kad tokios rūšies žmonės kaip aš negali mylėti, bet mes tai darysim vienvaldiškai, mylėsim tą, kuris paklusnus.

Gunderiui kaip tik atvirkščiai, jis norėjo viską atiduoti ir priimti, bet susidūrus su Suzana galų gale nebuvo jokio skirtumo, ar vyras toks, ar anoks. Ji niekados nedrįso patikėti, kad kas nors daroma dėl jos, be to, jai juk visą laiką reikėjo lėkti paskui kokį nors naują. Jei vyras buvo ko nors vertas, ji persekiodavo jį, nes jis toks, o jei nieko ypatingo, tada jį niekino.

Gunderis norėjo pasaulį dalytis su kuo nors. Aš pasaulio norėjau pačiam sau. Jis galėjo skraidžioti jos ekstazėje. Aš tą stebėjau tylomis ir, be abejonės, su manimi būtų dar karčiau pajutusi, kad išlipus iš lovos jai tinka vien skusti bulves. Gunderis ją priėmė

tokią, kokia buvo, tą galėjau ir aš, bet pagal žinomą ir varginantį psichologijos dėsnį anksčiau ar vėliau ji paskleisdavo artimiesiems nuodus, nes neįstengė pakęsti pati savęs.

Dabar žinau, kad važiavau į Hadelandą norėdamas užgniaužti mintis apie Suzaną. Ten viešėdamas ilgą laiką aš, kvailys, maniau, kad apie ją daugiau nebegalvoju!

Šitai galėjau aprašyti šįvakar, nes praėjusią naktį aplankė keistas sapnas.

Prie mano lovos stovėjo Dievas ir aš pasakiau:

– Eik šalin, aš tavimi netikiu.

Tada Dievas mąsliai į mane pažvelgė ir atsakė:

– Išties tu nuolatos klysti, nes tai juk aš netikiu tavim.

Sapnas visai nebuvo linksmas.

Norėčiau čia aprašyti du dalykus apie save: šiek tiek savos gyvenimo istorijos ir tas dvi savaites su Suzana, Gulana ir Trygve.

Suzaną sutikau, grįžęs į Oslą po ilgosios kelionės su tavo motina. Išrodytų vien žodžių konstrukcija, jei mėginčiau perpasakoti, ką jai sakiau. Geriau dabar apsakinėsiu taip, kaip išeis, tačiau vis vien regėdamas Suzanos veidą priešais.

Ar tu, mano sūnau, mylėjai? Parašiau „Suzanos veidą priešais" ir tada ilgai brūžavau grindimis. Kad tau niekados nereiktų patirti pasenusio vyro vienatvės!

Pradžiai keletas duomenų: gimiau 1888-ųjų balandžio 17-ąją Gjerstade, kelios mylios nuo Oslo, susipažinau su Agnese 1906-ųjų rugsėjį, į Niujorką išvykau 1909-ųjų rugsėjį, būdamas dvidešimt vienerių. Dabar 1943-ieji ir man suėjo penkiasdešimt penkeri (kaip veja laikas!). Mano tikrasis vardas Johanesas Torsenas, o 1917-aisiais tapau Amerikos piliečiu ir pasivadinau Džonu Torsonu.

Vėlesniais metais retkarčiais apmąstydavau galimybę, kaip toliau gyventi po viso šito, – daugiausia turbūt, ar senas nusidėjėlis nerastų atspirties religijoje. Kai kas sugeba, net netikėdamas

pačiais esminiais krikščionybės pagrindais. Tai buvo savotiška akrobatikos meistrystė, kuri ne mano jėgoms.

Kažkas many nuolat priešinosi tam, kad nutraukčiau ryšius su vaikystės bažnyčia. Nė sykio čia nedalyvavau norvegiškos bažnyčios mišiose – jokiose kitose irgi, bet pastorius kasmet pasisvečiuoja prieš Kalėdas, išgeria taurę gero vyno ir pasiima čekį. Jis nemėgina manęs atversti. Aišku, žinau, kad pinigai gerai pasitarnauja, apsimoka, kad niekas neliptų ant sprando, bet ne vien dėl to. Man patinka pastorius, o bažnyčia, kai paprasčiausiai neturi namų, yra patvarus židinys. Mokėčiau net neturėdamas iš to jokios tiesioginės naudos. Kaip ten iš tikrųjų? Visą gyvenimą nuo religijos laikiausi atokiai, bet žinau, kad niekados jos visai neišsižadėjau. Nė karto nesu išdrįsęs pasakyti, kad kitas būtent šioje srityje yra kvailas, nes jis krikščionis. Pasižiūrėk į save ir neturėk pernelyg tvirtos nuomonės apie kitus.

Tenkinuosi tuo protu, kurį turiu. Jis gali suklaidinti ir, be abejonės, taip ir yra – bet turiu tik jį. Nutinka, kad laivo kompasą sutrikdo kažkokios jėgos. Dėl to kompasas nepašalinamas, bet ieškoma, kaip tinkamai ištaisyti klaidą. Gunderiui Gundersenui pasimaišė, kai su juo žiauriai pasielgėme, ir jis prarado dukrą, bet tai nieko nepasako apie protą. Įbedęs paukščiui į smegenis adatą matysi, kaip jis suglumęs lapsi sparnais. Jam negali paaiškinti, kad ištrauksi adatą, kai jis elgsis protingai, – būtent taip darė Suzana.

Mano protas vertė mane tapti santūrų dėl visko, kas vadinasi religija, bet nesuprantu kartėlio, kurio dažnai pajunti turint nereliginguosius. Jie patys yra įsipainioję. Manau, kad mes, santūrieji, daug pavojingesni krikščionybei negu tie, kurie provokuoja naujus susidūrimus. Prisimenu ginčus dėl moterų pastorių. Nereligingieji, aršiai puldami, proto ir padorumo – ir dar dievai žino ko – vardan įsivėlė į ginčus, kurie jų nelietė. Moterų pastorių reikėjo *jiems*.

Kodėl jie turi versti bažnyčią elgtis protingai?

Dažnai ir krikščionybės šalininkams, ir priešininkams būdinga, kad jie kaupia niekur nepritaikomas tiesas.

Turėjau išsiversti be religijos ir niekaip su ja nesu susijęs. Sykį sėdėdamas su Suzana kalbėjau jai apie tai. Ji bandė rodytis susidomėjusi. Aš juk toks gabus ir pats nuostabiausias žmogus, kokį ji tik pažinojo. Aišku, niekados iki galo nesupranti, kad kitiems gali būti visiškai neįdomu, ką sakai.

Regiu Gunderį ir Suzaną, kokius sutikau kartą „Studenterlundene", kol ji dar nebuvo manęs nusavinusi. Vidury jie vedėsi už rankų Gulaną, o už jų lyg geraširdis meškinas krypavo Trygvė.

Prieš vėl išvykdamas į Ameriką žinojau, kad viskas buvo dviguba išdavystė. Kuo daugiau ji niršo ant Gunderio, tuo labiau nyko mano abejonės. Girdėjau, ji verkdavo per miegus. Mačiau, kaip sėdėdama galėjo įsmeigti žvilgsnį kažkur už Gulanos. Vargšelė Suzana, ji žvelgė į duris, kurios neatitaisomai užtrenktos. Girdėjau, kaip per miegus kartojo: „Aš *esu* laiminga, aš *esu* laiminga, aš *esu* laiminga".

Tuomet supratau, kur veda metodas*, Kuė, ir atsiminiau, kaip sykį Gunderis pasakė:

– Ar žinai apie tokias moteris, kurios pražudo vyrą, o paskui laksto ieškodamos kito, kurį galėtų guosti?

Kai grįžome į Oslą ir Gunderis nujautė, kad ji važiavo su kitu vyru, man tarė:

– Su ja išgyvenau dvylika metų. Niekas nesuprato kodėl, ir aš to nesuprantu arba negaliu žodžiais paaiškinti.

Niekas nesuprato, bet tai žadino smalsumą. Iki šiol visi priėmė kaip pasekmę, kad ją galiu turėtis.

Ji myli mane, o aš ją, bet giliai širdyje ji manęs nuoširdžiai

* T. y. frazės „kas dieną, visais atžvilgiais man vis geriau" kartojimas. Prancūzų psichologas Émile'is Coué (1857–1926) sukūrė psichoterapijos metodą, pagrįstą savitaiga ir savihipnoze.

nekenčia, nes neturiu varžovų, yra tik smalsios beždžionės. Ji linkusi mus sužlugdyti, kad galėtų triumfuoti, ir galbūt vieną dieną ras tokį pat atžagarų, kaip ir ji.

Tokiais žodžiais taikliai kliudė pats Gunderis. Jis niekuomet į tai nekreipė dėmesio. Užtat jo neveikė ir grasinimai bei mėginimai imtis prievartos. Gerumu iš jo buvo galima gauti viską. Tam, kuris mėgino prievarta, jis kibo į gerklę kaip pasiutęs šuo.

Susitikau su Suzana tą pačią dieną, kai grįžau iš Stokholmo. Buvo tamsus rugpjūčio vakaras, mes patraukėme į Pilies parką. Niekados anksčiau į kitų santykius nebuvau įsivėlęs. Man jau per penkiasdešimt, taip dar nebuvo nutikę, ir nenorėjau, pasakiau ne. Ji nenusileido ir tvirtino, kad tarp jų su Gunderiu viskas baigta. Nemanau, kad ketino meluoti.

Gunderis pabuvo kelias dienas ir išvyko į Daniją. Kitą dieną su Suzana išvažiavom į Askerį, kartu pasiėmėme Trygvę ir Gulaną. Tąsyk nenorėjau mąstyti, kaip su Gunderiu baigta, jei ji vežasi Trygvę.

Ak, viskas taip lengvai einasi, – rodosi, – viskas tik nuotykis, vasara, Gunderis per daug nesuka galvos, ką ji veikia, jį taip lengva nuraminti, be to, tarp jų turėjo būti baigta, mes juk iš tiesų nieko blogo nepadarėm ir...

Nesuvokiu savo lengvapėdiškumo ir vėliau save keikiau. Sukėliau pasipiktinimą ir pajuokas visų, su kuriais buvau suėjęs į pažintį, – pasirodė, kad tai man skaudu. Ilgą laiką nepajėgiau jai sukliudyti, aš puoliau į kažką, ko nesupratau. Vieną dieną išgirdau garsiai ir raiškiai tariant:

– Matai ten tą? Tai jis dabar nuostabiausias žmogus pasaulyje. Pernai buvo daktaras Hartvigas.

Geriau pasidarė tada, kai ji suprato, kad turiu savo nuomonę, ir kad ne viskam, ką ji sako, pritariu. Tada pasireiškė isterijos stingulys ir kurį laiką jutau tarsi palengvėjimą. Žinoma, tik kurį laiką.

Kas apskritai buvo su Suzana?

Manau, tą suprasi. Vėl susidūriau su Agnese, ir laimė, ir nelaimei, galima sakyti, kad Suzana buvo tik penkiolikos, tokia pat laimingai nerūpestinga ir tokia pat pagiežinga tiems, kuriais nebeketino naudotis. Matai, iš pradžių ją žavėjausi, nes pati norėjo prisiimti pasekmes ir pasirūpinti Gulana.

Viešpatie, aš turėjau pasirūpinti Gulana, o buvo siekiama ne atsakomybę prisiimti, bet suvaryti peilį Gunderiui. Norėčiau išvysti tą žmogų, kuris nors trumpam nepatikėtų Suzana.

Vakarais, kai Gulana ir Trygvė nueidavo miegoti, daug gerdavom. Šviesdavo tik stearino žvakės, ir ją prisimenu mažame šviesos apskritime už butelio, moterį, kuri mano senyvose dienose tapo likimu. Apgirtusi pasidarydavo graži, truputį liguistas veidas tapdavo šiltas ir gyvas. Ji buvo didis žmogus, galėjo suteikti viską, kaip nė viena kita moteris, bet viską norėjo suteikti tik vienam. Kitiems nelikdavo nė trupinėlio draugiškumo. Ji buvo keista. Kai greta atsirasdavo kas nors trečias, tapdavo sutrikusi ir išsigandusi. Neilgai trukus nuljsdavo į virtuvę arba nervingai sugalvodavo kokią dingstį, dėl ko jai reikia išeiti. Kokia buvo pasitikinti ir laiminga akis į akį, tokia pat beviltiška, kai pagausėdavom iki trijų ar keturių. Buvau patenkintas, kad gyvenu čia gana uždarai, nes jai sugalvojus atvykti į Ameriką man būtų itin sudėtinga, jei turėčiau draugų.

Nė vienam žmogui nesu jautęs tokio pasitikėjimo kalbėdamasis. Su Suzana aš atsileidau, to man reikėjo, bet niekuomet nebuvau to patyręs. Išpasakojau jai daugiau nei kam kitam. Vėliau ėmiau dvejoti, nes tas pat vyko tarp jos ir Gunderio, o jį išdavė labiau nei bet kurį kitą. Pamažu man praskaidrėjo, kad manęs gali laukti toks pat likimas. Nors linksma buvo klausytis, kol buvo kalbama ne apie tave patį. Ji gebėjo apibūdinti visus, kuriuos pažinojom, teisingai, bet tiesos apraiška buvo kupina šmeižto ir pagiežos.

Supratau, kad Suzana niekados negalėjo turėti draugų, bet niekas ir nenorėjo artimesnių santykių. Užtat bendraujant dviese

nežinau, kas jai prilygtų. Kartu su ja grįžau į jaunystę. Man ji dovanojo laimingiausias valandas gyvenime. Rizikuodamas įžeisti visą tautą, drįstu sakyti, kad savo kraštutinumais ji buvo pernelyg atsiskleidęs *norvegiškumas*. Jokių tarpinių kelių.

Per ją atradau brangiai kainavusią ramybę. Buvo dienų, kai beveik pradingdavo klaikuma, susijusi su Mari Bruk. Pamiršau viską. Tik Trygvė, tas išblėsęs Gunderis Gundersenas, ir mažoji dukrelė nuolatos blokšdavo mane į tikrovę. Tekdavo nuleisti akis, kai Gulana į mane pažvelgdavo.

Vėl paminėjau Mari Bruk, bus apie ją ir daugiau. Kiek numanau, galvoji: jis sako, kad mylėjo vien Agnesę ir Suzaną, bet ar tai panašu į tiesą?

Taip, tai tiesa. Su Mari Bruk, šokėja Elze Vren, bičiuliavausi labai intymiai, bet suprask arba nepaisyk: ji lyg pažįstamas vyriškas, ypač artimas draugas.

Ji juk kankinosi, ir nuo to norėjau ją išvaduoti, kad per ekshibicionizmą prarado lytiškumą. Jei seksualumas ne visas, o iš jo išplėšiama vien paskira grandis, visa lytis sunaikinama. Mari gyveno iš apnuoginto kūno, kuris turėjo būti tik grandis, ir tik intymiomis aplinkybėmis. Gamta jau buvo parengusi kerštą.

Mari jaučiau ne įsimylėjimą, o kažką kitaip – arba trečiaip, ketvirtaip, ką aš žinau?

Blogiausia, ką atmenu iš pirmųjų metų Valstijose, tai namų neturėjimas ir pensionai, o vienatvė ir jos pajautimas buvo būdingi visiškai visiems, gyviems arba mirusiems. Nebuvau pasiturintis, vien paprastas išeivis be pinigų. Angliškai nesupratau. Teko gyventi pigiuose pensionuose, kuriuose imi nekęsti žmonių. Iki šiol apie pensionus lanko blogi sapnai, kad mane vejasi iš kambario į kambarį, ir visi jie vienodai šalti bei purvini. Man įkandin žiūri niūrūs veidai, o tada einu laikyti kažkokio egzamino. Kvailos

šeimininkės mane užkamuodavo negyvai, bet gal buvau didesnis keistuolis negu dauguma. Daug skaičiau, troškau ko nors pasiekti ir pasiekiau – vien iš siaubo, kaip manau, kad ateity nepakliūčiau į nagus kvailiams. Mineapolyje gulėdamas pensiono lovoje neabejojau, kad tapsiu padegėju ir šitą namą su visa šutve supleškinsiu dar tą pačią naktį. Be to, tie pensiono *daiktai,* stalas, kėdės, įtartinas maistas. Galimas dalykas, reiktų būti dėkingam, nes kaip tik pensionuose prisiekiau tapti klestinčiu žmogumi. Mano susižavėjimas nuosavomis svetainėmis, knygomis, paveikslais, gražiais daiktais – tai radosi pensionuose.

Norėjau turėti pinigų. Norėjau apsisaugoti nuo žmonių. Ėmiausi pirmo eksperimento – auginti paršus nemokėdamas už jų ėdalą. Tai toli gražu nesisiejo su mano profesija, buvau kalvis ir mechanikas, tačiau kilo sumanymas ir pabandžiau. Susitariau su ligonine ir keliais mažais restoranais, kad surinksiu jų atliekas. Ėjosi gerai ir kurį laiką iš to pelniausi, bet atliekos pabrango. Galiausiai pelnas ėmė plaukti ligoninėms ir restoranams – iš atliekų dabar jie galėjo uždirbti pinigus. Tai buvo 1913-aisiais.

Nepuoselėjau vilties rasti aukso, o verstis kontrabanda arba vogti nenorėjau. Akylai žvalgiausi, įsitraukiau į įvairiopus apmąstymus, kol galiausiai pradėjau gilintis į savo profesiją. Tada kai ką aptikau. Visoje šalyje skirtingos įmonės naudojo dalį specialios įrangos, kuri buvo brangoka, o man šovė mintis jos gamybą sutelkti viename fabrike. Tąkart masinė tokių dalykų gamyba dar atrodė beprasmė, bet užsitikrinus tiekimą beveik visai Amerikai įranga turėjo pasidaryti pigesnė.

Vienas bankas sutiko prisidėti ir nesigailėjo. Nugriebėm grietinėlę dar nepasireiškus stipresnei konkurencijai. Tada turėjome nuleisti kainas, bet fabriko veikla buvo užtikrinta. Nuo to karto gyvenau San Franciske, kol išvykau į Norvegiją atostogauti ir apmąstyti trisdešimties praėjusių metų.

Apie žmogų kai ką pasako tai, kaip jis nusideda. Nuodėmę apibūdinu taip: tas ar anas su nešvarios sąžinės priemaiša.

Nuodėmė atsiranda iš daugelio klaidingų savo esybės supratimų. Sakoma, kad nuodėmei reikia dviejų. Niekai, net ir toje konkrečioje srityje, kuri turima omeny. Dar sakoma, kad tas, kuris miega, nenusideda. Didžiausia nesąmonė, kokią teko girdėti.

Į akis krintančių ydų neturiu.

Nuodėmė yra kažkas vidinis, pažinimo medis, augantis tavy. Nuodėmė yra pats mūsų gyvenimas, jo visuminė tėkmė ir visko, kas nutinka, pasekmės. Kad ir kaip žaistum šiame pragariškame žaidime – bent jau dėl vieno gali neabejoti: juodulys visąlaik išlenda.

Sužinok kieno nors didelę nuodėmę ir, jei esi pakankamai išmintingas, gali išvysti ją vieninteliame sąryšyje, koks įmanomas, tada konstatuok, koks yra tas žmogus.

Kartais rodosi, kad šešėlinė mano gyvenimo pusė užgimė Gjerstade vieną tamsų vakarą, kai buvau vaikas.

Pasakojimas apie tai, kas nutiko patamsiuose, kas mane gąsdina, – taigi kada visa tai prasidėjo? Keista, kad viskas, kas yra atsitikę, gali pasitarnauti kaip pradžia – kai esu tokios nuotaikos kaip dabar ir kai šviesa būtent dabar apšviečia įvykius.

Dėl to šiuose mano užrašuose nėra jokio nuoseklumo, jei kas ieško nuoseklumo išorės dalykuose. Nemanyk, kad stengiuosi tau pūsti miglą. Kartais rašydamas esu nelaimingas, nes tikrovė pranyksta. Mėginu priversti tamsą trauktis. Norėčiau susigaudyti ir aiškiai suprasti, bet pranyksta tikrovė. Rengiuosi nagrinėti, ką turiu, nukreipiu prožektorių, o medžiaga tokia jautri šviesai, kad pakeičia pobūdį. Štai sėdžiu ir liečiu medžiagą rankomis jos neapšviesdamas.

Ar pameni, minėjau vyrą, kuris vykdė naujus nusikaltimus, kad paslėptų, ko niekados nepadarė?

Vieną vakarą tėvai išėjo. Šiaip jie niekur neidavo. Aš tuomet dar buvau vienintelis vaikas.

Sutemo, o jie negrįžo. Nebedrįsau laukti viduj, sėdėjau kieme. Sutemos tirštėjo ir tada išsliūkinau į kelią. Kai pasidarė visiškai tamsu, įšokau į griovį. Atpūškavo trolis ir ilgai šniukštinėjo tą vietą, kur slėpiausi, bet manęs nerado. Kai ant kelio pasirodė motina su tėvu, man kažkas buvo nutikę, nežinau kas buvo ir niekuomet nesužinosiu.

Kad išaiškėtų tiesa apie seniai nutikusius įvykius, reikia prisiminti save, koks tąsyk buvai. Pirmą filmą žiūrėjau 1908–1909 metais ir mano atminty jis įsirėžęs kaip toks pat techniškai geras, lyg būtų iš 1940-ųjų. Žinau, to negali būti. Kadaise, pažiūrėjęs vieną tų senovinių filmų, juokiausi iki ašarų.

Būdamas jaunuolis nekėliau didelių reikalavimų, o filmas buvo naujas. Nekreipei dėmesio į tokias smulkmenas, kad gatvėje stovėjo ir į paslaptingą bei nepaaiškinamą žmogžudystę spoksojo trys dešimtys žmonių, taigi seklys galėjo paprasčiausiai jų pasiklausti, kaip viskas nutiko. Sename filme apie karą stebėjau, kaip eilė pusnuogių kareivių išsitempę atiduoda pagarbą ir buvo savotiška regėti, kad nei režisierius, nei fotografas ar kitas kūrėjas kareiviais nebuvo ir neklausė patarimo tų visai paprastų žmonių, kurie yra tarnavę. Visa tai netenka reikšmės prieš stebuklą, koks savaime buvo tie gyvi paveiksliukai.

Ar tai visas paaiškinimas? Jaunutes merginas iš 1908-ųjų gerai prisimename šiuolaikiniais 1940-ųjų drabužiais ir neišpasakytai nustembame išvydę jas nuotraukose. Bučinio skonis nepakito, kaklo linijos išliko tokios pat, o klubai irgi karštų formų. Ir mūsų motinos buvo moterys.

Ką regėjai ir pajutai, o kas paskui vien rodėsi, kad buvo šitaip?

Šiandien laikraštyje perskaitau apie audrą ir apie bangas, aukštas kaip dangoraižiai, paskui pavartęs žinyną konstatuoju, kad

jūroje niekas neišmatavo bangos, didesnės nei septyni metrai. Mano tėvas turėjo ožį metriniais ragais – tačiau dabar kirba įtarimas, kad tai aš buvau neapsakomai mažas, o ragai trumpesni.

Jaunatvė dabar tapusi sapnu. Jei dar ilgai gyvensiu, šiaip ar taip, nieko, be senatvinio sapno, daugiau nenutiks. Retkarčiais iškyla mirties reginys: ji, netoli tepaėjusi, kapstinėja žemėje duobelę. Gana keista, bet man vis smalsiau sužinoti ką nors apie praeitį negu apie duobę žemėje.

Osle pirmąją 1940-ųjų vasaros pusę buvo aršiai aptarinėjamos rašytojo pareigos ir uždaviniai.

Galima laikytis nuomonės, kad kaip tik tuomet reikėjo svarstyti aktualesnius reikalus, bet jie buvo tabu, o ginčuose dėl rašytojo pareigų dabarčiai, žinoma, slypėjo geluonis okupacinei valdžiai: išgirstumėte šiokios tokios tiesos, jei pravertume burnas.

Ko tauta tikisi iš savų rašytojų vienu ar kitu atveju, įdomu sužinoti, bet argi rašytojas pašalinis? Jei tauta nori rašytojų, turi susitaikiusi priimti ar atmesti, ką rašytojas pateikia.

Priešingai nei žurnalistas, kuris registruoja įvykį, jei retsykiais neužbėga naujienai už akių, rašytojas yra istorikas, besikapstantis po seną sandėliuojamą medžiagą ir ją atrenkantis. Tai, ką žurnalistas praneša šiandien, rašytojai iškristalizuos po dvidešimties metų. Iš visų sukurtų šūkių labiausiai glumina tas, kad rašytojas turi paviešinti problemą svarstymams. Problemos priklauso žurnalistams, ekonomistams, politikams, gydytojams. Po dvidešimties metų prieis rašytojas, kuris šiuo metu studentauja arba vežioja prekes stumdamas ratukus Jenseno bakalėjos krautuvei, ir paklaus: „Kas ten iš tikrųjų atsitiko?“

Istorijos supratimas brėsta metams bėgant. Negali galvoti istoriškai neturėdamas savo asmens istorijos arba akiračio, kurį ji tau suteikia gyvenant savo gyvenimą. Jaunasis rašytojas neretai tą jaučia nepaprastai aiškiai ir mėgina visiškomis klastotėmis įvaryti

gelmės ir akiračio asmeninei praeičiai, kurios nėra. Kai dvidešimt penkerių rašytojas vaizduoja trisdešimtmetį, jis grabalioja tamsoje. Kur kas geriau, jei trisdešimtmetis aprašinėja keturiasdešimtmetį.

Visos religijos daugiau ar mažiau magiškos, sukuriama virtinė nutikimų, kurie galbūt iš tiesų įvyko, ir jie pasirinktinai tarpusavyje susiejami. Skaitant Kristaus kančios istoriją man ateina į galvą, kad dauguma dalykų galėjo atsitikti, bet juos susiejo rašytojas.

Kai Gjerstade dairiausi Agnesės, įlipęs į kalną už namo, tyrinėjau žiūronais jį. Žemyn iki jo nebuvo ir penkiasdešimties metrų. Priešais mane matėsi perėja ir siauras takelis, už kurio tolėliau vėl miškas.

Man tysant aukštai krūmuose nuo takelio pasigirdo žingsniai. Priešpriešiais vienas kitam pasirodė du jauni vyrai. Išvydę kits kitą krūptelėjo, bet ir toliau žingsniavo judėdami lėtai ir tarsi sėlindami, kol atsidūrė per tris keturis žingsnius. Nė vienas neištarė nė žodžio. Netrukus jie įsivėlė į nuožmiausias muštynes, kokias tik regėjau. Gulėjau nekrustelėdamas ir spoksojau į ganėtinai kruviną reikalą, kuris baigėsi tuo, kad vienas liko gulėti be sąmonės. Antrasis, visą veidą išsiterliojęs krauju ir beviltiškai mėgindamas jį nusivalyti, nusvirduliavo savais keliais. Po kurio laiko pakilo pirmasis ir taip pat tęsė kelionę.

Drama buvo nepaaiškinama ir galėjo jos nerodyti.

Tą patį patyriau prie Gunderio vasarnamio Askeryje. Pasiėmęs žiūronus įsikūriau ant akmens kalne šalia namelio. Besižvalgydamas išgirdau žingsnius apačioje, siaurų miško takeliu vienas priešais kitą artinosi du vyrai. Kaip neprisiminsi epizodo iš Gjerstado – ir jis vėlei pasikartojo. Taip apstulbau, kaip galbūt nėkart per visą gyvenimą, tuo tarpu vyrukai, tylūs ir atkaklūs, nuoširdžiai stengėsi vienas kitą užmušti.

Vis dėlto nuo pirmojo karto šiek tiek skyrėsi. Galiausiai vienas

tysojo mūšio lauke, o kitas, kruvinas ir raišas, nušlubčiojo toliau. Nugalėtasis netrukus pakilo ir nuėjo.

Svarsčiau, ar tai ne mistinės apeigos, kurias reikėjo atlikti, kovojančių šešėlių materializacija, man paskutinį kartą išvydus vieną moterį, kurią mylėjau, ir pirmą sykį gyvenant pas antrąją. Nenuostabu, kad žmonės ima kurti religijas.

Taip pat susimąstau, kad gal esu tik sutrikęs magas ir tie mano gyvenimo įvykiai, kuriuos sieju savitarpio sąsajom, turi ne ką daugiau bendro negu abejos muštynės.

Ši mintis teiktų paguodos, jei tik būtų patvari.

Dažnai prisimenu, ką perskaičiau iš H. Dž. Velso „Kriketo žaidėjo": „Kiekvienas jo pasakytas žodis jums buvo tiesa – ir visi aliai vieno buvo melas. Jis neišpasakytai baiminasi kai kurių dalykų ir tą įstengia išreikšti, netgi pats sau, vieninteliu būdu – tik pramanu".

Dabar gailiuosi, kad Suzanai tiek daug išsipasakojau. Pasitikėjau ja tada nepaprastai stipriai ir besąlygiškai. Viską, ką per daugelį metų apie savo džiaugsmus ir baimes jai buvo apsakęs Gunderis, ji perpasakojo man iškraipydama.

Tikriausiai tik dabar suprantu jo mirties baugesį, kai tapo išduotas. Ji buvo įstabus žmogus, bet be vaizduotės ir beatodairiškai pagiežinga.

Taigi man bandant surikiuoti veikėjus Gunderis tampa pagrindiniu mano bylos liudytoju, o aš jo – bylos, kurioje neskelbs nuosprendžio. Šiame pasaulyje patyrę teisminį procesą, anapusybėn išeiname be nuosprendžio. Gunderis, Suzana, Agnesė, Rusvasis Henrikas ir vaikinai, turėti Agnesės, – visi jie galėtų surašyti tūžmingus monologus, o ką rašytų Mari Bruk arba tavo motina? Pamanei, aišku, kad čia teisiu save, – ką galėtų pasakyti kiti, jų juk neišklausysime?

Manau, kad visi jie pareikalautų išskirtinės liudytojų vietos ir

skųstųsi mumis, juos stumdžiusiais. Tai žmogiškas raiškos būdas – keikti kitus, sukištus į tą pačią statinę. Reiškiame nuomonę moralinėmis sąvokomis, kai šneka sukasi apie slėgį ir atoveikį. Mums reikia pasisakyti tomis moralinėmis sąvokomis, kad mus suprastų. Kalbėjau moraliai apie Suzaną ir kitus, bet to neturėjau omeny nė vienu žodžiu. Pats mielai norėčiau žinoti, kas ji buvo, – vien tam, kad suprasčiau, kas esu aš. Apie mane gali kai ką pasakyti iš to, ką įsimyliu. Kiekvienas žodis apie Suzaną yra žodis apie mane.

Šįvakar atsitiktinai radau be galo ilgą laišką, Gunderio rašytą jaunystės draugui Perui Lu, kuris jį man persiuntė brūkštelėjęs kelias tulžingas eilutes.

Tas Peras Lu tikriausiai buvo itin teisingas ir itin naivus žmogus. Kokia nauda man persiųsti vyro šauksmą – to, kurį apiplėšiau ir apvogiau? Tas jau padaryta. Norėjo, kad pabustų sąžinė? Visai be reikalo, ji ir taip nepaprastai gyvybinga.

Peras Lu laišką pageidavo atgauti. Bet kai vokiečiai pradangino jį patį, laiškui manęs nepasiekus, kam jį turėčiau grąžinti?

Norėjau pasiųsti atgalios neskaitytą – šiek tiek iš bailumo.

Atplėšęs laišką Osle permečiau akimis tik kelias eilutes iš to, ką rašė Gunderis: „Mielasis Perai. Rašau tau, kad papasakočiau apie Suzaną ir save“.

Laišką įkišau atgal į voką, bet dar užkliuvo atsitiktinė eilutė: „Nežudyk, nes dėl to naktys taps bemiegės“.

Laiškas kelias dienas išgulėjo stalčiuje. Tada sužinojau, kad jie suėmė Perą Lu, ir daugiau niekas apie jį negirdėjo. Šiuo metu aš namuose, artėja 1940-ųjų Kalėdos. Gunderio laiško dar neskaičiau.

Paskubom įdėjau jį į naują voką, kurio taip ir neatplėšiau, bet kada nors tą padarysiu.

Kas buvo Gunderis Gundersenas? Kokios tamsos jėgos tą žmo-

gų nuolatos ginė prie prarajos krašto? Ar su pamišėliu broliu vaikščiojo norėdamas įbauginti save?

Kada nors tą laišką privalau perskaityti. Per daug many sukirba jį atminus. Tarsi stalčiuje gulėtų akla ir graužianti sąžinė.

Suzanos tėvas buvo Vestlandės teisėjas, žmones vertinęs kaip prasčiokus, o viską, kas šiuolaikiška, kaip lepūnų išmonę. Supratau, kad tas tvirtas sportininkas ir medžioklis, kaip čia nepasakyti aštriau, buvo nepatenkintas kitais, savimi ir likimu. Išsiskyrė norėdamas vesti jauną merginą. Suzana su motina persikėlė į Oslą ir augdama mažai ką girdėjo apie tėvą, kuriam vis labiau jautė prieraišumą.

Iš jos niekuomet negirdėjau palankaus žodžio apie motiną, bet tėvą, kurį geriau pažino tik suaugusi, minėjo šiltai žavėdamasi.

Pradėjusi studentauti pakliuvo tarp draugų, kurie buvo už išsilaisvinimą. Jiems tai pasireiškė daugiausia šnekomis ir visi išsilaikė egzaminus, bet Suzana į tai pažiūrėjo rimtai. Anais laikais ji susipainiojo savy, iš dalies dėl to, kad buvo garbingesnė už kitus. Viskas vyko, kai ypač nežabotai plėtojosi psichoanalizė, ir viena Suzanos keistenybių tapo visus jai patikusius vyrus lyginti su tėvu. Aš irgi išklausiau tokią istoriją, bet po visko, ką pasakojo Gunderis, negalėjau rimtai paisyti. Taigi už jo ištekėjusi Suzana metė studijas, nes, sakė, taip norėjęs Gunderis. Iš kitų sužinojau, kad jo greičiau norėta priešingai, bet nedrįstu apie tai reikšti tvirtos nuomonės.

Nežinau, kiek galima pasikliauti *Vaterbindung** teorija, bet gali būti bent jau tiek tiesos, kad vaiko ir jaunutės mergaitės romantiškas beveik nepažinto tėvo ilgėjimasis sukūrė idealą, kuriam prilygti negalėjo joks vyras pasaulyje, – vaiko iš išsiskyrusios šeimos tragedija, sustiprinta nesėkmės universitete. Daugiau paaiškinimų turbūt nereikia. Tada Suzana susituokė su Gunderiu, kuris buvo įžymybė ir iki paskutinių metų nepaprastai geidžiamas mo-

* Ryšio su tėvu *(vok.)*.

terų, tuo tarpu ji savo nesėkmę be paliovos linksniavo priedainiu: ko gero, tu gali, tu, kuris kažką gali ir kažką daro, o aš esu niekas.

Gunderis numatė nelaimę ir žinojo, kad ji jam atkeršys.

Tai pasakojimas apie slėgį ir atoveikį be kaltosios pusės. Ji aklai smogė mirusiam tėvui ir tokiems dabar nepakenčiamiems studijų draugams, kuriems labai pavydėjo. Gunderis tapo bejėgis, jai panaudojus prieš jį vaiką, ir niekas jos negalėjo sulaikyti, kai pirmą kartą gyvenime pasitaikė proga prasiveržti kerštui.

Taip, galėjau ją sulaikyti. Juk buvau prielaida imtis keršto. Tik atsitiko tiek daug ir taip greitai, kad Suzanos planai ėmė pildytis anksčiau. Tiek Gunderis, tiek aš buvom užklupti. Ji pasiekė tai, ko norėjo, nors nei Gunderis, nei aš neįtarėme, ko siekė. Pagelbėjau jai pasisavinti iš jo vaiką – kvailys, kvailys!

Tačiau aš ne angelas. Kas man iš tikrųjų rūpi, kaip kiti žmonės ardė sau gyvenimą, man jų dar nepažinus? Būčiau nepasirodęs aš būtų pasirodęs kitas. Gunderis sužaidė taip, tarsi ne brolis, o pats būtų silpnaprotis. Niekados nesusidūriau su kuo nors bejėgiškesniu ir labiau sutrikusiu, o žiūrovai rinkosi, ką jiems palaikyti, žaibiškai ir dalykiškai. Susikirtus sutuoktiniams, kiti remia tą pusę, iš kurios jiems dar bus naudos, taigi turtuolį Suzanos draugą. Nuo pradžių buvo truputį pinklu ir niekuomet nepasidarė visiškai gerai. Gausūs Gunderio priešai, kuriems Suzana jį netikėtai įdavė, su džiaugsmu ėmėsi suvedinėti senas sąskaitas ir naudojosi Suzana, jei jau ji tokia sukalbama, bet niekino. Aršiausias priešininkas, kokį turėjo Gunderis (ir kuris man skolingas 830 kronų), galėjo užkabinti pradėdamas maždaug taip: „Mes juk pažįstame Suzaną, suprantama, ji nėra tiesos šaltinis, *bet*...“

Na, man jis taip nekalbėjo. Galimas dalykas, tuomet būčiau užtvenkęs visai kitą šaltinį, o mano pietūs būdavo skanūs. Vis vien viskas paaiškėja. Paskui mane driekėsi šypsenos, bet išoriškai kiti noriai leidosi įtikinami, kad teisybė mūsų pusėje. Jie įstengė

svarstyti teisybę bei neteisybę, ir ji įstengė. Vargšė neištvėrė, nes buvo ne taip paprasta įtikinti mane.

Įsisukus šiam verpetui dar keldavau konfliktą su tavo motina! Gali net neabejoti, kad jaučiausi terorizuojamas ir persekiojamas. Kelias savaites Gunderio nekenčiau. Suzana svarstė, ar kartu su juo negalėtume palaužti Jenės. Ji buvo šitokia, gana sudėtinga, ir tuomet nežinojo, kad Jenė laukiasi.

Jei Oslo aplinkoje, į kurią pakliuvau, tai buvo įprastiniai reikalai, o tai daug kas rodė, jog taip ir yra – visiškai pritariu Bjernui Lundui, kad menininko darbe fiziškumo daugiau nei kokiame kitame. „Kampe“ jie turėjo tokias keturias aptarinėjamas istorijas, tuo tarpu uostamiesčiuose vokiečiai pasirengė pulti Angliją. Vėliau net labiausiai užkietėję egocentrikai buvo priversti susimąstyti apie ką kitą, išskyrus vos kelis, taip suleidusius dantis viens kitam į gerklę, kad tęsė tai Londone ar Stokholme nepastebėdami, jog nukrito mėnulis. Apsigalvojo net vokiečiai ir nebetraukė *Wir fahren gegen Engelland,* bet dar 1940-ųjų rugsėjo 25-ąją pats *Herr Reichskommissar** įsivėlė į meilės debatus, protestuodamas, kad vokiečių kareiviams merginos Norvegijoje neatitenka taikingai.

Tada pašoko paskutinis „Kampo“ svečias, trenkdamas į stalą kumščiu. Kažkas sakė, kad jie nori gvieštis merginų taikingai? To jau buvo per daug, ir į kareivius įsirašė paskutinis norvegas.

Visą laiką ramybę man drumstė netoliese esantis Trygvė. Tamsiomis rugpjūčio naktimis girdėjau, kaip nemiegodamas guli viršuj palėpėje, o kartais pėdina mums ant galvų. Suzana iš manęs tik juokėsi. Šioje žemėje Trygvė esąs pats nekenksmingiausias, jis nieko nesakė, nieko negirdėjo. Neprasitariau, ką apie brolį kal-

* Ponas reicho komisaras *(vok.)*.

bėjo apgirtęs Gunderis ar apie tuos mažmožius, kuriuos, man atrodė, pastebėjau. Nepasitikėjau Trygve, bet juk prie jo nebuvau ir pratęs kaip Suzana – jis turseno šalimais jos daugelį metų. „Jis tik didelis ir malonus šunėkas, – tarė ji, – skirtumas tas, kad niekuomet neskalija!“

Niekaip nesupratau, kaip įmanoma, kad žmogus būtų taip atskirtas nuo aplinkinio pasaulio, matantis ir vis vien aklas. Kai stovėdavo kieme valandą ar dvi po sena egle žvelgdamas į žemę, įsivaizduodavau, kad jo galvoje sukasi kraugeriškos mintys. Taip pat pastebėjau, kad sekiodavo Suzaną, o man įkandin nepajudėjo nė karto. Jei susidurdavau su juo vienas, buvau tarsi oras, o jei Gulana – kūnas nežymiai sukrutuliuodavo, jam patiko, kai ji įsikibdavo į jo suglebusią ranką ir veblendavo arba tąsydavo už kelnių klešnės, kad sektų paskui.

Tai šį tą paaiškino. Jis mus skyrė, turėjo simpatijų ir antipatijų. Nuolatos komanduojant pats pajėgė valgyti ir gerti. Taigi suprato, kas sakoma. Nešvarus nebuvo, tik burna nuolatos pražiota, o smakras drėgnas. Kartais pasišalindavo savais reikalais.

Bijojau jo. Nė karto neišdrįsau susidurti su jo negyvu žvilgsniu. Bent šis negalėjo būti apsimestinis, be abejonės, žmogus beprotis, bet kaip? Iš esmės jis juk buvo perdegęs Gunderis Gundersenas, vaikštinėjantis ir mus stebintis, tas Gunderis Gundersenas, kurį norėtųsi kada nors sutikti mirties karalystėje, tik palūkėjus.

Gunderis Gundersenas, pinigų skolintojo, kuris buvo, kaip supratau, neišpasakytai nesąžiningas, ir motinos, kuri pasikorė, sūnus, turintis išprotėjusį dvynį brolį, panašų į jį aliai vienu plauku, ir vedęs Suzaną, bet laimingas savitu, tamsiuoju būdu – taigi seniausiai perskaičiau jo laišką. Jam liko tiktai brolis Trygvė, su kuriuo patraukė į Telemarką ir žemyn, Serlandės link, 1940-ųjų vasarą.

Tik įsiveli į neištikimybę, ir vienas melas iš paskos velka kitą. Tai prasideda sentimentaliai perrašant teisybę, apgaudinėjamasis

tavęs nesupranta, esi vienišas, tavęs nepaiso. Pirmiausia iškreipta tiesa, vėliau melas.

Trečiadienį devintą valandą vakaro prisiminus, kad turėjau susitikti su Jene penktą, nemaloniai durstelėjo. Paskui jai aiškinausi, kad man būtinai reikėjo išvažiuoti, o laiškai atėjo per vėlai.

Suzana gaudavo laiškų iš Gunderio, peradresuotų Osle. Ką jam atrašydavo? Daugelis mūsų atidėlioja pasakyti tiesą, kol ji užgriūva kitą kaip katastrofa. Visus paskesnius metus tave slėgs gėda dėl bailumo. Dalykai, kuriuos padarei prieš amžius arba kurių nesiėmei, išnirę skausmingu dūriu nusitaiko į pačią širdį. Iš bailumo siunčiame žmones pirma laiko į pragarą, kad ten mums parengtų šiltą sutikimą.

Rašytojai retai kada pakenčia, kad jiems prieštarautų. Gal dėl to tapo rašytojais? Jie gali nuspręsti viską, ką veikėjai sako ar daro, jie esti gyvybės ir mirties viešpačiai.

Žmogus, šiaip protingas, pamažu gali nusirašyti iki niurnėjimo. Prieštaravimų reguliatoriaus jis neturi, todėl taip sugeba save sukiršinti, kad bedugnės link pasileis lyg avis, lyg visa avių kaimenė. Vienatvėje žmogus pasiekia aukštybes, bet giliausiai grimzta taip pat vienatvėje.

Norėčiau, kai tikrai pasensiu, visa tai perskaityti ir įvertinti, kas iš mano rašytinio eksperimento išėjo.

Kiekvieną dieną keldavomės anksti, su saule, ilgiau miegoti neleisdavo Gulana. Po pusryčių brisdavau į rasą parūkyti.

Vieną rytą visai pro šalį praskrido mėšlavabalis, tą pat akimirką pamačiau rudą apvalainą plutą, kurią čia paliko karvė.

Tai man pakišo mintį. Atkrapščiau nuo žemės blyną ir nunešęs ant skruzdžių tako padėjau šviežiąja puse į viršų. Tada atsisėdau šalimais ant akmens, kuris buvo įšilęs saulėje.

Aplink svetimkūnį sukužėjo skruzdės. Rūkiau. Dvelkė tabaku ir mėšlu. Pušies kamienu skrebėjo voverė. Bžžž! Štai atskridęs

mėšlavabalis ryžtingai nuburzgė ant karvės blyno, į skruzdėlių srautą. Rūkiau. Sekundei ar dviem mėšlavabalis apstulbo, tada metėsi šalin – milžiniškas tankas, užpultas gausybės mažų. Iš to mėšlavabalis gavo dvi pamokas: leistis ant karvės mėšlo gali būti pavojinga, ir pats jis pajėgia bėgti greičiau nei mano. Skruzdės turėjo suvokti, kad maistą galima suvilioti ir jis pats ateis. Kiek atkristų rūpesčių! Bžžž! Kitas. Sėdėjau sau į pasaulio tvarką įsiterpęs karvės mėšlu. Bžžž! Trečias. Pergalingai atmušti visi trys antpuoliai. Tankai netrukus atsidūrė prie skruzdėlyno papėdės ir tarp žolės stiebelių nudundėjo tolyn. Girdėjau, kaip gaudė orą: koks čia karvės mėšlas, po perkūnais?

Bžžž! Nauji antpuoliai.

Atėjo Suzana su cigarete lūpų kamputy. Iš paskos kėblino Trygvė. Ji sakė, kad aš sadistas, bet labai susidomėjo. Atsisėdo man ant kelių. Trygvė stovėjo drėgnu smakru, pakumpęs, žvilgsnis įbestas į žemę.

Sumaniau šį eksperimentą, nes pjaustant pušies rąstą išvakarėse kvapas priviliojo vieną kitą didelį ir spindintį raganosį vabalą, kurį retai išvysi.

Kai buvom vaikai, vakarais išsprūdę prisigaudydavom šimtus mėšlavabalių, bet neišmanėm, ką su jais veikti, ir vėl paleisdavom. Pamenu, pasirodžius kuriam iš jų, žemą gaidą ore. Vasara Norvegijoje... o, vasaros vakarai, vasaros naktys, vasaros rytmečiai.

Suzaną geriausiai menu iš tokių nereikšmingų situacijų, kaip prie skruzdėlyno. Tame krašte ji buvo šeimininkė, aš svečias, o Gulanai ir Trygvei ji buvo dievybė. Tąsyk švytėjo, jos ironija pasidarė lipšni ir draugiška, o ji buvo graži. Tačiau visa, kas mane supo, buvo Gunderio. Sunkiausia dėl Gulanos. Visados girdint to vaiko balsą arba į ją pažiūrėjus priešais mane iškildavo mūsų apgaudinėjamas vyras.

Kelios dienos buvo lietingos, iš šlapio miško slinko rūkas ir kvepėjo, vieną dieną griaudė. Trygvė su užkritusia sruoga sėdėjo

prie židinio, Suzana, laikydama ant kelių Gulaną, – prie atvirų durų. Galbūt ji bijojo, bet sėdėjo romiai graži, sustingusi tarytum iš marmuro ir nekrusčiojo nuo liepsningų žaibų. Kai vėliau išėjome pasižiūrėti miško, vienoje mėgiamiausių vietų tįsojo jautis. Į jį pataikė žaibas, nusvilindamas ragų pašaknes. Musės gėrė prie negyvos akies tarsi iš mažo ežerėlio. Parėję namo kieme pamatėm kiškį – erškėtrožės krūme, kuris jau mezgė vaisius.

Mano neapykanta vokiečiams darosi nežabota, kai pagalvoju apie Norvegijos gamtą.

Saulei leidžiantis ėjome šerti ešerių, Gulaną nuo uodų suvyniojome kaip mumiją, ji spiegė iš džiaugsmo mums pagavus žuvį. Trygvė laukė stovėdamas ant kranto, įsmeigęs akis į žemę. Suzana buvo patenkinta ir atsipalaidavusi, ką darytų ar sakytų. O kokia ji laiminga būtų jautusis galėdama į visas puses žarstyti dovanas ir geradarystes, būdama to savaiminiu vidurio tašku! Tam ji buvo skirta, mylinti geroji karalienė, šypsenomis sveikinama visų žmonių. Dabar ką nors galėjo atiduoti tik per daug priartėdama prie kitų. Pamažu supratau, koks atšiaurus jai buvo gyvenimas, kiek ji išliejo nusivylimo ašarų, kaip jaunutė mergaitė kadaise juto, kad jai pavymui šliaužia šypsena, nes buvo pernelyg gera, atidavė per lengvai ir per daug.

Mūsų visų viduje, ir galbūt garsiausiai, kai esame siautulingai įpykę, skaudžiai verkia mažutis vaikelis. Nuskriaustą vaiką regėjau jos žvilgsnyje, kai puolė į isteriją – kai šiuo stipriu psichiniu šauksmu išsireikalavo palaikymo, bet suprato, kad iš manęs, pagrindinio liudytojo, jo sulaukė tik apyvėsio.

Būdavo nuostabu, kai eidavom pasivaikščioti vieni Gulanai miegant, o Trygvei Suzana liepdavo likti kieme. Galėčiau vardyti visus smulkius atsiminimus, be galo mažus, kuriuos patyrėme kartu: pelėda eglėje, skruzdės, tempiančios vikšrą į skirtingas puses, kurtinio jauniklis, įsiliejęs į strazdų pulką tarsi į savą, aukštas ir vienišas dagys švintant. Įsilipome į medį, kad nulydėtume žvilgsniu

ūdrą, kuri yrėsi per ežerą, miške susidūrėme su troliu, Gulanai pagavome šarkutį ir susipažinome su barsuku, skubančiu iš ryte namo. Aptikome, kad pas juodąją skruzdę, gyvenančią po akmenimis, įsikūrė kažkokios gelsvai rudos ir plikos sraigės. Išsiaiškinome, kad skruzdės, jei vakarais yra per toli nuo namų, nakvoja nepaprastuose būstuose. Kaip vaikystėje išbandėme, kad suduoti gyvatei yra lyg gesinti ugnį. Maudėmės ežerėlyje, o valstietis pamanė, kad mes vandeniai.

Retai mano amžiuje randi laimę, kuri nebūtų vogta.

Mano trūkumai turbūt tokie patys, kaip Suzanos. Niekuomet nebuvau *a good mixer**, kaip pas mus vadina, Gunderis irgi ne toks. Ir ji, ir jis, ir aš sunkiai pakeldavom susibūrimus. Manau, kad dabar visi trys mes gana vieniši. Žmonės per daug man nerūpi, ir tai greičiausiai jaunystės pasekmė, kai alkau draugijos. Kai dabar pagalvoju apie žmones, kuriuos pažįstu, juos visus galiu apibūdinti nedarniu skambesiu „verslo draugai". Kitokių neturiu.

Mes šnekėdavomės su Suzana iki išnaktų, niekados taip ir neišsiaiškinome, kada tuo metu Askeryje guldavomės. Jai tai buvo pakiliausios gyvenimo akimirkos – su geru draugu ir konjaku. Taip sakydamas nenoriu sumenkinti. Žvelgdamas į jos truputį apsvaigusią šypseną kaip tik ėmiau pavydėti kitiems, ją mačiusiems, – Gunderiui, kuris visa tai patyrė ir sužinojęs, kad buvome kartu, tiksliai numanytų, ką mes galvojome, darėme ar sakėme. Jaučiau, jog buvau tas, kuo yra buvęs Gunderis, ir niekas jam nepapasakotų ko nors naujo – jam nereikėjo klausytis ar žiūrėti, kad sužinotų.

Vieną vakarą paminėjau, kad nepasitikiu Trygve, – net ne užsiminiau, bet pasakiau kažin ką užuominos linkme. Tada ji ir vėl kaip anksčiau tarė – ne, Trygvė nieko nesupranta, bet po akimirkos pasakė:

* Mėgstantis bendrauti žmogus *(angl.)*.

– Pasitaiko, kad jis žiūri į mane sėdėdamas, kai mano, jog nepastebiu, spokso tuomet į mane iš padilbų.

Niekuomet nepasitikėjau Trygve, be to, kai kas nutiko.

Vieną naktį mums miegant kartu durys buvo atidarytos. Suzana iš siaubo paklaiko ir sureagavo ne visai taip, kaip kadaise leido suprasti, jog elgtųsi pasirodžius Gunderiui. Kažkas atsisėdo ant sofos ir Suzana isteriškai suklykė:

– Ar čia Trygvė! Trygve, ten tu?

Drebėjo visa, net dantys barškėjo. Pagaliau jai pavyko uždegti žvakę – ant sofos sėdėjo Gunderis.

Visą laiką tikėjausi išvysti ten Trygvę ir bergždžiai mėginau Suzaną nuraminti. Bet ji juos abu pažinojo daug geriau negu aš, ir kažin kas žingsniuose, kažin kas ore buvo ne Trygvės.

Dabar nebežinau, kiek Gunderis taip sėdėjo, – dvi, tris ar dešimt sekundžių, Suzana buvo beprarandanti sąmonę. Stovėdama prie lovos, beveik susmukusi ant grindų, ėmė staugti. Nerėkė, bet staugė, kaip per košmarą. Įsmeigiau akis į Gunderį, jo sielvartingos akys tapo išsigandusios, jis norėjo pakilti, bet vėl sukrito, akys apsitraukė plėvele, žandikaulis atsiknojo, tai vėl buvo Trygvė. Suzana ėmė dejuoti bejėgiškomis, padėkos aimanomis kupinomis: „O dėkui Dievui, o dėkui Dievui!“

Turėjau šio to pasimokyti. Iki šiol Gunderį ji aptarinėdavo išdidžiai, šiek tiek su gailesčiu.

Paguldė į lovą Trygvę, bet pati dar ilgai neatsipeikėjo. „Pamanyk, koks esant tokiai šviesai panašus į Gunderį!“ – ne sykį mikčiojo.

Nesiėmiau prieštarauti. Tas, kurį matėme, buvo normalus Trygvė Gundersenas. Kiek Suzana žinojo, kiek numanė ir kiek negeidavo žinoti? Kokie čia dalykai? Nenorėčiau tvirtinti, kad Trygvė sveikas. Jei vaidino tokią komediją dvidešimt trejus metus, šiaip ar taip, juk yra išprotėjęs.

Kaip įstengdamas Suzaną raminau, bet man buvo atsitikę dar kai kas ir be Trygvės. Gulėdamas citavau sau pačiam: ...*perverse-*

*ness is one of the primitive impulses of the human heart...** – ir galvojau, kad irgi turiu brolį. Šmėkščiojo ne tiek Trygvės reginys, kiek minčių ir prisiminimų atplaišos, itin nemalonios tą naktį. Kas tai buvo? Sapnai, prisiminimai, kažkas, kas įvyko ar turėjo įvykti? Atsimenu Mari, tarsi tai ji būtų šalimais. Sena meilės istorija, atvažiuoti į Norvegiją, kad išgyventum seną meilės istoriją... mėnuo, plaukantis aukštai virš baltojo namo... bet tas buvo Amerikoje... Atšlaitėje prie kelio gulėjo pasaga, surūdijusi, gražiai išlenkta. Su baltu akmenuku viduryje. Stovėjau žvelgdamas į pasagą ir į akmenuką. Apie seną pasagą žaliavo daigai. Visur dar buvo sniego. Į kelią vinguriavo polaidžio vanduo. Atokiau kalnuose nuaidėjo šūvis. Nėra taikesnio garso už šūvį, palydimą draugiško aido. Atmintyje iškyla rudens diena namuose prie fiordo, tolimas medžioklinio šautuvo driokstelėjimas. Į mane žiūrėjo pasaga. Supratau, kodėl žmonės jas pasiima su savimi namo ir kabina virš durų.

Mintijau apie vyrą, kuris klastojo ir galop įskundė save dėl išeikvojimo. Kasoje netrūko nė erės, jis apgavo, kad nuslėptų savo nusikaltimus, niekados nepadarytus.

Ir apie savo sesers nuotrauką akmeny Gjerstado kapinėse. Rusvąjį Henriką, kurį aplankiau mirties karalystėje, ir Antoną Strandą, nušautą mano brolio. Šiaip ar taip, pamišusio brolio neturiu – bet galbūt turi Karlas?

Prigludau veidu prie Suzanos.

Mes žinome tiek daug, bet nedrįstame suvokti, kad žinome.

Kartą Gunderis apie vieną vyrą pratarė: „Pažinojau jį tiktai pragaišties tarpsniu“. Jis nepasakė „nuosmukio tarpsniu“ ar ką panašiai nekenksmingo, bet *„pragaišties tarpsniu“*, tarsi šis būtų toks pat neišvengiamas kaip lytinė branda ar augimo laikotarpis.

* ...iškrypimas yra vienas primityviųjų žmogaus širdies impulsų... *(angl.)*.

Jutau įsišaknijusią baimę, dundesį po žeme, tarytum giliai griūtų kažkas, ką mieliau tikėtum esant nepajudinamą.

Po tos nakties mane ištiko keli baimės priepuoliai. Trygvei nulipus žemyn mūsų aplankyti, kartu nusileido haliucinacijos. Sykį rodėsi, kad vienas einu vieškeliu. Mane daug kas aplenkė, bet nenorėjo sveikintis, apsimetė manęs nematą, mažiausiasis dūrė pirštu sakydamas: „Žiūrėk, ten jis eina!“ Kitas, mažumą augesnis, man iš paskos išrėkė savo neapykantą. Suaugusieji žiūrėjo į kitą pusę.

Patyriau tą vasarnamyje, kai susėdę valgėme, o aš sirgau baime.

Netrukus po to atsidūriau ant tilto, neapsakomose aukštybėse virš upės. Pažvelgiau žemyn į vandenį – regėjosi, lyg žiūrėčiau iš lėktuvo. Kažkas atėjęs metėsi žemyn. Mačiau, kaip vartėsi ore. Iki apačios buvo be galo toli. Jis pasiekė vandenį, bet aukštis per didelis, kad išgirstum tekštelėjimą. Prisiplojęs prišliaužiau prie tilto krašto, į asfaltą įsispaudžiau kaip musė, raudojau ir rėkiau.

Kitą naktį užklupo keli tamsos baimės priepuoliai. Vienintelį kartą per nesuskaičiuojamą gausybę metų. Tamsos baugesys šiaip prapuola, kai nebe taip svarbu, ką apie tave galvoja žmonės. Tegul prie stiklo prisikiša snukiais, tegul spokso į ką tik nori.

Daug ką slėpti turėjai, taip manei, būdamas septyniolikos. Tuomet bijojai tamsos ir nemėgai nuošalių miškų, išskyrus tuos sykius, kai apie juos prašnekdavai poetiškai. Vėliau miškai virto vien medžiais, paprastais medžiais, tinkamais pasikarti. Žmogus buvo sukurtas tuomet, kai viskas baisiai gerai buvo parengta jo atėjimui.

Gamybos ėmiausi 1914-aisiais, iš karto po Naujųjų metų, taigi visai prieš praėjusį karą, kuris davė man didžiulę apyvartą. Be to, dar jutai geruosius laikus, stojusius po žemės drebėjimo 1906-aisiais. Kai kapitalas plūsta, kad užpildytų tuštumą, neretai pinigų pasidaro per daug. Į viršų išplaukiau ant sveiku protu paremtos veiklos, atsispirdamas į palankius laikus. Pasiturintis buvau jau 1920-aisiais, bet 1929-aisiais gana smarkiai nukentėjau. Iš to

išsikapsčiau ir neturiu jokio noro pasakoti, kiek turėjau nuosavybės 1939-aisiais, atvykęs į Norvegiją.

Nepaisant mokesčių, per šitą karą mano turtas labai pagausėjo. Nusprendžiau nieko nelaukęs didesniąją fabriko dalį parduoti ir viską, ką turiu, įdėti į nekilnojamąjį turtą.

Visus tuos metus dirbau daug ir neretai be ūpo. Iš prigimties nesu verslo žmogus, per daug į širdį imu asmeninius nesutarimus, kurie kitus gal ir akstina, bet mane kankina.

Rengiausi papasakoti tau apie savo gyvenimą šiek tiek nuosekliau, bet mane tas vargina. Pakaks to, ką pasakysiu atsitiktinai arba netiesiogiai tai vienur, tai kitur. Geriausiai dabar pamenu menkus bei tolimus dalykus ir manau, kad jie yra reikšmingi. Jie nervų centrai, iš jų kažkas spinduliuoja vėduoklės pavidalu, dažnai iš pačios vaikystės iki dabarties. Gausybė smulkmenų, beveik niekis.

Priešais mane guli laiškas iš tėvo. Jis rašė būdamas aklas. Nė karto nesulaukęs žinios, surado mane laišku per Užsienio reikalų ministeriją. Keletas painių eilučių.

Girdžiu seno žmogaus šauksmą apakus, o čia sėdžiu aš, sūnus, kuris padėjo laišką į šalį ir pamiršo.

Taip, mažmožiai. Kartą dar vaikas nusileidau prie pelkės, nepamenu, ko reikėjo. Buvau vienas. Pakeliui atgalios akimirką stabtelėjau ir atsigręžęs peržvelgiau pelkę, už nieko neužkliūdamas. Menu, tarsi būtų atsitikę ką tik.

Vakarais, kai kelias būdavo tinkamas, leisdavomės rogutėmis nuo kalniuko šalia gimtųjų namų. Jaučiu ledinį vėją palei galvą, girdžiu šūksnius, regiu virš savęs žvaigždes. Mama kviesdavo namo, kai būdavo devynios.

1897-ųjų gegužės 12-ąją, man esant devynerių, berniukas, vardu Alfredas, su savo tėvais išvažiavo į Čikagą. Vėliau iš kažkur

gavau adresą. Kalėdų vakarą, kitiems sugulus, man leido parašyti Alfredui laišką. Išėjo ilgas. Laiškas grįžo 1898-ųjų kovą. Iki šiol pagaunu save spėliojantį, kas Alfredui nutiko.

Žaidžiau kartu su Alfredu atkampioje smėliaduobėje, staiga pastebėjome, kad jau ištįso šešėliai. Kai taisėmės skuosti namų link, pasirodė vyras, ištįsęs ir liesas. Leidžiantis saulei regėjosi, kad jis rusvaplaukis.

Mes jo išsigandome, net nežinau kodėl. Kojos mane vos laikė. Tada atsitiko kažkas neregėta. Alfredas ramiai atsistojo priešais vyrą, nusiėmė kepurę ir tarė:

– Tikiuosi, kad jūs mums nieko nepadarysite?

Vyras buvo įsikandęs smilgą. Pažiūrėjo priblokštas į Alfredą ir neprataręs nė žodžio nuėjo.

Turėjau popierinį aitvarą ir laidžiau jį prie pelkės. Jis pakibo virš keleto namų tolėliau. Virvė trūko, aitvaras didžiuliais šuoliais nėrė šalin ir pranyko tolių toliuose, kur nė sykio buvęs nebuvau. Jaučiausi nepaguodžiamas, ir vakare tėvas sėdėjo prie lovos, kol užmigau.

1940-ųjų balandžio 11-osios vakare kartu su Suzana ėjome į Parko kelio pusę. Miestas buvo užtamsintas, o mes po visko, kas įvykę, vis dar jautėmės priblokšti.

Pilies parke išgirdome kažką judant ir sulėtinome žingsnį. Tuoj pat driokstelėjo šūvis, kulka cvaktelėjo gretimais į vielinę tvorelę. Suzana buvo nepaprastai sukrėsta ir neleido geriau išsiaiškinti.

Parke tykojo pamišėlis? Ar laukė kas nors, norėjęs pataikyti į vieną iš mūsų?

Ėjome menki ir vargani, susiglaudę. Galvoj netelpa, kad niekuomet jos nebepamatysiu.

Oslas, 1939-ųjų spalio 18-oji

Traukinyje radau tuščią kupė rūkantiesiems ir ant vieno suolo paskleidžiau kelioninius krepšius, kad atrodytų, tarsi mūsų daug. Bet naudos tai nedavė. Pirma pasirodė sutuoktinių pora ir užsiėmė suoliuką priešais mane, tada dar kažkas įėjęs atsisėdo šalimais. Žvelgiau, prisidegęs cigaretę, į vasarišką dieną lauke. Buvo rugsėjo pabaiga ir kol kas dar vedžiau karo apskaitą: šiandien jau trys savaitės, kai vokiečiai įsibrovė į Lenkiją.

Moteriškę priešais buvo galima priskirti prie paplitusio ir varginančio tipo žmonių, kuriuos kamuoja įsitikinimas savo tobulumu ir kurie visai neturi ypatingesnių džiaugsmų. Ji garsiai ir meiliai kalbėjosi su įbaugintu vyru, panašiu į buhalterį ar panašiai. Elgėsi su juo kaip su pelų maišu. Jaunatvės dienomis, pamaniau, didžiavosi tarnyste aukštuomenės šeimose, bet nūnai įsižeistų, jei primintum, kad samdėsi. Dabar ji pati buvo iš kilmingos šeimos ir dažnai keitė tarnus. Šnekomis nugalavo vyrą, ir neabejotinai vaikai ėjo į mokyklą. Namuose tvyrant slegiančiai nuotaikai vaikai neužsibūdavo ilgiau negu būtina. Kalti buvo ir vyras, ir laikai.

Taipgi taipgi, sunku save paversti nelaimingu, bet su truputėliu geros valios pavyksta.

Žvilgtelėjęs į vyrą pagalvojau apie neįprastą žuvį, kurios patinėlis esti mažutis parazitas prie patelės pilvo. Maitintis savaran-

kiškai nepajėgia, bet prisisiurbęs kartą ir visiems laikams įsilieja į santuokinę motiną kaip kraujotakos dalelė.

Ji pati pasirūpino sau tokį vyrą ir pati prie jo prisisiuvo. Jo lytį ženklino keli styrantys barzdos kuokštai.

Šalia manęs sėdėjo jauna dama ir aš suirzau, kad priešais atsidūrė ne ji. Turi šiokios tokios reikšmės, į ką sėdėdamas priešais žiūrėsi kelias valandas. Viena mano pažįstama yra pasakojusi, kad keliaudama visuomet stengiasi nutaikyti vietą priešais vyrą, kuris gerai atrodo. Taip prasėdi visą kelionę, mintyse su juo būdama mažumą susituokusi, bet tuo pačiu metu apžiūrinėja jį atstumiančiu žvilgsniu.

Paskersuodavau į damą šalimais, kai tariausi, kad jos žvilgsnis klydinėja kitur. Jos veide kažin kas priminė žiemos rytmetį miške – bet taip pat atminiau ir saulėlydį dykumos dulkėse – šiluma ir šaltis, neryškūs atsiminimai. Merginų veiduose gali būti kažin kas globalaus, kažin kas išmaninga ir neabejotina kartu su neapsakomu tyrumu. Tarsi palytėtum gyvenimo kelią, tokį pat tikrą ir tokį pat nesuvokiamą kaip keliaujančių paukščių skrydis.

Greta durų sėdėjo jaunas vyras pavėpusiu veidu. Ruošdamasis išvažiuoti, mėgino pasidaryti šukuoseną. Rodėsi, kad atsisveikindamas namuose jį sulaižė arklys. Krapštė nosį ir įsižeidęs žiūrėjo į tai, ką rado.

Dama, turinti vyrą, pažvelgė į mane padrąsinamai. Dabar mes, išsiauklėję žmonės, užmegsime kultūringą pokalbį. Prie kontakto neprisidėjau. Po kelių bandymų, kurie galėjo būti skirti bet kuriam arba nė vienam, ji ėmėsi po mane vedžioti akimis aukštyn žemyn ir nepritariamai iškėlė nosį, kuri buvo pasidariusi per maža riebiam veidui. Prunkštelėjo, reikšdama nuomonę, mielajam vyrui ir vėl paniekinamai jos akys bėgiojo manimi. Mažoji burna liko praverta.

Trumpą akimirką panirau į snaudulį, o jei tai nutinka traukinyje, išgirstu neįprastus balsus. Kažką, ištariamą garsiai ir be pras-

mės, tada pramerkiu akis pasižiūrėti, kas pasakė tokią keistybę. Nė vienas.

Dabar taip atsitiko trečią ar ketvirtą kartą kažkam tarus: „Svantevit“. Turėjo girdėti visi. Bet aplink nebuvo nieko, ką galima būtų įtarti pasakius „Svantevit“. Jaunoji dama sėdėjo pilna burna šokolado. Neandertalietis prie durų tokio žodžio, be abejo, suformuluoti negalėjo. Apie porą priešais nėra ir kalbos. Vyras tikrai daugel metų ko kito, be mhm, nepratarė, jo žmona plėšriai aptarinėjo amoralumą mūsų dienomis – taikydama damai šalia manęs. Jos šilkinės kojos buvo kuo žavingiausios. Nusižiovavus man užgimė mintis ir garsiai buvau besakąs, kad asketai yra apniukę erotikos gerbėjai. Gražios kulkšnys ir dailūs batai. Lūpos, kurias užsimanai regėti netekusias santūraus pavidalo, justi jas įkaistant, šnabždesį be kvapo prie savo ausies.

Mąsliai apsilaižęs pažvelgiau pro langą. Lauke temo. Dama iš garbingų namų sugalvojo, kad vyrui reikia poilsio. Su savimi turėjo tam naudojamą pagalvę ir stumtelėjo jį aukštielninką ant suolo. Jis sumosavo kojomis ore tarsi kūdikis.

– Kai ilsiesi tau, aišku, kenkia dūmai?

Pakaitomis ji nužvelgė tai mane, tai aną nesubrendėlį prie durų. Žvilgsnis ne visai grasinantis, bet tokiu galėjo virsti. Kol kas jis rodė lūkestį, kad namiškiai neturėtų narnėti. Tas prie durų buvo užsikūręs pypkę, o aš cigarą.

Žmonės neturėtų ko panašaus šnekėti, jei ką tik nurėžtas cigaro galiukas ir kas nors, kupinas didelių lūkesčių, prisidega jį rūkančiųjų kupė, – kai ir kitose yra daug vietų. Jie nesunkiai gali nusvilti nuo cigaro.

Būtybė prie durų pažiūrėjo į damą su siaubu, išpieštu veide, ir sukrutėjo, lyg norėdama pypkę sviesti po stalu. Nuraudęs iki pat apykaklės mosikavo rankomis, kol galiausiai liko sėdėti prakaituodamas, tarp kelių įbestu žvilgsniu. Apsimečiau lyg niekur nieko ir laikydamas cigarą lūpų kamputy sunėriau ant pilvo rankas.

Ji vėl vedžiojo po mane akimis. Nosis krutėjo. Užrietusi ją prunkštelėjo. Cha! Tūno ten vyrukas, kuris mano esąs ponas. Nežino, kaip elgtis su dama. Permatė mane kiaurai.

Pravėrusi smulkią ir drėgną vaikišką burnytę paaiškino:

– Mano vyro silpna širdis. Ar taip jau būtina toliau rūkyti?

– Taip, – atsakiau.

Ji tamsiai nuraudo ir sumurmėjo kažką nerišlaus. Tuomet ėmė kalbėtis su nervingai besimuistančiu vyru. Pusiniais sakiniais, kurie, jei būtų buvę ilgesni nei pusės, būtų baigęsi netramdomais keiksmais. Kiekvieną sykį ją kažkas suturėdavo. O tada šis tas atsitiko. Pukšt pukšt, pukšt pukšt – vėl užsikūręs pypkę, engiamasis prie durų leido į kupė šleikščius dūmus. Vijosi, ką praleidęs. Ėmėsi to nusigręžęs, tačiau vis vien tęsė. Kažkas jį neseniai mindė, bet pukšt pukšt, vergų sukilimas.

Sutuoktinis užsimerkė ir neketino stebėti, kas bus toliau. Tačiau nieko neįvyko, vien krestelėjimas galva ir tylus prunkštelėjimas.

Traukinys slinko nuo stotelės iki stotelės. Įlipusieji praeidavo pro duris, pašnairavę į paguldytą vyrą. Pajutau, kad mane stebi dama šalimais, ir atradau, jog viskas pasisuko mano labui. Neturėjau nieko prieš.

Pagaliau sutuoktinė susiėmė. Ji šį tą sumanė, kaip parodyti mums tikrąją vietą. Pravėrė lagaminą, ištraukė krūvą laiškų ir ėmė juos garsiai skaityti mylimam vyrui. Kas sykį mesdavo į mane paniekinamą žvilgsnį, kai prabildavo garsiau, patikėdama mums kažką itin įdomaus:

– Ką tik pas mus lankėsi teta Liza iš Kongsvingerio. Ji ir dėdė nusipirko fiatą.

Ji ištarė „fjatą“, ir kelias sekundes spėliojau, kas tai galėtų būti.

– Pusbrolis *Jorgenas* išlaikė puikų *egzaminą*. Pagalvok, *Bolemanui* jau *išdygo* du dantys ir jis *paveldės* po senelio iš *motinos* pusės.

Kirčiavo keisčiausias vietas, tartum skaitytų barbariškas eiles.

Klausytis buvo skausminga. Tokie dalykai rodosi komiški, prisiminus juos kitą ar šiaip kurią dieną, bet retai jie tokie būna, kai vyksta. Jos skaitymas, besitęsiantis jau pusvalandį, ėmė panėšėti į šiurkštybę ir prievartą. Dama šalia manęs pradėjo žvalgytis daiktų. Pamažu įpykau. Žmona kišo žodžius, mygo ir svaidė į klausytojus žvilgsnius iš aukšto. Mano balse nesigirdėjo juokų, kai pasakiau:

– Ar taip būtina man atskleisti savo asmeninį gyvenimą?

Tai paveikė. Po to karto, kai sumokėjau airiui penkiais centais viršaus, neteko regėti, ko nors dar taip įsiuntant. Jos žandikaulis atvipo, o po mirksnio vėl susičiaupė. Šnarpštė, tarsi būtų visiškai pasimaišę, akyse užgeso žvilgsnis. Tada šūkčiodama sukimšo laiškus į lagaminą, išplėšė pagalvę iš po nelaimingojo vyro galvos, net pokštelėjo, kai ši trenkėsi į suolą, pastatė jį ant kojų ir išmetė pro duris kartu su keliais lagaminais. Mulkis, sėdintis ant kelio, kai ji ritosi pro šalį, pakėlęs ranką prisidengė alkūne galvą.

Po akimirkos jaunoji dama jau sėdėjo kampe priešais mane. Vėl prisiminiau draugę, kuri keliaudama traukiniu mintyse tuokdavosi, ir akivaizdžiai rodžiausi iš palankiausios pusės. Iš jos sulaukiau gabaliuko šokolado, o ji iš manęs cigaretės, tuo metu tas nuo durų spoksojo net išsižiojęs. Ji irgi važiavo į Graną ir rengėsi gyventi pensione. Vardų nepasisakėm.

Kitą rytą išėjau į kiemą, prikritusį sudžiūvusių lapų. Virpėjau nuo šalčio. Pirmas rytas rudenį.

Šeimininkė man patiko iš karto, kai atvykau vakare, ir vieta buvo graži. Ji stovėjo ant laiptų keliais laipteliais aukščiau ir ištiesė man ranką. Nuo to buvau mažesnis arba ji aukštesnė. Pakėliau akis į draugišką, smalsų veidą ir pamiršau, kad atvykau į namus, kuriuose mokėsiu už nakvynę. Baltosios kandys, pulkais suskrendančios rudenį, artėjant pirmosioms naktų šalnoms, šimtais sūkuriavo apie žibintą, šviesos kolboje. Mašinos žibintai šviesos pluoštus spinduliavo gilyn į rudenišką sodą, šviesos koridorių su tamsos mūrais iš abiejų šonų.

Dabar stovėdamas ant akmeninio slenkstelio žvelgiau į rasotą rytmetį be džiaugsmo, toks tampi supratęs, kad blėsta ir ši vasara.

Mažumą tolėliau išvydau dvi bažnyčias. Visiškai tuo patikėjau tik priėjęs šiek tiek arčiau. Priešais mane žaismingai strykčiojo katinas, kuris nagais tvirtai įsikibo į kelnių klešnę, mane užlaikydamas, – argi vaikštau čia ne tam, kad žaisčiau su katėm, negi yra kita priežastis. Paskersavau į bažnyčias. Jos vis dar buvo dvi, viena greta kitos. Dvi dailios kaimo bažnyčios iš senovės laikų, jas skyrė vos keli žingsniai. Katinas nusekė mane į kapines. Tarp kapų vaikėsi kieles, o bažnyčios ir iš ten be paliovos buvo matyti dvi. Atsiminiau Bjornstjernę Bjornsoną*, jis kartą Jylande, su bičiuliu danu įkopęs į kalvos viršūnę, žvalgėsi po kraštovaizdį. Iš ten galėjai suskaičiuoti trisdešimt dvi bažnyčias, ir jis tarė: „Danai arba labai dievobaimingi, arba bedieviškai tingūs“.

Vyras kasė kapo duobę. Prašnekęs į barzdotą galvą, augančią iš žemių, paklausiau, kodėl bažnyčios dvi.

Aišku, vyro taip dažnai klausdavo, kad jis nebejstengė atsakinėti, nes tarė:

– Iš tikrųjų yra trys, bet trečią statė šiek tiek atokiau.

– Kodėl ir jos pamatų neįleido šalia anų dviejų?

Pažvelgęs į mane vyras pasakė:

– Ten, toliau, palaidotas Vinjė**.

Jis žinojo, ką mėgsta turistai.

– Vinjė, ak taip, girdėjau, kad jis mirė čia. Bet kam dvi bažnyčios?

* Bjørnson, Bjørnstjerne (1832–1910) – norvegų rašytojas ir visuomenės veikėjas, 1903 m. apdovanotas Nobelio literatūros premija. Parašė Norvegijos himno žodžius. Įkūrė norvegų knyginės kalbos sąjungą ir pasisakė prieš abiejų kalbų suartinimo politiką.

** Vinje, Aasmund Olavsson (1818–1870) – norvegų rašytojas ir žurnalistas, garsėjęs sarkastišku stiliumi. Už vyriausybės kritiką neteko darbo Teisingumo ministerijoje. Vienas iš pirmųjų ėmė aktyviai naudoti naująją norvegų kalbą.

– Man rodosi, jūs ką tik pasakėte, kad turėtų būti trys? – pastebėjo vyras ir vėl sulindo į duobę.

Duobkasys pasitaikė nesukalbamas. Po kiek laiko vėl išlindo ir nusibraukęs nuo veido prakaitą pats užvedė šneką. Kodėl bažnyčios dvi, jis nežino. Taip skirtingai apie tą dalyką buvo kalbama. Jo nuomone, jei ją pareikštų, niekas ir nenutuokė. Jei kalbėsime apie jį patį, užaugo šalimais abiejų bažnyčių ir neįžvelgia čia nieko keisto.

– Mes vaikštome į vieną, – sakė jis, – ir kita skersai kelio nestovi. Gali sau būti. Tolėliau guli Vinjė, kaip ir sakyta.

Taigi taigi, galbūt buvo suplanavę šventiesiems eilę standartinių namelių, bet pakeitė sumanymą.

Elgiausi nuolankiai ir nužingsniavau prie Vinjė kapo. Vadinasi, jis ilsisi čia, Osmundas Olavsonas Vinjė. Buvęs norvegiškesnis už tuziną kitų rašytojų, ir didžiųjų, ir nedidelių. Spėju, kad radosi tai iš širdies skausmo, kuris persmelkė visa, prie ko tik jis prisilietė savo esybe. Su Vinjė susitiktum tarsi su išeiviu, tokiu, kuris pasiliko namie, tačiau nuosavoje šalyje tapo išeiviu. Jis rodėsi nuožmus. Išplėštas iš savo aplinkumos. Kartis iš žaginių kupetoms, plaukusi upe pasroviui, tuo metu kitos stypsojo savo vietoje ir laikė gerąjį šieną, tokios nepriekaištingos, kokios būna kartys.

Čia ilsisi Vinjė. Čia jam pastatytas paminklinis akmuo, ir tėvynainių, kurie jį iškėlė, susirinko devynios galybės, kokie trys tūkstančiai, nes dabar jau jis miręs. Atrodė, tarsi jį dirgintų įrašas. Bronzinė galva, žvelgianti į tolį tarp dviejų bažnyčių, – jis net nepajėgė į kurią nors iš jų pasižiūrėti, suniurusi išraiška veide. Mirė 1870-aisiais. Taip seniai? Jis vienas tų, kurie, regis, mažne tokie pat gyvi ir šiandien. Daugelis savy atpažįsta jo pastangas ir kartėlį. Jis buvo didis savo apmaudu. Kažkurią tai dieną sėdėjau Osle ir skaičiau vieną iš dabartinių kritikų. Per kelis puslapius jis kirtosi su Vinjė, maloniai nukeldamas atgalios į senąją Kristianiją. Na, ir vyras buvo Vinjė, niršina žmones net septyniasdešimtį

metų po savo mirties. Tąsyk Norvegija kai ko neteko: nebeliko kivirčams jokio Vinjė.

Ant kapo augo didžiulė dilgėlė.

Mane vėl susirado katinas. Laikas buvo grįžti atgalios pusryčių. Katinas sekė iš paskos tarsi šunėkas ir reikalavo dėmesio.

Net ir vietos sodyboje nieko tikro nežinojo, kodėl Granvolene dvi bažnyčios, kai sunku sugalvoti paskirtį daugiau nei vienai. Jie ten šnekėjo apie dvi turtuoles seseris, tarpusavyje neradusias kalbos, kaip statyti, tada įsitaisiusias po atskirą. Bet tai, aišku, nepanašu į tiesą, manė ponia Nyrud, nes jie minėjo, kad bažnyčios ne to paties senumo.

Sodžiuje buvo dvi nesutariančios pusės, kurios neišsiteko bažnyčioje? Ar Grane jau senaisiais laikais norėta prisivilioti turistų? Tiek būdų, kaip pasidaryti garsiam. Antai gali nušauti žmogų arba pats nusišauti. Kai kas metodiškai siekia šimto metų, kad patektų į laikraščius. Kiti pastato dvi bažnyčias vieną šalia kitos.

Suvalgiau kiaušinius, kuriais vaišino ponia Nyrud, ir bažnyčioms pats radau paaiškinimą. Ponia Nyrud buvo sakiusi, kad Granas išgarsėjo sesėmis bažnyčiomis, bet apylinkės tikriausiai buvo gana žinomos ir anksčiau. Dvi bažnyčias čia pastatė todėl, kad vietovė įžymi. Slėni ir derli kaimavietė davė pradžią Volenui. Tūkstantmečius čia buvo kulto vieta. Pirmieji žmonės, atklydę į šiuos kraštus ir užkopę aukštyn, pajuto dievų buveinę. Stovėjusią pagonišką šventyklą pavertė bažnyčia, nes buvo nesuvokiama, kad ją gali įkurti kur kitur, nei Dievo gyventa. Vėliau atsirado žmogus, kuris buvo už kažką dėkingas šventajam ir jo garbei norėjo sumūryti bažnyčią. Tačiau viena jau stovėjo iš anksčiau, todėl nebuvo kitos išeities, kaip tik pamatus kloti glaudžiai prie jos. Tąsyk, kai tikėjimas tebebuvo duotybė, žiūrėta kitaip. Šiuos namus skyrė ne žmogui, o Šventumui. Šiuolaikiniai žmonės nustebę žvelgia į dvi bažnyčias vien dėl to, kad puoselėja mintį, jog bažnyčios pastatytos *jiems*. Mokyklose dabar mokosi, kad bažnyčiose Dievas negy-

vena, nors be paliovos jas vadina Dievo namais. Tąsyk žmonės žinojo, kad Šventumas apsistoja ne bet kur, o laikosi senųjų vietų. Vėliau jie prisigalvojo statyti šventvagiškose vietose, bet iš tikėjimo tuomet nedaug kas tebuvo likę. Žmonės jau nebemokėjo skriste nuskrieti ilgą kelią, kad susitiktų su Viešpačiu. Žydai turėjo vieną šventovę Jeruzalėje ir negyveno Jahvė kitose vietose, anaiptol. Jis neatsižvelgė į žmonių tingumą, nuospaudas ar laiko trūkumą. Kuris nors pirmųjų Norvegijos krikščionių, prisikėlęs iš kapo ir išvydęs, kiek paberta bažnyčių, kad žmonių kojos nesivargintų arba būtų giriamasi dievotumu, net nesuabejotų, kodėl Norvegija virsta netikinčiųjų šalimi. Jo dienomis Dievo namai iškildavo ten, kur jis *buvo*. Nūnai jie namus įkurdino tinkamuose rajonuose, taigi Dievui prisiėjo būti tenai.

Papusryčiavęs vėl vaikščiojau po kapines ir skaitinėjau įrašus. Kodėl taip malonu skaityti antkapių užrašus? Turbūt kad neradęs savojo vardo pajauti gerumą, bet galbūt čia yra ir dar kai kas, sapnas apie brolystę kada nors – tada, kai visi gulėsime po užrašais ir daugiau nesiginčysime.

Įsišnekėjau su kapą tvarkančia senučiuke.

– Mano sesuo ir jos vyras palaidoti čia, – išsipasakojo ji. – Jis mirė pirma ir ana dvidešimtį metų prižiūrėjo ūkį, kol atėjo ir jos eilė. Vaikų jie neturėjo, aš paveldėjau ūkį. Dabar ir jam atėjo laikas palikti giminę.

Valstiečiai dažnai šykštūs, bet galbūt tam yra svarių priežasčių? Ūkis priklauso giminei, ne tau. Turi savo gyvenimą ir negali jo perleisti į šalį.

Atokiau keliu pradardėjo vežimas ir senoji nusišypsojo daugybe raukšlelių pasakodama: jos sesuo kartą atvažiavo į svečius į Graną, vadeliojo pati. Jau buvo keleri metai, kai palaidotas vyras. Vadino jį Nilsu. Arklys, dar nepasiekus bažnyčių, pasibaidė laikraščio, vėjo blaškomo po kelią, ir pašėlusiais šuoliais pasinešė palei kapines. Sesuo gulėjo vežime aukštielninka mataruodama

kojomis ir bliovė. Tik tą vienintelį kartą tokia pasirodė žmonėms. Pašėlusios gaudynės pagaliau baigėsi ir moteriškė drebančiu balsu ištarė: „Pirmą sykį po laidotuvių pro bažnytėlę pravažiavau, nepagalvodama apie Nilsą".

Pasilenkusi virš kapo senutė vėl kapstė žemę. Pasakiau:

– Čia tik du kapai, kurie visai neseni.

Sakinys pakurstė tai, ko siekiau. Ji atsitiesė ir tarė:

– Taip, o tas kraštinis kapas tai Antono Strando, jį nušovė. Gal apie tai girdėjai?

Dėjausi nieko nežinąs ir ji noriai pasakojo. Nieko naujo neišgirdau, tik seną išmintį, kad jaunimas taip ir neateina į protą, bei daugybę atodūsių.

Atsainiai pažiūrėjau tolyn į namą, kuriame, kaip sakė, gyvena Antono Strando tėvai. Anksčiau jie laikė krautuvėlę, o dabar gyvena iš santaupų ir tvarkosi smulkiame ūkyje, kad turėtų kuo užsiimti.

Priėjęs pažvelgiau į naują žemių kauburėlį. Vargu ar taip elgiasi racionalus ir protingas detektyvas. Kauburėlyje negalėjo slypėti užuomina. Bet, šiaip ar taip, jis čia palaidotas. Reikėjo jį apžiūrėti, kai negyvas gulėjo sode.

Užsimerkiau ir išvydau Antoną, kaip buvo išsitieses: veidu į žemę, viena ranka sulenkta po savim, kitą ištieses. Ėmiau virpėti. Iš kapo augo kažin kas grėsminga, tylus šauksmas: „Kodėl atėmei man gyvybę?"

Kelias minutes taip stovėjau, jaučiausi kaip dvasių iššaukėjas, tarsi sprendimas būtų visai šalia. Jei išstovėčiau pakankamai ilgai ir visiškai tam atsidėčiau, iš mirusiojo ateitų atsakymas. Kas tas, kuris tave užmušė?

Bet tikriausiai atsakymo sulauktum tik iš savo paties minčių, jei mėgintum užkeikti dvasias, nes iš kapo be paliovos sklido toks pats tylus ir grėsmingas šauksmas: „Kodėl atėmei man gyvybę?"

– Neskleisk čia gulėdamas melagingų gandų, – pagalvojau mėgindamas pašmaikštauti. – Apskųsiu tave už šmeižtą.

Bet žingsniuojant nuotaika buvo tikrai bjauri. Galėjau tos žmogžudystės neprisiminti savaitėmis, bet kaskart iškildavo vėl ir netrukus supratau, kad iš tikrųjų visą laiką sukasi: kas nušovė Antoną Strandą? Bet argi ne visiškai tas pats? Europoje vyko karas. Dangus virš senojo pasaulio juodo sulig kiekviena praeinančia diena. Mirė tūkstančiai. O aš vaikštau svarstydamas, kas nužudė žmogų, kurio niekados nemačiau ir kuriam turėčiau būti tikrai abejingas. Byla išaiškinta iki galo, o kaltajam paskirta bausmė.

Stabtelėjęs dar sykį pažvelgiau į Vinjė, nors mintys klaidžiojo kitur. Net neabejojau, kad viskas, kas vyksta, turi priežastį. Tuo buvau tikras nuo tada, kai išmokau mąstyti. Tuomet kodėl aklinėdamas švaistau laiką šiai žmogžudystei? Manęs tai neliečia. Nematau rimtos priežasties, kodėl turėčiau į ją gilintis.

Mintis nuskriejo iki Jenės ir staiga man dingtelėję žodžiai širdį kliudė tarsi šūvis: *...perverseness is one of the primitive impulses of the human heart...*

Jenė? Bendraudavo su mano broliu. Turėjo ryšį su Antonu Strandu. Ją įtarė nužudžius seną draugą.

Pažiūrėjęs tiesiai Vinjė į veidą, mintyse pakartojau vieną posmą iš jo eilių, kurias prisiminiau:

Jei prieš tiesų veidrodį stojęs,
išvystum savo tikrą vertę,
drąsos gyventi netektum,
nes esi visiškas vargeta.

Dienos tekėjo netrikdoma tėkme, šiek tiek pramogos turėjau iš pusaugio kačiuko ir apgailėtinai seno katino, matuojant kačių matu. Jis buvo papratęs šildytis prie krosnies mano kambaryje ir negalėjai tikėtis, kad senas gyvuliukas keistų įpročius. Iš jo tebuvo vieni griaučiai. Išlindę nagai jam vaikštant braukėsi žeme. Vaka-

rais turėjau rūpestį išmesti jį į lauką. Man nepatiko liesti palaikus, bet kitaip jis nenorėdavo judintis. Kas rytą vyliausi, kad rasiu jį prie durų negyvą, bet suskubti gamtai į pagalbą nedrįsau, nes iš katino buvau pasišaipęs ir kalbėjęs apie jį šventvagiškai. Jam gavus galą būtų įtarę mane. Katiną laikė svarbiu, mat buvo dukters, kuri jau kapuose. Mirė suaugusi, todėl namuose tebetvyrojo nelaimė. Jos kambaryje dabar gyvenau, ir katinas nuolatos tysodavo prie krosnelės. Po kurio laiko katiną ji nepaprastai pamilo. Tikriausiai mylėjo taip, kaip katinai ir mylimi, tik tėvai tą meilę išdidinę ir pagražinę patys ja patikėjo, nes po mirusiosios liko nors katinas. Sulaukęs gilios senatvės jis supanašėjo su šunų gimine.

Galėdavau valandomis sėdėti prie lango skaitydamas arba pasinėręs į mintis žvelgti pro langą, kur tarp geltonų ir raudonų lapų kabojo slyvos ir obuoliai. Dienomis raškydavo vaisius ir kieme buvo prikritę apdaužytų obuolių. Kartais sukurnėdavo vaikų, jie plyšodavo ir šėliodavo kaip žvirblių būrys, kol vėl pasišalindavo. Nyrudai mylėjo vaikus. Kai pasislėpusi višta padėdavo kiaušinį, išlindusi į kiemą paskelbdavo apie tai garsiu kudakavimu. Tada užkudakuodavo ir vaikiūkščiai, aplaidydami ją akmenimis. Ji užsičiaupdavo ir žvelgdama įskaudintu žvilgsniu pasitraukdavo. Toji, kuri vos neišpasakojo kažko didingo. Niekados nesitikėk, kad pravėręs burną nesulauksi įvertinimo.

Kodėl višta padėjusi kiaušinį kudakuoja? Malonu buvo sėdėti sename krėsle ir ieškoti atsakymų į mįsles, kurioms esi visiškai abejingas.

Vis dar sėdėdavau, kai laikrodis gretimame kambaryje mušdavo dvyliktą, pirmą ir antrą, nors neturėjau ko sėdėti. Skaičiau, leidau mintims sruventi ir kartais pliaukštelėdavau iš paskos musei, skraidančiai po kambarį. Krosnis braškėjo rudeniškais tonais. Skaičiau storą knygą apie meilę iki mirties ir mėgavausi beprasmybėmis. Kai grafas pasakė aha!, tada aš irgi pasakiau aha!

Gera buvo taip sėdėti ir jaustis, tartum esi visas pasaulis. Būti vienam su knygomis prie krosnies. Puoselėjau egoizmą, atsirandantį su metais, žmogui pastebėjus, kaip gera pabūti vienam. Skaičiau viską, ką tik šiuose namuose turėjo skaitomo. Jau dvidešimtį metų griebdavau knygas lyg viską ryjanti varna. Iš pradžių klausinėdavau, ką reikėtų perskaityti, bet iš to nieko neišėjo. Tam taisyklių nepritaikysi. Vėliau stverdavau viską, kas išspausdinta, kaip berniukas iš pasakos, kuris prasivalgė kelią per košės kalną. Dar ir dabar su tokiu pat susidomėjimu skaitau Brehmą*, Niką Karterį**, Hansą Kristianą Anderseną, Džeimsą Džoisą, Holdbergą***, kaip ir kasdienos laikraštį.

Ką tik čia, Grane, perskaičiau vieną Niko Karterio knygą, panašios nebuvau laikęs rankose nuo vaikystės, nors girdėjau, kad Amerikoje jos tarpsta tam tikruose sluoksniuose. Kai buvau vaikas, kelerius metus jos buvo užplūdusios mano berniukišką pasaulį, o vyresnieji nuožmiai su jomis kovojo. Suprantama, padariniai būdavo kitokie, nei jie tikėjosi, o aš niekuomet nesupratau, dėl ko jie taip pyksta. Gal tas knygas patys užsislėpę skaitydavo?

Be jokių paaiškinimų Nikas Karteris pasirodydavo ir kaip pasakotojas, ir kaip pagrindinis veikėjas. Jo padėjėją tolydžio sugaudavo, į jį pataikydavo per nuleidžiamas duris, užrakindavo dideliame seife, apnuodydavo, pašaudavo ir skandindavo, bet jis kaskart išsisukdavo ir vėl nepričiuptas toliau erzindavo mirtį – tarsi lengvas grobis – iki kito pasprukimo. Stovi mąstydamas, kaip graudu, kad kaip tik dabar negali apsirengti sicilietiškai, todėl nuo viršukalnės šalia jo nukrinta negyvėlis sicilietis ir seklys pasiima jo

* Brehm, Alfred Edmund (1829–1884) – vokiečių zoologas ir rašytojas.

**Nick Carter – populiarus literatūrinis personažas, seklys. Detektyvų serijos su juo leidžiamos nuo 1890 m., pirmųjų serijų autorius nežinomas. Nicko Carterio vardas naudotas kaip pseudonimas, rašant pirmuoju asmeniu.

*** Holdberg, Ludvig (1684–1754) – norvegų-danų dramaturgas, istorikas ir eseistas.

drabužius. Pagrindinė veikėja vaikščiojo persirengusi vyru, bet sekliui išaiškinus ją suėmė. Demaskavimas sukėlė didelį susidomėjimą. Tačiau neatsispyręs jos kerams teisėjas ją išlaisvino. Ilgai nelaukdama ji vėl ėmėsi vaidinti vyrą, tik niekas to neatskleidė, net jos pačios gauja, kuri, taip sakant, neskaitė laikraščių. Daug sykių per dieną ji iš naujo vaikydavosi seklį ir šiam pasprukus kas kartą įsiusdavo, kol galiausiai pasirodė, kad ji visai ne nusikaltėlė, o viską parengė, kad nutaikytų tinkamą progą susekti nuosavą gaują, kurios galėjo arba visai nesuburti, arba suimti pirmame knygos puslapyje, neluošindama seklio.

Gaujos nariai leido laiką, rodydami vieni kitiems keistus ženklus ir skylėtuose batų paduose nešiodami raštelius. Seklys kaskart pirmiausia ten ir ieškodavo, todėl būtų buvę sumaniau nešioti juos kišenėse. Jie kūrė savotiškus planus ir apsikeisdavo išraiškingais žvilgsniais. Jie nugarmėdavo į kiaurymes ir vėliau iš jų išsikepurnėdavo, kad atsisėstų ant kėdžių, kurios juos stverdavo plieninėmis rankenomis, tuo pat metu jiems prieš nosį krisdavo sprogmenys su degančiomis virvutėmis, nors niekados nesprogo. Jiems visai nelikdavo laiko nusikaltimams ir juos suėmus pasirodydavo, kad nedarė nieko kito, vien seklio padedami paikiojo. Nė vienos šalies policijos visa tai nesudomintų, ir pabaigoje tam išaiškėjus viskas sėkmingai galėjo tęstis toliau.

Vis viena, manau, verta perskaityti. Mums parodo, kad vis dar esame tarsi vaikai. Esame įkūrę slaptas draugijas su mistiniais ženklais, masonų ložę, kurią iki šiol atkartoja naivūs suaugusieji. Skaičiau „Tristaną ir Izoldą“, anų laikų Niko Karterio romaną, stebėdamasis naiviomis mokslinėmis gaidelėmis. Keli pasikeitimai, atsiradę dėl mašinų, lėktuvų ir radijo, ir Tristanas su Izolda persikėlė į *Love Story Magazine** bei Niko Karterio knygas, kurias milijonai skaito be jokių gaidelių. Beveik visose srityse, jei tai nesusiję

* Meilės istorijų žurnalas *(angl.)*.

su chemija ar panašiai, mokslas nenutuokia, kad norint sužinoti apie pranykusias dienas nereikia laiku nusikasti atgalios tūkstantmetį, pakanka perlipti per tvorą į kitą visuomenės sluoksnį. Daugelio dalykų, kurie sagose neaiškūs, įminimo galima ieškoti Čikagoje – ten Einaro Tambarskjelvės* ir Torės Hundo** šmėklos persikūnijusios į gangsterius. Net ir vardai sukelia minčių sąsajas. Snore Gode*** vadinamas Džimu Didžiuoju Bosu.

Apie Strandų šeimą ponia Nyrud papasakojo viską, ką žinojo. Neišgirdau naujienų, kurios būtų nors kiek svarbios. Kai kas šnekėjo, kad iš Antono Strando galėjai bet ko tikėtis, nors taip ėmė sakyti tiktai vėliau. Jai atrodė, kad jis neišsiskyrė iš daugelio kitų, kurie pastebimi tuomet, kai atsiduria įvykių centre. Vis vien jaučiau, kad nuo manęs kažką nuslėpė. Jenė Lund svečiavosi Grane pas Antoną Strandą, bet apie tai prasitarusi ponia Nyrud nutilo ir daugiau nieko iš jos neišgavau.

Kas dieną, ryte ir vakare, pasivaikščiodavau tuo pačiu keliu, stebėdamas, kaip nyksta metai. Valstiečiai plūkėsi su kopūstais ir bulvėmis. Užėjo darganos, ir nepaliaujamai tuo mėgavausi. Kelias valandas galėdavau bastinėtis po miškelį, esantį už poros kilometrų, lėtai vaikščiodavau takeliais vakarėjant, apsiavęs aukštaaulius ir apsisiautęs apsiaustu. Kartą vakare patylomis stoviniavau už eglės, kol visai sutemo, ir žvilgsniu sekiau laukinę antį, plaukančią mažame ežerėlyje. Ak, tykiai stovi dulksnojant tamsiame miške, užmerki akis ir beveik snaudi. Jei tuomet apie ką nors galvoju – bet retai tas nutinka – tai apie vieną ar kitą moterį, mano kadaise pažinotą, geriausia kuo senesniais laikais Norvegijoje, kai dar buvau pusau-

* Tambarskjelve, Einar (apie 980–1050) – skandinavų sagų herojus, geriausias to meto šaulys iš lanko Norvegijoje.

** Hund, Tore – sagos apie Norvegijos karalių Olavą Šventąjį (995–1030) veikėjas, vienas iš vyrų, kurie mirtinai sužeidė karalių mūšyje prie Stiklestado.

*** Snorre Vadas *(norv.)*.

gis berniokas. Tokios ramios ir tylios mintys, migloti ir bemaž sustingę vaizdai, kuriuos gali įsivaizduoti sapnuojamus meškino savam guolyje. Tuomet negalvoju apie rūkymą, stoviu, ir tiek, sutemos tirštėja, o vėjas skundžiasi nakties gaida. Apsižiūriu, kad stoviniuočiau ten, kur niekas neužklysta, nes jei sutrukdytų, jausčiau tarsi fizinę prievartą. Kiek gyvenimo taip prastovėjau? Nežinau. Pasirinkdavau tam tikras vietas. Miestuose – paprastai dykas statybas arba molą. Eidavau panirti į žiemos miegą tik tada, kai būdavo vėjas ar lietus, arba ir tas, ir tas vienu metu, o dažniausiai visą rudenį. Mintiju, kad tai liga, randas, paliktas vienatvės. Kai po tokių pasivaikščiojimų pareidavau namo į šviesą, pas kitus žmones, jausdavau didžią ramybę, bet taip pat aiškiau nei įprastai suvokdavau, kad esu svetimas pasauliui. Tada galiu pasislėpti tamsiam kambary ir ilgai slegiamas liūdesio ten sėdėti.

Tą vakarą stovėdamas stebėjau antį, paskui vogčiomis, kad jos neišgąsdinčiau, pasišalinau ir tada vieškelyje sutikau merginą iš traukinio. Pasisveikinau ir mes prašnekėjome apie mažmožius, kol lydėjau ją pasivaikščioti po mišką, o paskui namo. Ji buvo Gerda Holtsmark ir Grane ketino apsistoti kelias savaites. Vėliau susitikdavom kas dieną.

Pastaruoju metu mažai mąsčiau apie Jenę ar Suzaną, ir tai mane ramino. Galbūt tai, kas susiję su Suzana, vis dėlto nėra reikšminga. Nesupratau, kad pats save mulkinu. Tiesiog jaučiausi visiškai ramus dėl Jenės ir Suzanos. Jos manęs laukė, galėjau jas turėti kada panorėjęs.

Vieną ankstyvą rytą lauke kilo bruzdesys, klegėjo žmonės, rengdamiesi į briedžių medžioklę. Šunys, įtempę grandines, taškėsi seilėmis, kiekvienas savam kiemo pakrašty, o vyrai aptarinėjo reikmenis. Jie trepeno į vidų ir atgal, kol ponia Nyrud į kelionę ruošė paviržį. Šurmulyje jaučiausi nekaip. Žmonės neturėtų taip garsiai rėkauti ir galėtų šiek tiek mažiau puikuotis.

Užtat kai jų neliko, sodyboje stojo visiška tyla. Samdiniai iš kaimyninio ūkio patraukė ieškoti žvėrių. Kartu su vyrukais į ganyklą iškeliavo moterys ir be kitos dienos jie negrįš. Matydamas iš kiemo dardantį sunkvežimį su žmonėmis ir šunimis jaučiau palengvėjimą. Virtuvėje man paliko maisto – pats prašiau ponios Nyrud taip patvarkyti, supratęs, kad ganykla ir briedžių medžioklė yra lyg metų šventė.

Kai tą dieną užsukau į kapines, prie Antono Strando kauburėlio stovėjo vyras. Atpažinau senuką, kurį vaikščiodamas kelis sykius buvau sutikęs. Tarytum atsitiktinai praeidamas žilabarzdžiui tarstelėjau kažką apie orą. Pokalbis lengvai įsilingavo.

Tai buvo Antono Strando tėvas ir apie Karlą Torseną jis kalbėjo romiai: „Aš juk skaudama širdimi pažvelgčiau į tą, kuris atėmė mano sūnui gyvastį, jūs gi suprantat, bet nesutinku su žmonėmis, pasipiktinusiais, kad bausmės jam skyrė tik vienerius metus. Nes jis gyvens ir prisimins, ką padarė, ar kalėjime, ar kur kitur. Niekuomet jam nebus lengva. Mums buvo sunku, jūs neabejokit, bet vis vien dabar kalbam, kaip gerai, kad šovė ne Antonas".

Taigi žmonės tenkinasi tokia paguoda, kokią turi. Tėvas stovėjo prie sūnaus kapo, o ne atvirkščiai, kaip turėtų būti. Kapus klojo rudeniškai numarginti lapai. Osmundas Olavsonas Vinjė labiau nepatenkintas nei įprastai stebeilijo į siaurą reginį, paliktą tarp bažnyčių. Dilgėlė ant kapo atrodė sodriai žalia ir didžiulė su drėgnais beržo lapeliais, prikritusiais į tamsią žalumą. Ilgai žiūrėjau į dilgėlę. Galbūt Vinjė būtent taip ir pageidavo. Dilgėlė, matyti, sena, tvirtas ir vešlus augalas.

Kapinėse likau vienas. Taip ar ne? Tada pasilenkęs įkišau ranką į žemę, kad gerai suimčiau šaknis, kaip tik žmonės moka pulti dilgėles. Roviau. Dilgėlė šaknis atpalaidavo pamažu ir nenoriai. Pirštuose, kai šaknys pasidavė, pajutau sotumą. Ji laikėsi atkakliai, kaip tik mokėjo, tarytum mažas medelis. Trūktelėjimas, ir kas kartą viena šaknis turėjo kapituliuoti... Ir tik laikydamas žalią

krūmą rankose supratau, kad poelgis ne pietistinis. Osmundas Vinjė buvo įtūžęs.

Pastebėjau, kad man dreba rankos. Stovėdamas ten iš teisėto kapo traukiau Vinjė? Dilgėlę norvegų dvasiniame gyvenime. Vinjė laikė šaknis tvirtai įsikandęs. Jose buvo įstrigęs piktas krūminis dantis, jį įsikišau į kišenę. Nueidamas jaučiausi nesaugus bei įgijęs šiek tiek suvokimo apie šventųjų palaikus. Seklys, atvykęs į Graną visai kitais reikalais ir vėluojąs aštuoniasdešimtį metų, kažką sužino apie Vinjė. Literatūros istorija – nepaprastas mokslas.

Pavakare sutikau Gerdą Holtsmark. Ji ėjo kartu su baisingaisiais sutuoktiniais iš traukinio. Žmona jau buvo girdėjusi, kad esu turtingas. Paveikė taip, lyg būčiau jos atsiprašęs. Pasisveikinau su Gerda Holtsmark ir norėjau žingsniuoti toliau, bet dama mane sustabdė. Trypčiojo ir staipėsi, lūpų kampučiuose buvo matyti skaidrūs lašeliai.

– Kaip jums *patinka* Grane, pone Torsonai? Argi čia ne puiku! Šitaip *rudenį*? Tą *sako* ir mano *vyras*. Jis dar kartą tą pasakė *šiandien*. Ar *ilgai* čia *gyvensite*? Ar grįšite atgal į *Ameriką*? Ar jūs *sau* žiūrinėjate *vilos*? Jūs *gal* nevedęs? Panelė *Holtsmark* tiek *šnekėjo* apie jus. Ji mums daug *papasakojo*. Mes taip *džiaugėmės*, kad su jumis *susitiksim*. Kodėl *jūs* negyvenate *pensione*?

Ji tęsė pasibaisėtinai pabrėždama atsitiktinius žodžius:

– Galų gale aplankykite mus, būtiniausiai tą turite padaryti! Ar ne per daug nuobodu ten, sodyboje? Nyrudai tokie geri žmonės, nieko negaliu pasakyti, betgi vis vien manau, kad turi būti vieniša. Persikraustykite pas mus į pensioną! Net negalite įsivaizduoti, kaip mums ten jauku, taip prie kavos puodelio ar šiaip...

Mėginau praeiti pro šalį, bet ji žengtelėjo ir iš burnytės srūvant žodžiams atsistojo ant kelio. Vis vien prasmukau šonu ir sparčiai nužingsniavau. Man įkandin teberėkė. Išgirdęs kažką skubant iš paskos pamaniau, kad ji, bet ten buvo Gerda Holts-

mark. Gabalėlį paėjėjo šalia manęs, įsmeigusi žvilgsnį į priekį, kol pagaliau ėmė juoktis.

Mums artėjant prie vieškelio ji sulėtino žingsnį ir dvejodama pažvelgė į krūmus palei miško pakraštį. Pasiteiravau, ką pamatė, bet ji atsiliepė, kad ne, nepamatė nieko. Tada įsismalsavau ir sustojęs ramiai paklausiau:

– Kas ten buvo? Nieko nepastebėjau.

Ji svyruodama prisipažino, kad šiandien ten jau buvo pasižvalgyti, ar ko neras. Nesusigaudžiau, kol nepratarė:

– Na, suprantate, iš mano lango matyti šita vieta.

Tada netikėtai sumečiau, ką norėjo pasakyti. Tuose brūzgynuose kartkartėmis ilgai išbūdavau. Nusijuokęs pasiūliau eiti su manimi, nes norėčiau kai ką parodyti. Ji sekė įkandin šiek tiek nedrąsiai. Brūzgynuose augo kelios eglės.

– Aš stovėjau čia, – pasakiau.

Ji, aišku, ne ką tesuprato, taigi tęsiau:

– Tiesiog paprasčiausiai stovėjau nesijudindamas iš vietos. Ir jokios mistikos. Stoviniuoju šičia temstant, nors nėra jokių slaptų takų į spirito varyklą.

Ji paminėjo kažką, kad išbuvau itin ilgai, bet to, lijo.

– Taip, – tariau, – lijo ir prastovėjau, matyt, porą valandų.

Ji nieko nepasakė.

– Stovėjau visiškai vienas ir žiūrėjau į lietų. Nuo anos eglės lašnojo, ir aš tai stebėjau. Silpnai nuo vėjo šiureno žolė, praskrido didelis paukštis.

Susigriebiau, kad šneku pakuždomis, tarsi ką nepaprastai svarbaus, ir kas nors galėtų nugirsti:

– Man čia stovint buvo nepaprastai gera. Jei apie ką ir mąsčiau – nesu tuo tikras, kad taip buvo, bet jei taip, – tai apie ranką ir pečius, bent jau tai atėjo į galvą. Merginos, su kuria būdamas aštuoniolikos labai dažnai matydavausi, ranka ir pečiai. Stovėdamas čia lyjant prisiminiau, kaip sveikai ji kvepėjo.

Apglėbiau ją per liemenį ir susyk prisiminiau, kad sodyboje tuščia. Sukosi tas galvoje visą dieną? Man atrodo, iki to karto su Gerda tokių minčių nesiejau, bent ne daugiau nei įprasta, jei mergina graži. Staiga prisiminiau siaubingąją moteriškę iš pensiono ir jau taikiausi Gerdą atstumti, bet kaip tik tada ji bučiavo man į skruostą ir gribštelėjo dantimis ausį, trumpai ir prislopintai nusijuokdama moterišku juoku, ir perspėju tave, nieko nedaryk tik pusiau.

Antrą valandą likau vienas, bet negalėjau užmigti. Tiesą sakant, nenorėjau to, bent jau po viso kas įvyko. Gerda buvo truputį, kaip čia pasakyti, kažkokia mechaniška. Moterys turėtų aprimti, jei yra per daug nervingos ir negali duoti nieko tikro. Jei kuris – toks kaip aš – niekuomet pats neįsitraukia visiškai, tada labiau stebi kitą. Truputėlis apgaulės nekenkia, bet jei tokios prekės per daug...

Ji geidavo pareiti namo viena, kad niekas mūsų nepastebėtų taip vėlai kartu. Man taip tiko, nes neturėjau jokio noro eiti į lauką. O gal ji tą pajuto?

Atsikėlęs tyrinėjau veidrodyje savo kūną. Viskas dar buvo gerai – tvirti raumenys ir jokios įdomios žilės palei ausis. Esu pasiturintis ir dar pagyvensiu kelerius gerovės metus. *Ingen grälar när jag kommer, ingen gråter när jag går** – ar ne taip, o gal atvirkščiai, kaip sako baladė?

Taip liaupsinau save kurį laiką, tada priėjęs uždariau langą. Užuolaidų neužtraukiau. Rožės šaka, pilna raudonų ir geltonų lapelių, lėtai siūbavo prie stiklo, arabiškai rudeniška, palyginti su tamsa.

Kas iš viso to su Gerda Holtsmark? Ji gražesnė už Suzaną. Ir gražesnė, ir protingesnė negu Jenė, bet tarp mūsų nebuvo atliepimo. Neretai žmonės stebisi vieni kitų pasirinkimu. Jei būčiau kieno nors pasiteiravęs, sakytų: imk Gerdą. Pamiršta užmesti akį į savo žmoną, prieš išsakydami triuškinamą kritiką. Kam Gunderiui arba man Suzana? Taigis, kam.

* Nieks nepyksta man atėjus, nieks nerauda man išėjus *(šved.)*.

Ant stalo stovėjo dvi taurės. Dvi taurės – jau apybraiža, ir kaip ištiesiau ranką, kad vieną pašalinčiau, taip ir likau pakelta ranka spoksoti į langą. Plaukai ėmė stotis piestu, nes stikle išryškėjo veidas, drobulės baltumo veidas, įrėmintas tamsos, su pora akių, slypinčių šešėlyje, burna, iškreipta traukulių.

Įžiūrėjau Jenę. Baimė virto nevaldomu įniršiu, bet kunkuliuojant pasipiktinimui atminiau kažin ką – sėlinimą prie svetimų langų, ir šovė kvaištelėjusi mintis: Jenė Osle ir pasiuntė vien savo veidą, kad dirsčiotų?

Jis dingo beveik tuoj pat. Man jau regėjosi, kad jos ten nė nebuvo. Šiek tiek virpėjau, todėl ištuštinau taurę konjako. Taigi žinoma, Jenė buvo tarp įsipainiojusių, tai žmogžudžio veidas, tas, kurį regėjau. Užtraukiau užuolaidas.

Tuojau pat į langą ėmė barškinti.

– Džonai, man reikia su tavim pasikalbėti! Atidaryk duris!

Persibraukiau ranka kaktą ir varginančiai suvokiau, kad tas norintysis įeiti buvo tikrų tikriausia Jenė. Tuomet turėjo Grane praleisti visą vakarą. Mane nupurtė pagalvojus, kas laukia, ir tą pat akimirksnį vėl pagavo įniršis.

Nuėjau atidaryti. Neigti? Tvirtinti, kad kiekvienas jos žodis yra melas? Ne, neįstengiu taip nepripažinti akivaizdžių faktų, tik Suzana tą galėtų arba bent jau moteris. Jenei buvo neabejotinai aišku, kad čia lankėsi kita. Tarsi mažas ir susigėdęs stovėčiau motinos nutvertas su uogiene ant lūpų. Būgavau su ja susitikti ir nuo to linksmiau nepasidarė. Viešpatie, kokia esant tokiai situacijai nauda iš to, kas vadinama sveiku protu? Jenė negali reikšti į mane jokių teisių. Jos nė mažumą nelietė, kuo Grane ar kur kitur užsiimu naktį ar dieną, bet kokia iš to nauda, jei vis tiek stoviu kaip permirkęs šuva? Laimei, visais gyvenimo atvejais bijau tik per nuotolį. Dėl to supratau, kad geriausia susiimti ir kuo skubiau ją leisti vidun. Jokio skirtumo, ką sakytų ar darytų. Kad nuslėpčiau išgąstį, pasigalandau grėsmingą karinį humorą.

Ji įlėkė į priemenę dvelkdama nakties šalčiu. Balsą slopino verksmas ir įsiūtis, bet kartu ir nuogąstis, kaip dabar galvoju.

– Štai ką tu ruošeisi daryti Grane!

Suėmiau ją už parankės ir vedžiausi priešais save iki kambario.

– Taip ir matosi, – šnypštė ji. – Tu... tu...

– Užsičiaupk! – tariau. – Ar į Granvoleną atvažiavai irgi pamatyti Antono kapo?

Ketinau užmegzti šneką apie ką nors, mano požiūriu, mažiau nemalonaus.

Ji užsimojo:

– Tu amerikoniškas kiaulpalaikis!

Maniškis humoro jausmas tąsyk nebuvo itin gajus. Prieš tai pajutęs išgąstį, dabar degiau pykčiu, ir kas sekundę vis smarkiau. Sumiksėjau kažką, bet tą pačią akimirką ji griebė man už gerklės. Geležiniais pirštais.

Man buvo sunku jai smogti, bet ir mirti nenorėjau. Kai akyse aptemo, kirtau. Susvirduliavusi atleido gniaužtus, jau buvau beveik susmukęs, tačiau puolė ant manęs vėl. Nubildėjome ant žemės, su savim patraukdami butelius ir taures. Vis vien neišgalėjau jai tvieksti kaip reikiant, bet supratau, kad privalau, jei noriu išsaugoti gyvastį, o ji juk man brangi. Užlaužiau jai rankas ir primygau keliu nugarą. Ji šnypštė gulėdama veidu į grindis, plaukai susitaršę, akys žėri, iš nosies ir burnos tekėjo kraujas.

– Toks visiškas! – vaitojo ji. – Visiškas toks!

– Aš tau parodysiu visiškas! – šnarpščiau vanodamas delnu. Ji spurdėjo ir klykė ir bandydama atsukti veidą, kad apspjautų, bet pataikydavo vien ant grindų.

Pėriau per užpakalį, kol įkaito ranka. Ji spiegė:

– Tu padugne! Tai štai ko tau reikėjo Grane! Bailys! Tik trenk! Tik trenk, senas iškrypęs idiote!

– Aš tau parodysiu seną ir iškrypusį idiotą, – šnopavau.

– Dar negana, kad pribaigei Antoną Strandą? Ką? Kodėl ir manęs nenušovei tu... tu...

Ūmai tarsi išvydau save iš šono, vienomis kelnėmis ir apatiniais marškiniais, besigalynėjantį su moterimi. Bet vis dar negalėjau jos paleisti, ji verkė, plūdosi ir kėsinosi į mano gyvybę. Iš įtampos daužėsi širdis. Staigiai atitraukęs kelį, atsisėdau ant jos.

– Jene, pasistenk dabar susiimti!

Ji negirdėjo. Raitas sėdėjau ant moteriškės kaip koks faunas ir paskutinis kvailys. Aišku, pasėdėjus ganėtinai ilgai jos įkarštis sumažėtų.

– Sveriu per aštuoniasdešimt kilogramų, – pasakiau, – taigi verčiau save patausok nesimuisčiusi.

Puiki istorija. Sėdžiu aš, meisteris seklys, išėjęs gerų manierų mokslus, apsižergęs merginą, ir tai anaiptol ne areštas. Jei kas atskubėtų išgirdęs sunkiai pasiaiškinčiau, bet kol nenurimo, negalėjau jos paleisti. Nenorėjau, kad iškabintų akis. Jai po veidu pritekėję vyno, kambarys dvokė konjaku. Aplinkui tviskėjo taurių šukės.

– Toks amerikonas! – klykė be atvangos.

Sėdėdamas tokia juokinga poza, pajutau jai ankstesnę simpatiją. Bent nesigviešė vien tik mano pinigų, jei išvis jai jų reikėjo, tuomet jos elgesys nebūtų toks žvitrus. Be to, ji buvo ir graži – įsišėlusi, paklaikusiomis, raiškiomis akimis, besidarbuojančiais pečiais ir spurdančiomis kojomis. Žodis „graži“ kaip tik tada iš esmės netiko, bet ji buvo natūrali. Jos kūnas buvo kaip audinės, žvėrelio, kurį gali stebėti judant po savo oda. Ir žmogus taps panašus į savo sielą. Kvailybė darosi sustingusi ir gerviška.

– Nagi liaukis, – pasakiau, – man atsibodo taip sėdėti. Pagalvok, jei kas įėjęs nufotografuotų. Įdėtų tada mus į laikraštį.

Nereikėjo mėginti šmaikštauti, ji tik dar labiau įsismarkavo ir iš visų jėgų stengėsi ištrūkti. Užlaužiau jai rankas, kad net suspigo, bet dar ilgai būtų tvėrusi ant kankinimo suolo. Jai pavyko

šiek tiek atsiplėšus nuo grindų pasislinkti į šoną, bet atsisėdęs vėl ją tvirtai prispaudžiau. Pagaliau pratrūko paprasčiausiai raudoti ir nebejudėjo.

Atsistojau ir nieko nesakydamas, pradėjau tvarkytis. Ji nušlubčiojo iki sienos ir atsirėmė į ją nugara. Dabar buvau nugalėtojas, aš drauge su visa neteisybe. Visuomet blogiau tam, kuris teisus, o juk jį dar slegia našta, kad įvyko tai, ko nė nemanė galint įvykti.

Tvarkydamasis šnairavau į ją.

– Stokis ir eik praustis, – tariau. – Tada pažiūrėsim, kaip tave galima išsiųsti į Oslą. Tau šiuose namuose likti, suprantama, neįmanoma, kaip ir kur kitur Grane, neužmiršk Antono Strando.

Ji prisivertė pakilti ir ėmė praustis. Paklausiau, kaip sugalvojo atvažiuoti neperspėjusi iš anksto.

– Pasiskambinau krautuvininkui. Ne, tavęs nesiteiravau, nes nežinojau, ar tau patiks...

– Malonėk papasakoti, ką aptarinėji su krautuvininku Grane.

– Taip buvo, kad... kai iš pradžių sujungė, išsigandau, jog tau nepatiks, kad skambinu. Tada paklausiau apie Nyrudus. Vien tam, kad ką nors pasakyčiau, o paskui padėjau ragelį. Nesupranti? Nervinausi prieš skambindama, o vėliau dar labiau, kai jau taip padariau. Tu juk neskambinai ir nerašei. Jie pasakė, kad Nyrudai išvažiavę ir kad ten pasilikęs tik vienas svečias. Minėjo kažką apie briedžių medžioklę ir kad iki rytojaus niekas negrįš. Tada pagalvojau, kai tu sodyboje vienas, būtų taip miela, na, buvau kvaila, bet maniau, kad bus taip gerai, ir tada sėdau į traukinį...

Ji graudžiai verkė į vandenį prausdamasi.

– Nežinau už save kvailesnės.

Stovėdamas žiūrėjau jai į nugarą. Nusimetė suknelę, nuo pečių žemyn nusmaukė apatinius. Minkštas liemuo iš drabužių stiebėsi kaip berželis ant kalvos. Paklausiau:

– Ar tai tu nušovei Antoną Strandą?

Liovėsi verkti ir sustingo palinkusi virš dubens, jos stuburas priminė gyvatę.

– Gali sau manyti, man kas, – pratarė galiausiai verksmo nualintu balsu. – Dabar, aišku, ko tik apie mane negalvoji. Tu toks pat siaubingas kaip ir mano tėvas. Ar ne vis tiek, kas nušovė Antoną? Bent jau man nėra skirtumo.

Norėjau užklupti ją, praradusią pusiausvyrą, bet užklupo mane patį. Jai nebuvo skirtumo! Pribloškė, kad ir man taip pat. Nors ir domėjausi įvykiu, kartu jutau jam visišką abejingumą. Ir iš esmės sutikau – tikriausiai vis tiek, kas šovė. Galbūt, kaip ir pirmiau, paklausiau, kad išvengčiau šnekos apie tai, ką pats neseniai šįvakar veikiau. Pratariau:

– Ar nesvarbu ir tai, kas už nužudymą atlieka bausmę?

– Man jokio skirtumo, kas šovė, ir nusispjaut į tavo brolį, bet rytoj papasakosiu, kad ten buvau aš, jei galų gale taip nori. Tai turbūt vienintelis dalykas, kam tau manęs reikėjo, – kad ištrauktum iš kalėjimo tą juokdarį, savo brolį.

– Užsičiaupk! Ar šovei tu?

– Man jokio skirtumo, ką galvoji.

– Puiku, tegu taip būna ir toliau, nes negalvoju nieko. Tu šovei ar ne tu?

– O Karlas ar nenuteistas už tai! – pasakė teškendamasi vandeniu. – Ko tu rausiesi ir klausinėji? Pasakiau, ką žinojau, teisme, puikiai, velniai rautų, žinai.

Prisidegiau cigaretę ir apie tai nebekalbėjau. Tai panėšėjo į Jenę – išlaikyti miglotumą, nepaisant to, nušovė ji Antoną ar ne, vien tam, kad būtų kaip mane suturėti dabar, kai baiminosi tos kitos moters.

Prausdamasi sukiojosi visu kūnu ir priminė ūdrą vandeny.

Nežinau, ar ji nušovė Antoną Strandą, bet taip nemanau. Beje, tai ne taip svarbu.

Pagaliau ji išdrįso atsukti man veidą. Viršutinė lūpa buvo išti-

nusi, didžiulės akys užverktos. Keršijama bus didžiai tam, kuris myli labai. Akyse atsispindėjo stiprus nuovargis, ji buvo nuščiuvusi, ugnis sukrito į pelenus.

– Taip, – sumurmėjo ji, – pažiūrėsiu, kaip nusigauti iki Oslo. Galiu palaukti pačiame Grane, kol pasirodys pirmas traukinys.

Sunku buvo kalbėtis dalykiškai, kai ji ten stovėjo styrančiomis į mane krūtimis. Jos krūtys standartinės ir Osle esu susidūręs su neįprastesnėmis, bet vis viena... Stengiausi žiūrėti į veidą ir susimąsčiau, kodėl neaplankiau Karlo kalėjime. Taip, kodėl to nepadariau? Ar jis ne pats svarbiausias liudytojas? Jei iš tiesų norėjau aiškumo, kodėl nebandžiau pakliūti pas jį? Galėjau tiesiog pasakyti: „Klausyk, Karlai, suprantama, neprasitarsiu nė žodžiu, padėsiu tau, kad ir kaip ten būtų, taip ar kitaip, visi mes kada nors vis tiek mirsim. Tu šovei?“

Ar ne akivaizdu, kad būčiau sulaukęs aiškaus atsakymo? Pasigirdus „ne“, būčiau nepajudėjęs iš vietos, bet jei būtų atsakęs „taip“, taigi.

Liūdna, kad negali nors trumpam iš žemės prisišaukti Antono Strando, bet tokia galimybė sugadintų visas kriminalines istorijas. Kai Konanas Doilis tapo spiritistu, ėmė pjauti šaką, ant kurios sėdėjo, – gal Antonas Strandas žinotų ne ką daugiau negu mes visi – vien tai, kad jį nušovė.

Tai, kas nutiko Grane, Jenė, laukianti lauke ir šnipinėjanti, kai turėjau viešnią, – tūkstantmečiais aprašinėtas trikampis, – ar ne panašiai vyko ir Gjerstade, kur išsirutuliojo žmogžudystė? Mintijau apie tai. Jenė, šiaip ar taip, buvo keistai pasipūtusi ir šalta. Vienas draugas nubaustas, kitas kapinėse – gal ir visai neblogai. Nušovė ką Jenė ar ne, kad ir kaip būtų, abiejų atsikratė. Įvykus nusikaltimui reikia dairytis, kas juo ko nors pasiekė, ar tai apgavystė draudimo atveju, ar žmogžudystė, ar gaisras riksdage.

Mano mintys šiek tiek susidrumstė. Jei ketini mąstyti, moterys turi būti su drabužiais. Pasiteiravau, ką ji veikė šį vakarą.

– Vaikščiojau lauke pirmyn atgal ir laukiau... – ji vėl buvo bepravirkstanti.

– Matei, kai grįžau namo?

– Taip, pastebėjau jus dar anksčiau.

Vaikščiojo pirmyn atgal. Tą naktį Gjerstade kažin kas irgi vaikščiojo pirmyn atgal. Lauke, atsidūręs pašalėje.

– Niekados nepatyriau ko nors siaubingesnio! Stovėjau ten toliau prie gyvatvorės, kai ji išėjo – kai išsiuntei ją namo vieną, kaip tu ir pratęs.

Štai ir sulaukiau *to*. Taigi niekuomet nereikia manyti, kad moterys namo mėgsta eiti vienos, jos tiesiog stengiasi tai pamėgti, kaip ir visa kita.

Jos balsas užlūžo:

– Ji graži, tavo mylimoji. Kuo ji vardu? Ar su ja mateisi ir praėjusį kartą išvažiavęs?

Pasijutau nesmagiai, bet palengvėjo. Vadinasi, ji apie Suzaną nenutuokia.

– Aš čia atvažiuoju... ne, tai nepakenčiama! Nusigaunu iki Hadelando, kad ten priluptų. Dabar jau eisiu.

Pasakiau, kad iki traukinio dar keletas valandų, laikrodis rodė dar tik tris.

– Ar labai ją myli? Kodėl man nepasakei prieš išvažiuodamas? Tu bailys!

Jai reikėjo beveik nusirengti, kad galėtų vėl apsirengti. Pratariau, kad tą damą sutikau tik prieš kelias dienas.

– *Dama*, – nusišaipė ji, – pažįsti ją tik kelias dienas, o štai!

Buvau ganėtinai susierzinęs ir leidau suprasti, kad mes su ja taip pat nebuvom itin seni pažįstami, kai kažkas įvyko. Tada prasidėjo varginantis barnis, nes nenorėjau minėti vardo. Paskui ji vėl pradėjo nuo pradžių:

– Tada ko tau čia reikėjo? Ar ji dažnai pas tave lankosi Osle? Kodėl susiruošėt kaip tik į Graną?

Tvirtinau, kad į Graną važiavau ne kokio tikslo vedamas, o vien tam, kad pabūčiau kaime.

– Ir tu nori, kad patikėčiau? Dar ir tas Antonas Strandas. Žinai, kad esu čia buvusi. Ir dar klausi, ar aš jį nušoviau. Jo tėvai šičia gyvena. Palaidotas jis čia. Ir tu atvažiuoji taip visiškai atsitiktinai ir visiškai atsitiktinai susitinki – na ne, tik nepradėk!

Staiga ji sukliko:

– Kas ten su krėslu, kuriame kažkas sėdėjo, ir manimi, rankoje laikančia stiklinį vamzdelį! Ką tuo norėjai pasakyti? Ką rezgi slampinėdamas? Pažįsti tą, kuris dirsčiojo! Pats juk dar nebuvai Norvegijoje, o gal buvai?

Ji susmuko ant sofos:

– Atrodo, tarsi kraujuočiau viduj, Džonai, tokia esu nelaiminga. Tada šneku ir darau beprotystes, kokias tik įmanoma. Girdėjau kaip ten ta Suzana Gundersen irgi sakė: „Kai esi nelaimingas, tuomet kalbi ir darai visas įmanomas beprotystes“. Ne, tu negirdėjai, tas buvo aną vakarą „Kampe“, kai ji taikėsi į mano tėvą ir skundėsi, kad yra nelaiminga moteris, kurią apgaudinėja vyras. Padėk man, Džonai! Ką man daryti? Ar ji čia dažnai ateina?

Galop įlindusi į drabužius puolė mane siautulingai glamonėti. Smarkiai įsiverkė:

– Ką man daryti, Džonai, ką man daryti? Ar tu nė truputėlio manęs nemyli? Pasakyk, kad taip! Kodėl tau jos reikia labiau negu manęs? Pasirink mane kad ir kas būtų, Džonai, man nerūpi, kad tu dar ir... nesvarbu, kad tik tu būtum mano.

Per tokį pliūpsnį vis labiau užsisklendi. Neįstengiau atsiliepti. Atvažiavusi į Graną, pasirodė čia kaip Veidas Lange pagal prasčiausią sumanumą. Aš sėdėjau ant vaiduoklio ir jam įkrėčiau. Mane išjuokė mergiotė, kuri to net nesuvokė.

– Ar ji dažnai čia ateina?! Neleisiu tau pasilikti, jei pati išva-

žiuosiu! Nenoriu, kad taip būtų! Neleisiu tau! Kodėl nieko neatsakai į tai, ką kalbu? Ar ji čia ateina kiekvieną vakarą? Kaip galėjai taip greitai susirasti kitą, ir dar tokią gražią? Atvažiavot šičia kartu? Jei važiuosi su manim į Oslą, aš tavęs daugiau nebekamuosiu, pažadu! Niekados manęs daugiau nebeišvysi, jei tik važiuosim dabar į Oslą!

Kišenėje kažką apčiuopiau ir ištraukęs pažiūrėjau. Tai buvo dantis iš Vinjė kapo, Jenė energingai metėsi prie jo.

– Ką ten turi? Čia juk dantis. Ar tai jos?

Pamiršusi savo nesąmoningą klausimą, toliau pylė kitus. Įsivaizdavau Gerdą, kaukiančią ant grindų, kol iš burnos jai traukiu supuvusį meilės užstatą. Gerdos dantys švietė baltumu.

– Tu *važiuosi* su manim, ar girdi!

Pasakiau, kad gal ir neypatingai geidauju ilgiau pasilikti Grane.

– Pažiūrėk į mano kaklą, – pastebėjau, – pažiūrėk į šiuos įdrėskimus ir mėlynes. Jais nėra ko girtis, bet taip, nepranešęs, nedingsiu.

– Ar tu ją taip myli? Grįši į Oslą iki vakaro? Neleisiu čia tau pasilikti vakare!

Sumurmėjau, kad ji neturi nė menkiausio supratimo, ką galiu prasimanyti vienuoliktą valandą priešpiet, ir pagalvojau: kas, dangau aukščiausiasis, dėsis, kai jai paaiškės apie Suzaną?

Didesniąją tolimo kelio dalį ėjom tylėdami, bet kai prisiartinome prie stoties, ji vėl mane sugriebė:

– Tai taip bjauru, kad negaliu šiąnakt prie tavęs net *liestis,* bet mane liguistai traukia. Negaliu be tavęs gyventi.

Silpnai murmėjau:

– Ne, ne.

Buvau išvargęs. Paikioti visą parą be miego...

– Ar sugrįši į Oslą pavakare?

Pasakiau, kad ne. Pirma noriu išsimiegoti, ir tada apie tai pagalvosiu.

– Gali man pažadėti, kad su ja nesusitiksi?

Buvau išvargęs ir išsekęs. Suniurnėjau:

– Velniai griebtų, tas tau nepadarys jokios žalos.

Ji pritilo, o aš nusižiovavau. Keista, kad jai dar buvo likę ašarų, tarytum bedugnis šaltinis. Bet ar ji nėra laiminga? Įtariau, kad Jenė laiminga tik tuomet, kai namas pasipuošia ugnies liežuviais ir kiekvieną mirksnį gali įkristi stogas, – liepsnų deivė, kelianti didelius reikalavimus vyriškam išradingumui. Laksto ugniniais plaukais iš vieno trikampio kampo į kitą, po to į trečią – alinantis žaidimas tam, kuris dalyvauja ir galbūt nėra piromanas. Beje, dievai žino. Man Jenė mielesnė už Gerdą. Jenė, susirašinėjanti su mano broliu kalėjime, Jenė, siaučianti Grane pasipiktinimo audra ar užsislėpusi už krūmų ir su piktdžiugiška kančia reginti, kad varžovė graži, Jenė, mananti, kad raunu dantis tiems, kuriuos myliu. Tik man reiktų žaisti su vaikais iš savo vienmečių klasės. Jenė turėtų susirasti kitą, kuris įstengtų paplušėti po bemiegių naktų, praleistų šokant ar lošiant. Norėjau atsidurti savo lovoje namuose. Vienu metu burna buvo ir išdžiūvusi, ir gleivėta. Atsigerti šalto vandens, nusiprausti ir miegoti!

Tą ūkanotą ir sielvartingą rytą, išvažiavus traukiniui, nelaimingas likau stovėti stotyje. Jenė stovėjo atviroje platformoje per lietų ir vėją. Štai jos nebeliko. Dar akimirką parymojau, įkišęs ranką į kišenę ir žaisdamas su dantimi, mintijau apie jį ir pasagą, apie mažą kūnelį užtakyje, ugniai traškant palei krantą plieno pilkumo rudens dieną Kanzase, – mintys slenka taip neįprastai, tarsi esybės tau gretimais, kai esi nepaprastai pavargęs.

Maniau, kad gyvenimas ilgas, taip maniau per daug ilgai.

Didesnė kelio atkarpa namo buvo į kalną, pliekiant į veidą lietui, jaučiausi susigėdęs ir prislėgtas, ketinau susirasti mašiną iki Oslo, gal suturėti Jenę, kol dar nepasiekė namų. Per vėlu, ir aš pavargęs. Ilgėjausi ryškios Kalifornijos šviesos, savo miegamojo, verandos su vešliais augalais, kur pavakare gulėdamas skaitau ir

iš namo nesigirdi nė krepštelėjimo. Gyvenu tarsi tvirtovėje, sodą juosia aukšti mūrai. Daug saulės ir šviesos protą daro skaidresnį. Šalyje, kurioje gausu saulės, nebūna tamsių konfliktų. Juodomis rudens naktimis šiaurės šalyje žmogus pastūmėjamas tamsą sutirštinti, skverbtis žemyn, gyvuoti žemutinėse pelkėse, po varvančio liūno priedanga drėgnoje tamsoje, virsti troliu. Šiaurietis mintija kažin ką panašaus į sapną, jis mintimis leidžiasi žemai ir dėl tos priežasties jam viduj kyla tiek daug vidinių prieštaravimų – lyg sapnas, besidriekiantis per visą gamą tarp išaukštinimo ir kiauliškumo, nes jis vertikalus sielos patyrimas, žemyn, beždžionės link, aukštyn, į šviesą ir viltį. Šiauriečio mintis tarsi grąžtas ima mėginius iš visų sielos sluoksnių, o juk dugne glūdi apsčiai drumzlių. Mes dvasios būtybės, nes grumiamės su beždžione, kitų priežasčių tam nėra.

Kita vertus, šviesos šalyse mintis, keliaudama horizontaliai, gali nublankti. O, pasukti atgalios prie mažųjų dalykų, sugrįžti namo, ten, kur tavo sielos namai, ramybė, atleidimas, namo pas mažus dalykus, pas gėlių lysvę ir kambarį po žvaigždėmis.

Naminiai žvirbliai, kai ėjau ryte gulti, čirškėjo dar mieguisti. Užmigau tuojau pat, buvo jau po aštuntos.

Temstant prie ežerėlio, kur stovėjau ir stebėjau antį, sutikau Gerdą. Ji buvo tyki ir išbalusi. Iš karto supratau, kad atsitiko kažkas ypatinga. Vaikštinėjome nesišnekėdami. Sumečiau, kad bus ką nugirdusi, ir pamaniau, kad nors kartelį gandas negali būti blogesnis už tiesą.

Galiausiai pratarė, kad iš tikrųjų atėjo atsisveikinti.

Ji juk ketino būti ilgėliau. Kol kas niekaip neatsiliepiau. Aišku, tuo ji norėjo pasakyti: „Tu niekuomet nevesi, jei nenutiks taip šiandien, imk mane į žmonas dabar arba niekados“.

Jei ji tą turėjo galvoje, nutariau apsimesti nesuprantančiu ir baigti visą istoriją.

Pridūrė:

– Geriausia vėl sakykim vienas kitam „jūs“, kad įprastume.

Neprasižiojau.

– Nieko nesuvokiu! – ištarė ji. Balsas virpėjo. – Ar jūsų ketinimai vakar buvo rimti, ar ne itin, tai dabar ne taip svarbu. Aš tą ištversiu, tačiau ar būtina buvo prie manęs gretintis?

Pagalvojau, gerai, kad išsimiegojau ir pavalgiau, nes panašaus pobūdžio veikla ką tik užsiėmiau, būdamas išvargęs ir alkanas.

– Žiūriu, jūs persišaldėte, – kandžiai pastebėjo.

Gerklę buvau apsivyniojęs skarele, kad nuslėpčiau pasikėsinimą nužudyti.

– Ilgi pasivaikščiojimai ankstyvą rytmetį, – bet jums juk patinka lietus ir, kaip ten sakėt, vienatvė?

Buvau bežadis kaip siena.

– Vairuotojas papasakojo tai...

– Ten tam vis išnyrančiam padarui?

– Ponia Osebio, toks jos vardas, ir ji visą dieną linksmino pensioną kalbomis, kaip jus perprato iš pirmo žvilgsnio. Netikro išsilavinimo niekaip nenuslėpsi, sako ji.

Netrukus tęsė:

– Vairuotojas pažino tą... tą damą, kurią lydėjot iki stoties.

Iš pykčio ištryško kelios ašaros ir ji prikando lūpą.

– Kas *ten* tokio! Ką tai reiškia? Nepaliaujamai kalbama apie žmogžudystę ir skandalą! *Žmogžudystę*! Atsitikimą prisimenu, ir net jei būčiau užmiršusi, galiu patikinti... ar jūs Karlui Torsenui giminė? Ko tai damai iš jūsų reikėjo tokiu metu, ji turėjo pasirodyti apie trečią valandą! Tai ji, kaip daug kas šneka, nužudė Antoną Strandą? Gal jūs daugiau žinote negu kiti? Tik pagalvokite, jei būčiau ten buvusi! Jūs mušėtės su tuo, kuris mane šiąnakt sekė?

Supratau, kad neblogai pakrypo. Muštynės su nepažįstamuoju. Vienas sekė Gerdą – jau du nepažįstamieji. Gal tai Antonas Strandas, panoręs išvysti, kaip viskas klostysis. Arba Vinjė, užsimanęs savo danties. Šičia ji išdėsto visą, kokia tik įmanoma, *circumstan-*

tial evidence, tinkamą žmogžudystei. Trūksta pačios žmogžudystės. Jei tik vienas ar kitas juokdarys neatgulė, susiruošęs numirti.

– Išvažiuoju šį vakarą, – pasakiau. – Apgailestauju.

– O! Jūs apgailestaujate?

– Atsiprašau. Pripažįstu, kad nuo vakar man ne itin sekasi, praleidau pačią nesėkmingiausią iš visų dienų ar naktų, tiesą sakant, bet, deja, negaliu apie tai papasakoti.

Išėjome į miško pakraštį. Tolėliau tamsoje dūlavo mano krūmai su dviem šakom, palinkusiom virš jų.

– Jūs nieko negalit paaiškinti... bet ar nesuvokiat, kad... O vakar? Viskas buvo... ką galiu pasakyti... ar viskas buvo vien užgaida? Ne, ne, man nesipiršote, to nebuvo, bet turbūt niekas to ir nedaro? Ar tai buvo vien?.. Aš juk jūsų nepažįstu. Daug apie tai šiandien galvojau. Jūs gerokai vyresnis negu aš. Patupdėt praeity daugybę dalykų, apie kuriuos nenutuokiu, be to, esat įsipainiojęs į kažką – dievai žino ką. Man patinka, kai esti nors lašelis sveiko proto. Viskas buvo tik užgaida? Kodėl to atvirai nepripažinus?

Pamąsčiau, kad dėl to sutarėm abu, o užgaida buvo labiau jos.

– Gerai, – tarė ji, kai neatsakiau. – Verčiau eikit į savo krūmus, ir visa ko geriausia, o aš tuo tarpu eisiu namo. Man rodosi, kad ta moteriškė iš pensiono mane šnipinėja.

Ji luktelėjo akimirką, bet ką turėjau pasakyti?

– Nemanau, kad jūs visai sveiko proto! – sukukčiojo ji ir nubėgo.

Aš pats tą svarstau. Mintys nuklydo prie berniuko, pririšto Ornės įlankoj. Kad taip klotųsi. Arba galbūt kaip Trygvei Gundersenui.

Parėjęs į sodybą poniai Nyrud pasakiau, kad gavau žinią ir nedelsdamas turiu išvažiuoti. Ji supratingai neparodė nustebimo, greičiausiai buvo patenkinta, kad apsisprendžiau pats. Jau iš ryto supratau, kad Grane nereikia per daug triukšmauti.

Susidėjau daiktus, apmokėjau sąskaitą ir patraukiau tolyn keliu, laukdamas mašinos, kuri turėjo mane vežti į Oslą. Į traukinį

jau buvo per vėlu. Lietus žliaugė į veidą, šlepenau per lapus. Galbūt ne taip paprasta būti sekliu. Kiekvienai bylai reikėjo tiek daug laiko, kad policija negalėjo pasitelkti seklių ir turėjo tenkintis bylų išaiškinimais.

Vėjas taršė medžius. Einu čia vėlų rudenio vakarą ir niekados gyvenime nebesugrįšiu į Hadelandą.

Padariau lankstą į kapines ir prisiminiau Rusvąjį Henriką tą lietingą rytą, kai stovėjau palinkęs virš dviračio ir žiūrėjau į jo kapą, merkiamą lietaus. Agnese, Agnese, kad ir ką sakyčiau ar daryčiau, tavo vardas ir atvaizdas, kurį matė aštuoniolikmetis, įrėžtas mano širdy ir bus ten iki mirties. Tu tapai mano gyvenimu ir likimu. Be tavęs nebūtų ir Džono Torsono Ltd.

Agnese, sutikau tave jaunystėj ir tu mane nuginei į atokų žemės kraštą. Tavo grandinėlė, dabar pajuodusi nuo senumo, guli mažame mano rašomojo stalo stalčiuke – mieste prie Ramiojo vandenyno. Trisdešimt penkeri metai. Tiek laukiau ir atvykau į Norvegiją vedamas sapno, suvešėjusio iki dangaus, įsišaknijusio į tamsą, kurios nenoriu regėti.

Osmundas Olavsonas Vinjė dunksojo tamsus ir žvelgdamas į tolį tarp dviejų bažnyčių nenorėjo matyti nė vienos iš jų. Pakėliau akis į grėsmingą veidą ir sumurmenau:

Jei prieš tiesų veidrodį stojęs,
išvystum savo tikrą vertę,
drąsos gyventi netektum,
nes esi visiškas vargeta.

Taip, žinoma, tu pridarei sumaišties sau ir kitiems, Osmundai Olavsonai. Apskritai vėliau nebūtum tapęs tokiu jau geru sekliu. Suprantu tuos, kurie nenori nė girdėti apie gyvuosius pranašus, bet išmintį pageidauja gauti surašytą. Sunku įsivaizduoti, kad Jėzų siūlytų į akademijos narius.

Iš posūkio prie kapinių išlindo mašina. Ji dar apsisuks. Per lietų ir sūkuriuojančius lapus šviesos kūgis sekundę kliudė pliką Antono Strando kauburėlį. Medžiuose šniokštė audra. Pravėriau žemas grotelių dureles. Geležis buvo šalta ir šlapia. Jas uždarydamas atsisukau į mirusiųjų sodą, bet ten buvo vien lietus, lapai ir vėjo ošimas virš kapų iš įvairiausių amžių. Ar man iš paskos suskambo šauksmas – atkeršyk už mane, atkeršyk už mane? Ne, tai tik vėtra naktyje. Mums tikrai nepritrūktų ką veikt ėmus keršyti.

Mašina, nuo lietaus žvilgėdama, lėtai pajudėjo atgal. Įsirangiau į vidų ir užtrenkiau dureles, net pokštelėjo. Tu man nerūpi, svetimasis Antonai Strandai, kuris ilsiesi savam kape Granvolene, negeidauju turėti su tavimi nieko bendro. Tu miręs, ir Rusvasis Henrikas miręs, ir mirusieji tegu aprauda savus numirėlius.

Vėjas stūgavo palei mašiną, į stiklą teškeno lietus. Sėdėjau jaukiai įsisupęs į apklotus ir trumpais tarpais snūduriavau. Stebėjausi, kodėl nepasirūpinau parvykti į Valstijas, kol dar buvo įmanoma, bet kažin kas saistė ir pagalvojau, kad juk suspėsiu bet kada. Šį sykį vokiečiai turbūt nenorės apsisunkinti dar ir amerikiečiais.

Viešbutyje man buvo atėję penki laiškai, vienas iš Bjerno Lundo, kuris norėjo, kad paskambinčiau skubiu reikalu, vienas iš Suzanos, vienas iš Gunderio, kviečiančio po poros dienų papietauti, ir anonimiškai atsiųsta iškarpa iš laikraščio:

„Vasarnamio sode Gjerstade vakar rastas revolveris. Sodas tik už kelių šimtų metrų nuo tos vietos, kur pavasarį nušautas Antonas Strandas. Kaip žinoma, už nužudymą nuteistas Karlas Manfredas Torsenas, nors pats jis niekada to nepripažino. Sodas, kuriame rastas ginklas, ribojasi su keliu, kuriuo pabėgo „nepažįstamasis“, kaip teisme tvirtino Karlas Torsenas.

Revolveris šiuo metu policijoje. Sendaiktininkas Haugenas, revolverį neteisėtai pardavęs Karlui Torsenui, nedvejodamas teigia, kad tai kitas ginklas. Dar vienas liudytojas, konduktorius

E. Andersenas, matęs Karlą Torseną su revolveriu, ir toliau neabejoja, kad ginklas tas pats, kurį jis pastebėjo, arba bent tos pačios markės.

Karlas Torsenas nenumetė revolverio ten, kur jis rastas, tačiau taip galėjo pasielgti kas kitas, norintis bylą apsunkinti.

Redakcijos tyrimu, kulka, išimta iš nužudyto Antono Strando krūtinės, buvo paleista iš naujai rasto revolverio".

Jei šį radinį būtų aptikę prieš nuteisiant Karlą, be abejo, jis būtų išteisintas. Bet visai kitas reikalas, kai nuosprendis jau paskelbtas. Jį panaikinti mažne taip paprasta, kaip statinaitei dešrelių atgauti pirminį karvės pavidalą.

Bjernui Lundui nepaskambinau, o jis svarbaus reikalo nebeminėjo. Kitą dieną Ekeberge valgiau priešpiečius su Suzana. Užsiminiau apie pietus ir ji pasakė, kad pagaliau turėčiau užsukti. Sudvejojau. Kaip jos santuokinis gyvenimas, ar nekalbėjo, kad nutrūkęs? Gal ne taip ją supratau ir tas turėjo įvykti vėliau? Nutylėjau.

Dabar matau, kaip ji elgiasi su Gunderiu ir nori jį priversti viską baigti. Tegul patys tvarkosi, kaip išmano.

Penktasis laiškas buvo nuo Jenės. Ji apsigyveno kitame viešbutyje ir prašė, kad parvažiavęs iš karto paskambinčiau. Tą ir padariau.

Esti manančiųjų, kad iš antrojo pasaulinio karo nieko nebus, jis vien akių dūmimas, kulisai kažkam, dėl ko dar ne visai sutarusios didžiosios valstybės.

Kiti mano, jog Anglija ir Prancūzija suvokė savus veiksmus kaip skubotus, ir delsia, kad prasimanytų tinkamą pretekstą ir vėl atsimestų nuo savo žodžio.

Tuo, kad mūsų dienomis artinasi tikras antrasis pasaulinis karas, žinoma, neabejoja nė vienas protingas žmogus.

Bent mano nuomone, kritus Lenkijai tvyro ramuma, nes nė viena pusė nebuvo užsitikrinusi deramų sąjungininkų, kai ten imta kariauti, ir Vokietija tikriausiai visai neįskaičiavo karo tarp didžiųjų galimybės, kol netapo savaime aišku.

Tokia klaida aritmetikos uždavinio pradžioje lemia didžiulius perstumdymus žemyn skaičių stulpeliais.

Nuo 1914-ųjų turėjome karą, nepamenu ko kito, ir jokios tikimybės, kad dabartiniai trisdešimtmečiai patirs taiką. Kol ištisi žemynai neįtraukti į šiuolaikinę civilizaciją ir juos išnaudos kiti, pavydėdami vienas kitam, taikos tikimybė menka.

Žinau taikos receptą: neleidžiama, kad pasaulį išvystų vaikai, pradėti su kuo nors iš savos rasės arba su turinčiaisiais tos rasės protėvių. Kaip rasės turimos omeny tautų grupės, viena kitai svetimos, pavyzdžiui, lenkai ir anglai, įvairių tipų juodaodžiai,

šiaurės ir pietų amerikiečiai ir panašiai. Kiekvienas vadinamasis rasinis žmogus privalo susiieškoti sutuoktinį iš tolimiausios rasės, lenkai ir anglai – tarp juodaodžių, kinų, indėnų, žydų, malajiečių ir taip toliau, bet, sakykim, draudžiamos lenkų ir anglų vedybos. Lenkų ir juodaodžių produktas, kita vertus, galėtų tuoktis su anglais, bet kitą kartą vėl reikėtų rinktis tolimą rasę, pavyzdžiui, japonus. Vaikui, atsiradusiam iš tokio ryšio, netiktų vedybos su juodaodžiu, lenku, anglu, japonu ar kitais, iš jų kilusiais. Po penkiasdešimties metų tų, kurie nemaišytos rasės, nė vienoje šalyje nepriims į valstybinę tarnybą, o tarp pareiškėjų, turinčių vienodą kvalifikaciją, teiks pirmenybę atstovaujančiajam didžiausiam rasių skaičiui. Rasės viduje, kai ieškoma sutuoktinio, pasirinkimas neribojamas. Nė vienai šeimai neleistina gyventi šalyje, kurioje gimęs vienas iš sutuoktinių, bet jos apsimainytų su poromis iš kitų šalių pagal išsamias taisykles, atsižvelgiančias į asmeninius pageidavimus. Tuoktis negali būti verčiamas nė vienas.

Hotentotai ir bušmenai į bendrus susitarimus neįtraukiami, bet Siono išminčių protokolus jiems sudarinėti draudžiama.

Įstatymas netenka galios, kai sunku rasti partnerius, nesusietus tų pačių rasių. Pažiūrėtume tuomet, kaip einasi.

Riebioji pabaisa iš Grano, ponia Osebio, sukėlė rūpesčių. Prieš aštuonias dienas pas mane viešbutyje atsilankė du detektyvai.

Pradėjo iš manęs kvosti asmeninius duomenis („Vadinasi, jūsų vardas yra Džonas Torsenas?“) man dar nesužinojus, ko jiems reikia, todėl reikalavau paaiškinti. Sunkokai sekėsi susikalbėti, tada pasiūliau visiems pavažiuoti iki amerikiečių konsulato.

Ne, taigi jie tik norėjo paprašyti šiokios tokios informacijos, ir likusi pokalbio dalis įgavo kuo meilingiausią išraišką.

Rastas anas revolveris, kaip galbūt esu ir skaitęs, suprantama,

bylą mažumą peržiūri. Karlas Torsenas iš savo pusės viską yra išsakęs. Beje, kodėl nebandžiau su juo susisiekti?

Hm. Apie tai nepagalvojau.

Truputį pamąstė, mažiuką tikriausiai nusistebėjo, bet tik patys sau. Gyvenau kurį laiką Grane? Su kuo mušiausi naktį į spalio šeštąją?

Su niekuo nesimušiau.

Jie turėjo liudytoją – samdinys iš kaimyninės sodybos nakvojo arklidėje ir buvo trumpam išėjęs laukan. Girdėjo, kad mano kambaryje buvo šnekama, ir atpažino mano balsą. Kalbėjau apie Antoną Strandą ir kas jį nušovė. Netrukus kilo siaubingas triukšmas, gana akivaizdžios muštynės. Lijo, pūtė vėjas, o samdinys buvo vyresnio amžiaus, todėl grįžo atgal ir vėl atsigulė.

Pasakiau, kad negaliu suteikti jokios informacijos.

Jie truputį pasvarstė ir pranešė, kad viena dama, negalėdama užmigti, buvo išėjusi pabėgioti. Suskubo namo, nes nuo Nyrudų ją sekė vyras. Ji nesiryžo tvirtinti, kad buvo persekiojama, tačiau bet kokiu atveju vyras bėgo jai iš paskos nuo Nyrudų.

Apie tai nieko nežinojau.

Jie šiek tiek luktelėję paklausė, ar ta dama, panelė Holtsmark, pas mane aną vakarą lankėsi.

Pasiteiravau, kas sukėlė tokius įtarimus, ir galiausiai į dienos šviesą ištraukiau ponią Osebio. Tai, kad panelė Holtsmark pas mane lankėsi, paneigiau.

Tada dar buvo Jenė Lund. Ją iš ryto lydėjau į pirmą traukinį.

Taip, teisingai.

Jie paklausė, kiek ji pabuvo pas Nyrudus.

Pasijutau įkliuvęs ir atsakiau, kad negaliu suteikti jokios informacijos.

Ar suprantu, kad mane gali išsikviesti į teisminę apklausą? Vis dėlto ar ne geriau viską užbaigti tylomis?

Paklausiau, ar Karlo byla atnaujinta. Ir kaip dar įmanoma iš-

kviesti mane į teisminę apklausą? Nebėra bylos, kuri vadintųsi „nužudymas Gjerstade“. Ji baigta.

O, būdą, jų manymu, galima atrasti.

Pasakiau, kad nesu susipažinęs su Gjerstado įvykiu, ne ką daugiau negu su kitais. Bet viskas atsitiko mano vaikystės namuose, o žudikas mano brolis. Į Norvegiją sugrįžau dieną po nužudymo ir nuo tada užmezgiau pažintį su Jene Lund bei jos šeima. Jei prisiminčiau, kas, mano manymu, galėtų juos sudominti, nedelsdamas paskambinsiu.

Jie dar kartą užsiminė, kad neaplankiau brolio. Ar tai nėra truputį keista?

Taip nemaniau.

Išsiskyrėme mandagiai. Sužiūrėjęs, kada nusileis liftu žemyn, paskambinau Jenei. Davė pažadą, kad krautuvėje neužsilaikys ir netrukus susitiks su manimi mažame restoranėlyje Bygdio alėjoje. Tai svarbu.

Taip skubėti nebuvo reikalo. Tuo pačiu metu policija lankėsi ir pas ją, nebuvo tokie kvaili.

Jenė protinga. Primetė, ką aš teigsiu. Be to, žinoma, nenorėjo, kad paaiškėtų, jog buvo apgaudinėjama. Neužsiminė apie kitą moterį nė vienu žodžiu, bet pasakė, kad pati prabuvo pas mane visą vakarą. Šaltakraujiškai įvertinusi apsakė, kad ji mane užsipuolė ir sulaukė atsako.

Popietės laikraščiai kažką apie tai rašė, bet vardų neminėjo. Bylos liudytoja ir Karlo Torseno giminaitis buvo susitikę vienoje vietovėje Hadelande ir susikivirčijo. Atsitiktinis vyras girdėjo įtartiną pokalbį apie Antoną Strandą, bet policijai nuodugniau ištyrus viskas išsisklaidė.

Revolveris buvo aptarinėjamas, skaičiau kelis subtilius ir ne tokius subtilius spėjimus.

Dabar ypač dažnai susitinku su Suzana, bet vien sėdžiu ir žvelgiu į popierių, kai noriu apie tai ką pasižymėti.

Kitą dieną su Jene užsukome į „Kampą“, ji buvo ką tik bendravusi su savo tėvu. Tuomet dažniausiai šneka tik apie jį.

Tas vyras ima mane erzinti, jau kelis sykius buvo atėjęs skolintis. Mėgino du tūkstančius pirmąjį kartą. Paskutinį sykį tik šimtą, iki kito karto. Gavęs tą šimtą, daugiau apie jį net neprasitarė, kai susidūrėm po savaitės. Vėliau iškrėčiau vaikėzišką išdaigą, jo vardu nusiuntęs šimtą kronų žmonai, su kuria jis išsiskyręs.

Su Bjernu Lundu mus nedaug kas siejo, bet jis buvo tavo motinos tėvas ir Jenė juo itin žavėjosi, taip, ir prasitarsiu pirmą bei paskutinį kartą – nė vienas žmogus neįspraudė manęs į kampą taip kaip jis, ir ištrūkau iš jo nagų tik per atsitiktinumą. Rasi šiek tiek apie tai toliau popieriuose, prisėdęs Rovaniemyje, šiaurinėje Suomijoje, surašiau prieš grįždamas į Valstijas. Žmogaus, kurio galioje buvai, niekaip nepamirši. Kai jis mane prirėmė prie sienos, supratau, kodėl yra tapęs stambiu verslininku, bet niekuomet netaps vienu stambiausių. Jis buvo lošėjas, kuriam niekas nesvetima, žmogus, prirankiojantis apie kitus menkiausių smulkmenų ir įtaikantis jas į dėliojamą paveikslėlį. Turėjo velnišką vaizduotę ir velnišką gebėjimą susieti. Retsykiais įsivaizduoju jį kaip plėšrų paukštį, sklandantį sustingusiais sparnais, kol šauna žemyn kaip blyksnis. Jis buvo marodierius. Nesuko galvos dėl gamybos procesų, tačiau įpuldavo per patį jų vidurį ir užmesdavo tinklus. Bjernu Lundu, kaip didžiu ir genialiu verslininku, aklai žavėjosi visi miesto prekeiviai ir amatininkai, bet esu jį regėjęs klastojant ir susidūręs su juo kaip šantažuotoju. Patyriau, kaip šaltai savam žaidime pasinaudojo dukra, kad nustumtų mane į pragarmę, dukra, mylinčia jį, mylinčia mane ir besilaukiančia, kaip jis ir žinojo, nuo manęs vaiko. Mačiau, kad jau per toli nuėjęs, net nesusimąstydamas švaistė tuos kelis tūkstančius, kuriuos ji turėjo.

Esu visai patenkintas, kad Bjernas Lundas miręs. Pinigus, kuriuos atidėjau Jenei ir tau, jis būtų išleidęs. Verstų ją parūpinti dar ir turėčiau rinktis, ar leisti Jenei ir tau badmiriauti, ar siųsti dešimt –

dvidešimt kartų daugiau, negu jums reikia. Nes Bjernas Lundas buvo pasiekęs kulminacinį tašką, per daug išgarsėjęs medžioklės plotuose, buvo krintanti žvaigždė. Karas jo veiklos sritį susiaurino beveik iki niekio, ir tada šakalas metėsi ant savo kūno ir kraujo.

Skaitydamas tai galbūt pasakysi: tėvas pats nėra teisuolis, kad skelbtų nuosprendį mano seneliui iš motinos pusės. Išvysi konsteliaciją, ne visai atitinkančią sampratą apie gerąjį norvegą ir nacistą. Ir jam, ir man tas vakaras buvo gėdingas – vienam dėl kito. Bet išgyvenau aš, ir tas, kuris išgyvena, yra teisus. Šiame laiške, savo vidiniame monologe, ne visados stengiuosi būti tiesus ir suprantamas – ne iš baimės, bet per stingdantį šaltį leisiu tau mintyti pačiam: „Kiekvienas jo pasakytas žodis jums buvo tiesa – ir visi aliai vieno buvo melas. Jis neišpasakytai baiminasi kai kurių dalykų ir tą įstengia išreikšti, netgi pats sau, vieninteliu būdu – tik pramanu".

Taip skambėjo žodžiai iš *The Croquet Player.*

Buvo 1940-ųjų balandžio vidurys, kai tavo seneliui iš motinos pusės pasakiau, kad jis netikęs norvegas. Atsakė šypsodamasis: „Hm, Torsonai, klausyk, juk tu turi pinigų ir gali sau leisti būti geruolis". Jis regėjo Norvegiją tarsi operacijų lauką, Bjernas Lundas. Vėliau besišnekant pasakė: „Velniai griebtų... tai, ką sakai". Jis norėjo pasakyti, ką ir galvojo: „Velniai griebtų Norvegiją!"

Būk atsargus su šiais patraukliais, garsiais verslininkais, kiaurą parą sėdinčiais restoranuose, jais visi žavisi, jie garsėja begaliniais nuotykiais su moterimis, sėkmingais ėjimais ir geromis istorijomis. Suprasi, kad sulaukę šešiasdešimties jie būna iki kaklo įklimpę pelkėje. Tai šakalai verslo pasaulyje ir tikrasis jų indėlis grynai pedagoginis: jie moko žmones saugotis, bet mums pakanka sukčių ir iš anksčiau. Tokie kaip Bjernas Lundas visados sukčiauja teisėtai, kiek įstengia, ir mano, kad tai geras biznis.

Jenė pasakojo:

– Tėvui dar gyvenant namie nusipirkau knygą, vadinosi „Me-

nas mąstyti". Mokykloje tiek daug ko nesupratau, kad ėmiau abejoti, ar nesu kvaila. Tą knygą, parašytą kažkokio Dimnet, atsisėdusi labai atidžiai perskaičiau. Pasižymėjau tai šen, tai ten, kur rodėsi kas nors svarbaus. Norėjau išmokti mąstyti, nes kaip kitaip susidorosiu su visa ta painiava. Vis dėlto maniau, kad tos trys kronos ir dvidešimt penkios erės išleistos veltui, – rašė ten vien tai, ką girdėjau postringaujant kai kuriuos nuobodžius mokytojus, bet ne visai drįsau taip galvoti, mat knyga pagarsėjusi. Juk supranti, kai nusiperki tokią knygą, tikiesi didžio apreiškimo. Mama, perskaičiusi knygą, pastebėjo, kad įdomu, bet geriau mąstyti negu anksčiau nepradėjo. Tėvas kelias dienas taip pat buvo namie ir skaitė tą knygą gulėdamas ant kušetės ir rūkydamas cigarus. Juokėsi kas mirksnį, net purtydamasis. Sakė, jog turbūt užsakyta Morgano ar panašaus ryškumo asmens, kad kontoros tarnautojus pratintų tikėti Dievu ir Morganu. Geriausias vietas skaitė mums garsiai, bet mama nesijuokė. Neįstengiau juoktis, drovėdamasi, tarsi jis būtų šaipęsis iš manęs. Tėvas buvo teisus. Kai girdėjau teiginius *išsakytus,* suvokiau, kokie jie banalūs... uff, tėvas mus išstatydavo pajuokai – ir namuose, ir kitur. Taip, dabar prisimenu dar kai ką – būdama jaunesnė dažnai per miegus verkdavau. Man neatrodo, kad visų jo merginų reputacija buvo tokia prasta, kaip norėjosi motinai. Tėvas tuomet juk dar blogesnis. Ir jam netiko jos, nė viena iš jų. Prastos reputacijos jos nebuvo, tačiau nepajėgdavo išvysti. Kiekviena nauja manydavo, kad jam skirta kaip tik *ji* ir visos kitos jo nesupranta. Nepastebėdavo namų, kuriuos ardė, nepastebėdavo mūsų. Laikė kažkuo, nuo ko galima atsijungti už kelis šimtus per mėnesį. Taip aiškiai dabar regiu... Žinai, vieną vasaros dieną buvo labai smagu su tėvu žingsniuoti Karlo Johano gatve. Akies kampučiu mačiau, kaip į mus žiūri tai viena, tai kita. Pirmas žvilgsnis į tėvą, tada tiriamai ir įžūliai į mane. Manė, kad regi varžovę, ir žinau, kad daugelį jų galėjau nurungti, jei tik būčiau jam ne dukra.

Keista, kad pešdavausi su motina, kai kalba užeidavo apie skyrybas, nors pati taip besielgiančio vyro niekuomet nepakęsčiau. Neleidau, kad motina darytų tai, ką būčiau jos vietoje dariusi pati. Beje, skirtis ji visai nenorėjo. Ar paskui dar sutikai Torą Danvik?

Papurčiau galvą. Jos daugiau neteko matyti.

– Nesuprantu, kodėl mano draugės tokios, bet Torą smagu vežtis į vasarvietę. Kartą ji mane nešė tris kilometrus, kai susilaužiau kojį. Bet žinai, ji stačiokė, visai nesivaldo. Sykį manęs paklausė, ar tiesa, kad tėvą guldys į alkoholikų gydyklą. Nieko panašaus nebuvau girdėjusi. Neatsakiau, bet Tora taip ir nesuprato. Buvau priversta prašyti, kad prilaikytų liežuvį. Man rodosi, tėvas yra kvietęs ją pasimatyti. Vakare motinai užsiminiau apie gydyklą, bet taip, kad pamanytų, jog viską žinau. Ji nebe tokia įžvalgi. Pradėjo pasakoti. Su advokatu Blikstadu ir daktaru Holmu tarėsi, kaip paguldyti tėvą. Savo noru? Aišku, ne, jis niekuomet nesutiktų.

Taip įtūžau, kad akys beveik nieko negalėjo matyti, bet tramdžiau save, kol motina viską apsakė. Jie aiškino, esą taip sutvarkyti, kad tėvą paguldytų prieš jo valią, neįmanoma. Tėvas, atitrūkęs nuo įmonės reikalų, patirtų rimtų nuostolių. Juk pats jis ir buvo įmonė. Kad pinigais neremia šeimos, kaip ši norėtų, tai visai kas kita.

Taip dėstė Blikstadas, o daktaras Holmas buvo ne ką palankesnis. Jo suvokimu, į girtuoklį tėvas nepanėšėjo. Argi jis negalėdavo susilaikyti mėnesiais, ne? Taip, motinai tą teko pripažinti. Tėvas panorėjęs gali liautis, ir teisybė, kad ilgais tarpsniais visai negeria. Tai kodėl tada turėtų jį uždaryti, pavyzdžiui, šešioms savaitėms? Tokį gydymą jis pats sau kartais pirašo. Jei įstengia susilaikyti tris mėnesius, nes taip jam šauna į galvą, tada tikras gydymas truktų ilgą laikotarpį, galbūt kelerius metus. Ir kaip tada su įmone? Ką jūs sakote, ponia, sykį jis negėrė *trejus metus*? Čia tai bent! Bet dabar apie tai negalvokim. Kaip atrodys jūsų vyras po tokios ilgos prievartos? Ir apskritai negalime jo paguldyti.

Jis galbūt ir dykūnas, bet nepavojingas visuomenei, ir dvi dešimtys žmonių pas jį užsidirba duoną...

Mielasis, ar būtina lakstyti pas daktarą ir advokatą, kad išgirstum tokius savaime suprantamus dalykus? Negali būti paprasta uždaryti žmones prieš jų valią. Tiesiog šiandien tave, rytoj mane.

Tada motina ėmė kalbėti apie nesantuokinius vaikus. Ji buvo taip tuo užsidegusi, kad nesuvokė, kokia tai nesąmonė. Gėdijuosi, kad galėjo taip apsikvailinti. Prieš akis regiu daktarą Holmą, jo veidas net nevypteli, to niekados nebūna, bet skaitau jo mintis – ak, štai kur šuo pakastas! Sumetė kandžią pastabą, bet neišsakė. Galbūt nužingsniavo tiesiai į Akademinį klubą ir ten išklojo istoriją. Girdžiu bjaurybę sakant kažką panašaus: „Taigi dabar paklausykit. Viena miesto ponia – neprasitariau jos vardo! – padūkusio Bjerno Lundo žmona, atėjusi pas mane prašė vyrą paguldyti už piktnaudžiavimą skysčiais ir už gėrybių eikvojimą. Apraminau ją kuo atsargiausiai paaiškindamas, kad šalyje tas, deja, teisėta ir legalu, bet žinot, ką ji pasakė? Taigi jūs suprantate, daktare, be to, jis dar turi vaikų. Cha cha! Tada atsakiau, kad ne, ponia, jums veikiausiai reiktų susirasti chirurgą, o ne psichiatrą".

Bent jau kažką panašaus į šį pasakojimą sukurtų tėvas, būdamas daktaru Holmu.

Dabar motiną suprantu galbūt geriau nei tąsyk. Regiu jos pailsusias akis ir rankas, regiu visą skausmą, kurį turėjo iškęsti. Kartą man pasakojo, kaip jie vienas kitą mylėjo, ir apie mus, kai buvome maži, tėvas taip mus tada mylėjo.

Motinai rodosi, kad tėvas ne visai sveiko proto. Vieną sykį man prasitarė, kad tėvas ir pats gerai žino esąs beprotis, bet tik ilgai laikė paslaptimi. Ar ką panašaus teko girdėti? Ji sako, buvusi įviliota į santuoką su pamišėliu... Kai tėvas sėdėdamas kalba, dažnai jį įsivaizduoju esant piratą su raudonu skarmalu ant galvos, skuduras aplink klubus, riestas kardas tarp butelių ant stalo, ir tuo-

met ant sienų Šveigardo*, Muncho** ir Kastbergo*** portretai mėgina nusigręžti, ypač Kastbergas tas su vaikų teisėmis. O, vaikų teisės, klausiu savęs, ar kada nors jos neprivers motinos paniekinamai atsiliepti apie giminę? Kol kas ji dar neperprato daug skaudžių dalykų, bet svarstėm juos su broliais. Be mūsų, dar yra bent trys Bjerno Lundo vaikai. Ar kurią dieną apsireiškę jie dalysis su mumis turtą, vertins paveikslus, klebins kėdes, čiupinės kilimus? Ateis su policininku ir protokoluojančiu vaikiu...

Jenė pravirko, bet nusibraukė ašaras, gurkštelėjo savo džino su toniku ir toliau šnekėjo apie žygį į vasarvietę. Jos impulsyvumas mažumą trikdė, slapčia apsižvalgiau po restoraną – bet ji man labiausiai patiko būdama tokia.

Nemalonu justi žmones aptarinėjant Suzaną bei mane, ir greitai vieninteliai nieko nenutuokiantys bus Gunderis ir Jenė. Visi žinojo – mus matė Ekeberge ir Frognerseteryje, per dažnai vieni lankėmės „Kampe".

Tikriausiai paklausi, kaip sugebėjau tiek pripainioti, ir visų pirma tai juk kažin kas, esantis many. Visuomet vienaip ar kitaip sugebėdavau viską apsunkinti. Kartą Amerikoje man pasakė: gal ir nėra didelės tavo kaltės, bet negali būti nekaltas, kai kiti patiria sunkumų, nes pažįsta tave.

Be to, nepamiršk, reikšmės turėjo ir tai, kad nedirbau, tuos aštuoniolika mėnesių Norvegijoje atostogavau. Tai nuolatos akstina nuotykius ir ką nors neįprasta, kai esi ištikimai praplušėjęs tiek metų. Juk svarbiausia, kad mano patirtys Norvegijoje šaknis aiškiai buvo įleidusios į jaunystės dienas, ir viskas tarsi sapne siū-

* Schweigaard, Anton Martin (1808–1870) – norvegų juristas, ekonomistas, itin įtakingas publicistas, pasisakęs už ekonominį liberalizmą.

** Munch, Peter Andreas (1810–1863) – norvegų istorikas, tyręs Norvegijos viduramžių istoriją ir prisidėjęs prie norvegų tautos identiteto sutvirtinimo.

*** Castberg, Johan (1862–1926) – norvegų politikas ir juristas, parengęs taip pat ir vaikų teisių apsaugos įstatymus.

bavo ir slinko. Tuo metu patyriau visą savo gyvenimą, o labiausiai per moteris, viskas tapo panašu į sapną ir kaleidoskopą, visas gyvenimas virto sapnu, iš kurio ką tik nubudau. Švedų kūrėjas Danas Andersonas yra rašęs – bet negalėjau rasti ištraukos: *Det gångna är en dröm, och det närvarande forstår jag inte**. Tą pajutau namie, Norvegijoje, ir dabar taip yra. Jau nebeskiriu, kas sapnu, o kas tikrovė. Viskas netrukus taps vien sapnas, tuo neabejoju. Tai, kas svarbiausia, ar ne visados vyksta tau nieko apie tai nenutuokiant, lyg sapne, apie kurį susimąstai tik daug vėliau arba prabėgomis, užsiimdamas kažkuo kitu? Prisimenu Mari Bruk, nežinau kodėl. Ir nežinau, kodėl mintis apie ją visuomet dabar veda link to, ką sakė Gunderis: „Tą, kurį myli, numarini niekieno žemėje". Retsykiais ką nors pasakoji ir priduri, kad žodžiuose ne viskas išsitenka. Aš patyriau savo gyvenimą, ir žodžiuose tai neišsitenka, juk nepatyriau gyvenimo dar sykį žodžiais, bet vaizdais arba muzika, arba per meną, kuriam kol kas neduota vardo. Gali papasakoti, ką yra sakęs žmogus, bet ne ką šnekėjo vėjas, nors ir žinai, ką jis pasakė. Valandą arba dvi prastovėjęs tykiai statybų aikštelėje, dažniausiai per lietų ir vėją, prastovėjęs tylus ir sustingęs kaip kai kurie silpnapročiai, – tada esu išgirdęs, regėjęs ir sužinojęs.

Beje, tai, ką žmogus sako, žodžiai retai aprėpia net gramatiškai. Tikriausiai pasakojau, kaip vienas tarė, kad dabar Džonas Torsonas „tapo nuostabiausiu žmogumi pasaulyje, pernai buvo daktaras Hartvigas". Kurią dieną toptelėjo, kad pats jis kadaise sulaukė Suzanos patikinimo esąs nuostabiausias pasaulyje. Hartvigas irgi, bet iš balso, nuotaikos galėjai suprasti, kad pasakė tai išvargęs ir trūkteldamas pečiais.

Vėliau sužinojau, kad taip ir yra.

Jenė vėl kalbėjo apie tėvą:

– Jis juk neblogai išmano apie etiketą, tačiau su etiketu koke-

* Kas praėję – sapnas, o kas yra, to nesuprantu *(šved.)*.

tuoja. Motina taip net nesusapnuotų. „Į kartuves vežama ji mintytų, ar išsilavinęs žmogus leisis kariamas su mazgu po dešiniąja, ar po kairiąja ausimi“, – sykį tarė tėvas. Taip pat sakė, kad etiketas reikalingas frigidiškiems, neș kai nesivadovauji instinktais, turi pasitelkti takto ir tono žinyną.

Ryškai atmenu tą popietę. Gunderis ir Trygvė, pas mus užėję, šiek tiek pasėdėjo. Gunderis rodė Jenei dėmesį tarsi mano žmonai, jai tas patiko. Tik prisiversdamas pajėgiau atitraukti žvilgsnį nuo Trygvės, bet vengiau susidurti su Gunderio akimis.

Ką Trygvė žinojo? Tyrinėjau suglebusį vyrą, beždžioniškas jo rankas, tiksliai nukopijuotas nuo Gunderio, negyvą veidą, užkritusią sruogą. „Trygve, čia tavo sultys“, – pasakė kelneris ir Trygvė atsigėrė. Įsivaizdavus apsvaigusį Trygvę per kūną perėjo šiurpuliukai.

Apvogiau Gunderį. Iš dalies atėmiau ir jo mažąją dukrelę. Rodės, pažvelgiau į tamsią patalpą, kur sukrauti negyvėlių kaulai, ir pajutau netramdomą vaiko baimę – nes kartą, kai išsiruošiau vogti, esu šitai išvydęs. Man buvo gal dešimt metų. Rinkdavom kaulus fabrikui, kuris iš jų gamino miltus, ir man šovė mintis prisinešti kaulų iš fabriko sandėlio. Nutykinau ten tirštėjant sutemoms. Dėl smarvės sandėlis buvo įrengtas atkampiai. Vartai stovėjo atrakinti. Pamačiau ne papilkėjusius ir nuogus kaulus, kokių aptikdavom žemėje, bet ramiai prietemoje gulinčius kraujuotus griaučius. Pamenu, kaip iš baimės pasipylė iš akių vanduo, ne ašaros – vanduo per skruostus sroveno dviem takiais upeliukais. Atsitraukiau atatupstas ir skuodžiau namo kaip pabaidyta stirna. Galbūt vertinant grynai išoriškai tokios patirtys yra geros, bent jau niekuomet netapau vagim, tik dabar pavogiau kito vaiką, nors atiteko ne man.

Taip, po tos popietės Gunderis pinigų iš manęs daugiau nebesiskolino.

Kalėdų išvakarėse niekur nenorėjau eiti. Kvietimo sulaukiau iš Suzanos, Jenės ir kitų. Kad ir ką pasirinkčiau, būtų nenuoširdu, be to, per Kalėdas taip pat jaučiau, kaip nustūmiau save į pašalę. Būtų dvigubai nenuoširdu, jei leisčiau tą vakarą su šeima.

Taigi pietavau „Kampe" po namų neturinčia Kalėdų eglute, tuo tarpu aplinkui žmonės šiureno paketais, kalbėdami apie Kalėdas ir karą.

Kaip tolimai ir graudžiai dabar tai atrodo! Vokiečiai paveržė iš norvegų visą džiaugsmą, miestai griūva, žmonės badauja, mes dešimtimis tūkstančių pasklidę po pasaulį. Kartais guliu negalėdamas užmigti ir atmerktomis akimis galvoju: tai juk turbūt sapnas, negali būti tiesa.

Tegu niekados nepasimiršta, kad vokietis parodė savo tikrąjį veidą pamanęs, kad laimės karą, kad atpildo diena niekuomet neišauš. Tada nieko savy neslopino, nebuvo nežmogiškos išdaigos, kurios nebūtų galėjęs įvykdyti. Tas žmogus niekados nesilaiko paprasčiausio žmogiškumo įsakymų, jei žino, kad tavo kišenėje nėra revolverio.

Civilizacijos šerdy gyvena senųjų asirų tauta. Padarykime juos gladiatoriais, laikykime kareivinėse, kur grojant variniams pučiamiesiems jie gautų gero maisto. Nes kitaip ramybės jie neras.

Šnekučiavausi prisėdęs prie Amerikos norvego, užmiršau jo var-

dą, apsikeitėme įžvalgomis apie Ameriką ir Europą, apie karą ir save. Jis pakilo, o aš snaudulingai atsidaviau nikotino dievui, tuo tarpu pro šalį spraudėsi žmonės, su savimi timpteldami staltiesę.

Kalėdų eglutė, po kuria sėdėjau, buvo be gyvybės. Ji tikriausiai tokia, kokios reikia, bet Kalėdų eglė turi stovėti kambaryje, puošiama kitur, ji nieko neskleidžia, tarsi balandį regėtum paveikslėlį su Kalėdų egle, o tai ypač daug pasako apie kavines ir namų neturėjimą.

Gurkšnojau vyną ir piešiau figūras laikraščio paraštėje. Turėtų ateiti Jenė. Pulkas žmonių klaidžiojo ieškodami kėdžių. Daugumą taip ir nerado. Žmonėms malantis aplinkui, klausiausi dialektų iš visos ištįsusios šalies.

Tyliai išgėriau į Osmundo Vinjė sveikatą. „Dantis, aišku, ne visai tavo, – tariau, – bet iškastas iš tavo kapo, o tai jau daug, palyginti su visa gausybe šventųjų nagų, ir saugosiu jį pietizmo dvasioje kartu su pasaga, įsigyta mistiniu būdu".

Kaskart išgėręs kelias taures jaučiuosi esąs fetišų garbintojas.

Man liečiantis prie relikvijos rankos šyla.

Net nesusimąstęs nupiešiau Jano* galvą. Dabar mintydamas į ją žvelgiu. Šį dievą sukūrę protingi žmonės. Tais laikais, kai dievai atsirado, jie dar turėjo reikšmės, vėliau virto sustabarėjusiais vardais. Pasakojime apie Narcizą į trumputį mitą sutelpa žmonių tipažas ir gausi literatūra apie jį.

Praėjusių dienų dievai šmeižiami mokyklose – kaip ir visa praeitis. Jose sako „tamsieji viduramžiai", nors nieko apie juos nežino, išskyrus paikas istorijas su ištvirkusiais vienuoliais. Žila senovė, sako, ir tokie pat ištvirkę senovės graikų dievai.

Žvelgiau į Jano galvą. Pajutau norą pasprukti nuo nerimo, privertusio širdį smarkiau plakti, tarsi priimtum svarbų sprendimą.

* Romėnų dievas, vaizduojamas su dviem veidais: besišypsančiu ir susiraukusiu. Dažnai naudojamas kaip pasikeitimo, dualumo ir teatro simbolis.

Vis vien niekur nesidėjęs dabar mėginsiu suprasti, kas būtent išmušė iš pusiausvyros. Neįstengiau. Kažin kas susiję su tuo dvipusiu veidu, klaikuma, kažkas grėsminga.

Susierzinęs sriūbtelėjau iš taurės. Atsitinka, kad patiri tokių nežymių, nepaaiškinamų išgyvenimų. Jiems praėjus lieka jausmas, kad į paviršių iš požeminio pasaulio buvo išlindę kažin kas juoda, bet ir vėl pranyko gerai neįsižiūrėjus.

Reikėtų geriau pažinti save ir sykį, nutaikius progą, išvysti antrąjį aš, sutemų žmogų veidrodyje. Tamsiojo palydovo veidą.

Tada lūpomis sudėliojau sakinį: sykį išvysti tą kitą, kuris niekuomet neemigravo.

Surašiau žodžius ant laikraščio: sykį išvysti tą kitą, kuris niekuomet neemigravo.

Paskui stebeilijau į parašytus žodžius ir jie jau nieko nebereiškė, bet širdies dūžiai vėl padažnėjo, ir pajutau norą žudyti.

Tiesiog viriau, turėjau sugniaužti kumščius, kad nepradėtų drebėti rankos. Sėdėjau ten ir be perspėjimo ėjau iš proto?

Žudyti tą kitą, žudyti save, ką nors persekioti ir žudyti. Akimirksnį protas visai aptemo. Prireikė pastangų, kad grįžčiau į tikrovę. Sėdėjau tenai ir virpėjau jusdamas, kad *buvau beatitrūkstantis*. Norėjau sau parodyti save, bet nepastebimai susmukau atgal, nespėjęs išvysti.

Kai buvau mažas, turėjau kalaitę, šaukdavom ją Sruoge. Mylėjau ją. Šuniui žmogaus gyvenime tenka svarbi vieta. Kai kurie negali be šunėko gyventi. Mano pusbrolis turėjo sargį, kuris palindo po vežimu ir jam sutraiškė uodegą. Apsitarėme, kad nukirpsim, nes vis vien uodegos jau nebebus ir taip lengviau aprišime žaizdą. Šunėką laikė pusbrolis, o kitas tuo metu gigantiškomis žirklėmis nugnybo uodegą. Tuo pačiu kirpimu nurėžė ir pusbrolio nykštį, jį aprišome irgi – nesunkiai. Triukšmo kilo apsčiai, bet gyvūnas buvo mylimas nė kiek ne mažiau, nors pusbroliui sunkiai sekėsi puoselėti draugiškus jausmus operavusiajam.

Sodyboje, šiek tiek tolėliau nuo mūsų, kur gyvenom, po troba buvo rūsys su siauru langeliu, išeinančiu į serbentyną. Neretai nusėlinęs žvilgčiojau pro jį vidun. Kiek pamenu, stiklas visą laiką buvo sudužęs. Rūsyje tvyrojo prieblanda, o ant grindų mėtėsi šiukšlės, metų metais tos pačios. Per nykščio storį nusėdusiose dulkėse niekados nesimatė bent kokių pėdsakų. Ten buvo apsistojęs Blogis. Net ir suaugęs jaučiau, kad niekaip nedrįsčiau lįsti vidun.

Sruogė buvo katinų žudikė. Stverdavo katinus savitu būdu – griebdavo už sprando ir nepaleisdavo, kol dar ruseno gyvybė. Žinojau apie aštuonis katinus, kuriuos Sruogė nugalavo, o jų, aišku, buvo kur kas daugiau. Tas mane baugino, nes paaiškėjus Sruogė, be abejo, būtų sumokėjusi sava gyvastim. Bet niekam nepasitaikė išvysti, kuo užsiima Sruogė, mažutis gerutis kamuoliukas, mielas ir švelnus, tikra moteriškė slapukė. Niekas nė nenutuokė, kad ji žudikė. Katinų kūnus paslėpdavau ir namuose Sruogės neįskundžiau.

Vieną dieną su Sruoge skuodžiau pro sodybą. Tada ji, šokinėdama priešais, ėmė masinti prie lango į rūsį. Viduj patamsyje tysojo negyvas katinas. Akys išvirtusios ant kaktos, suterštas dulkėmis ir savu mėšlu.

Sodyboje tą dieną buvo itin tylu. Rūsyje iš tiesų apsigyveno Blogis.

Stipriai sukandau dantis ir akimirką rodėsi, kad nusukinėju katinui sprandą.

Pakėlęs žvilgsnį susidūriau su spindinčiomis riebiosios ponios Osebio akimis, tos, su kuria susikirtau traukinyje pakeliui į Graną ir kurią reikėtų pakarti už vėlesnius nuopelnus.

– Betgi ne, *laba diena,* pone Torsonai! Taigi *tikrai...*

Paskutiniai žodžiai nugeso jai ant lūpų. Atbula nusitempė ir savo smulkutį vyrą. Kažkas susikeikė:

– Jūs atsargiau!

Ji dingo spūstyje. Jaučiau, kad atrodau panašus į patį velnią,

vadinasi, taip ir buvo. Ji prisiartino išimtinį akimirksnį ir išvydo Blogį. Svarstau, gal kelneris tylomis man ko primaišė į vyną?

Kad ir kaip ten buvo, bet jaučiausi slogiai. Žinojau, kad tokių sutrikimų esu patyręs ir anksčiau, tik neprisiminiau, kada tas buvo. Mane dirgino viskas. Negalėjau tverti tokio niekdarių gyvenimo. Daugelį metų mano diena būdavo darbinga, kruopščiai suskirstyta nuo pat kėlimosi iki ėjimo miegoti.

Palengvėjo atėjus Jenei.

Kai vieną mirksnį tarp staliukų pralaisvėjo, pamačiau ponią Osebio, sėdinčią šalia savo vyro ir spoksančią į mus. Gal dėl kalėdinio tarškėjimo jos burnytė atrodė dar labiau suspausta iš šonų. Labiau nei kada ji panėšėjo į vaistų buteliuko kaklelį. Prikimšusi ją torto reiškė savo nuomonę vyrui, kuris atliepdavo – mhm. Jenę kliudė žudikiškas žvilgsnis. Įsivaizdavau, kad nubloškiu tą beformę būtybę ant grindų ir klimpstu į liūną.

– Tu atrodai piktas, – pasakė Jenė.

– Ką tik sėdėdamas galvojau pasukti brolio pėdomis. Skubota nedidelė žmogžudystė.

Ji paklausė, kam rengiuosi atimti gyvybę, bet nenorėjau jai rodyti ponios Osebio ir tariau, kad tai tik šiaip.

– Žinau, kad galėtum taip padaryti, – pasakė ji.

– Tu klysti. Anaiptol, niekuomet to neįstengčiau. Kai kalbėjausi su teisėju, jis man sakė, kad nežino nieko kvailesnio už nužudymą, ir aš jam visiškai pritariu.

– Su teisėju? Kaip įdomu.

Nė karto jai nebuvau apie tai užsiminęs, bet dabar pasakiau, kad, man atrodo, esu sakęs.

Jenė nepatikliai į mane pasižiūrėjo:

– Visai tau taip neatrodo. Kiek iš tikrųjų knaisiojaisi po tą reikalą? Ar užsiimi tuo iki šiol? Niekados man taip ir nepapasakosi, ką veikei Grane?

Neatsakiau. Jos krūtinė kilstelėjo ir staiga nuslūgo:

– Mateisi su ja vėliau?

– Jene, nebenoriu girdėti tos istorijos. Daugiau neįvyko nieko, apie ką nežinotum.

– O, kai tik pagalvoju, einų iš proto. Kartais būna, kad aš... kad nuo to man taip silpna, nežinau, ką padaryčiau. O, tas vakaras! Daugelį sykių sau sakiau, kad nekenčiu tavęs. Ypač kai atsigulu ir tuomet prisimenu... neužmiegu visą naktį, fantazuoju ir siuntu!

Gurkštelėjau ir sumurmėjau, kad jai jau metas keliauti namo.

Ilgai į mane žiūrėjo pastiromis, kol galiausiai ištarė:

– Nežinojau, ar sakysiu tau dabar... ar tau iš viso kada pasakysiu. Aš laukiuosi.

Taip juk atsitinka ir nieko nepaprasto čia nėra. Bet man niekuomet taip atsitikę nebuvo, todėl jaučiausi sukrėstas.

– Nuo manęs? – paklausiau kvailai, neturėdamas omeny jokios užuominos, bet, supranti, gausybę metų gyvenau įsitikinęs, kad negaliu tapti tėvu. Mane sutrikdė, kad turėsiu iš naujo tuo patikėti.

Jenė sužaibavo akimis:

– Bandite tu!

– Ne, ne, mieloji, nepradėkim dabar vėl kaip Grane. Man tik galva ėmė suktis, – ir paaiškinau jai, kodėl tą pasakiau, nes visą laiką maniau esąs sterilus, tiesiog nė karto neatsirasdavo vaikų.

– Bet ši Kalėdų dovana tau tikriausiai nelabai prie širdies?

Nieko neatsakiau. Kol kas buvau pernelyg sutrikęs.

– Visą laiką numaniau, – tarė Jenė, – kad elgiesi tik taip, kaip pats nori. Padariau taip todėl, kad atsikeršyčiau ten tai... Tiesiog nesukliudžiau tam nutikti.

– Betgi, švenčiausiasis! Keršyti kažkam, ko niekuomet nepažinojai ir po to sykio net regėjusi nesi... keršyti prisidarant sau tokių nemalonumų!

– Vis viena jau taip yra – manau.

Dabar, vadinasi, žinai, kaip atsiradai šiame pasaulyje, Džonai,

ir neslėpsiu, kad pirma aiški atėjusi mintis buvo, kaip man išsikapsčius. Nelauktai San Franciske savo namuose išvydau moterį – nesvarbu kurią! – ir iš siaubo net šiurptelėjau. Po daugelio metų tai pati blogiausia mintis, kokiai tik esu pažvelgęs į akis. Žinoma, ji neretai man užklysdavo, nes mintiji, kad ir žemė gali įsivelti į kometos uodegą. Su teorija taip yra. Prie kavos puodelio nesijaudindamas gali ją aptarinėti su gerais draugais, kurie irgi tuo netiki. Bet štai suspurdau kometos uodegoje ir sumečiau, kad sprūsiu savu keliu, kitą dieną išvažiuosiu, ištrūksiu iš sykio. Aišku, man patiko tavo motina, bet net tu šią akimirką žinai daugiau negu ji, sakydama, kad atsirasi. Netikėtai aiškiai prisiminiau brolį.

Jenė buvo tokia lipšni. Įsirangiusi pas mane ant sofos paėmė už rankos. Ponios Osebio galva dar labiau išsipūtė, ir ji seilėdamasi purkštavo savo mielajam vyrui. Jenė tokia kupina ūmių atsimainymų.

– Ar nors lašytį mane myli? Pyksti, kad laukiuosi? Gal dar persigalvoti?

Mintis mane suaudrino. Nesu kitoniškas, nors jokiais būdais tėvu tapti negeidauju. Nenorėjau būti tėvas, bet tai netrukdė reikalauti, kad ji taptų motina. Jokių kalbų apie tai! Neabejotinai viską sutvarkyčiau, juk tai tik pinigų klausimas, bet nenorėjau. Tai pasibjaurėtina.

– Nepyk ant manęs! Vaikas, patikėk, išvys pasaulį! Džonai, aš tave taip myliu!

Paskui gausiai sekė glamonių ir panašių dalykų, kuriuos mėgsta moterys ir kuriais palenkia, kai tau reikėtų susiimti ir protauti, nors kai ateina lemiama akimirka, niekas manęs nepajudins iš vietos. Žinoma, juk turėjau teisę pabūti kietasprandis, kai sprendėsi mano gyvenimas? Veršelis, įsispyręs visom keturiom į žemę, mykia: ne? Įkūnyti seną meilės istoriją – ak, kaip aklai mes elgiamės.

Pastebėjau, kad poniai Osebio ant lūpų susiplakė grietinėlė. Ji buvo įsisiurbusi akimis. Tėvas sykį taip gulėjo su dėlėmis ant

krūtinės. Šios moters pavidalas man tąsyk atrodė esąs likimas, o many visą laiką šaukė: Suzana, Suzana! Į pašalinę, sudribusią būtybę spoksojau su neapykanta, galėjusia užgesinti gyvybę. Vesiu? Geriau įsteigsiu dvidešimtį darželių.

Ryžtingai rašau aiškumo linkme ir nesiliausiu, kol jo nerasiu. Mano atkaklumas siekiant tikslo gimiringas daugeliui mano keistybių, gebėjimo atiduoti save stokai.

Tąsyk žinojau, kad su savimi Jenės nepasiimsiu. Namo sugrįžau parsivežti kitos.

Taip yra, kad dažnai emigrantai, turėdami ką vesti, užmiršta moterį, kuri vėliau juos užvaldys.

Daug apie tai nešnekama, per šventinius susibūrimus ši tema nevaisinga. Bet tragedija tąkart, Amerikai priimant išeivius, buvo kasdieninė. Šios moters emigrantas nepajėgė mintyse priderinti prie naujos aplinkos. Tas, kuris paliko savo šalį, prarado viską. Merginą, vasaros vakarą regėtą valtelėje kur nors Sogne, – kaip šį sapną perkelti į benames Šiaurės Dakotos lygumas? Vyras toks priklausomas nuo rėmelių, kurie supo mylimąją, kad neretai jie atstoja viską. Likdavo tik kažin kas, sentimentaliais akimirksniais kuždantis tavo širdžiai. Vardas, plaukai, krūtinės linkis, saulė netoli laidos ir suklykęs jūrų paukštis. Ne moteris, ne iš kūno ir kraujo. Nedrįsai į ją pažvelgti. Išdavei. Neberašei jai, ir laikas užklojo drobule. Namo rašydamas turėtum prašyti, kad atsiųstų visą Norvegiją, o supratai tą esant neįmanoma. Vieną dieną išgirdusi, kad tenai vedei, akimirkai ji paskendo mintyse, tada vaikams ir vyrui padėjo puodą košės. Nepaisydama visų pažadų, mergina nelaukė amžinybę. Atsirado vaikinas, davęs jai tai, ko moteriai reikia: namus, vaikus, kurie – ne vien svajonės, ir vyrą, esantį ne Amerikoje.

Tiek daug sykių tą regėjau, o giliai viduje tai mano paties istorija, tik negavau pažadų, kad ji manęs lauktų. Ar svarbi tokia smulk-

mena? Tačiau tapau vyresnis, buvau pasiturintis ir norėjau sapną paversti tikrove. Jenės sapne nebuvo.

Vieną naktį 1939-ųjų gruodį sėdėjau Osle per geliantį šaltį ant laiptų, laukdamas, kol atrakins vartus ir galėsiu ištrūkti. Priežastys buvo nepaprastai svarios, kad nelipčiau aukštyn ir paskambinęs į duris nepasakyčiau, kaip yra.

Bet naktis praėjo, ir būčiau galėjęs taip prasėdėti daug naktų, kad dar truputėlį pabūčiau pas Suzaną.

Suzana, patamsėjusią grandinėlę, kuri kadaise buvo Agnesės, man reikėjo regėti ant tavo kaklo.

Dažnai jaučiu, kad gretimais yra nepažįstama moteris, lydi mane einantį gatve, stovi kambary. Artima man tarsi sesuo, bet nežinau, kas ji. Vienintelė ilgais tarpsniais sudaranti man draugiją. Ši moteris šešėlis – suvokiu ją nepaprastai kūniškai, nors niekuomet nemačiau – linki man vien gero. Ji vienintelė visuomet norėjo, kad man nutiktų kas didinga ir lemtinga.

Jenei išėjus su visai ryšulėliais, nebuvo didelio ūpo. Laukiasi ir, žinoma, tikėjosi Kalėdų dovanos. Nesakiau, kad nusiunčiau į Gjerstadą.

Negalėjau vesti tavo motinos, patikėk. Elgdamasis kaip mylimasis jutau, kad tai perėjo į vaidmenį. Nesiteisinsiu niekuomet jai nieko nežadėjęs, taip galėtų guostis dvidešimtmetis.

Nenorėjau, negalėjau, štai ir viskas. Geidavau likti mažutės karalijos, kurią sukūriau, valdovu. Esu tas, kas esu. Istorija niekuomet nepasuka atgalios.

Jenei išėjus kurį laiką dar sėdėjau, mintydamas apie skaičius. Šviesos juosta pro mane slinko skaitmenys, tęsėsi tai ir išėjus į gatvę, kur paskutiniai praeiviai skubinosi namo. Taip, jai gerai sumokėsiu.

Buvau sumanęs sukti į viešbutį, bet stabtelėjau prie Studenlerhunder akimirką svarstydamas. Tada metro traukinuku užkilau

aukštyn. Į miestą, kuriam netrukus ištuštėjus iš uždarų namų sklis Kalėdų giesmės, pargrįšiu vėliau. Geriau pabūsiu miške.

Klaidžiojau tenai šalutiniais takais. Girdėjau skambant tolimus bažnyčių varpus ir toje pusėje, kur debesys nedengė dangaus, regėjosi žvaigždės. Buvo tyku. Taip užmiestyje prie Oslo vaikščiojau vieną naktį prieš kelis mėnesius? Kur? Nejudėdamas stovėjau ir mąsčiau. Ne, turbūt prisimenu iš senų laikų. Arba sapnavau. Labiausiai panašu į sapną.

Sapną, kuriame pasišalinau iš kažkur, kur man nepatiko, ir patekau į aikštelę, ten stovėjo plytų gamykla, ji nebeveikė. Proskyna buvo didelė ir netaisyklinga, apsupta medžių. Tvyrojo rūkas ir lašnojo. Vienur riogsojo seno sunkvežimio laužas. Stabtelėjęs apžiūrėjau ir pamaniau, kad geresnio likimo, kaip stovėti kur stovėjęs, nenusipelnė. Variklis buvo išimtas. Geležines dalis dengė rūdys, o ratai buvo giliai įklimpę į purvą. Žiojėjo griovys su nešvariu ledu. Eidamas mąsčiau apie Andrejevo „Prarają“*. Apie du jaunučius mokinukus, berniuką ir mergaitę, kalbėjusius taurius dalykus, kai ėjo namo per nykią vietovę. Rodėsi, kad viskas nutiko būtent čia. Tada savo nasrus atvėrė praraja...

Kur tai buvo? Ar tai vien sapnas? Tąsyk pastebėjęs šešėlius pasislėpiau, nes nenorėjau kieno nors klausti kelio. Norėjau iki Oslo nusigauti savarankiškai. Nežinojau kodėl, bet kelio nenorėjau klausti niekieno.

Dabar troškau vėl išvysti tą vietą, bet ji plytėjo kitame pasaulyje ir niekados jos neberasiu. Taip gali klejoti apie slaptingas vietoves, *kur* manaisi buvęs, ir jos bus tikroviškesnės nei gatvė prie tavo namo. Vis vien jos driekiasi Saturne arba kitoj būty.

Pažvelgiau aukštyn į lašenančias žvaigždes ir dar sykį prisiminiau dievą dvipusiu veidu. Išskaptavo jį tokį akmenyje, bet suklydo. Janas nebuvo barbariškos zoologijos kūrinys su dviem gal-

* Rusų rašytojo Leonido Nikolajevičiaus Andrejevo (1871–1919) apsakymas.

vom, tarsi veršelis balagano palapinėje. Jis turėjo vieną veidą, kuris tau bežiūrint persimainydavo į kitą, o tada vėl išvirsdavo į pirmąjį. Vienas jų tave vertė užsimerkti, bet niekados iš anksto nežinojai kuris.

Stovėjau tamsoje tarp sienų iš aukštų eglių ir grožėjausi žvaigždėmis.

1921-aisiais įrodžiau, kad Dievas egzistuoja. Kad Dievas yra, įrodžiau Denveryje 1921-ųjų balandžio antrosios vakarą. Akimirka buvo istorinė. Įrodymą kruopščiai surašiau, bet ryte dokumentas buvo dingęs, ir tuo juk Viešpačiui tik blogiau. Vėliau niekaip nesugebėjau vėl rasti įrodymų, tik pamenu, kad jie siejosi su smagračiu ir mirties tašku. Ilgai kankinausi, kad jie dingo. Gali būti ir taip, kad Dievui visiškai nepatiko, kai tą atradau ir pasiėmiau popieriaus.

Vaikštinėji ir tyčia kažką pamiršti? Neretai to savęs klausiu. Pirmą sykį ši mintis atėjo prieš daugelį metų ir tada mane labai sukrėtė. Pritrenkė, lydint siaubui ir tam tikram sumišusiam džiaugsmui, kad galbūt ką nors pamiršti tyčia. Kažką svarbaus, kažką didingo ir reikšmingo lyg tyčiom užslėptum, kad liktų kitam kartui.

Kai ši idėja mane aplankė pirmą sykį, pravaikščiojau lauke visą naktį. Vėliau rodėsi, kad aną naktį prisiminiau viską, ką buvau užmiršęs. Vaikščiojau mėnesėtą naktį ir viską atsiminiau, bet saulei patekėjus tai vėl prapuolė.

Vėliau prisiminimas to, ko neatsiminiau, mane užliedavo baime. Ilgėjausi tą vėl atsiminti kaip po nakties, kupinos keistų sapnų, kurie pasimiršo.

Kažkur giedojo gaidys. Kada gaidys gieda prieš vidurnaktį, pranašauja blogą orą. Blogas oras. Kažką panašaus jutau. Magnetinę audrą, nervų viesulą.

Nėra nykesnio garso negu gaidžio giedojimas naktį nedidelia-

me miestelyje arba kaime, kai guli neužmigdamas, viskas nurimę, ir pasigirsta nykus, sielvartingas plyšavimas. Tupėdamas ant laktos vištidėje gaidys tuomet išbudina visas vištas. Ar jos mėgina jį atvesti į protą? Turbūt įmanoma gaidį išoperuoti, kad vien žiovautų. Bebalsiu vaiduoklišku giedojimu.

Eglynas tamsiai šnabždėjo. Baisiai girgžda eglė šaltą naktį! Virš jų švietė tikriausiai miesto atšvaitai ir aplankė klausimas, koks paprastai aplanko vienatvėje: kas aš? Bandžiau neatsakyti, bet kita mintis gal ir buvo atsakymas: o, trobelė Norvegijos eglyne ir daugiau niekuomet jokių prieštarų.

Įsivaizdavau, kaip miške keičiasi metų laikai, ypač tylias rudens dienas, kai iš miesto užklysta mažai žmonių. Lapai įgauna keistas spalvas, auga grybai, oras pakilus ir vėsus. Vaikštai pakrante arba mišku, tiesiog vaikštinėji. Sėdi vienumoje ant rąsto ir klausaisi kokio tolimo garso, kai širdy tyluma ir ramybė.

Be garso pasukau iš kelio. Lėtai, nes nieko nemačiau, leidausi įtraukiamas tamsos. Sustingau ir stovėjau nejudėdamas po milžiniškomis eglėmis. Niekas plačiajame pasaulyje dabar nežino, kur esu. Jei kas nors toliese, San Franciske ar kitose vietose, kuriose esu buvęs, pagalvoja apie mane, galbūt mėgina spėti, kur aš šią akimirką. Bet nežino niekas. Tegu svarsto ir Jenė, žvelgdama į eglutę, – ji nežino, kur aš. Jei sužinotų, pasibodėtų. Moteris pasipiktina, kai vyras išeina į miškus vienas.

Ne visuomet užsimirštu taip stovėdamas ar sėdėdamas. Nesuskaitomas naktis prasėdėjęs savo svetainėje valandų valandomis, šiek tiek skaitinėdamas arba atradęs smulkaus darbo, ar tiesiog nejudriai žvelgdamas į sieną. Tuomet nebūnu visiškai atitolęs. Taip atsitinka tiktai man esant lauke ir sielai persiėmus oru.

Tokiomis naktimis tvyro gili ramybė. Sėdžiu, ir man gera. Lūkuriuoju kažin ko savy? Laukiu savo paties apreiškimo? Nesu girdėjęs, kad kas pasakotų apie tokį sustingimą valandų valandomis. Ankstyvoje jaunatvėje svajojau kada nors turėsiąs nuosavą kam-

barį – tvilkantis poreikis, ir stebiuosi, koks jis svarbus mano siekiams. Iki šiol atminty šmėkščioja pirmasis *nuosavas kambarys.*

Kad ir iš kur būtum kilęs, šiaurietis ar vaikinas iš rytinės Oslo dalies, nesvarbu, – savos erdvės neturėjai. Paskui palikęs namus galbūt rasdavai sau kambarį. Atsisėdęs tarp keturių sienų, kurios tikriausiai buvo bjaurios, pirmą kartą gyvenime pasijusdavai laimingas, nes pats ten šeimininkavai ir galėjai išdėlioti daiktus kaip nori. Ant sienos pasikabinti paveikslėlį. Užsukęs draugas galėjo su tavimi pasikalbėti.

Kai svarstydavau, gal vesti, iškildavo tas pats klausimas: Ar man leis sėdėti ramybėje? Ar priėjusi nesakys: „Mielasis Džonai, tu vien sėdi žiūrėdamas į sieną. Gal netrukus eisi miegoti?" Arba atėjusi pas mane atsisės, idant pabūtų maloni, kad nenuobodžiaučiau, net neįtardama, jog paleidžia tiksinčią pragaro mašiną.

Vienumos kaina didelė. Ją moku nuolatos. Bet ginčiau tai taip pat įnirtingai kaip pačią gyvybę. Manęs be jos *nėra.* Jei kas nors bandytų prasibrauti pro mane supančią stiklo sieną, rimtai susižeistų. Dabar retai kas bando. Santuokoje amžiais nerimastaučiau dėl šių karinių įsitvirtinimų ir labai tikėtina, kad pradėčiau preventyvų karą, nes nuolat ją įtarčiau norint palaužti mano atsiskyrimą.

Vieną vakarą svečiavausi vienas pas Suzaną ir Gunderį, jau nemažai buvo išgerta prieš tai, o pas juos – dar daugiau. Gunderis tą vakarą gėrė gana nevaržomai ir prarado sąmonę. Tarp Suzanos ir manęs dar nieko nebuvo įvykę. Taigis, iš spirito nieko gero. Kai Gunderis susmuko, sėdėjau ir raudojau guosdamasis, dievai žino dėl ko, aš, visiškas asilas.

Po tos nakties ji nesitraukė manydama, kad aptiko mūre įtrūkimą. Taip nenutiko. Įtrūkis buvo iš anksčiau, kitas, rimtas. Po tos istorijos ji ilgai nenorėjo patikėti, kad geidauju savojo pasaulio. Turėjau ją mokyti pažinti tai apsčiu tylėjimu. Su bet kuria moterimi neabejotinai būčiau perėjęs į preventyvų karą, taip pat reikėjo

kažkaip susidoroti ir su rizika, kad ji gali visai nebeatverti burnos. Ar tokie kaip Gunderis laimingi, trokšdami bendrystės? Po susidūrimo su viena tokia Suzana jiems tikrai blogiau, kai viskas, ką jie atidavė, keliauja į nutekamąjį vamzdį. Turintis mažai visuomet trauks atsikeršyti tam, kuris turi daug, taip barbariškai ir neišvengiamai reguliuojamas gyvenimas. Suzana jautėsi didi, galėdama smogti atgal už savo nevykusią gyvenimo pradžią, ji vaidino tarsi kokią Brunhildą*, bet Gunderis juk nebuvo jos tėvas, ir Gulana ne.

Medžiai girgždėjo nuo sniego svorio. Įsimuturiavau į kailinius ir užsimiršau. Aš garbinu save patį – neradau nieko geresnio.

Kai parėjau į viešbutį, jaučiausi pavargęs. Dabar, apie trečią valandą ryto, ten kaip ir stojo Kalėdų nuotaika. Su pakiliai nusiteikusiu personalu išlenkiau kelias taureles. Vienai nakčiai disciplina prapuolė, ir todėl atėjo Kalėdos. Naktinis portjė saugojo šiokį tokį savo bei kitų orumą, bet buvo aišku, kad jų galvos apsunkusios. Maloniai praleidau su jais valandėlę. Valgęs buvau jau senokai, todėl alkoholis staigiai mušė į galvą. Šiuos žmones keistai veikė tai, kad jie neturėjo teisės pasigerti. Nedrįso leisti pasauliui subyrėti. Apsvaigę elgėsi tartum kunigaikščiai iš literatūros kūrinio. Stebėjau sėdėdamas aukštuomenės gyvenimo parodiją. Kunigaikščiai painiojo savo ir kitų taures, klestelėdavo šalia kėdės, bet tai buvo geras klounų pasirodymas, vertinant stilių, o lifto patarnautojas man skyrė patį grakščiausią nusilenkimą atverdamas sandėliuką su valytojų kibirais, kad užvežtų į trečią aukštą.

Bet jau pakilus į kambarį užėjo prislėgta nuotaika. Atsigulęs panirau į pusiau mieguistą būseną. Neilgai trukus vėl pašokau, nes užsimaniau stiklinės vandens ir basas nuėjau iki čiaupo. Jau-

* Skandinavų mitologijoje valkirija, nubausta kalėti pilyje, kol ją išgelbės ir ves narsuolis.

čiausi tarsi sėlinčiau, o galvoje sukosi mintis: jei vis vien Antonas Strandas mirs, noriai tą regėčiau.

Ši mintis visiškai mane išbudino. Kankinausi galėjęs taip pagalvoti, nors ir snūduriuodamas. Net ir miegant reikia sergėtis. Vienas mano draugas vasarą išsiruošė pakeliauti į kalnus ir vakare įsitaisė ant uolos iškyšulio. Per miegus pasivertęs ant šono, nugarmėjo kelis šimtus metrų žemyn ant medžio viršūnės.

Vėl grįžau į lovą ir regėjau sapną su gausybe gluminančių intarpų, kaip dažnai ir būna sapnuose. Nelauktai atsidūriau prieš vyrą, besirengiantį mane nušauti. Paleido šūvį ir kulka pleveno artyn. Nušauti mane turėjo lėtai. Bet svarbiausia sapne buvo, kad privalėjau prasigauti per sodą. Pačiam sode buvo tamsu, o aš baiminausi, kad kas nepamatytų man dar nepakliuvus į vidų. Nesuvokiau, kas sulaiko lauke, bet staiga niekas nebetrukdė ir pasileidau per pievelę. Namas buvo su durimis, pro jas reikėjo patekti į vidų, bet tada sode vėl pasirodė lėti šešėliai ir jau norėjau šauktis mamos. Išėjo vien priduseęs gargaliavimas. Šešėliai lėtai leidosi ant manęs. Labiausiai baugino jų lėtumas. Buvo tokie be pavidalo, išsiviepę ir užtikrinti. Manė, kad neskubu, kad jiems tikrai įkliuvau. Nuo driokstelėjimo galvoje prabudau ir kurį laiką gulėjau sukaustytas. Bet kitaip nei paprastai po sapno, taigi stengiausi prisiminti. Buvau linkęs manyti, kad ištrūkau ir už savęs užtrenkiau vienas duris po kitų.

Reikia saugotis povandeninių tėkmių. Tave gali suklaidinti povandeninės tėkmės ir tikėsi jas esant tikruoju gyvenimu – visa tai tęsis, kol vieną rytą pakrantėje rasi savo kūną.

Kalėdų dieną buvau pakviestas vakarieniauti pas Jenę ir išvažiavau ten ramus bei gerai nusiteikęs, kaip jausdavausi per Kalėdas prieš daug metų. Žingsniuodamas tarp dviejų šlaitų namo link niūniavau: „Kai vaikas kaime buvau, aš buvau namie...“

Balti šlaitai kilo aukštyn į ūkanotą vakarą, o apačion iki manęs

atsklido žiemos garsai: sniegas, kuris mažomis griūtimis krito nuo medžių, ir šakų, besibrūžinančių viena į kitą. Mintijau apie neaiškias šnekas, kad tautų skirtybės atsiranda dėl gamtos sąlygų. Daugiausia visa tai migla, bet, šiaip ar taip, kalniečiai vien fiziškai yra kitokios laikysenos negu lygumų gyventojai. Žmogų iš lygumų krašto įsiurbia žemė, nes jis daugiau neturi kuo rūpintis, o horizontas žemai. Nereikia atversti galvos, jei nori žvilgsnį nukreipti į tolius. Norvegų valstiečių laikysena tapo kietasprandiška, nes jie nuolatos žvelgia aukštyn. Bet ar tas taip pat turėjo kokio poveikio būdui, čia jau kita kalba. Mintis teko kaip lengvas grobis iškilmingiems pasisakymams.

Sustojęs žvelgiau į ąžuolą šalimais kelio. Vienas malonumas regėti žiemišką medį, stovintį sniege su visa užslėpta šiluma. Jis galbūt šimtus vasarų išsiskleidė į gyvenimą ir kas rudenį pasirengė dar vienai vasarai. Myliu medžius. Ilgai svarstau, jei turiu medį nukirsti.

Vėl stabtelėjau, praėjęs abu grėsmingus šlaitus, ir galėjau išvysti namą, kuriame gimiau. Dar turėjau apsčiai laiko ir ramiai stoviniavau, kad pamąstyčiau apie tai, kas be paliovos mane kankina, kai išryškėja. Panašu į neaiškius dalykus, išvakarėse iškilusius apie sugriuvusią plytų gamyklą, bet tai labiau nutolę laike ir *buvo ne sapnas*. Tai nutiko kadaise Amerikoje. Mėnesienos nušviestą naktį bėgau prie sodą juosiančios sienos, norėdamas ištrūkti. Laikydamasis krūmų priedangos skubinausi prie vielinių vartelių, kuriuos žinojau esant atidarytus. Juos pasiekęs išlėkiau lauk, bet baimė įsisiurbė į sprandą. Nors niekas manęs nesivijo nuo namo, stovinčio pačioje sodo gilumoje, nuo didžiulio ir balto mūrinio namo, spindinčio mėnesienoje. Prieš mane žemyn leidosi kelias, bet atrodė toks baltas ir šviesus, kad juo pasukti nenorėjau. Per spygliuočių girią pasileidau link takelio, kuris, žinojau, vingiuoja kažkur apačioje. Jį radau, o daugiau nebepamenu.

Tai atsitiko seniai, bet niekados neturėjo nei pradžios, nei pabaigos. Stovėdamas tenai ant kelio jaučiausi kaip begales kartų prieš tai, stingdamas vien nuo prisiminimo. Visuomet tą lydėjo mintis, buvusi net ne mintis, o šešėlinis nuvokimas, kad emigrantas slėpė emigrantą.

Šimtus kartų geidavau, kad sodas ir baltasis namas mėnesienoje būtų vien sapnas. Taip pat ir dabar, bet lėtai papurčiau galvą, nes tai buvo ne sapnas, o slaptinga tikrovė. Pirmą kartą prisiminiau atsitikimą po kelių dienų, kai mintys ėmė suktis apie tai pamačius eilutę, kurią buvau vilkėjęs. Nuo jos dvelkė sakais, rankovės buvo ištepliotos kalkėmis. Namas, sodas ir mėnesiena tuomet tik šmėkštelėjo, o atsiminti nenorėjau. Bet tiek, kiek tą akimirksnį prisiminiau, vėliau niekados nepamiršau.

Kodėl kaip tik dabar prisiminiau seną nutikimą? Ir ką reiškė, kad vakar vakare visai naujai iškilo apleista plytų gamykla tamsoje? Ar tai irgi sapnai, tik kitokie sapnai, nei mes pažįstam? Negali būti, kad ateina su amžiumi, nes juk pirmą kartą tai patyriau prieš daugelį metų.

Norėjau nuo savęs tą nusipurtyti ir patraukiau namo link, bet dabar nutiko kas kita: namas buvo gyvas. Jis nepageidavo manęs įsileisti. Turėčiau apsisukęs grįžti. Tačiau atgal? Regėjosi, kad kelio atgalios nėra. Nemąsčiau apie Jenę, kad negaliu jos taip prigauti. Visiškai kas kita: tuo keliu, kuriuo ėjau, nebeliko nieko, kas būtų atgalios.

Svaigo galva, bet stengiausi save įveikti. Galiausiai namas vėl atrodė kaip ir turėjo, nebebuvo gyvas. Pagalvojau, jog neilgai trukus reikėtų susiruošti namo, kad užsiimčiau kuo naudingu.

Įžengus į prieangį padvelkė kažkuo gerai žinomu ir namais. Ir atveriamos, ir uždaromos čirpė įšalusios durys. Kai atlapojo svetainę, mane užplūdo šiluma ir maisto kvapai. Jaučiausi pernelyg gremėzdiškas ir beformis, styrodamas su sunkiais viršutiniais drabužiais žiemos vakaro gūsyje, įvirtusiame kartu. Jenė mane pa-

skubom pabučiavo nuvilkdama kailinius. Tauškėjo nervinga ir laiminga. Dėkui už apyrankę!

Rankas įsisprendusi stovėjo ir žiūrėjo į mane džiaugsmingomis akimis, kol susiruošiau įeiti vidun. Jaučiausi šiek tiek sumišęs, nes kiti matė jos džiaugsmą.

Nustebau ten išvydęs Bjerną Lundą, kartu su senuoju savo tėvu sėdėdami prie židinio gėrė punšą. Gal ir reikėjo to tikėtis, bet Jenė nė puse lūpų neperspėjo, o aš Bjerną Lundą regėjau labiau ne kaip jos tėvą, o kaip kokį draugą.

Man jis bepatiko vis mažiau ir tikėtina, kad tą lėmė neapibrėžtas pavaldumo pojūtis. Žmones tas piratas palenkdavo savo valiai ir būtų siekęs to bet kokiomis aplinkybėmis. Jam pavykdavo turėti palydovų jiems nesumokant. Jei aš nemoku, niekas manęs nelydi. Nuostabu, kad žavimės tuo, kuris meluoja, mulkina mus ir kvailina. Patikėk, kada nors stebėsime tokį pat besismelkiantį susižavėjimą Hitleriu, kaip Napoleonu, nors ir vienas, ir kitas nenuveikė nieko, be to, kad pelenais paleido stogą virš mūsų galvos.

Bjerno Lundo privengiau ir turėjau pavojaus nuojautą, kuriai visados naudinga paklusti. Vėliau supratau, kad anas gruodžio 25-osios vakaras buvo lemtingas, tada jis apsisprendė mane sutriuškinti ir iš to gauti kiek įmanoma naudos. Nuo tos dienos visi mus pažinoję pasidarė jo šnipai, patys neturėdami apie tai menkiausio supratimo. Jis ištraukdavo viską, ką jie sužinodavo, ir kiekvieną naujieną apsukdavo bei išversdavo. Pats aš neištariau nė vieno žodžio, kuris nebūtų įstrigęs jo lipniose smegenyse. Neabejotinai jis pats nenutuokė, kaip mane įveiks, bet vadovavosi faktu, kad kiekvienas žmogus turi silpną vietą ir ją gali aptikti. Neturėjau net supratimo, kad mano ta vieta jautresnė negu kitų. Jis iš pradžios buvo sumanęs kitokį puolimą – vienokią ar kitokią suktybę, kad išviliotų iš manęs apvalią sumą. Bet tai, ką šiam šakalui pavyko suuosti, įgalino jį taip pulti, kaip pats iš pradžių net nesvajojo.

Be senojo Hartvigo Lundo, jo sūnaus ir anūkės, dar viešėjo Hartvigo sūnėnas su žmona. Sodininkas Lundas buvo kitoniškas Lundų giminės egzempliorius, eilinis ir paikas žmogelis, visi jį vadino sodininku Lundu arba vien sodininku, lyg tai būtų vardas. Jo žmona – tokia pat, įvykis, kad atsidūrė kartu su garsiuoju giminaičiu ir turtingu amerikiečiu, kažkaip susijusiu su ano dukra, abu paženklino keblumu. Nieko, ką būtų verta aprašyti, kad sodininkas Lundas ir jo žmona tą vakarą patyrė, – aišku, be to, kas svarbiausia.

Taigi sėdėjome ten šeši žmonės, kai kuriuos mus skyrė toks abipusis atstumas, tarsi būtume iš skirtingų planetų. Bet atėjo Kalėdos, ir niekas neturėjo kitų lūkesčių, tik pasibūti prie gero valgio ir geros taurės. Katinas gulėjo prie židinio iš vieno krašto, šunėkas iš kito, kvepėjo malkomis ir maistu. Prieš vakarienę Jenė atnešė kokteilių, kurie šiek tiek atpalaidavo bendrą nuotaiką. Išvydus sodininką Lundą mane persmelkė nemalonus jausmas, prisiminiau savo paties nuotrauką iš tokių metų, taigi smagu nebuvo. Panašumų turėjom nedaug, bet kažkas slypėjo žvilgsnyje, kliedesingas žioravimas. Jutau, kad priešais sėdi dalelė mano jaunystės, o jos dar sykį patirti nenorėjau. Teko susimąstyti apie ilgą kelią, paliktą už nugaros, prisiminiau Kanzaso miesto viešbutį ir karčias ašaras, ten ištryškusias. Išvydau vaizdinį tarsi pasklidusius žvėrių pėdsakus ant naujai iškritusio sniego, savas pasklidusias pėdas per daugelį metų, iš pradžių iki 1909-ųjų, kai išvykau, o vėliau dar labiau padrikus pėdtakius naujam krašte – kol šią akimirką sustojau kaip prašalaitis vaikystės namuose, žvelgdamas į išeities tašką, tąjį sodininką Lundą, iš dalies savo jaunatvės šmėklą. Porelė kiūtojo graudulingai surakinta, sukaustyta tuzino žodžių, kuriuos jie įgudo ištarti esant tuzinui įprastų aplinkybių. Ar juto pančius? Ar įstengė ką nors, ko dar nebuvo darę prieš dieną?

Ir vakarieniaujant, ir paskui Bernas Lundas vaizdavo, lyg jaunesnieji giminaičiai net neegzistuotų, tačiau tai nebuvo itin svarbu, nes

prie valgių apsčiai užteko gėrimų. Vis dėlto nuotaika buvo gera. Berną Lundą tas savotiškas karas, po Lenkijos padalijimo į nieką taip ir neperaugęs, erzino. Čia vaikštinėdamas jis laukia smarkių dalykų, *gullasch** iki ausų, o viskas antai tik prakeiktas blefas!

– Po pasaulinio karo – *štai anas tai buvo*! – pagalvojau, kad kitam karui prasidėjus būsiu jau senas ir kiurksodamas lyg amžingas išminčius apuokas pritaikysiu visus pirmojo patyrimus. Naujasis karas jau užėjo ir tave mulkina įvairiopais būdais. Argi vokiečiai nesilaiko taip pat protingai, kaip ir kiti žmonės, pasimokę iš visų patirčių? Štai, pavyzdžiui, stoviu su šiaudeliu pasirengęs juo ką nors traukti ir staiga nėra ką. Paprasčiausia apgavystė!

Sodininkas Lundas pareiškė:

– Bet che che, tttu kaip nors išsiversi, che che!

Bernas Lundas taip ir negavo, ką tikėjosi traukti per šiaudelį. Ėmė dairytis ko kito.

Sėdėdamas sukinėjau radiją, kai kažkas pasibeldė į duris. Žvilgtelėjau į laikrodį, rodė beveik vienuolika.

Jenė ir Hartvigas nustebę susižvalgė. Kas čia galėtų tokiu metu būti?

Kaip aš imsiu trokšti, kad būčiau niekuomet nepriėmęs šito kvietimo!

Jenė nuėjo atidaryti. Staiga pusiau pašokau, nes prisiminiau vieną vakarą šitame name, vieną vakarą, kai atėjo svečių, vėlai, vakarą, kuris baigėsi žmogžudyste. Bet susidūriau su nustebusiu Bjerno Lundo žvilgsniu ir vėl atsisėdau, širdžiai stipriai dunksint.

Iš Jenės išgirdome nuostabos šūksnį, o paskui kelis skubius sakinius. Vyras atsakinėjo lėtai ir dusliai.

Jenė įėjo išblyškusi:

– Ką man daryti? Tai Karlas.

* Guliašas *(vok.)*.

Jis jau žengė vidun ir čia sustojo prisimerkęs nuo ryškios šviesos.

– Aš ne laiku?

Niekas neatsiliepė, bet senasis Hartvigas pastūmė kėdę. Karlas sutrikęs į visus iš eilės stebeilijo.

– Kaip matau, turit svečių.

Toliau stovėjo nieko nepratardamas. Jenė graižydama rankas pagaliau pratarė:

– Prisėsk.

Ji taisėsi supažindinti, bet susilaikė.

Atsistojau. Balsas nuskambėjo ne visai įprastai:

– Aš tavo brolis.

Karlas abejodamas pažvelgė į mane ir sumurmėjo:

– Mano brolis?

– Taip, aš tavo brolis Johanesas. Džonu mane dabar vadina.

Galėjau Karlui pagelbėti išjudėti, bet nieko daugiau nepasakiau. Karlas vien stebeilijo. Tada žvilgsniu ėmė keliauti nuo vieno prie kito. Hartvigas nudelbė akis. Sodininkas Lundas ir jo žmona žvilgsniais vedžiojo po lubas. Abu buvo išsigandę ir baisingai susidomėję.

Karlas dar paklaidžiojo akimis ir vėl įsistebeilijo į mane:

– Tai... tu Norvegijoje?

– Taip, tau... dovanojo bausmę? Kada paleido?

– Vakar išėjau. Kalėdų vakarui. Bet turėjau kai ką sutvarkyti. Kai kuo pasirūpinti. Antono aš nenušoviau.

Stojo nepaprastai ilga tyla. Vidury kambario išbalusi sustingo Jenė.

– Kaip ir nesitikėjau rasti čia brolį, – pratarė Karlas.

– A, kaip supranti, – paaiškinau, – tai mūsų vaikystės namai.

Lundų pora apsikeitė iškalbingais žvilgsniais.

– A, – tarė Karlas. – taip, aišku. Bet ir tas, kad tu... Norvegijoje, visgi.

Girdėjosi, kad jam palengvėjo. Bet žvilgsnis ir vėl ėmė klai-

džioti. Kažkas buvo ne taip, kaip turėtų, ir žinojau, ką juto Karlas: jis nelaukiamas, negana to, netikėtai susidūrė su broliu.

Jenė virpančiu balsu pratarė:

– Turiu tau kai ką pasakyti, Karlai. Gal trumpam išeikim?

Iš karto jis nieko neatsakė, bet ilgai žiūrėjo į mane. Staiga paklausė:

– Ar čia taip yra, kad nebepritampu?

Beprotiška, bet kažką privalėjome daryti, padėtis buvo nepakenčiama. Jenė nepanoro papasakoti Karlui, kai šis sėdėjo kalėjime, ir štai – ji laukiasi vaiko nuo to, kurį beveik galėtų vadinti savo mylimuoju, brolio.

Įsikišau į burną cigarą ir atsistojęs paklausiau, ar jis nenorėtų kitą dieną užeiti pas mane į viešbutį.

Jis nesijudindamas ilgai žvelgė man į akis. Buvo už mane lieknesnis ir aukštesnis. Mes vienas į kitą panašūs. Turėjo kažkokio nuožmumo apie burną, neatsiminiau, kad to būtų mano veide.

Karlas vėl apžvelgė kitus. Ilgai neatitraukė žvilgsnio nuo senojo Hartvigo, kuris nenorėjo į jį pažiūrėti, o tada kurį laiką atkakliai nenuleido akių nuo Jenės.

– Mielai, Jene, su tavim išeičiau į lauką, bet jaučiu kaip ir... kaip ir, kad geriausia mums čia pasikalbėti. Tuomet turbūt greičiau tiesiai šviesiai sužinosiu. Nesitikėjau, kad jūs šitaip. Ne aš ten jį nušoviau. Ne, nesitikėjau, kad jūs šitaip. Nenušoviau jo.

Lundas su žmona sunkiai alsavo. Senolis sėdėjo be gyvybės ženklų. Aš buvau visiškai sutrikęs ir sukrėstas, ir nežinojau, ką man daryti. Jenė žvelgė į Karlą su apmaudu. Šis tęsė:

– Vejate mane, nes esu sėdėjęs? Tai ne aš nušoviau Antoną. Jene, nejau manai, kad aš?

Bjernas Lundas akylai sekė sceną. Nupurtė nuo cigaretės pelenus ir vėl ją įsikando nieko nesakydamas.

Jenė suvilgė lūpas, bet kalbėti neįstengė. Karlas akimis užkliuvo už apyrankės ir atidžiai ją nužvelgė. Atėjo į galvą, kad jis

tokiuose dalykuose susigaudo. Girdėjosi vien laikrodis ir sunkus alsavimas. Vėl pasigirdo rūškanas ir prikimęs Karlo balsas:

– Ar ten *tu* paleidai kulką?

Jenė neatsakė, bet žvilgsnis, kurio jis sulaukė, buvo pajuodęs iš neapykantos. Jis tarė:

– Tikriausiai ne tu, nes kas tuomet tas, kuris nubėgo? Kas nubėgo?

Jis nuleido akis ir mąsliai niurnėjo, tartum kambaryje būtų vienas:

– Tame nė kruopelės nesuprantu. Nepirkau jokio revolverio, neturėjau, kuo galėčiau šauti, ir Antoną pamačiau tik jau mirusį.

Jis apsidairė pagalbos ir pasiguodė:

– O, kiek galvojau! Galvojau ir galvojau, ir dar galvojau. Kas per velniava. Greitai protas visiškai suminkštės. Niekas netiki, ką sakai, ir sėdėti toj skylėj, kai ničnieko nepadarei... Kiti, kurie ten sėdi, tiktai šaipėsi ir sakė, kad tą jau yra girdėję anksčiau. Ir jūs...

Atkakliai pažvelgė į mane:

– Kada atvykai į Norvegiją?

– Nesunku prisiminti. Laivas atplaukė kitą rytą, kai Antonas Strandas... po to nutikimo.

– Tai tu čia jau taip ilgai? Ir...

Pertraukiau:

– Ar galėtum ateiti rytoj į viešbutį?

Karlas iš karto atsiliepė:

– Ar tu ir Jenė dabar lyg ir?..

– Taip! – pasakė Jenė.

Rodėsi, tarsi būtų nusukusi Karlui sprandą. Klausėmės laikrodžio, tiksinčio ant sienos. Lundų porelė sėdėjo drebančiomis kojomis ir įtemptai šnopavo.

Nenuleidau nuo Karlo akių. Nė vienas iš mūsų nenuleido. Jis nepajėgė atsipeikėti, jam buvo per daug netikėtumų, be to, aiškiai užuodžiau naminės kvapą. Visa ko buvo per apsčiai, nuo to jo akys žėrėjo. Neįstengė su tuo susidoroti, nepaisyti. Kokį tą

vakarą regėjau Karlą, tokį vėliau regėsiu Gunderį. Ak, taip lengva mums žaisti su tuo, kuris netikėtai patiria pralaimėjimą, – su lengvatikiu, kurį apiplėšėme! Stovime laikydami rankose visus ginklus prieš nenutuokiantį nieko ir esame dideli bei stiprūs.

Tąjį nieko nenutuokiantį, pakliuvusį į paspęstus spąstus, vėliau išvysi teisiamųjų suole, kaltinamą smurtu ar žmogžudyste. Jis nieko neįtardamas pasirodė, kai buvo žaidžiama katę ir pelę, jis neturėjo nė menkiausios galimybės, net jos šešėlio. Jie žinojo visas jo kortas. Jis net nenutuokė, kad rengiamasi žaisti. Mums nieko nereiškia žmogų pasiųsti į kalėjimą, policija bei teismai tik ir laukia peralkę, kol mes tuo pasirūpinsim.

– Tai brolis, vadinasi, – pagaliau išmikčiojo Karlas.

Niekas nieko neištarė ir jis žengė žingsnį į priekį:

– Ir tai vadinama broliu.

Sugniaužti kumščiai šiek tiek pakilo.

– Kiaulė! – iškošė dusliai.

Jei dabar Karlas būtų pradėjęs muštis, tai tik dėl to, kad jautėsi pažemintas. Veide aiškiai atsispindėjo, koks buvo išsigandęs, sugniuždytas ir nežinantis, kaip išsigelbėti nuo mirtino skausmo. Ir dar, be to, stovėjo priešais legendinį brolį iš Amerikos, priešą, priešas buvo toks netikėtas, kokį tik likimas jam galėjo sumanyti. Slypėjo tame pasityčiojimas, kurio sau pačiam niekuomet neatleistum, – ir iš dalies įžvelgiau tą, kuo buvau, visai ne gerą, net ir ne pusėtinai padorų žmogų. Galbūt kadaise toks buvau arba galėjau tapti, jaunystėje išsaugojęs save sveiką. Sunki jaunystė retai subrandina puikius žmones, dažniausiai vien tokius, kurie lengvai pažeidžiami, kerštingi, nesukalbami, atsiskyrėliai ar panašūs į Hitlerį. Augantiems žmonėms reikia šviesos ir saulės, antraip susikreivins ir išsigoš kaip berželis, kuris tarp samanotų eglių, po uolų šešėliais, spraudžiasi į šviesą ir erdvę. Aiškiau nei kada prieš tai regėjau, kas mane pavertė pasiturinčiu: toli gražu ne vien gebėjimai ir nenuilstamas triūsas, bet kažin kas šalta ir nežmoniška,

tas prieštaravo mano prigimčiai, bet ko vis viena niekados neatsižadėjau, – apkasų, kuriuos gyniau nuo vyrų, moterų ar brolio, ir jiems reikėjo peržengti mano lavoną, jei norėjo juos pelnyti. Stovėdamas akis į akį su broliu supratau, kodėl visai neturiu draugų. Atsikeršijęs už nykią jaunystę tapau beviltiškai nualintas. Tiesa ar neteisybė – ką man tai bereiškė? Galėjau būti malonus visiems, kol jie nesiartino prie mano apkasų. Gyvenau pagal principą: su manim tau bus, kaip aš noriu.

Tačiau suprantama, kai tą *matau,* norisi šauktis atleidimo, prasiveržia riksmas, radęsis iš mirtino ilgesio. Kas yra kaltė? Atpildas, skriaudėjas bet kokiu atveju praras viską.

Kol kas dar buvo neaišku, kaip pasielgs Karlas. Net nežiūrėdamas į Bjerną Lundą jutau jo žėrintį žvilgsnį, atrodė dalykiškai susidomėjęs, kas aš toks.

Ir dar pagalvojau: jei Karlas mane puls, net rankos pakelti nereikės. Anas Lundų buliukas trenks jį į grindis, tikėdamasis užmokesčio, ir keturiasdešimt metų paskui kiekvieną dieną tuo girsis. Be to, Karlas nesmogs. Neišeina smogti suaugusiam broliui. Tada reiktų kirsti per veidą ir motinai, ir tėvui. Įmanoma brolį nušauti, bet veltui ranka rengiasi liesti jo veidą – ji nusvirs žemyn.

Viskas išsisprendė greičiau, negu kuris iš mūsų galėjo pagalvoti. Netikėtai Karlas išskubėjo lauk, užtrenkdamas iš paskos duris. Jenė sujudėjo, lyg norėdama sekti įkandin, bet liko kur stovėjusi. Girdėjome, kaip lauke nuo jo skubių žingsnių girgžda sniegas.

Nutyko. Bjernas Lundas tarė:

– Jis į Antoną Strandą nešovė, ne ką daugiau negu aš.

Lundų porelė nervingai stengėsi apie tai užvesti pokalbį, bet nesulaukė atsako. Kelis kartus nerangiai mėgino, o tada stojo mirtina tyla. Pro šalį žingsniavo žmonės, klausėmės girgždančio sniego. Kas gi dabar būtų Karlo žudikas, jei rastų jį negyvą? Nepaliaujamai kibžda įkalčių be žmogžudystės, kas dieną, kiekvieną valandą. Volisas teisus, pagalvojau. Nematęs žmogžudys-

tės, niekuomet nebūčiau kaltintojas. Senasis Hartvigas žvelgė priešais save neregінčiu žvilgsniu. Lyg sakytų, kad *jis* niekur nenori įsivelti. Jenė, tarytum pirmą kartą išvydusi ant sienos paveikslą, jį tyrinėjo. Vienas į kitą šnairavo išraudę sodininkas Lundas su žmona.

Tada ėmiau pasakoti apie uraganą, kurį patyriau Floridos pakrantėje. Pasakojau sklandžiai ir nuodugniai, kruopščiai apsakydamas namus, kuriuos sugriovė, ir nulūžusias palmes. Nurėžęs cigaro galelį išsamiai porinau apie pramogų jachtą, rastą ežerėlyje giliai miške. Ją ištiesinę paliko stovėti kaip atminimą.

– Tai bent vėjas, – pasakė Hartvigas.

– Taip, kitaip nepasakysi, – tarė sodininkas Lundas.

– Taip, tai bent vėjas, – pritarė ponia Lund.

Bjernas Lundas sėdėjo išsišiepęs. Sodininkas Lundas su žmona žvelgė į mane išsižioję, mintydami, kad galėčiau prašnekti apie brolį. Smagiai toliau apsakinėjau du tapyrus, matytus zoologijos sode. Kažkas tarp paršelio ir dramblio, paaiškinau, ir jie nemirksi, o akis sudrėkina pasukdami jas vidun į galvą. Tęsdamas užmečiau akį į senąjį Hartvigą. Jo niekas neįtarė dėl Antono Strando žmogžudystės. Galėjo kitą dieną nusviesti revolverį ten, kur jis rastas. Vyresnio amžiaus, malonus vyras, atrodantis taip, kad nenukeliaus į kapus, jei neturės ant sąžinės žmogžudystės.

Aš šnekėjau. Kur nuėjo mano brolis dabar? Tada pagalvojau apie tėvą. Ar jis regi mane šią akimirką? Ar jis su Karlu?

Pažvelgiau į Jenę, šiek tiek aprimusią, gaižiai žiūrinčią į ponią Lund, kuri šeimą rytoj aptars su visu Gjerstadu. Žvelgiau į akis, įsodintas šiek tiek įkypai, į suapvalėjimą virš skruostų, išraiškingą burną. Viskam savas laikas ir padorumas reikalauja aukos. Tą naktį negalėjome būti kartu.

Sėdėdamas aną šaltą naktį mašinoje pakeliui į Oslą prisiminiau pokalbį su teisėju ir eilutes, kurias išrašiau iš Edgaro Po:

Of this spirit philosophy takes no account. Yet I am not more sure that my soul lives, than I am that perverseness is one of the primitive impulses of the human heart – one of the indivisible primary faculties, or sentiments, which give direction to the character of Man. *

Supratau kai ką, kas tūnojo užslėpta: visus tuos metus troškau sugrįžti į vaikystės namus ir ten atsiteisti. Tai persipynė su suvokimu, kad namo parvykau pagaliau iki dugno patirti senos meilės istorijos... Ir mintys nuskriejo prie skaudaus kivirčo kadaise su motina. Pasiėmęs kelis butelius pardaviau, kad prieš berniukus galėčiau pasipuikuoti pinigais. Tai, ką padariau, mane taip kamavo, kad ji visai be reikalo sureagavo taip griežtai.

Kiekvienas žmogus turi, ką prisiminęs susigėsta. Tokie dalykai gali širdy lindėti tarsi spyglys, ir juos prisiminus durti taip skausmingai, jog viską padarysim, kad vėl pamirštume. Šių nutikimų atsiminimas toks skaudus, kad pajuntame džiaugsmą, kai apie juos žinantieji netenka gyvasties.

Gal Antonas Strandas buvo kažką girdėjęs ar matęs, ir žudikas niekaip nesusitaikstė, kad tai žinoma? Galbūt dalyką, į kurį kiti nekreiptų dėmesio, bet pats žudikas manė esant ypač siaubinga ir verčiau atėmė gyvybę, nei rizikavo, kad būtų paviešinta?

Ko nėra nors kartą pastebėję žeminančiomis aplinkybėmis? Kam taip neatsitiko kelis kartus? Vadinasi, visus mus slegia kvailystės, kurių padarome?

Išsiaiškinsiu vieną sykį tą žmogžudystės istoriją. Bjernas Lundas teisus, byla taip ir lieka neatskleista. Tą žinau. Kas kartą, kai aplanko mintis, kad nuosprendis teisingas, kažin kas tamsiu ir

* Į šią dvasią filosofija visai neatsižvelgia. Vis dėlto esu ne tiek tikras tuo, kad mano siela gyvena, kiek tuo, kad iškrypimas yra vienas primityviųjų žmogaus širdies impulsų – vienas pirminių nematomų gebėjimų ar sentimentų, kurie lemia žmogaus būdo linkmę *(angl.)*.

pašaipiu juoku kvatoja ir įminimas prieš mane išryškėja vaizdu. Skenduolis, audringą rudens naktį lipantis į tuščią krantą.

Net jei tai būtų paskutinis dalykas, kurį įstengčiau, išsiaiškinsiu, kas nužudė Antoną Strandą.

Ruošiausi gultis, kai suskambo telefonas. Buvo antra valanda. Prieš pakeliant ragelį mintyse praskriejo įvairūs vardai. Suzana?

Skambino Bjernas Lundas:

– Sveikas, dar tikriausiai neatsigulei? Tai, supranti, iš karto po tavęs ir aš sėdau į mašiną, pagalvojau, kad geriausia bus grįžti, tada ryte jau esi karinių veiksmų arenoje, o kambarys, kuriame būčiau apsistojęs, tik vieno kvadratinio metro. Nesinori miego. O kaip tau? Turiu viskio.

Pamiksėjau, bet leidausi perkalbamas.

Jis įžengė pasitikintis, griausmingai savimi patenkintas.

– Cha, ką galvoji apie giminę? Ta sodininką Lundą? Sykį leidausi, kad man nudirbtų kai kuriuos sodo darbus, ir vieną dieną užėjau į įrankių pašiūrę. Ten stovėjo nedidelis stalas, prie kurio jo buvo sėdėta ir rašyta popieriaus lape. Žinai, kas ten buvo? Taigi gražiu braižu kelias dešimtis sykių užrašyta: *Džonas H. Andresenas, fabriko savininkas.* Mažumą supykau, nes neįsijautė esąs manim, nors džiaugiausi, kad šeima bent jau turi ambicijų.

Atkimšo butelį pokštelėdamas:

– *White Horse,* seni!

Tik tuomet pasisuko į naktinį portjė:

– Mums keturis selterio – arba ne, šešis, tuo pačiu apsisukimu. Ir cigarečių.

Portjė lankstydamasis pasišalino.

– Kaip tau, kai moteris knarkia? – paklausė ir žvilgtelėjo į lovą. – Pažinojau vieną, kuri knarkė tarsi vaduotųsi mirtimi, bet šiaip, beje, buvo – mmm, jo. Žinai, vieną sykį papasakojo, kokį nuožmų vyrą turėjo, tas ją užpuldavo nei iš šio, nei iš to, ne tik perpykęs, ir storom knygom daužydavo jai per galvą net miegant!

Paskui vieną dieną šnekučiavau susėdęs su tuo vyru. Tas pasakė kai ką smagaus: „Supranti, Bjernai, mano žmona miega balsiai, todėl esam susitarę, kad laikysiu nedidelę leidinių bei knygų krūvelę ir svaidysiu į jos lovą, kai per daug skardens“.

Bjernas Lundas patenkintas nusijuokė:

– Toks šeimos gyvenimas, matomas iš abiejų pusių.

Jis mirktelėjo:

– Tu gal niekados su tokia, kuri knarktų, nesusidūrei? „Ankstyvą pavasarį dera gražesnis skambesys!“

Nežinojau, ką pasakyti, o Bjernas Lundas šnekėjo apie kitką arba bent jau nusuko šneką tolyn nuo tų, kurios knarkia. Sriūbtelėjau gerą gurkšnį ir apsiblausęs jo klausiausi.

– Praeina daug laiko, kol su moterimi būna viskas baigta, – kalbėjo jis, – nešiojiesi savy jas visas tarsi haremą ir kiekviena moteris lygiai taip pat nešiojasi visus savo vyrus.

Viskį su soda išgėrė iki dugno:

– Limoje susipažinau su striptizo šokėja, pala, koks jos vardas?

Staiga pasijutau didžiai įsitempęs, tačiau viskas išvirto į niekus:

– Taip, vardu Gertrūda Anderson, norvegų kilmės. Jau daug vėliau ji man parašė iš Niujorko, laiškas per Limą pasiekė Oslą, šįsyk save vadino basakoje šokėja. Atsakiau maloniai – ir nepatikėsi, vazelė įsėdo į pirmą laivą iki Oslo. Taip, žinoma, buvau ją kvietęs, bet...

Nusijuokė:

– Taigi atvyko ir pirmučiausiai per vieną mėnesį iki gyvo kaulo įkyrėjo man, vėliau dar per vieną mėnesį Oslas tapo nestabilus, tada įteikiau jai bilietą į USA. Torsonai, žinai, niekada nepasiduok nuotaikai, per brangiai kainuoja. Niekuomet neprisileisk jautimų, nebent kai apsimoka. Pažiūrėk, pavyzdžiui, mirties bausmė, dėl kurios Norvegijoje čia diskutuojama kas kartą, įvykus žmogžudystei. Jei dėl mirties bausmės šiandien surengtume balsavimą, dauguma nubalsuotų prieš, bet jei balsavimas vyktų dėl

kiekvieno paskiro žmogžudžio, visi be išimties būtų pakarti. Išmintingiausia tvarką įvesti principuose ir jų laikytis, kai ima kunkuliuoti pajautimai – beje, ką manai apie kraugerį savo brolį?

Kai kurie pokalbius palaiko, kad kitas neštų namo nešulius. Tokios padermės buvo Bjernas Lundas. Vaikštinėdamas pirmyn atgal, stabtelėjau prie veidrodžio ir pagalvojau, kad jo kaklaraištis guli geriau negu mano. Negi tas vyras išties taip pasitiki savimi, kaip stengiasi atrodyti? Ar yra bent vienas vyras ar moteris, kurie jaučiasi pasitikintys, bent vienas iš patyrusių jaunystę ir kada nors mirsiančių? Iš kur pasitikėjimas gali atsirasti? Ar nėra taip, kad Bjernas Lundas ypač nepasitiki savimi, kai atsisėdęs kitiems agresyviai ima piršti nuomonę apie save? Kodėl jis iš pradžių užvedė kalbą apie Suzaną – ar ten ne apie ją? – o paskui apie mano brolį? Apie ką galvojo, netikėtai ėmęs šnekėti apie žmogžudystę? Žmogus, kuris svaidosi...

Viskas, ką surašiau, regima *mano akimis* ir dėl to gali būti neapsakomai klaidinga. Tačiau jei rašytojas skirtingiems veikėjams leidžia reikštis savarankiškai ir ne visą laiką rašo *aš,* ar pasidaro nuo to teisingiau? Veikėjai – juk jis pats, visi iki vieno. Kad ir ką pasakyčiau apie Bjerną Lundą ar kurį kitą, kartu šį tą pasakau ir apie save. Bet ar pats didžiausias atstumas tarp jų ir manęs atsiranda ne tada, kai atskleidęs savo *aš* tariu: ir štai ką *aš* manau apie Bjerną Lundą? Nemėginu apgaudinėti sakydamas, kad čia *yra* Bjernas Lundas. Sapne pasirodo kiti žmonės ir kalba kažką, kas ne mūsų valioje. Nė menkiausio supratimo neturime, ką mūsų sapne pasakys veikėjai, ir net nežinome, ką atsakysime patys. Šiaip ar taip, sapnui vykstant mūsų sieloje susiduriame su vienu rečiausių psichikos reiškinių, kokie tik yra, – tiek pat sensacingu kaip pagyrūniška stalo koja. Jei kurio rašytojo veikėjai imtų visai nepriklausomai nuo jo pasisakinėti, kaip jie elgiasi sapnuose, iš literatūros galėtum viltis kažko naujo.

Pasakiau, kad man sunku patikėti, jog tą žmogžudystę būtų įvykdęs Karlas. Jo elgsena teisme to nebylojo, o dabar revolveris rastas ten, kur jis negalėjo numesti.

– Bet mano duktė galėjo.

Gurkštelėjęs pridūrė:

– Ji to nedarė. Klausiau jos. Man ji nemeluos.

Sušnekau apie motyvą.

Bjernas Lundas pasipurtė lyg šuo ir tarė, kad bergždžia ieškoti motyvų, kai nėra iš ko rinktis, kas galėjo žmogžudystę įvykdyti.

Kurį laiką rūkė, o tada pasakė:

– Motyvas nelygu motyvui – laikraščiai visados paaiškins, kodėl tas padarė taip ar anaip. Įvardijama, kad ponia Hansen įpylė Hansenui nuodų (kartais būna atvirkščiai), nes norėjo tą vakarą supykusi atkeršyti. Žurnalistui reikia to atsikratyti. Ponia Hansen turėjo rimtesnių priežasčių. Žudydami tikriausiai niekuomet nežudome to, kurį norėjome pribaigti kadaise, – jis galbūt jau prieš dvidešimt metų mirė, niekam ir nepadedant.

Jis pasidarė rimtas, bet nuvijo tas mintis šalin. Ilgai žvelgė tiesiai į mane, tada netikėtai tarė:

– Velniai griebtų, kad aš suprasčiau, kas tu per vienas. Ko tau reikia iš gyvenimo? Kaip tapai tuo, kas esi, pirma nepasidaręs populiarus? Visai norėčiau tą žinoti.

– Nesu verslininkas. Prekybai ir panašiems dalykams samdau žmonių. Turėjau našią mintį ir ji man suteikė pakankamo populiarumo amerikiečių banke.

Apsidžiaugiau, kad jis ant kėdės pasimuistė šiek tiek nepatogiai.

– Gilinausi į populiarumą, – pasakė. – Tas visų svarbiausia. Pažiūrėk į Hitlerį, į visą pulką. Siekti, kad žavėtųsi, nesvarbu, yra kuo žavėtis ar ne. Nė vienas nepavojingas, kol netapęs populiarus. Išmokau to Amerikoje, o tau, vadinasi, neteko girdėti. Populiarumas yra dviejų rūšių: toks, kurį gali įgyti *dabar,* ir kitas,

aplankantis, kai mirštame. Kam man pomirtinė šlovė? Klausyk! Populiarumas visų svarbiausia. Neprotingas, jei nori pasidaryti populiarus, virs kvailiu. Protingasis taps valdžia.

Pasakiau, kad jis tik vaidina komediją, bet sulaukiau įnirtingo prieštaravimo:

– Aš populiarus, nes toks esu. Gyvenu ir džiaugiuosi. O tu? Ką tu darai? Kažkada sakei, kad gulėdamas savo verandoje skaitai knygas. Ar ne geriau pačiam gyventi, o ne žiūrėti, kaip tą daro kiti?

Pasakiau, kad jis dažnai kalba kaip šiknius.

Jis sėdėjo, tarsi tai apmąstydamas.

– Nežinai savo paties ribų, – tariau. – Kiek grynai vulgariąja prasme pajėgiame patirti? Ar įmanoma kasdien vaidinti plėšikų romaną? Kam tau šimtas moterų, jei negali turėti tūkstančio, – argi tuomet sėkmingai neužtektų *vienos*?

– Vedžiau apskaitą, – pasakė be išraiškos. – Esu turėjęs du tūkstančius ir kelis šimtus. Suprask, aš iš Kristiansundo. Visas jas prisimenu. Vieni giriasi, kiek turėjo, kiti – kiek prarado.

Vėl pažvelgė tiesiai į akis:

– Turėčiau tūnoti ir būti toks kaip tu ar kaip Gunderis? Tūnodamas išvirti elegiją vienai vienintelei? Įsikasti į tą visą nelemtą klampynę? Tik pažiūrėk į Gunderį, ar tas mulkis neužkibo ant surūdijusio kabliuko ir myli, sakau, tą surūdijusį kabliuką Suzaną myli ir net mirtų beprotnamy, jei kas iš nasrų ją ištrauktų – cha! Gunderis Gundersenas, išties vienas iš keleto tikrai protingų, ir toji Greta Grabo! *Tu, Bjernai,* – staiga ėmė mėgdžioti, – *tu, Bjernai, nuostabiausias žmogus, kokį tik sutikau*!

Pasitaisiau batus, pilvą ėmė varstyti aštrūs diegliai, tartum kažką vyniotų ant pagaliuko. Jei taikė man, nemanau, kad būtų supratęs, ar kliudė.

– Na, jo, – pasakiau ir gurkštelėjau. Ranka nedrebėjo.

Jis irgi išgėrė drauge ir nuoširdžiai atraugėjo:

– Klausyk, tu su ja miegojai?

Papurčiau galvą.

– Tuomet reiktų sakyti, kad esi nepaslankus. Aš ten lankiausi, bet tiktai kelis kartus. Nemanau, kad su ja ypatingos linksmybės, kai negėrusi.

– Ką Gunderis žino?

– Šitokius dalykus vyras visados nutuokia, bent jau Gunderis. Veiklą nutraukėme. Sudarėme draugišką sandėrį ir ėmiau laikytis atokiau. Žinai, ką jis pasakė, tas pasiutęs nevidonas? Taigi sakė: „Kam tau Suzana, nesuprantu. Visuomet maniau esąs kažin kuo išskirtinis, kad man jos reikia, ir kiek žinau, kol kas kitiems gan greitai jos būdavo iki soties. Tapau ramus, nes niekam jos neprisireikia. Tu stebini mane, Bjernai, nesitikėjau, kad turi tokių trūkumų kaip mano“, – pasakė Gunderis! „Ne, tegu perkūnas trenkia, jei taip yra“, – pasakiau, ir paskui buvo viskas baigta. Nepažįstu keistesnio už jį. Leisti dienas džiaugiantis, kad niekam jo moteriškės nereikia. Tegul Viešpats mane apsaugo, koks taifūnas įsišėls „Kampe“, kai pasirodys toks, kuris nesveikas tokioj pat smegenų vietoj kaip ir Gunderis! Metų metais laukiam jo nedvejodami, kad ji pradings kartu su juo. Bus nunešta tarsi višta viesulo! Bet bus ištikima naujajam, kol tik jam jos reikės, o gal ir paskui. Mes čia vieni kitus *perpratę*. Oslas toks: *perpratę* mes vieni kitus. Vienas mūsų rašytojas permirko nuo nenusakomai lengvo juoko bangos, nes apie Kristianiją pasakė, kad miestas paženklina visus, jį apleidžiančius. Kopenhagoje ir kituose metropoliuose buvo prirašyta pigių dalykų, lengvai išjuokiančių vargšą vaikiną, kuris mano, kad Kristianija yra didmiestis ir apie ją užsimena su šventu siaubu tarytum šnekėtų apie Berlyną. Cha cha, jaunikaičiui derėtų pasidairyti po pasaulį ir suprasti, tokia apgailėtina skylė yra Kristianija, – bet sakau tau, Torsonai, kad tas rašytojas teisus ir Kristianija buvo tigrų miestas, kaip Oslas yra ir visuomet bus. Tie santūrūs ponai nežinojo, ką reiškia mažosios sostinės, nežinojo, kad kuo mažesnė ir atkampesnė sostinė,

tuo geriau išverdi savose sultyse, kol galiausiai puodo dugne lieka barškėti kauliukai.

Bjernas Lundas nuo šnekėjimo įšilo. Jis teisus. Osle išbuvau pakankamai ilgai, kad tą suprasčiau. Londoną užkariauti lengviau negu Oslą.

– Taip, mes *perpratę* viens kitą, – šiepėsi Bjernas Lundas. – Mes perpratę savus verslininkus, fabrikantus, redaktorius, dailininkus ir rašytojus, ir visas žmonas. Užsirašinėjam, jei pasikeičia kurio nors pirstelėjimas, ir visados atsiras istorikas, kuris tą perduos palikuonims. Manai, kad Suzana, mums nepastebint, gali iš naujo bandyti kas pavasarį ir kas rudenį? Manai, kad tiksliai nežinome, kaip tai vyksta? Mes, beje, ganėtinai provincialūs, norime, kad kiekvieną sykį klostytųsi lygiai taip pat, be kokių netikėtų šuolių! Gal tau duoti Suzanos nuotykių receptą? Taigi pirmiausia išpasakoja Gunderiui, kad ji frigidiška ir iki šiol iš tikrųjų be paliovos vaidino komediją. Jis, vargšas, jau nebenustemba. Girdėjo tą iš anksčiau. Tuomet žinią apie savo frigidiškumą paskleidžia platesniuose sluoksniuose, bet pirmučiausiai aukai, kurią išsirinko. Keturiolika dienų naujai suklaidintam vyrui skelbia apie visišką savo frigidiškumą. Tuo metu Gunderis vaikštinėja svarstydamas, kas tas naujasis bukagalvis, ir jau visai netrukus tą sužino. Ką gi, prieš naująjį vyrą ji neatsilaiko ir – akrobatika, oho! – įvyksta neregėtas stebuklas: *jis ją atmaino*!

Bjernas Lundas nusispjovė ant grindų:

– Ir Gunderis ją atmainė. Velniai žino, kiek mūsų yra atmainę Suzaną.

Kaip matai, turėjau tvirčiau suspausti plunksną, rašiau virpančia ranka.

Taip buvo. Bjernas Lundas pažinojo savo žmones. Man reikėjo jo pasisaugoti daug anksčiau, bet many tiek nepaprastai daug vaiko, tiek nepaprastai daug dvejojančios jaunystės, aš beveik niekuomet nepastebiu, kol pasidaro pernelyg, visai vėlu.

Kanapa buvo nuklota knygomis, Bjernas Lundas, priėjęs po jas pasiknaisiojo. Ištraukęs vieną nusijuokė:

– Matosi, kas tave moko!

Stovėdamas sklaidė *Den allvarsamma leken**.

– Galėtų tave, beje, mokyti ir kuris kitas, ne vien Gunderis, – pasakė. – Kiekvienas save gerbiantis norvegas išmano mūsų Sioderbergą. Juk jis rašė apie norvegus – švediškomis sąlygomis. Beje, paklausyk: *...som lockar till sig den ene mannen efter den andre och aldrig slår sig til ro, förrän ålderdomen eller döden sätter punkt för trafiken... ty ett var han säker på: den man – vem han än var – som hon hade „tillhört" medan han var borta, hade inte förfört henne, men blivit förförd.***

Jis garsiai nusikvatojo ir pokštelėdamas užvertė knygą:

– Norvegiškasis Hjalmaras Sioderbergas, kuris yra švedas ir gyvena Kopenhagoje, dievaži irgi buvo susidūręs su Suzana.

Neatsakiau nieko. Jei vyrą nori nuvyti šalin nuo jo mylimosios, tai šis, kaip ir visi plėšrūs žvėrys, traukia užpuoliko *pasitikti*, nes kaip ir žvėris supranta esant kažką, kur jį nori nuginti, gal prarają, ir pasuka link užpuoliko, kaip prie mažesnio pavojaus. Jei esi beprarandantis tą, kurią myli, niekuomet nejuodink norinčio ją pasiglemžti. Tai pats tikriausias būdas ją nuginti jam tiesiai į rankas ir priversti ją priimti. Bjernas Lundas nebuvo visai niekuo dėtas, kad laikiausi įsitvėręs Suzanos, ir, be abejonės, paklaikęs Gunderio atsakas tapo lemiamu veiksniu. Gunderis man įteikė ją lyg dovaną. Taip, kai dabar viską apgalvoju, Gunderis man kelia pamatuotą įtarimą. Neabejotina, kad jį veikė nepaprastai stiprios jėgos, skatinančios Suzanos atsikratyti. Dabar įžvelgiu jo dervišo šokį retsykiais buvus šiek tiek perdėtą, retsykiais netikrą.

* Rimtąjį žaidimą *(šved.)*.

** ...kuri vilioja vieną vyrą po kito ir niekad nenurimsta, kol senatvė arba mirtis užbaigia judėjimą... nes dėl vieno jis buvo tikras: tas vyras, – kad ir kas jis būtų, – kuriam ji „priklausė", pirmajam išvažiavus, jos nesuvedžiojo, o buvo suvedžiotas *(šved.)*.

Jis būgštavo, kad paskutinę akimirką apsisukusi ji grįš. Gunderis juk protingas. Manęs nestebintų, jei jis man būtų Suzaną pakišęs, nes neturėjo kitos galimybės išsilaisvinti. Žinojo savo silpnybę ir jam reikėjo pagalbos, kad atsilaikytų, todėl skelbė visam pasauliui, kas ji tokia – taip neįmanoma bus jos prašyti, kad sugrįžtų.

Bet jei ir vėl paklausi manęs, ką ši moteris turėjo tokio, dėl ko ir Gunderis, ir aš jautėmės prieš ją tokie bejėgiai, taip ir nesugebėsiu atsakyti. Geriau kreiptis į tuos, kuriuos ji sužvejojo, bet gavo tik vienai nakčiai. Paaiškinimo reikia ieškoti ne tiek joje, kiek mumyse su Gunderiu, ir jei sugebėtume jį iškapstyti, vargiai savimi galėtume didžiuotis.

Dariausi vis girtesnis ir reikėjo saugotis, kad neišsiduočiau Bjernui Lundui. Jis buvo Jenės tėvas ir, matyt, žinojo, kad ji laukiasi.

Šis vyras, vyresnis už mane tik dvejais trejais metais, jau turėjo ir namus, ir jį dievinančius vaikus. Kadaise mylėjo savo šeimą. Jenė pasakojo, kaip jis ištisai sėdėdavo namie, vaikams esant mažiems, su jais žaisdavo ir kiek įmanydamas stengėsi juos pradžiuginti.

Juos paliko, kaip laukinis žvėris nutaręs, kad jau pakankamai paaugę. Mintyse man iškilo tūkstančiai, išmainyti į gėrimą ir linksmybes, apie kurias sklido legendos, jo kelionės su moterimis į Paryžių ar Pietų Ameriką. Kasdien porą šimtų kronų jis išleisdavo sau, o šeima vos prasimaitino. Kas nutiko pirmam vyrui?

Paklausiau jo ir jis ėmė nevaržomai juoktis, tik jau mažumą vapaliodamas, nes buvo gana girtas:

– Na, tąsyk man teikė džiaugsmo jaunikliai, smagu buvo kelerius metus. Vėliau džiugino kiti dalykai ir, kaip supranti, kartos keičiasi, mirtinai nusigeriu, kad vaikai pasimokytų ir užaugtų padorūs, – tada šie savo ruožtu susilauks vaikų, kuriuos pakars.

Galva nusviro ant stalo, jis sumurmėjo piktai ir mieguistai:

– Velnias griebtų mokytus žmones.

Jau buvo po šešių. Paskambinęs portjė paprašiau dar vieno kambario. Bjerną Lundą nunešėme ten, o aš nukrypavau į lovą.

Antrą Kalėdų dieną prabudau pirmą valandą, neabejodamas, kad Karlas ateis. Naktį buvau pradėjęs dvejoti. Dabar lioviausi. Prieš akis išvydau, kaip Karlas ilgai trainiojasi gatvėje, suka palei viešbutį ratus. Jis greitai ateis. Pats sau prisipažinau, kad jaučiu nerimą ir įtampą. Keistas dalykas susitikti su broliu.

Vienas mano draugas pasakojo apie savo brolį. Jam buvo apie keturiasdešimt, Valstijose gyveno nuo tada, kai suėjo aštuoniolika. Aliaskoje buvo apsistojęs jo brolis, apie kurį dūlėjo vien miglotas prisiminimas. Vyresnysis į Ameriką atvyko kur kas anksčiau nei jaunėlis ir naujajame krašte jie buvo nesimatę. Sykį vasarą jaunėlis nukeliavo laivu į Aliaską, kad pasilabintų, ir susitiko broliu Nomėje.

– Aš tavo brolis, – tarė jis.

Vyresnysis pakėlė akis nuo popierių ir atsiliepė:

– O?

Ir toliau tvarkė savo reikalus.

Jaunėlis kurį laiką pastypsojo į jį žiūrėdamas ir tarė:

– Dabar jau būsiu tave matęs.

– Taigi, būsi.

– Tada visa ko tau geriausio.

– Tau irgi.

Svečias pasišalino ir spėjo tuo pačiu laivu atgalios į San Franciską. Apsilankymą jis apsakinėjo kreivai šypsodamasis. Ką tai reiškė? Žmogus emigravo ir taip elgėsi akivaizdžiai ne tam, kad matytųsi su broliais. Galbūt iš kiekvienų įsčių turėtų išeiti tik vienas sūnus ir viena dukra.

Suskambo telefonas, tai buvo Karlas. Jis laukė apačioje, vestibiulyje, pakviečiau jį pakilti į viršų. Sutrikęs sėdėjo krėsle, o aš pagalvojau apie motiną. Išvengėme rankos paspaudimo.

Ta pati motina, ta pati draugė. Tikrai niekuomet nepaliesime viens kitam rankos.

Kalbėjau aš. Karlas atrodė susikrimtęs ir neramus. Užsiminiau

apie mūsų vaikystę, tėvus, bet Karlo mintys sukosi apie artimesnius reikalus – lyg ir apie mane. Galop nusileidau ir pasakiau:

– Gal numanai, kas nušovė Antoną Strandą?

Jis kankinamai pažvelgė į viršutinę mano liemenės sagą ir tarė:

– Tu, aišku, irgi manai, kad tą padariau aš? Nežinau, neturiu nė menkiausio supratimo – be to, kad tai buvo vyras.

– O kaip ten su revolveriu?

– Niekados nepirkau revolverio. Pirmučiausia, ką nuveikiau Kalėdų išvakarėse, tai nuėjau pas tą prakeiktą sendaiktininką. Mes susivaidijom ir jis ėmė šauktis policijos. Anksčiau jo pardavykloj nesu buvęs.

Pasiteiravau, gal jis ką nors pažįsta, kas nešiojosi nuoskaudų Antonui Strandui.

– Ne tokių, kad norėtų jį nušauti. Nieko nesuprantu. Ir štai dabar... su tavim, irgi.

Paskutiniai žodžiai nuskambėjo blankiai, lyg išblėsę. Daugiau apie Jenę tarp mūsų nebuvo užsiminta. Bandžiau ką nors išgauti apie tą vakarą Gjerstade. Karlas neturėjo ką pasakoti ir netrukus išėjo.

Pasiėmęs žemėlapį išsinagrinėjau kelionės maršrutus. Reikės rinktis per Italiją arba Portugaliją. Tačiau ar išvažiuoti norėjau?

Akims slystant žemėlapiu, stebėjausi šiuo pasauliniu karu (žodį uždraudė balandį). Pasiskaitydavai apie nuskandintus laivus. Paskendus pirmajam anglų laivui, jis vadinosi „Atėnė“, jei gerai prisimenu, vokiečiai išsigynė bet kokios atsakomybės, tai buvo ne jų darbas. Atmenu aną vasarišką sekmadienio pavakarę Karlo Johano gatvėje, kai šaižus balsas visai netoli manęs išrėžė:

– Kažin kokie dyvai čia slypi! Jau bus dvylika valandų, kai Anglija paskelbė karą, o nieko dar neįvyko! Karo nebus!

Jau bus keturi mėnesiai, o didžiosios šalys kol kas ramiai tūno už savų marių ir tvirtovių. Lenkija sutriuškinta, paskendo keli laivai, bet nepaliaujamai tęsėsi *dyvinas karas*. Niekas nežinojo, ką ir begalvoti.

Suzanai ir Gunderiui priklausė antras aukštas sename mediniame name. Trys dideli kambariai ir vienas mažesnis. Grindys be kilimų, ant sienų prikimšta knygų. Baldai parinkti atsitiktinai, bet aiškiai pirkti žinant paskirtį. Durys į Gunderio kabinetą buvo užrakintos. Butas sumodernintas, įrengtas didžiulis vonios kambarys.

Galbūt nesu lankęsis niekur, kur taip dvelktų namais.

– Nepakenčiu šiuolaikiškų namų iš skilčių, – sakė Gunderis. – Kad ir kas tokiame name vyktų, nieko iš to neišeina. Senovinis medinis namas gyvas, ir kas ten nutinka, palieka jame gyventi. Funkciniame name nėra vaiduoklių, o tai blogai.

Suzana jam nepritarė. Šiaip jau buvo sunku suprasti, ar ji turi apibrėžtą nuomonę. Man rodosi, neturėjo. Ji manė taip, kaip tas, kurį mylėjo, ir manė labai energingai, kol nesiliaudavo jo mylėjusi. Tačiau jei buvo kalbama apie būstą, jai reikėjo šviesos ir oro, šviesių spalvų ir erdvių langų. Nesuprato Gunderio noro uždegus šviesą užtraukti užuolaidas, ją erzino jo silpnybė prislopintoms spalvoms ir izoliacijai.

Ši skirtybė šį tą atskleidė apie juos abu. Suzana neviltingai pasakė, kad jie visąlaik buvo nelaimingi, kiek turėjo šiuolaikišką butą. Gunderis blėso.

Atmenu, ką jis kalbėjo pirmąjį vakarą, kai pas juos apsilankiau (ten buvau jau buvęs, bet Gunderis nežinojo):

– Manau, kad kadaise, sprendžiant iš moters krūtinės, buvo įprasta gimdyti dvynius ir iki mūsų dienų dvynio pėdsakų aptinkama žmogaus sieloje. Ar gali įsivaizduoti ką banalesnio negu žmogus, neturintis antrininko? Jis negali atsidurti akistatoje su savimi ir negirdi savo pasmerkto šauksmo.

Ėmęs šitai analizuoti didesnės prasmės gal ir nerasi, bet nuskambėjo neišpasakytai įtaigiai, kai tą pasakė jis. Kažin ko panašaus buvo ir jo eilėraščiuose. Štai vienas jų, kurį jis perskaitė garsiai ir paskui man padovanojo:

Keturių upių žemėj vulkanas dunkso,
verda lava, o vulkanas snūduriuoja.
Leidžias gerti stirna ir hiena,
telkšo raganosio pėdose mėnulio šešėlis.
Nežinau, ką tai reiškia, drauguže,
nepažįstu šalies su upėm keturiom,
kur esi, drauguže,
niekad negrįši?

Keisti žodžiai prabunda ir šnibžda,
Misisipė, Amazonė, Misuris,
Azijos miestai šventi.
Atmerktom akim guliu, drauguže,
niekad negrįši?

Perskaitau jį dabar dar kartą ir suprantu, kad funkciniuose namuose tas žmogus pasidarė benamis.

Paklausiau, kaip tapo rašytoju. Jis nusišypsojęs klausimą pataisė:

– Aš juo ne tapau, o esu. Esu, nes norėjau žinoti, kodėl žmonės elgiasi neracionaliai. Tik tiek, ir tą geidavau žinoti visą laiką. Bet jei tave domina, ką reiktų daryti, norint išmokti reikšti mintis, receptas būtų toks: skaityk visokeriopai prastą literatūrą, kokią

tik nutversi, – pravarčiai išgąsdins ir įspės. Kažko panašaus pasimokiau ne iš didžiųjų rašytojų, bet nepaprastai daug – iš menkųjų. Esu neišmatuojamai skolingas Elinorai Glyn* ir Steinui Balstadui**. Antra, rašytojas turi mokėti kelias kalbas. Labai retas dalykas, kad kūrėjas įvaldytų savo paties kalbą, nemokėdamas kitų. Kitaip neįžvelgs savų galimybių ir platumos, nesugebės perkeisti sakinio, žodžius jame paversdamas naujais. Jam būtina mokėti kitą kalbą, kad savąją išvystų iš šalies, – kuo daugiau kalbų, tuo geriau, be to, naudinga būti šiek tiek susipažinusiam su lotynų, ji labiau nei kas kita pamoko kalbos konstrukcijų ir įspėja, kad nerašytum vokiškai. Pasiūlyčiau bet kuriam, manančiam, jog jis rašytojas, sėst mokytis svetimų kalbų.

Į svečius susirinko žurnalistai ir dailininkai su savo žmonomis arba draugėmis. Tonas laikėsi akivaizdžiai priešiškas. Kai stebi gyventojų mases per nuotolį, į akis labiausiai krinta bruožai, kurie jiems bendri. Iš arčiau junti pavydą, kovą dėl būvio. Regis, kad medžiai miške noriai atlaisvina vietos ir yra bendrija, bet kai kurie pavieniai medžiai suima į save viską, ką pajėgia, ir visus savo gebėjimus sudeda tam, kad pasidarytų didesni už kitus.

Buvau įpratęs, kad žmonės tą pridengia sutartinėmis normomis.

Dvasinis gyvenimas Osle buvo apnuogintas, be sutartinių normų, be odos. Tu kandžiojaisi ir kandžiojo tave. Taip šie žmonės gyveno ir savo santuokose, niekur kitur nesusidūriau su panašiu pakrikimu.

Išgerta buvo apsčiai, kito kambario krašto nesimatė per kambarį. Suzana puikiai šeimininkavo, matyt, kaip tik dėl to, nes jausdavosi visiškai bejėgė mažoje draugijoje. Jei drauge būdavo daugiau negu vienas, trečiojo atžvilgiu elgdavosi agresyviai. Tačiau čia buvo per tiršta, ji gelbėjosi tapusi paslaugia šeimininke.

* Glyn, Elinor (1864–1943) – britų rašytoja, žurnalistė ir scenaristė, moterų erotinės literatūros pradininkė.

**Balstad, Stein (1884–1966) – norvegų rašytojas.

Akimirksnį stovėjome vieni prie atviro lango, kol ji vėdino dūmus. Pro šalį traukė trys jaunuoliai, mergina už parankių su dviem vaikinais. Suzana, stovėdama su cigarete lūpų kamputyje, tarė:

– Ji neįtikėtinai jauna, taigi tikriausiai miegos tik su vienu iš kavalierių.

Ji galėjo ką panašiai pasakyti, kad imdavai juoktis, bet paskui juk susimąstydavai.

Dažnai svarstydavau, kuo Suzanai reikėjo būti, bet taip ir nesugalvojau. Jai galėjo sektis daugelis darbų, bet tik ne koks vienas, nuo kurio ji priklausytų. Menininkė, kuriai neduota talento, kaip sykį girdėjau apie ją sakant Bjerną Lundą. Be abejonės, ji kentė *the great hunger** ir nėra buvę nė vieno, kuris taip karštai kaip ji trokštų kuo nors prisidėti, kad pasaulį paverstų laimingu. Jos norų ir motyvų taip ilgai nepripažino ir juos neteisingai suprato, kad nelabasis ją apsėdo, ir už viską atsikeršyta vieninteliam, kurį turėjo savo galioje, – tam vieninteliam, kuris, nors ir kaip paradoksalu, gal aistringiausiai troško jos mirties. Apie tai jis man pasakė aną vakarą, kai pasidarė panašiai vangus kaip Trygvė:

– Nerasiu niekuomet ramybės, kol Suzana gyva.

Tai jis tą ištarė, o štai sėdžiu aš, nuo Norvegijos atskirtas vandenyno ir žemyno, ir galiu pasakyti:

– Niekuomet nerasiu ramybės, kol Suzana gyva.

Laikraščiai Norvegijoje buvo keisti. Šiuos žmones jie vertino moraliniu požiūriu, niekas neįžvelgė, jog maža šalis įdėjo itin svarų indėlį į meną būtent dėl to, kad didįjį rašytoją ir didįjį tapytoją užaugino Liuciferio kalvėje, pragaro prieangyje, besivadinančiame Kristianija, kurio vardą pakeitė, lyg tai galėtų pagelbėti. Buvimas menininku Norvegijoje prilygo aršiai kovai, siekiančiai išsaugoti sapnus tyrus ir skaidrius, niekam nevalia buvo regėti juos ramybėje, visi stengėsi apjuodinti. Vaiskią svajonę reikėjo laikyti

* Didį alkį *(angl.)*.

aukštai iškeltą rankose, kol iki pečių skendėjai purve, o visi bandė tave įmurkdyti gilyn ir turėjai gintis paskutiniais seilių likučiais gerklėje. Jei pasisekdavo svajonę nunešti princesei, žinojai to vertę. Savotiška buvo stebėti laikraščius, įsitraukusius į mūšį klampynėje tarp puolusių angelų. Nė karto neregėjau, kad kas mėgintų išsiaiškinti, koks buvo norvegų dvasinis gyvenimas prie ištakų. Rodos, atėjęs išganytojas teis pasaulį nuo Holmenkoleno* ir mėtys tamsos angelus į Piperviką**.

Prie žemojo staliuko jie kalbėjo apie karą. Nuotaikos vyravo antivokiškos, bet tarytum ir akademinės, neatsekiau įsišaknijusio nepalankumo, kurį pats jaučiau besielei tautai, – dauguma jos individų tokie pat lėkšti kaip ir Jehovos liudytojai. Nuo karo pereita prie Vigelando*** darbų ir paskui apsistota ties diskusija apie honorarus.

Be paliovos jaučiausi šiek tiek pašalietis ir vaikštinėjau palei knygų lentynas, žiūrinėdamas, ko ten yra. Nežinau, kaip atsitiko, bet ištraukiau vieną senesnių Džono Landkvisto**** darbų, galbūt kaip tik jį, nes vardu Džonas. Suzana Tielė, puikavosi tituliniame lape. Suzana yra Tiele gimusi. Pavarčiau knygą. Joje gausiai pabraukyta su prierašais: „Apie tai pagalvoti“, „Taip ir yra“, „Gerai pasakyta“, „Kaip kažkada sakė tėvas“.

Kaip supratau, Suzana tuomet buvo devyniolikos.

Devyniolikos metų.

Padėjęs knygą į vietą grimzdau savo mintyse. Kai užsimerkiau, išvydau prieš akis jauną šviesiaplaukę mergaitę, neturinčią supra-

* Holmenkollen – aukščiausia Oslo vieta.

**Pipervik – pakrantės juosta Osle.

*** Vigeland, Gustav (1869–1943) – norvegų skulptorius, įrengė natūralistinių skulptūrų, vaizduojančių žmogaus gyvenimo etapus, parką Osle.

**** Landquist, John (1881–1974) – švedų literatūros kritikas, pedagogikos ir psichologijos profesorius, vienas pirmųjų Švedijos literatūros kritikoje pritaikęs Freudo teoriją.

timo apie vyrus, vieną vakarą sėdinčių mamos namuose prie stalo. Jos mintys klaidžiojo, kai skaitė Landkvistą, pasižymėdama romias pastabas. Gerklėje pajutau gumulą? Ji linksmino praplikusį žurnalistą, kuris tapšnojo jai per kelį, slapčia žvalgydamasi manęs. Ruošėmės po kelių dienų kartu keliauti į Kopenhagą, ji ir aš. Ką yra sakiusi Gunderiui, kiek jis žinojo?

Negalėjau atsikratyti reginio, kaip jaunutė Suzana pagarbiai skaito Landkvistą ir rašosi pastabas. Maniausi staiga supratęs viską: mergaitiškas svajas apie didingus žygius, kuriuos reikia atlikti, apie idealą, kuriuo būtina gyventi, amžinąsias tiesas, žarstomas studentų kambarėliuose, – ir draugus, draugus iki mirties! Bet draugai žinojo tai esant vien žodžius, Suzana tikėjo tai esant tikrove. Jos laivas sudužo, kaip tik *tuomet* sudužo! Tada ji ištekėjo už Gunderio, jis ją išgelbėjo – visi taip manė. Kas galėjo pagalvoti ir ko nors panašaus tikėtis? Dabar tai Suzana neturėjo kuo skųstis!

Vargšas Gunderis nenutuokė ką nors gelbėjęs, jis ir nenorėjo nieko gelbėti, paprasčiausiai Suzaną mylėjo. Bet jos sapnai, kurių neįmanoma buvo įkūnyti, tvyrojo ore apgaubę juos abu lyg lėtai besismelkiantys nuodai, susimaišę su rašytojo Gunderio Gunderseno vidiniu požemių pasauliu, o tarp jų stūksojo Trygvė.

Kodėl tą mirksnį nepasitraukiau? Dar galėjau viską mesti. Kaip Gunderis paaiškintų, kodėl to nepadariau, – jis, tyrinėjęs neracionalios žmonių elgsenos priežastis?

Man reikėjo išeiti, nedelsiant išeiti iš tų namų ir niekados nebesutikti nė vieno jų. Tuomet būčiau savo gyvenime padaręs vieną gerą darbą. Tąsyk pasilikau ir vien tik galvojau, kaip stipriai ją myliu, kad ji ir aš rasim laimę ir būsim kartu iki dienų pabaigos.

Kol kas dar galėjau padaryti kai ką gero sau. Galėjau padaryti gero Suzanai. Tereikėjo ištarti: „Pasuk atgalios, Suzana! Tu ir Gunderis, jūs abu – kol gyvi, nebūk akla“.

Tačiau aklas buvau aš ir negalėjau rodyti kelio aklajai. Tą naktį

likau paskutinis svečias ir su Suzana užsidariau miegamajame, kol Gunderis be sąmonės tysojo ant otomanės svetainėje.

Osle dalyvavau daugelyje bakchanalijų. Jos mažai kuo skyrėsi viena nuo kitos. Nemanau, kad reiktų ieškoti įmantrių paaiškinimų, tokių kaip karo meto psichozė, žmonės, leidę skendėti bet kam, nes visas pasaulis tvino. Juk suvokiau, kad baisus girtuoklia-vimas – nenaujas reiškinys. Jis buvo nuolatinė skaistyklos liepsna, sudeginanti devyniasdešimt penkias aukas ir paleidžianti penkias, kad šios parašytų ar nutapytų savąjį *De Profundis**. Taip pat jos turėjo išsaugojusios tai, kas kilniausia ir geriausia, antraip nebūtų ištrūkusios gyvos.

Kas tas gėrimas? Kodėl Jepė* geria? Jis geria iš baimės. Nesu regėjęs, kad kas gertų taip, kaip Suzana, Gunderis ir anie žmonės, kuriuos pažinau. Jie gerdavo lyg kupranugariai, bet troškulio nenumalšindavo savaitei kaip kupranugariai. Ir nesustodavo, jei žinojo, kad dar yra pilnų butelių. Esu matęs Gunderį atsikeliant nuo sofos pas mane viešbutyje styrančiais plaukais, nepraplėštom akim ir priglaudžiant prie lūpų konjako butelį, rastą aklomis, kaip kūdikis susiieško krūties spenelį.

Ko jie bijojo?

Aš tik žinau, ko pats bijau ir kiek man atsieina nepaliesti taurės. Osle dažnai pasigerdavau. Čia, San Franciske, negali sau leisti taip atrodyti.

Kai paskutinis išėjau iš Gunderio namų, po kojomis gurgždėjo šukės, iš viršaus lašėjo likeris, o koridoriuje telkšojo kraujo balutė – vienas kažką pasakė, visiems susiruošus eiti, ir jam suknežino nosį. Suzana man pateikė neaiškią santrauką, ji svirduliavo ir spinduliavo gerą nuotaiką. Ji išties nuostabi, kai išgeria. Man nulipant laiptais dainavo:

* Iš gelmės *(lot.)*.

* Personažas iš Ludvigo Holbergo komedijos „Erazmus Montanus".

Ryškiai-miegas-dausų kelias vietos vardas,
akmens luitas, akmens luitas, mirkišbado!

Taip, ką tik papasakojau, kaip pasibaigė vakaras, nebereikės tau nekantriai lūkuriuoti.

Žinai, kokią iliuziją puoselėjau išvydęs jaunosios Suzanos pastabas Džono Landkvisto knygoje? Na, kad išvažiuodamas su Suzana į Kopenhagą suteikiau jiems progą paatostogauti atskirai. Nenorėjau nieko blogo Gunderiui, o tai, kad jie sugalvojo skirtis, pamažėle virto gana niauria istorija. Suzana jo atžvilgiu buvo niekšiška. Kartais pasipiktindavau tuo, kaip ji su juo elgiasi. Tiktai gerokai vėliau supratau, jog ji apgalvotai stengėsi jį palaužti, kad jai liktų namai ir Gulana. Kurį laiką man regėjosi, kad jai viskas atrodo painu, ir tada neretai reaguoji – taip, neracionaliai.

Sykį, jau labai seniai, Gunderis norėjo kuriam laikui išvykti vienas ir apie tai kažkaip užsiminė. Suzana atsiliepė impulsyviai:

– Bus smagu, o kur, manai, mes važiuosim?

Nesusipratimo jis nepajėgė ištaisyti ir manė, kad taip jie ėmė vienas nuo kito tolti.

Dabar, lankydamasis jo namuose, tą prisiminiau. Jis gaus galimybę šiek tiek pabūti vienas.

Taip, gan komiška. Jei vieną dieną tapsi dosnus, pasvarstyk, ką ketini tuo užsitarnauti. Įsimylėjusieji tampa kvailiais, o kaip jiems tokiems nebūti, juk jie galvoja ne galva.

Senyvas rašytojas prie stalo taisėsi nusirenginėti, tas patraukė mano dėmesį. Jis ir toliau šnekėjo su pypke dantyse:

– Kaipgi, tuoj pamatysit, šitas Vijoklis besąs žudikas iš pragaro. Ką? Dievaži, jis žudikas, palauk!

Jis išsinėrė iš liemenės ir iš kaklaraiščio, tada per galvą nusitraukė marškinius. Po jų ėjo vilnoniai apatiniai raudonais dryželiais.

– Štai čia! – užkriokė triumfuodamas. – Ką sakiau? Ar ne taip sakiau?

Kairiajame šone tamsavo žaizda, užsitraukusi ruda plutele.

– Tai gal Vijoklis ne žudikas?

Jam atsistojus kelnės nusmuko iki kelių. Prakeiktas žudikas!

Trygvė, sėdėjęs ant kėdės tolimam kampe, pakilo ir atitursino artyn, stebeilydamas į pliką svečią.

– Eik, Trygve, atsisėsk! – liepė Gunderis springdamas iš juoko.

Rašytojas vėl užsitempė kelnes:

– Taip, ėjau su tuo Vijokliu pasivaikščioti po Voleną Askeryje, jis nesiliovė tauškęs apie naują knygą, kurią rašys, vadinsis ji, aišku, „Mergina aksominėmis akimis"; ir taip priėjome didžiulį plokščią akmenį. Tuomet jis ir sako: „Gulkis dabar!" Ką? – nepatikėjau, – man gultis? Bet nespėjus nė mirktelti jis vožė man į snukį, ir kai išsitiesiau, mėgino užtįsti mane ant akmens, tik grūmiausi iš paskutiniųjų. Tada išsitraukė peilį su makštimis ir aš ėmiau velnioniškai rėkti, tačiau suvarė peilį į mane – šičia!

Jis triumfuodamas bakstelėjo į žaizdą.

– Laimė, tuomet pasirodė žmonių, nors Vijoklis taip lengvai nepasidavė, užvirė pragariška maišalynė ir tik šiaip ne taip jį nuramdė.

Visi riaumojo iš juoko net susirietę. Viena ausim buvau apie tą nutikimą girdėjęs, laikraščiai irgi rašė kelias eilutes, bet niekam nesusidarė vaizdas, kad kalbama apie bandymą nužudyti.

– Jis juk mane *paaukoti* norėjo! – išrėkė rašytojas ir paklaikęs apsidairė. – Ant plokščio akmens! Išskrosti mane ir iš žarnų burti apie orą ar kipšas ten žino, ką norėjo burti. O jūs sakot, jis protingas! Negalėjo pasigauti vištos arba katino, arba barsuko, arba žvirblio – kokių velnių jam reikėjo savo kvėšiems dievams aukoti *mane*?

Noriai būčiau pasiaiškinęs daugiau, bet gerų istorijų laikas išseko, taip niekada ir neteko nugirsti aukojimo smulkmenų. Damos ėmė žvilgčioti į laikrodžius, jau buvo po dvylikos, o jų namuose palikti vaikai, tačiau vyrai vis maišė viskį su soda ir ruošėsi

pasakoti savo istorijas. Tuomet damos pakilo, išsikvietė taksi ir išnyko. Plūstelėjo istorijos. Pradėjau dairytis Suzanos. Jos nebuvo, taip pat ir Trygvės. Pasukau į vonią, durys buvo praviros. Ten ji prausė Trygvei veidą ir rankas, o jis buvo sukalbamas tarsi vaikas. Išsivalyk dantis! Ir Trygvė paklusniai šveitėsi dantis. Dabar į lovą!

Trygvė vilkdamas kojas nušlepsėjo.

Suzana nusirenginėjo, man stovint tarpdury, ir šnekėjo, galvojau, kad mielai būčiau grįžęs prie visų, kad nekaip pasirodys, jei kas atklys. Ji įlindo į pižamą, kabėjusią ant sienos. „Pasidarė labai karšta“, – paaiškino ir kartu su manimi grįžo atgal.

Gunderio žvilgsnis, nuslydęs mumis, apsistojo ties tuo, kuris ką tik pasakojo. Pirmą kartą pajutau, kad Suzana nepakankamai gerai pažįsta savo vyrą. Klaidžiojantis žvilgsnis – man jis atskleidė apie Gunderį Gundersenа daug daugiau, negu iki šiol žinojau. Bet jau ir anksčiau minėjau, kad buvau kvailys. Vaizdavausi, kad viskas klostysis itin paprastai ir sklandžiai.

Vienas norėjo pasisodinti Suzaną ant kelių, ji išsivadavo nutaisiusi karalienės miną. Gunderis į ją žiūrėjo be išraiškos ir, pamenu, dėstė:

– Laikraščiai pakeitė literatūros veidą. Jie pageidauja ko nors, suprantamo šimtams tūkstančių, o mums juk reikia gyventi. Tuomet įvaldom laikraštinį meną. Ką iš tiesų parašom, po trisdešimties metų koks profesorius išleidžia su komentarais ir taip pertvarkytą, kad, Dievas mato, irgi gali patekti į laikraščius. Stuburas, norint būti rašytoju, dabar būtinas labiau negu bet kada per visą pasaulio istoriją.

Suzana švilptelėjo. Jis šaltai į ją pažvelgė ir tęsė į nieką nesikreipdamas:

– Neviltis, neviltis! Anksčiau kūrėjas pražysdavo, atsiskleisdavo. Galėjo būti skaitomas tik tų vos keleto, kurie jį suprato. Kiti skaityti nemokėjo. Mūsų dienomis jo tyko ištisa rašytojų sąjunga

ir spaudos tarnybos su *syndicated news**, jei jis nesilaiko banalaus šablono.

Dabar jis žiūrėjo į Suzaną pastirom akim, buvo apgirtęs. Pacitavo eilėraštį, kurį čia jau surašiau ir kurį prieš daugelį metų parašė jai. Šiuo metu tarsi jau nebe jai, deklamavimas turėjo niekingą prasmę, kažką tokio, ką suprato vien jie abu. Suzana ištuštino taurę iki dugno ir tarė:

– Jei turėtum užtektinai minėto stuburo, daugiau rašytum ir mažiau gertum. Man siaubingai įsipyko matyti, kaip stengiesi rodytis įdomus.

Ji buvo įsiutusi. Pažiūrėjęs į ją įdėmiai, jis užsikirsdamas paklausė:

– Ar šiame tarpsnyje tu dar frigidiška?

Nedrįsau pakelti akių. O, kaip nekenčiau tąsyk tavo senelio iš motinos pusės! Jis man sukėlė dvejonių, rodėsi, kad visi susirinkusieji dabar mintija apie Suzanai būdingus suvedžiojimo požymius.

Net neabejoju, kad taip ir buvo, ir nepavyko neprisileisti minties: keli iš čia sėdinčių šešių vyrų jau buvo Suzaną atmainę?

Tas, kuris nebuvo paaukotas, nusitraukė nuo sienos bandžą, suderino ir leidosi:

– *Weep no more my lady, oh, weep no more to-day*!**

Gunderis paėmė iš jo instrumentą ir įstojo per vidurį posmelio:

...the days goes by, like a shadow o'er the heart,
*with sorrow where all was delight...****

* Sindikuotomis naujienomis *(angl.)*.

** Neraudok, gana jau, mylima mano, neraudoki šiandien! *(angl.)*.

*** ...dienos slenka, lyg šešėlis ant širdies,
sielvartingai, kai visa buvo malonu... *(angl.)*.

Tada nustūmė bandžą po sofa ir ištuštino dar vieną taurę. Jis buvo toks girtas, kad tarpais nesuprato kur esąs. Atsiminiau savąją verandą, šiltą saulę, ramybę, linkčiojančias rožes, kurios ant grindų į vidų barstė geltonus ir raudonus žiedlapius. Jei tik galėtum ten atsidurti panorėjęs, nubusti trumpai nusnūdęs, nes ant žemės nukrito knyga...

Ketinau eiti, bet Suzana paprašė luktelėti. Kiti išgužėjo, Gunderis atsistojo ant kojų, bet bematant prigulė ant otomanės. Suzana jam po galva pakišo pagalvę, jis sumurmėjo:

– Jokios naudos tam, kuris viską girdėjęs anksčiau.

Miegojo kietai, kaip užmuštas. Prieangyje kilo baisinga erzelynė, norėjau pažiūrėti, bet ji mane sulaikė.

Kopenhagoje gyvenome viešbutyje prie Karališkosios naujaaikštės ir Suzana lankėsi pas pažįstamus nesislapstydama, kad kelionėje ją lydi kažkoks vyras. Paprastai išsiruošdavome anksti, patraukdavom į muziejus ar zoologijos sodą, o vieną dieną mašina leidomės į išvyką pakrante. Vakarais sėdėdavom kokiame nors restorane, kuriame grojo muzikantai, ir kartais Suzana eidavo šokti. Parėję į viešbutį po vidurnakčio būdavom išvargę, bet dažnai atsigulę šnekučiuodavomės iki trijų ar keturių. Tiek daug reiškia, kai nereikia baimintis, kad būsi išaiškintas. Gyvenome tarsi neapsakomai laimingi sutuoktiniai, ir mane užplūsta graudus džiugesys, kai menu visa tai. Mes su Suzana galėjome žingsniuoti gatve šalimais vienas kito, lyg būtume vienas žmogus, petys į petį, šiek tiek palinkę viens į kitą. Jei ir buvo likę, ko jai neišpasakojau anksčiau, tai grįžtant į Norvegiją paslapčių nebeturėjau – tiktai! – tiktai kai ką esminio, ko niekados nepasakiau ir niekuomet nebepasakysiu.

Esu atsargus žmogus, turintis skrupulų. Negaliu pamiršti, kaip šiurkščiai ji įdavė ir iškraipė tai, ką per daugelį metų Gunderis yra pasakęs ar padaręs. Vis dėlto tai ne *jis* iš jos viską paveržė. Bet

tąsyk aš apie tai beveik nemąsčiau. Iš kur pasisėmiau stiprybės nuo jos pabėgti, to nežinau, ir šiek tiek prašmatnu iš mano pusės tai vadinti stiprybe.

Ar viskas būtų atsikartoję? Naujas vyras, kuriam apie mane atsilieptų draugiškai ir užgauliai iš aukšto, o jei reaguočiau, pyktį nukreiptų į tai, kas tarp mūsų būta trapaus ir gražaus?

Ak, ne, esu ir liksiu Suzanos Tielės paskutinis vyras.

Tikriausiai žinojau ir nuo to bėgau.

Visuomet turiu pasirūpinti, kad eidamas miegot būčiau neapsakomai pavargęs, antraip imsiu apie ją galvoti ir nesudėsiu bluosto, bet gavau, ko norėjau, ir nesiskundžiu.

Jau pirmiau minėjau, kad vyrai itin prisiriša prie dalykų ir vietų, kur kas nors atsitiko, kur mums rodėsi, kad rankose laikome laimę. Elgėmės kaip kuoktelėję, apsistodami Gunderio vasarnamyje ir jo namuose, kur jie su Suzana buvo laimingi. Buvo kvaila ir žiauru, bet tarsi ir nevaikštai po pasaulį tokių būsenų apsėstas.

Nuėjęs prie židinio, atsinešiau suglamžytą lapelį, kurį visai neseniai buvau ten įmetęs.

Įtrauksiu ir jį:

„Gunderį norėjau sutriuškinti, nes jis mane vertino, nes jis buvo – būtent – mano draugas. Pagaliau turėjau žmogų savo valdžioje ir neįstengiau valdžia nepasinaudoti, norėjau jį sutriuškinti. Į tai įsivėlė tiek daug dalykų iš jaunystės laikų – pagaliau, pagaliau! Ir troškau prieš jį triumfuoti būtent kartu su Suzana, būtent kartu su ja. Jai ir man reikėjo jį išvysti mėšle, pagaliau, pagaliau! Buvau pamišęs iš laimės, kai Suzana pasirinko mane, visus mano sapnus prarijo liepsnos. Jis neatlaikys! Viską lėmė tai, kad ji niekados nebūtų man tekusi, jei ne jis. Pagaliau mano pinigai įgijo vertę – už ją sumokėjau grynaisiais patikliam kvailiui ir ji leidosi parduodama, bet irgi sulaukė savojo triumfo, o ir norėjau ją regėti triumfuojančią – prieš kitą, mano rankose. Vieną dieną jis liko

stypsoti pamatęs, kad buvo savo žmonos alfonsas, o aš taip ir norėjau.

Ji ir aš privalėjom atsikeršyti, tai padarėm drauge. Mums reikėjo atsikeršyti – žmonėms, kurie dingo arba mirė, tačiau nebeturėjo didesnės reikšmės, ką kerštas kliudė, svarbiausia, mes jo sulaukėm. Šiame troškime susitikom kaip du geidulingi vaikai. Gerai, kad jis nenusižudė, nes jei užmuši žmogų, jis juk bus tiesiog miręs".

Perrašiau lapelį, nepakeisdamas nė žodžio.

Ką *tokio* veikiau Norvegijoje? Buvau jais visais, buvau Bjernas Lundas, buvau Gunderis ir Trygvė, buvau mano tarnas Karlsonas, buvau Karlas Manfredas. Iš visų jų mažiausiai teko būti Džonu Torsonu. Bet turėjau pražūti, nesvarbu, kuriuo iš jų buvau daugiausiai. Dabar, sėdint čia, man atrodo, kad daugiausiai esu buvęs Karlu Manfredu, savo bedaliu broliu. Atmenu jo veidą, nustebusį ir kenčiantį net po mirties, jis gulėjo ant neštuvų ir, rodėsi, mąstė apie apskritimo plotą.

Suzana ir aš norėjome to paties, ir niekinu save akimis tos, kurią myliu.

Susidūriau su Bjernu Lundu paskutinėmis dienomis prieš jam nusiskandinant. Jis buvo išbalęs ir prasilenkdamas iškošė pro dantis:

– Smulki išnaša!

Tik po kurio laiko suvokiau, ką turėjo omeny: kad išsikovojau išnašą norvegų literatūros istorijoje, nes per daug priartėjau prie Gunderio. Tiesą sakant, pats nesusigaudžiau, bet vienas prasigėrėlis vėliau mane titulavo ponu Išnaša ir vapėdamas vardą mėgino paaiškinti.

Kopenhagoje mums su Suzana buvo nuostabu ir šis miestas paskui tapo gražiausias pasaulyje.

Galėčiau pratrūkti garbinimo giesmėmis Kopenhagai. Jei dar sykį keliaučiau į Europą, tai būtų miestas prie sąsiaurio, – bet

tikriausiai neišdrįsiu: Suzanos veidą matyčiau kiekvienoje merginoje, einančioje pro šalį, kiekvienam atspindy lange. Regėčiau ją žingsniuojančią šalimais, girdėčiau jos prikimusį, aiškų balsą.

Gunderis pasakojo, kad kartą ji buvo ilgam išvažiavusi. Vieną dieną eidamas namo išgirdo, kad ji bešaukianti jam įkandin: „Gunderi!“

Jis atsisuko, beveik griūdamas iš džiaugsmo. Jie buvo nesimatę daugelį mėnesių, o be jos jis niekados pilnutinai negyveno.

Tai buvo visai kita moteris, kuri šaukė kitą Gunderį.

Kopenhagoje visada šiek tiek vėjuota ir vėjas gena debesis. Juntu ją vėjyje ir plaukiančiuose debesyse virš Kopenhagos – Agnesę, grįžusią Agnesę.

Šiandien vokiečiai trempia gatves taip pat ir gražiausiame mieste.

Su tavo motina nutraukiau santykius pernelyg vėlai, kovo vidury. Ji jau žinojo apie Suzaną ir vieną dieną, kai Gunderio nebuvo namie, paskambino jai ieškodama manęs. Taigi nieko nenutuokė tik Gunderis, bet kalbėdama su Jene Suzana melavo, nesuprantu kodėl, galbūt ji buvo visiškai apstulbusi. Šiaip tai būtų visai derėję prie žaidimo, kurį ji jau ilgai žaidė, jei ir Jenei būtų davusi suprasti, kad turi į mane teisių. Gal melavo vien dėl to, kad nelaimingoji, mieloji Suzana, jausdama potraukį mitams, negalėjo nemeluoti, nepaisant, bet kokiomis aplinkybės, net jai nepalankiomis.

O tavo motina taigi laukėsi tavęs. Mes, vyrai, neįsivaizduojam, ką reiškia būti moterimi, kai tave palieka prieš gimstant vaikui. Jei moterys liautųsi rašiusios pagal vyrų nustatytus pavyzdžius, galbūt mes žinotume daugiau.

Gal šiuose popieriuose save pristačiau pernelyg palankiai, bet taip nutiko netyčiomis ir, be abejo, apie mane gali būti pasakyta daug daugiau neprielankaus, negu aš parašiau. Tai tas, kuris laimi arba išgyvena, istorinėje medžiagoje įveda tvarką. Kiti lai nepraveria burnos po pralaimėjimo ar iš savų kapų. Įsivaizduok, ko mokytųsi tavo vaikai mokykloje, Vokietijai laimėjus karą.

Tavo motina buvo verta ko geresnio, bent jau galėjau prieš išvažiuodamas pasiūlyti jai už manęs tekėti.

Ji atėjo tada nepaprastai susinervinusi ir baugščiai paklausė, ar ir šį pavasarį lipsim aukštyn į ganyklas. Pasakiau, kad ne ir kad galvoju vesti kitą.

Atrodo žiauru, bet tai buvo geriausia, ką įstengiau padaryti. Negalėjau taip tęsti toliau ir tuo metu maniau norįs vesti Suzaną.

Jenė išėjo nieko netarusi, bet užtat tuo daugiau pasakė vėliau. Ji ilgą laiką kasdien rašydavo ir aš nuolat su ja kur nors susidurdavau. Gėdijausi, nes teisybė buvo jos pusėje.

Stebėtinai dažnai sutikdavau Bjerną Lundą. Kelis kartus, akivaizdu, neatsitiktinai. Jis nebebuvo toks kaip anksčiau, nes pinigai, gausybė pašėlusių planų, ateities baimė jį pavertė kitokiu. Apie Jenę neužsimindavo. Jam buvo apmaudu prašyti pinigų. Ne dėl mano santykių su jo dukra – tai nesutapo su jo planais mane apiplėšti. Kol kas to dar nenumaniau. Bet jis buvo gan protingas, kad įžvelgtų, jog smūgiuodamas man dėl menkesnių sumų vis silpnino save prieš lemiamas peštynes. Suprantama, mažos paskolos jį žemino ir dar tas Jenės reikalas nuolat laikėsi antrame plane. Nusipirkau sau priešą. Anksčiau buvau vien tik tinkamas objektas prievartauti pinigų. Dabar būtent aš palaikiau jo kapitalą, kol rengė prieš mane puolimą, – aišku, to jis irgi taip paprastai neužmiršo.

Gunderis Gundersenas nieko nežinojo, bet mes vienas kito vengėme. Jis nieko nežinojo, bet savitu tamsiuoju būdu žinojo viską.

Privalėjau iš Kopenhagos leisti Suzaną atgal namo, į Oslą, vieną, o pats vykti tiesiai į Ameriką. Nuo to karto viskas – vien nuosėdos. Karlas nepajėgė užmiršti Jenės ir tai jam susimaišė su žmogžudystės byla, jis beveik visus, ką tik galėjo, persekiojo grasinamais laiškais. Aš buvau neištikimas Jenei ir Suzanai. Jenė įskundė Karlą policijai, Suzana blogai elgėsi Gunderio atžvilgiu ir bruko jam melą, be to, iš nevilties ir Gunderį, ir mane išdavė su atsitiktiniu įstaigos viršininku. Paskui Gunderis trims dienoms persikėlė pas Torą Danvik, ir Suzana, kažko panašaus norėjusi, nepajėgė

tramdyti pavydo. Vieną dieną Jenė, užsukusi į „Kampą“ ir radusi Suzaną sėdinčią vieną, trenkė jai skambų antausį. Su manimi grasino susidoroti anoniminiuose laiškuose, kuriuos, be abejonės, rašė Karlas. Suzana žaliavo iš pavydo, nes Jenė buvo jaunesnė ir atrodė geriau negu ji, be to, laukėsi. Bjernas Lundas taip mane apsuko, kad jaučiausi nekaip. Turėdamas nešvarią sąžinę ir mažai jį pažinodamas, visąlaik maniau, kad šis vyras nori man iškrėsti šunybę už Jenę.

Dar nebuvau su Jene nutraukęs santykių, kai ji sukėlė skandalą, apie kurį daug šnekėta. Ji niekados nesiveldavo į tėvo reikalus ir nežinau, kodėl dabar tai sumąstė. Turbūt tą lėmė jos dabartinė būklė.

Po Naujųjų metų Bjernas Lundas susidėjo su danų kilmės dama, kuri atrodė labiau savotiška negu iš tikrųjų graži. Jos *sex-appeal* buvo įkyrus, visi vyrai žvelgdavo įkandin. Galva tarsi suspausta, lyg kas iškart jai gimus būtų suėmęs už viršugalvio bei smakro ir spustelėjęs. Akys siauros ir įsodintos atokiai viena nuo kitos, tarytum spaudimas jas būtų nustūmęs į pakraščius. Jos buvo įspraustos arti smilkinių ir, rodėsi, kad jai turėtų skaudėti. Burna didelė ir raiški. Jai galėjo būti daugmaž trisdešimt ir atrodė ji linksmai.

Jie gyveno viešbutyje centre, vieną priešpietį, kai nebuvo tėvo, ten užėjo Jenė ir sukėlė nekrikščionišką triukšmą. Kai įsikišo atskubėję patarnautojai, abi moterys buvo taip susivijusios, kad sumanus portjė ant jų jau pylė vandenį. Man tą papasakojo Bjernas Lundas. Gardžiai juokdamasis jis pasakė: „Jenėje slypi ne vien Eidsvolas, ten apsčiai ir Kristiansundo“.

Jis mėgavosi skandalo šlove.

Bjernas Lundas tapo tėvynės išdaviku, Gunderis Gundersenas neteko galvos, Suzana buvo erotomanė ir daug gėrė, kol jai prireikė įtikinti pasaulį, kad ji ne tokia. Jenė neretai buvo gerokai pamišusi ir smarki. Beprotiška juos keturis pasirinkti kaip atsto-

vaujančius Norvegijai, bet savo nesaikingumu, savo beatodairiškumu ir tuo, kaip nesivaržydami ėjo savais keliais, jie vis vien atskleidžia kažką itin būdinga norvegams. Savu norvegiškumu klystkeliuose jie atspindėjo šalį, ir man paaiškėjo, kodėl vokiečiams, jei nori įveikti kraštą, reiktų išnaikinti visus gyventojus. Net ir Bjernas Lundas nebūtų jų gretose ilgiau negu jam naudinga. Nežinau, kodėl danai iš pradžių ramiai laukė, o paskui puolė. Mažai žinau apie olandų, lenkų, graikų ir visų kitų kovą, bet žinau, kad norvegai, kaip nepataisomi individualistai, pirmiausia priešinosi iš asmeninių paskatų ir tik tada iš nacionalinių. Niekas nesako *aš* taip dažnai kaip norvegas, laikraštyje jis pradeda straipsnį *aš* ir „ašina" per kelias skiltis. Pranešėjas per radijo laidą kartoja *aš,* kad net drasko ausis, tuo tarpu kiti skandinavai ar amerikiečiai vartoja aprašomuosius posakius. Minėjau tą norvegams. Jie nesuprasdami žiūri į mane. Kai iš tiesų *tai* jis, kodėl tada jam nesakyti *aš*? Kiekvienas norvegas pats savaime yra tauta. Šiuo atžvilgiu norvegui gali prilygti tik Hitleris, kuris neturėjo tiek daug jam pasipriešinusių *aš* Vokietijoje. Norvegijoje jis tarp jų paskendo.

Su Jene kalbėjausi balandžio devintosios pavakare. Sėdėjau nedidelėje kavinukėje ir ji pamatė mane iš gatvės. Dienai baigiantis atrodė išblyškusi ir priblokšta. Aš pats sėdėjau nesiskutęs, įsmeigęs žvilgsnį į stalo paviršių. Ji paklausė, ar neprivalome po visko, kas įvyko, laikytis draugėje. Tarsi meilė gali gimti išdaužius langus. Kalbėjo negarsiai ir įtaigiai, priminė man, ką kartu patyrėme gražaus. Tai buvo teisybė, tai buvo tikra, tik negalėjau įsivaizduoti, kad gyvenčiau su kuo kitu nei Suzana.

Suzana buvo pas mane, kai ėmė kaukti sirenos. Vokiečiai užėmė viešbutį iš ryto.

Jenė stengėsi būti supratinga ir prisiversdama pasakyti ką gero apie Suzaną, bet, jos manymu, turėjau pagalvoti apie Gunderį.

Pagalvoti apie Gunderį?

Gėdijausi dėl Suzanos, Gunderio, Jenės ir savęs paties. Žino-

jau, kad paslapčia žmonės iš manęs juokėsi ir tik dabar gavo progą galvoti apie kitką. Suzanos nekenčiau. Buvo akimirkų, kai troškau jos mirties. Norėjau vesti moterį, kurią niekinu, ir niekinau pats save. Sėdint čia vienam, tolių toliausiai nuo jos, mane tarsi liepsna degina tas pats konfliktas. Neištrūkstu į laisvę, išsigelbėjimo nėra. Užklumpu save vaikiškai klausiant: kodėl taip turėjo nutikti? Kodėl ji buvo ištekėjusi, kodėl tiek pagiežos, kodėl, kodėl... kodėl aš toks bejėgis, ar gali kas man padėti? Kodėl nesutikau tos Suzanos, kuri sėdėdama mąsliai rašė žodžius į Džono Landkvisto knygą... ir kai jau pasiekiu šį tašką, ištrykšta ašaros – man, senam apgailėtinam kvailiui.

Sugrįžau namo į Norvegiją suimti gijų, kurias paleidau daugiau nei prieš trisdešimtį metų. Išsikviečiau iš kapų mirusiuosius, trumpam viską prikėliau lyg filme, kai jį sustabdę vėl netikėtai paleidžia. Pridariau kvailysčių, kurias galvojau padaryti, kai praradau Agnesę.

Išsikviečiau mirusiuosius, grįžo Agnesė, vėl užmerkė akis Rusvasis Henrikas. Jie visi sugrįžo – Janas Tveitas, Alma, Ola Vegardas ir Hanibalas.

Ar yra kada žmogus niekingiau pakliuvęs į savo paties spąstus?

Ir viskas per ištikimybę, trunkančią gyvenimą, merginai, dėl kurios galėjau mirti, nes buvau aštuoniolikos.

Jeigu aš išprotėjęs, tuomet aplink vaikšto pernelyg daug išprotėjusių. Gamta geidauja, kad du jauni žmonės eitų viens pas kitą ir susilauktų vaikų. Gamta esti mūsų priešas, ji prieštarauja viskam, kas vadinama žmogiškumu ir kultūra. Jaunuoliams, jei turi bent kiek tvirtybės, reikėtų protestuoti. Jie trokšta kažko daugiau, ne vien gimdyti jauniklius, – ir gamta negailestingai mus baudžia, kiek išgali mūsų nepaleidžia, grąžina į senąsias vėžes: pradėk dar sykį nuo to, ko esu reikalavusi!

Suzana turėjo tuos pačius trūkumus ir geriąsias puses kaip ir Agnesė – lengvabūdiškumą, potraukį prie vyrų ir visų rūšių gėri-

mų. Abi nepakentė kasdienos ir už šventes mokėjo kitų sielvartu. Nė viena jų niekados nesuprato kitų skausmo, vien savo, ir abi turėjo nepaprastai skausmingą gebėjimą gniuždomai spręsti apie žmones. Bet... galbūt nors kartą švęsti su Suzana vis vien buvo verta visų nelaimių kainos. Man nereikia Suzanos, kuri įtikinėtų mane ir kitus, kad ji ne tokia. Suzana, kuri nesismagina, kuri neturi jokių ydų, kuri visiškai skiriasi nuo Gunderio apibūdintos, – ką su ja veiktum? Būtent iškrypusi ir pamišusi Suzana buvo kažko verta. Dama su kamelijomis, kurią palikau, – taip, išvykdamas ją palikau nesunkai. Man įgriso jos pamatuota, pernelyg isteriška ir apsimestinė panieka viskam, kas buvo jos vidinis aš. Ji žaidė su Gunderiu ir jo išgąsdinta virto druskos stulpu. Jei man jis ir atidavė Suzaną, tai tokios būklės, kurios nenumačiau. Gunderis numatė? Kone bet kokia žinia apie jį patikėčiau. Ji nebedrįso rodytis kam nors gerianti, mėgino man porinti, kad jai tas niekuomet nepatiko, – porinti man! Išgąsdinęs jis jai įvarė padorumą, kaip pamokslininkas pragaro kančiomis nuveja moteriškę atgailauti į klauptus, ir ji sustirusi bei išblyškusi įsitvėrė padorumo. Girdėjau Gunderio juoką, kai eidavom vakarais gulti. Aš vedžiau Trygvę, Gulaną ir Gunderį, ir tuščią kevalą, likusį iš spindinčios Suzanos, – tos, kuri mane įtikino, kad sulaukę savo metų galime už savęs sudeginti tiltus ir pradėti nuo pradžios. Žmogus, perkopęs trisdešimt penkerius, tiltų sudeginti negali, savo naštą turim nešti per visus tiltus.

Ar Gunderis vienintelis nieko nežinojo, ar apsimetė nieko nežinąs, sunku spręsti. Panašių dalykų jis jau buvo regėjęs ir tikriausiai laukė, kol savaime nurims, – arba to nelaukė. Jis gal pats negalėjo pasakyti, ko troško ir norėjo, ką žinojo ir ko nežinojo. Neretai tuo metu jis būdavo keistai patiklus. Darbas šiuo laikotarpiu sekėsi, uždirbo jis gerai ir kaip visi kūrėjai savo darbą taip dideliai vertino, kad jam tikriausiai buvo sunku įsivaizduoti Suza-

ną prišaukiant jiems nelaimę būtent dabar. Vieną vakarą, kai sėdėjau su Suzana „Kampe“, ir jis ten užėjo. Mus varstė daugybė smalsių žvilgsnių ir Gunderis buvo gan irzlus. Buvo balandžio septintoji. Suzana kaip paprastai ėmė jį įžeidinėti. Ji priešgyniavo viskam, kad ir ką jis sakytų, ir greitai kuo vaikiškiausiai ėmė prieštarauti pati sau, bet kad tik nepritartų. Žiūrėjau į stalą ir nežinojau, ką daryti. Magėjo ją pristabdyti, nes panėšėjo į šunėką, kuris jaučiasi drąsus, turėdamas už savęs atviras duris. Ir Gunderis, ir aš matėm, kad ji stengiasi būti svarbi ir ori moteris: tik žiūrėkit, kaip susitvarkau su tuo nelaimėliu!

Regėjau tai sulauksiant keršto. Širdau ant Suzanos, kuri nieko nepastebėjo ir niekaip nenorėjo liautis. Pirmą kartą išvydau, kaip Gunderio akyse įsiliepsnojo aiškus noras keršyti. Galiausiai atsistojęs išėjo. Suzana tada buvo per daug apsvaigusi, kad galėčiau ką nors aiškinti, bet vėliau žvelgdamas į blyškų, sustingusi ir šaltą manekeno veidą, su ja suaugusį, dažnai galvodavau: tai Gunderio kerštas už balandžio septintąją. Tokią ją gali turėtis, jei jau taip prireikė.

Atėjo balandžio aštuntoji ir žinojome, kad Norvegijoje prasidėjo karas, nesutikau nė vieno, kuriam tai nebūtų visiškai aišku. Tebėra paslaptis, kaip vyriausybės narys, prabudęs naktį į devintąją, pamanė, kad oro pavojus – tai tik pratybos. Dailininkai ir rašytojai „Kampe“ buvo geriau informuoti ir turėjo tikslesnę nuojautą nei šalies užsienio reikalų ministras. Kitą popietę Oslas pasidavė vokiečiams.

Man rodosi, neįmanoma, kad kas nors iš mūsų, vyresniųjų, aprašytų, kas atsitiko. Galime apsakyti išorinius įvykius, bet tikrosios, beprotiškos situacijos, dvasinio palūžimo – ne. Apie šitai klauskime to, kuriam nebuvo dvidešimties, kai viskas vyko. Kiti mes netikėjome tuo, ką matom, nesuvokėm – supratom tik tiek, kad žlugo mūsų pasaulis. Dėl to mūsų neapykanta galbūt stipresnė nei jaunuomenės. Mes niekados neatleisime. Gėris, kurį

jaunuomenė visuomet su savimi išgelbsti, net ir po didžiausių katastrofų, mums buvo užgintas. Mes raškėme sielvartą ir neapykantą.

Niekas, aišku, ir nesitikėjo, kad Norvegija viena susidoros su stipriausiomis karinėmis pajėgomis, kokias tik pasaulis kada nors buvo regėjęs. Iš kur tuomet po balandžio devintosios tas triuškinamas pralaimėjimo pojūtis?

Klaidžiodamas priešpiečiais Oslo gatvėmis, palaužtas ir praradęs pavojaus jausmą, prisimindavau, ką seniai patyręs Los Andžele: kaimynų namuose kilo triukšmas, išgirdome pagalbos šūksnius. Pasileidome į ten tekini. Vyras jau seniai atrodė savotiškas, o dabar pratrūko tikru pamišimu. Kirviu taip ištaškė namus, kad šie atrodė kaip po sprogimo, ir viskas buvo ištepliota jo paties krauju. Mes tą varguolį parbloškėm ir surišom. Jokios kitos žalos, be materialinės, jis nepadarė.

Paskui ilgiausiai jaučiausi prislėgtas. Suniokota buvo bjauriai, niekaip nepasimiršo sudraskyti paveikslai, išdaužytas krištolas, sukneždinta valdovės Nefertitės statulėlė. Apima tikra širdgėla, kai beprasmiškai sunaikinamos vertybės ir kai regi kažką, žadinantį baugų aidą, nes giliai viduje kaip tik jautei poreikį suskaldyti ištisą pasaulį, glūdinti polinkį niokoti – jį tūkstantmečiais mokėmės slopinti. Visi mes patiriame sielvartą, kai kas sugriaunama, nors tiesiogiai su mumis tai nesusiję, jausmą, panašų į gėdą, kai matome siautėjus vandalus. Kaip taip gali būti, kad jaučiame gėdą, grynai asmenišką gėdos pajautą dėl aplinkinių potraukio griauti? Ar gali būti kokia kita priežastis, išskyrus tą, kad mūsų visų polinkiai tokie patys? Savyje malšiname asirą, bet jis ten slypi.

Štai taip susiklostė ir „pralaimėjimas" balandžio devintąją. Mes visiškai klydome, gulėdami parblokšti ant žemės. Mūsų gėda ir slogus pralaimėjimas buvo užpuoliko gėda ir pralaimėjimas. Reikėjo mėnesių, kad tą pamatytume. Regėjome žudomus žmones, naikinamas vertybes, patyrėme, kaip nutrūksta ryšys tarp žmonių,

mylinčių vienas kitą. Tai, ką pažinome, buvo ne norvegų, o žmonijos pralaimėjimas. Gėdijomės esą žmonės, o ne to, kad esame norvegai. Vėliau, kai pamažu prabudę ėmėme susivokti, ištikdavo beveik vaikiškas įniršis, tiems svetimiesiems šnekant apie rasinę bendrystę. Ką jie tuo drįso teigti?

Kadaise mes tikėjome žmogiškumu, tuo, kad su žmonėmis galima susikalbėti, tikėjome sveiku protu, paprasta valstiečio nuovoka. Tada vieną rytą gatvėmis prasiautė sviedinių kruša ir veikiai po to ėmė knibždėti siela paklydėlių, kiekviena su geležiniu ženkleliu ant pilvo: *Gott mit uns!* *

Skaitėme jų sukrečiančius reikalavimus draugauti ir jautėmės, tarsi snarglėtųsi į akis: „Reikalaujame artimo ir bičiuliško bendradarbiavimo!“

Norvegų raitoji policija lūkuriavo ten, kur baigiasi Drameno kelias, kad oficialiai perduotų miestą. Sunkvežimiais iš Fornebiu oro uosto atvažiavo parašiutininkai išaliejuota apranga, iš pirmos mašinos iššokęs karininkas prisiartino su automatu po kairiąja pažastimi ir laikė jį nukreipęs į vyriausiojo policininko krūtinę, kol spaudė jam ranką. Iki šiol regiu policininką ant arklio palinkstant ir ištiesiant ranką – ar buvo būtina? Artimai ir bičiuliškai, šautuvo vamzdžiu į širdį. *Volkefeller***, paviešinama norvegų *Volk***, tą ir panašaus galėjai skaitinėti visur ant namų, *made in Germany****. Ir kaip negirdėtai imta niekinti kalbą! Galėjai staugte staugti! Vokiečiai, kurie „mokėjo norvegų“, susodinti redagavo norvegiškus laikraščius. Pasirodydavo pranešimų apie tokį sąlygiškai rimtą reikalą, kaip mirties bausmė, bet žmogus ten neišskaitydavo, už ką sušaudoma, pagrįstumas buvo ne toks svarbus. Netrukus su nuostaba pažvelgdavom, jei kas klausė, kodėl N. N.

* Dievas su mumis *(vok.)*.

** Tautos draugai *(vok.–norv.)*, spąstai, pasala tautai *(norv.–vok)*.

*** Tautai *(vok.)*.

**** Pagaminta Vokietijoje *(angl.)*.

suimtas arba nušautas. Niekas neklausia, kodėl žmogus mirė nuo kraujo užkrėtimo, – tai nutinka dėl kraujo užkrėtimo.

Beviltiška pilkuma paženklino balandžio devintąją, viskas pilka, kvaila ir sielvartinga, kas įvyko, persmelkta gėdos. Neretai tą tylą – kurią aptinki tik savoj širdy – lyginu su pilku ir išmirusiu, lietingu rudens vakaru kaime. Pasidaro be galo vieniša ir pajunti lyg mirties tylumą. Žinojai: kol tas bus atkurta, jei tai įmanoma atkurti, reikės gyventi daugelį metų ir kovoti, kovoti su kvailumu ir blogiu savy bei kituose.

Vokiečiai, vadinasi, pasiekė, ko norėjo, – jie mus paralyžiavo. Tačiau neapdairiai neįvertino, ką sudaigina ir išaugina partrenktas kautynių lauke. Pirmiausia įvyko šitai: *nebenorime gyventi, jeigu vokiečiai laimės karą!* Taip jau nuo pradžių jie privertė mus statyti ant vienintelės kortos.

Taigi paaiškėjo, kas miglotai vadinama žmogišku, atspariu, gyvastį saugančiu instinktu, per amžių amžius trokštančiu plėtotis: kad ir kaip žiauriai siautėtų vandalai, jis vėl atgyja net po stipriausio smūgio. Vėliau užėjusiais laikais pamatėme, kad kiekvienas vienišas žmogus balandžio devintąją davė tvirtą žodį. Daugelis pažadų netesėjo, palūžo ir nebeatsitiesė, kiti pakilo iš lėto, dar kiti greitai, bet galiausiai susitelkė frontas, stiprus ir visiems regimas, prieš tuos, balandžio devintosios vakare skelbusius apie negirdėtą pergalę, kad Danija ir Norvegija užgrobtos per dvylika valandų.

Pirmąją karo dieną nervingas vokietis Sagenese nušovė mano brolį Karlą Manfredą Torseną. Smulkesnės aplinkybės taip ir nepaaiškėjo. Kaip atrodytų šie lapai, jeigu juos būtų surašęs jis? Jis buvo prisirišęs prie Jenės kaip Gunderis prie Suzanos. Karlą palaidojo Gjerstade, tėvų kape. Iš jo paveldėjau keturiolika tūkstančių.

Aš nekaltas dėl jo mirties, bet juk taip yra, įsiveržęs į žmogaus gyvenimą, pakeiti jo tolesnę vagą. Jei Gulana būtų pakliuvusi po mašina, joms su motina gyvenant pas mane senamiestyje, manęs

niekas nekaltintų, bet, šiaip ar taip, to nebūtų įvykę, jei ji ir toliau būtų gyvensiu su Gunderiu. Jei iš Karlo nebūčiau paveržęs Jenės, visi maži nutikimai būtų vykę kitaip arba kitokiu eiliškumu ir lemtingą akimirką jis tikriausiai nebūtų susidūręs su sutrikusiu vokiečiu. Ne, mano kaltės nėra, tik pasisavinau tą, kurią jis brangino, jis neteko gyvybės, ir aš pasisavinau pinigus.

Vieną dieną man priešais gatve atžingsniavo Bjernas Lundas švytinčiu ir niekšišku žvilgsniu, griebė už rankos ir ėmė sveikinti:

– Girdėjau, kad brolis paliko trisdešimt tūkstančių, tu tikras laimės kūdikis! Tam, kuris turi, bus duota, o kuris turi mažai – praras viską!

Išsilaisvinęs pasitraukiau atatupstas. Palto atlape jis segėjo blakę. Jo veidas pajuodo:

– Gal tapsi šventeiva?

– Šventeiva netapsiu, – pasakiau, – bet Norvegiją užpuolė, o tu, niekados iki šiol nesiveržęs į politiką, nuleki ir įsirašai į šunsnukius, kurie šlapinasi ant visko, kas sava, ir vizgina vokiečiams uodegą.

Nors veidas sustingo, jis stengėsi, kad balsas išliktų linksmas:

– O kuo tu gali pasigirti? Ar nepasiuntei velniop savo norvegiškumo ir nesusikrovei turtų kaip užsienietis? Cha! Leisk žvilgtelti į pasą, – tavo užsienietišką pasą! Apie ką, tu manai, sukosi paskutinė Karlo mintis, jei tam turėjo laiko? Ką, manai, jis galvojo?

Norėjau eiti, bet jis mane sulaikė ir vėl atrodė visai ramus:

– Kaip ketini sutvarkyti tą reikalą su Jene?

– Jenei dvidešimt aštuoneri ir reikalai bet kokiu atveju bus tvarkomi ne per tave!

Iš Jenės tą vakarą atėjo laiškas: „Mielasis Džonai. Mačiau, kad tėvas įsisegęs blakę, ir su juo daugiau nebesisveikinu. Turbūt greitai atlape nešios ženkliuką, bet dabar tu jau žinai. Ar nė sykio iš tavęs negausiu žinios? Viliuosi, kad bus berniukas. Niekuomet bloguoju tavęs neminėsiu ir jam pasakosiu geriausia, ką atsimenu.

Ar galiu jam duoti tavo vardą? Prašau, niekados nebesisveikink su Bjernu Lundu“.

Ji rašė daugybę laiškų iš nevilties ir kas sykį pati sau prieštaravo, tik nebepakeitė nusistatymo tavo senelio atžvilgiu – tą turi žinoti. Jis buvo žmogus, kurį ji brangino labiausiai pasaulyje, bet nėjo į jo laidotuves – nei ji, nei jos motina ar broliai. 1940-ieji Norvegijoje, tuomet pažinome nuodėmę prieš Švenčiausiąją Dvasią ir jos neatleidome. Mano grynai asmenine nuomone, jeigu klaustum, sukčiavimas, kurio Bjernas Lundas ėmėsi politikoje, nebuvo jau toks ypatingas, net ne išdavystė. Mane tūžino tai, kad kažkas pelnysis iš tų, kurie šalį pavertė kiaulide. Mano reakcija buvo labiau asmeninė negu nacionalinė. Jei aš pasipiktinu vien išvydęs, kad išraižytos lifto sienos, kaip tada turėjo viduj užvirti regint vandalų plėšikavimą Norvegijoje. Bet nemanau, kad pyktis būtų mažesnis, jei juos stebėčiau Hagoje ar Varšuvoje.

Niekas Norvegijoje nesirinko, tapti išdavikais ar jais netapti. Pasirinkimo nebuvo, niekų kalba, jog vokiečiai reikalavo, kad būtų renkamasi. Nesirenki, ar virsi bantų negru, ar liksi baltuoju.

Romanuose apie plėšikus arba vaikiškoje vaizduotėje dažnai randi nepataisomą piktadarį, kuris gerąjį ir nuostabųjį herojų verčia rinktis, kaip antai: „Nužudyk savo tėvą šiuo kardu ir tada išvengsi kankinamos mirties!“

Kodėl ši fantazija taip paplitusi, kad ją atpažįsta ir daugelis tų, kurie neskaitė romanų apie plėšikus, – tą juk būtų gan įdomu sužinoti. Žmonės, besileidžiantys į tokio pobūdžio fantazijas, – nesuvedę sąskaitų su autoritetu.

Šiaip ar taip, tvinkčiojant smilkiniams ir drebant rankoms skaitydavom toliau, kaip išdidžiai ir pasitelkęs krūvą puikių žodžių herojus atmesdavo reikalavimą, nors tėvas ragino: „Nesvarstyk, sūnau, tau gyvenimas dar prieš akis, o aš jau senas, vis vien greitai mirsiu. Kirsk ryžtingai, sūnau, ir pasveikink nuo manęs savo motiną!“

Paskui buvo kalbama apie šį bei tą, kol pagaliau sūnui skausmingai išleidžiama gyvastis ir tėvas deklamuoja siaubingą prakeiksmą budeliams. Bet dažniau nutikdavo, kad pačią paskutinę sekundę viesulingai atskriedavo kariauna, užkapodavo visus plėšikus, išskyrus pagrindinį, išlaisvindavo tėvą su sūnumi, be to, pakardavo plėšikų vadą pagal sudėtingą ritualą, nepaprastai daug kalbėdami. Pasakojimą visados puošia pasiaukojančios motinos ir jaunos merginos, kurių viena trapesnė ir gražesnė už kitas, ji išteka už herojaus ir atiduoda jam savo nekaltybę paskutiniame puslapyje, trečia eilutė nuo apačios.

Vėliau, tuos dalykus prisiminę su šypsena, ironiškai pacituodavom: „Miglos valdovas, arba Abisinijos perlas". Esu girdėjęs apie vyrą, kuris nuo vaikystės išsaugojo „Mažąją siuvėjėlę, arba Kur jis?" ir laiko garbingoje savo tarptautinės literatūros bibliotekos vietoje. Jis ją gražiai įrišo ir pasiima nuo lentynos kiekvieną sykį, kai ima ilgėtis prarasto rojaus, kuomet tikėjai, kad žmonės balti arba juodi.

Taigi šypsomės ir mąstom, kokie buvome naivūs kadaise. Bet 1939-aisiais didelė europiečių tauta baigė mintyse kurti plėšikų romaną ir pradėjo rašyti krauju ant Europos žemės. Išduok savo šalį arba mirk!

Kas vyksta, kai patriotai pastatomi prie sienos ir sušaudomi? Kas vyksta, kai jie tyliai stovėdami miršta – visai neherojiški žmonės: darbininkai, miestiečiai, žvejai, valstiečiai? Taip bandoma plėšikų romaną įkūnyti tikrovėje: nužudyk tėvą šiuo kardu ir išvengsi kankinamos mirties! Romanas negali būti toks pat iki smulkmenų. Mes juokėmės iš garsių žodžių, demonstratyvios drąsos, plepalų. Herojus tikrovėje nesako kalbų, nes jam išdaužytų dantis. Ir plėšikas savo nuomonės nereiškia taip dramatiškai, jis tik padeda lapelį pasirašyti, kad stoji į NS gretas. Ir nė vieno žiūrovo, nė vieno kilnaus gesto, kai nuvedus prie sienos nušaunama.

Jei tironui sakytum: „Pašok septynis kartus tiek, koks tavo ūgis,

ir tu gyvensi“, tada jis reikalavime įžvelgtų absurdą, nes kai ką nusimano apie gimnastiką. Bet čia, kaip mąsto alumi įmirkusios smegenys, reikia juk pasakyti ar parašyti tik smulkmeną, ar ne? Mano, kad įmanoma išduoti savo šalį, jei taip gali išsaugoti gyvastį. Mūsų teisė stebėtis, iš kur jam kyla tokių minčių. To jis išmoko irgi kareivinėse?

Nuvertinamas žmogaus padorumas ir, man regis, okupuotame krašte žmonės netampa didūs ar geresni, jiems bylojant apie nacionalinę reakciją, kai turima omenyje žmogiškoji. Daugelį metų vokiečiai vertė žmones „rinktis“, ir tik ligoniai gali tą suvokti kaip pasirinkimą. Dar reiktų paminėti bruožą, kurį gali vadinti tam tikra prasme skandinavišku, nes jis mat yra skandinaviškas, nors tiek pat graikiškas ar serbiškas: nenorima nusileisti prievartai.

Pasirinkime nėra pasirinkimo. Tai, kas sakoma, skamba šitaip: aš tave nužudysiu, jei neįsitrauki į tai, kas blogiau nei mirtis. Nori gyventi kaip parijas ar nori mirti? Nelieka ką atsakyti. Iš dviejų blogybių renkiesi mažesniąją, kurią tironas mano esant didesniąja, be to, atsakydamas *taip,* kartuves juk atitolini tik kuriam laikui. Teiki pirmenybę tam, kad šiandien vokiečiai nušautų kaip garbingą žmogų, o ne savieji nužudytų kaip niekšą rytoj.

Tačiau jei žmogus iš tiesų prisėdęs apgalvotų „pasirinkimą“, ar nuspręstų kitaip? Jis turi nepamiršti tėvų, brolių seserų arba vaikų, kurie jo nebepriims į namus, nebenorės matyti. Išėjęs į gatvę jis jaus neapykantą kaip spjūvį į veidą. Darbe jį stingdys šaltis, išdrįsęs vakarais išeiti į lauką bus puldinėjamas. Staiga dingo prekės ten, kur jis paprastai apsiperka. Ir net tie, kuriems parsidavė, į jį žiūri su panieka. Ne, belieka tik stoti prie sienos.

Nereikia bandyti menkinti rodomos drąsos, bet ji nėra kurios nors tautos drąsa – tai žmogiška drąsa, žmogaus dvasios tvirta valia gyventi, dvasia prieš kūną, ir net ten, kur šie abu turi atsiskirti, kad įsiviešpatautų dvasia. Skaudu mirti. Sakoma, kad bent jau gerai mirti švaria sąžine, – galbūt, bet ar ne atvirkščiai: paguo-

da yra mirti puolusiam, o visų skaudžiausia tam, kuris žino kovojęs dėl teisybės? Atėjus mirčiai, mes nenusakomai bejėgiškai ir nenusakomai menki. Paskutinį mirksnį prieš šautuvo žiotis, šiaip ar taip, vyksta nežmoniška kova – gal pasinaudosiu proga, gal pasakysiu *taip,* argi mano vaikai nesupras, kad nepajėgiau mirti juos palikdamas, kai gyvybės kaina – tik vienas žodis? Bet žino, kad vaikai nesupras, neatleis, taigi palenkia galvą ir neria.

Tai ne sukrečianti didvyrių drąsa, dozuojama nacistiniuose vadovėliuose, lydint skambiems žodžiams ir siaubingiems faktams. Tai našta, kurią užsikrauni vardan savęs, galbūt ne ką tegalvodamas, tik kažką blausaus ir stingdančio, – tada driokseli šūviai.

Protestas visose užimtose šalyse pasireiškia kaip nepalenkiamas tautinis susivokimas, bet kas slypi už jo, ne taip ir siejasi su tautiškumu. Spontaniškas suvokimas, kas teisinga, visiškai nepriklauso nuo tautybės.

Užėję svetimieji iš žmonių reikalauja, kad tie padarytų, *ko negali,* ir pamoka, kurią gavome per šiuos metus, vertinga, pamoka, kurios niekados neužmirškime: yra ir to, ko žmonės negali. Anksčiau gana dažnai giliausioje širdies kertelėje tikėjom, kad kiekvienas žmogus nuperkamas, žinok tik kainą. Tai pasirodė besą melas.

Kai ko išmokome būtent vokiečių viešpatijoje: žmonės yra geresni, nei manė patys. Gal sunku išsaugoti tikėjimą, kai susiduriame su pavienių žmonių niekšingumu, bet tai nieko nekeičia, žmonija laikosi tvirtai: iki čia, ir ne daugiau.

Tik pažiūrėk į dogmą apie spaudos galią, apie visagalę spaudą, viską visuomenėje lemiančią. Naciai irgi tikėjo dogma, ir jei ji būtų tiesa, Norvegijoje šiandien turėtume tik esesininkus. Jokiais būdais spauda nesielgia kaip įsigeidusi. Ką šiandien rašo norvegų laikraščiai – vargiai prasčiau ar geriau už tai, kas bet kokioje laisvos šalies redakcijoje kas rytą išimama iš popierdėžių sudeginti, bet ar kadaise nemanėme, kad laikraščiai rašo, ką sugalvoja, ir

paveikia žmones? NS įgyvendino savo svajonę, publikuoti redaktoriaus popierdėžę, pasiuntus jį į cypę, bet ar ko pasiekė? Nė per nago juodymą nieko, net pasitelkę visos šalies spaudą. Yra ribos, kurių neperžengi. Kuris mėgina, trenkiasi galva į sieną.

Tikėtina, patys vokiečiai abejojo kvislingus sugebėsiant net su visos spaudos parama ko nors pasiekti bei atstovauti Norvegijai. Vokiečiai išsimiklino per karą žarstytis žodžiais ir po visų skambių žodžių, skirtų Vidkunui Kvislingui, lūkuriavai išvysiąs jį tokį išpuoštą, kad puošmenims vežti prireiks vežimo. Jis negavo jokių apdovanojimų.

Kai laikraščiai ir radijas tyli, nežinai, kas vyksta mieste. Bet užgrobimui trunkant ilgai atsiranda kita komunikacija. Balandžio devintąją ir vėlesnėmis savaitėmis nenutuokėme, kas dedasi už kelių šimtų metrų. Krito bombos. Anglai dėjo minas. Išgirsdavom didžiulius sprogimus. Kvislingai radijo laidose keikė žmones, per greitai vairuojančius automobilius, – stebėtinas vairuotojo polinkis. Naktį miestas kartais akinamai švytėdavo nuo britų šviečiamųjų bombų. Stovėdami stebėdavom oro kautynes. Skaitėm skelbimus, kad mus nušaus. Laikraščiai buvo kimšini tauzalų, kaip ir radijo laidos. Prieš Stortingą įsisiautėjęs dundeno vokiečių orkestras ir žmonės dar įstengė stabtelėję klausytis.

Labiausiai slėgė jutimas, kad gyveni iš malonės, kaip vos pakenčiamas svečias nuosavame krašte. Stulbino, kad sėdėdamas „Kampe“ į draugiją sulauki storžievių vokiečių kareivių, kurie garsiai bezda prie tavo stalo ir be išraiškos spokso į keistuolį, nešnekantį vokiškai. Pilies parke net penkiasdešimtmetis vyras nepraeidavo, negavęs nepadorių pasiūlymų, – nesvarbu, ar jie buvo rimti. Gal tai vokiškas humoras? Žmones, kurie bandydavo suturėti vienuolikmetes dvylikmetes, kad šios nesitrainiotų su kareiviais, sudaužydavo ir suimdavo.

Tačiau ilgai ilgai tikėjom vokiečius esant protingas būtybes net ir po nacistinio muštro. Mus partrenkė, mes nieko nesupratom.

Tai viena, tai kita galva išlindo – ir buvo suimtos. Žmonės tą vasarą paseno.

Ir vis tiek mėgino gyventi toliau po pilku ir žemu dangumi – sumušti, be vilties, suvargę. Užgaulūs anekdotai apie vokiečius buvo vienintelis akstinas. Krito Olandija, krito Belgija, krito Prancūzija. Nelaimė ties Diunkerku, prisišlieja pritrūkęs kvapo Musolinis, žydų tragedija, žudynės Lenkijoje, buka propaganda, Gjerstado kapinėse palaidotas brolis, bombarduojami Anglijos miestai, garbingos vokiškos kapinės, norvegų nežinomų karių kapai ir išpirktas muilas, kol spėjo įvesti korteles.

Tai glumino. Glumino, nes dar 1940-ųjų vasarą žmonės teigė teisę gyventi savo pačių gyvenimą ir nebuvo kada vertinti, kas vyksta. Mes atsidūrėme priešais žmogų iš kareivinių, bejausmį kareivį skruzdę, žinodami vien santykį – *draugai.* Jis turėjo tiktai leitenantą, apie kurį galvojo. Buvo aukšto išsivystymo lygio embrionas. Kas atsitinka embrionams netekus leitenanto, ką su jais daryti?

Vokiečiai būtų daug pasiekę, jei ne jų prievartos kupini sapnai. Anglas nusiramina, žinodamas apie savo galią. Vokiečiai niekados nenurims, kol pavergtasis irgi jos nepažins ir nepripažins drebančiomis lūpomis.

Vokiečiai galėjo gauti, ko tik jiems būtų prisireikę. Ir vien dangus žino, kaip tai galėjo atsitikti, kad norvegų tauta pakilo iš paralyžiaus ir ėmė save pusėtinai valdyti. Anglai iš Norvegijos išvyti ir turbūt dauguma sakė: tegu vokiečiai turisi bazes, kol baigsis karas, kad tik mus paliktų ramybėje.

Jeigu vokiečiai į tai būtų tarę *taip,* pasibaigus karui galėjo neskubėdami įveikti Norvegiją. Tuomet jiems nebūtų reikėję sakyti ko daugiau nei tą vienintelį melą.

Nuotaikos Osle vyravo nekokios. Dėkui Dievui už Kvislingą ir vokišką bukumą. Galime džiaugtis laikraščiais, kurie rašė vien sekėjams ir pamiršo, kad juos skaito ir netikintieji. Dėkui, kad

nepavykdavo užmigti naktimis, kai daliniai žygiavo gatvėmis rėkaudami: *Wir fahren gegen Engelland.* Galime džiaugtis, kad vokiečiai dievina pučiamųjų garsus, ir kvislingais, kurie paklusniai sekė paskui savo ponus, įsikandę botagą ir patys jo ragaudami.

Dievas, kai nori nubausti, užleidžia aklumą. Jie mokė mus ateities, kaip pasaulis neturi atrodyti ir kad reikia saugotis ne pasitaikančio hitlerio, o vokiečio. Atmink, kad Gloma tebebus Gloma ir be šaltinėlio ten, kur ji prasideda. Geidaujant daugiau sužinoti apie tautinius judėjimus – ar nacistinį, ar kokį kitą, naudinga paskaityti jų išsikeltą programą arba šventuosius raštus. Vairuotojas, manęs, kad užtvėrė kelią, greitai atsidurdavo ant bangos, kuri ir be jo būtų buvusi banga. Niekados nesipildė pagal raštus. Bet ant vimpilo reikia įrašyti vardą. Norvegų vairuotojas tapo Johanu bežemiu, nes neišplaukė ant bangos.

Naktį į balandžio devintąją pas mane nakvojo Suzana. Užkaukus sirenoms pagalvojau apie gamyklą.

Ką regi mirštantis, pavaizduoti negali, vienas Dievas žino.

Tokie mes buvome bejėgiai ir – vis vien tokie gyvenome. Dažnai pamąstau: pasaulyje nutinka dalykų, kurie dviems juos išvydusiems žmonėms gali būti paskutiniai, stebėti drauge. Po balandžio devintosios Suzana ir aš nebegalėjome būti tokie kaip anksčiau ir tą turėjome žinoti. Daug ryšių tądien sutrūko amžiams.

Mes su Suzana išgyvenome antrą balandžio devintąją birželį, kai Gunderis, netikėtai parėjęs namo, išmetė mus į gatvę. Paskui prikrėtė tiek kvailysčių, kad Suzanai nebuvo itin sunku pasiimti Gulaną.

Pasitaiko dalykų, kuriuos mieliau užmirštum, tai aitrūs patyrimai, kurie niekados neišsigrynins arba neišgrynins juos patyrusiojo. Niekuomet neprisišauk situacijų, kurios vėliau tiks vien linksmiems teatro vaidinimams. Po jų taip ir neatsigausi. Niekados nerizikuok, kad tave išmes į gatvę su mylimąja, o jai įkandin girdėsi šūkaliojamus nemalonius žodžius – ir žinosi, kad išrėkiama tiesa, ir tu ją vediesi, nes tai tiesa.

Tokie dalykai iš šiuolaikinių laikų rodomi paikuose komedijų pastatymuose. Jei veiksmą nukeltum į praeitį, prireiktų apnuogintų kardų ir iškilnių žodžių.

Betgi sakoma, kad nė vienas rašytojas neatranda nieko naujo ir kad visi motyvai pasenę bei nuvalkioti. Štai čia nenaudotas motyvas. Bet taip yra, kad tą išgyvenęs būtų antžmogis, jei atvaizduotų, o tas, kuriam neteko patirti, nė nenutuokia ir gali Viešpačiui už tai dėkoti ir džiaugtis.

Savo draugei nebeatleisi, kad gėdijaisi, – ir didžiausia parodija, kad jai nebeatleisi už pamuštą jos akį.

Permąstyk situaciją, įsivaizduodamas savąją Elzę, Gretę ar

Suzaną, ir laikykis atokiau nuo sutuoktinių, nes tavo draugę ir jos vyrą sieja tai, apie ką nė sykio, išprotėjęs iš laimės, nepamanei. Visados viens ant kito pastebėsit dėmę ir net intymiausią akimirką neišsivaduosit nuo trečiojo be narkotikų. Gyvensit abu isteriškai. Nenuostabu, kad viskas išvirs į komediją arba apnuogintus kardus ir iškilnius žodžius:

Och greven han skramla med svärdet
Och skratta ett vansinnigt skratt
Och sade: „Min sköna, hur är det,
– min nådiga, hur är det fatt,
– vem fan är den där figuren
– vad gör han vid grevens härd?"
Och han pekade på trubaduren
med sitt långa, blodiga svärd.

Grevinnan, som nyss hade dånat,
hon sade: „Det är ju en narr,
och alldeles nyss har han lånat
ett band till sin gamla gitarr".
„Det där låter fasen så troligt",
sa' greven och mönstrade dem...*

Esant tokiai situacijai, nepavyksta aiškiai atvaizduoti tikrųjų išgyvenimų, nes jie beveik iškart virsta pelenimis lauže iš pavydo, įtūžio, baimės ir rakto brazdesio automatinėje spynoje. Bet kiekvieną sykį, rodos, kartojasi tam tikri išoriniai dalykai: raktas spynoje, bežadis ir sustingęs meilužis, moteris, bandanti pasiaiškinti

* Grafas, pažvanginęs kardu, / nusikvatojo kraupiai / ir paklausė: „Gražuole mano, / kaip jaučiatės, maloningoji? / Kas, po velniais, tas tipas? / Ką jis čia veikia prie grafo židinio?" / Savo ilgu, kruvinu kardu parodė jis į trubadūrą. / Grafienė, praėjus alpuliui, / jam tarė: „Čia – juokdarys, / jis pasiskolino prieš valandėlę / juostą iš manęs gitarai savo senai." / „Panašu į tiesą, po galais" / pasakė grafas, įdėmiai žvelgdamas į juos... *(iš švedų k. vertė Zita Mažeikaitė).*

po apgailėtino mėginimo sprukti ir nerišliai lemenanti apie naują stygą svečio gitarai ar kad jį reikėjo nuprausti. Jos pasiaiškinimai – neabejotina pagalba. Vienas man pasakojo, kaip jo žmona klykė, kad ji, gulėdama su kitu vyru, laukė skambučio iš draugės, kuri rengėsi juos pakviesti į kiną.

Visa kita yra tamsa ir jos niekad neperskros nė vienas iš trijų. Vis vien jie pateikia savus parodymus, tokius skirtingus, lyg būtų sėdėję skirtingose planetose, kai viskas vyko, – iš tikrųjų juk nė vieno jų ten kaip ir nebuvo.

Tą naktį prisikėlė nešneki, dažnai bežadė, į karalienę panaši Suzana, kurią, Gunderio manymu, galėjau turėtis.

Jis bent jau liko vienas, o aš pakliuvau tarp Jenės, besilaukiančios vaiko, ir Suzanos, turinčios vaiką su kitu. Pasiekęs čia namus, kelias savaites buvau laimingas, laimingas pabudęs iš sapno, kuriame velniai lipo ant kulnų. Kai pastorius atvyko įnašo bažnyčiai, apsakiau jam šiek tiek apie aną vakarą. Jis neskubėdamas gurkštelėjo vyno, uoliai palinkčiojo ir tarė: „Hm, misteri Torsonai, jei būčiau kunigas, galėčiau įkainoti nuodėmių atleidimą. Bent jau mums dabar reikia penkių šimtų dolerių“.

Testamentu užrašysiu turto jo bažnyčiai. Būdavo malonu, kai apsilankydavo pas pagonį su savo sunkumais. Jis nėra ypatingų gabumų žmogus, bet savitai ganytojiškai kažką supranta ir mes draugavome, būdami stebėtinai tolimi.

Taip, įkūnijau seną meilės istoriją. Įdomu, kiek yra mėginančių ir keliems tai lieka vien sustabarėjusi svajonė? Be abejonės, išgyvenau kai ką šiuolaikiniam žmogui esminio. Laukinis, negras kralyje, gauna merginą – arba merginas – kurių jam reikia, taškas. Civilizacija žmogų nugena šalin nuo jaunystės draugės ir jis bando pas ją grįžti, sukdamas netolygius ratus kreivais takeliais.

Suradau, kaip patekti atgal, Agnesė grįžo. Nes Suzana buvo Agnesė, grįžusi Agnesė. Suradau kelią į Rojų pas Agnesę ir Viešpats nepaprastai supyko.

Jei tai būtų romanas, o aš – romano veikėjas, galėčiau tuo ir baigti, ties išmetimu iš rojaus, rakto brazdesiu, kai jį Viešpats įkišo į teisėtas duris. Ratas užsidaro.

Bet esti kitų ratilų, vienas juosia kitą ir spalvos persilieja iš vieno į kitą, nėra nė vieno visiškai atskiro ratilo.

Mes negalime įpūsti šeimos židinio tokio amžiaus, kada nori gamta. Esame nugenami šalin nuo jaunystės draugės ir metų metais, kurie vis eina, kuriame moters viziją, sapną, ir saugokis, kad jis neišsipildytų. Matai, kuo tai baigėsi man. Kas turi akis, kad regėtų, mato, kuo tai baigėsi be galo daugeliui.

Jei prieš prigimtį pavartojai prievartą, turi ir toliau ją tęsti. Būk akylas, jei kas šneka, kad tau reikia gyventi pagal gamtos dėsnius, grįžti prie ištakų. Tu juk nepasuksi Australijos aborigeno arba beždžionės link, bet kur iš tiesų ketini sustoti, jei žengsi atgalios? Ten, kur Trygvė Gundersenas?

Moters vizija šviečia vyro kely lyg žvaigždė. Be šios žvaigždės nebūtų itin daug meno, apie kurį verta užsiminti. Menas – tai tikrovė, išgryninta vizijos liepsnose.

Tavo tėvas nusidegino rankas, kai geidė viziją ištraukti iš ugnies ir perkeisti į tikrovę, o ne į meną. Dėl to vėliau kalbėsime, kad jis nežinojo, ką daro. Jis buvo pagonių žynys, nesugebėjęs nei pamatyti, nei patikėti, kad kas pranykę – sapnas.

Tu dar jaunuolis, bet galbūt jau esi regėjęs žaismingų sapnų, kad ilgam išvažiuosi ir namo grįši kaip garsus ir turtingas vyras, padarydamas įspūdį savo neištikimajai Agnesei.

Tas gamtos balsas – neklausyk jo – tave gundo pražūčiai. Jeigu sutiksi jos šmėklą, vilką Fenrį* išleisi į laisvę. Įžengęs į savo paties brūzgynus pats sau pakenksi labiau nei keli pasauliniai karai.

* Milžiniškas vilkas skandinavų mitologijoje, dievų sukaustytas grandinėmis. Išsilaisvinus Fenriui, prasideda pasaulio pabaigos mūšis.

Šiąnakt sapnavau, kad vasaros vakarą sutikau Jenę, ji nešėsi kuprinę ir kartu paėjome keliu palei aukštų sunokusių javų lauką. Ji atostogavo ir traukė prie savo palapinės. Apsiėjo su manimi draugiškai, kaip supratau, norėjo, kad eičiau su ja, nors to neprašė. Vedėsi drauge didžiulį vokiečių aviganį, kurio prisibijojau, jo akys buvo kaip Suzanos, kai ji būdavo pagiežingai nusiteikusi Gunderio atžvilgiu. Jenė parodė į geltonus javus ir tarė: „Džonai, atnešk man gėlių".

Kviečiuose stiebėsi aukštos ir vešlios gėlės. Paskyniau jų. Tai buvo paprastos mėlynos rugiagėlės, vėdrynai ir kažkokios liaunos žolės, tik tokio dydžio, tarsi iš tropinių džiunglių. Traukiau liaunus stiebelius ir rankos išsitepė žaliais syvais, be to, pristojo aviganis ir uodas, veriamai zyziantis prie ausies. Prabudau nusiminęs ir mintijau apie Suzaną, paglemždavusią iš visų žmonių džiaugsmą, ir apie Gulaną, dėl kurios mane taip graužė sąžinė. Vogta laimė gali būti sklidina saldybės. Kaip ir po visų atskleistų nusikaltimų užklumpa gėda, ir patikėk manimi: nėra laimės, kurią būtų verta vogti, o tu net negalėsi prisiimti bausmės. Jos svoris slėgs kitus.

Per vienas išgertuves pas Gunderį kažkas jam iš paskos paleido plokščią padėkliuką iš sidabro. Šis, paskriejęs ore, apsisuko ir žybtelėjęs kaip blizgė trenkė pačiam užpuolikui į kaktą, tada nubarškėjo grindimis. Simboliška lyg viltis, kad yra teisingumas, bet tai visuomet tik simbolis.

Tarėmės su Suzana susitikti Drameno kely ir pamačiau ją kitoje gavės pusėje, šviesūs plaukai plaikstėsi vėjyje lyg vėliava. Jau ketinau eiti per gatvę, bet keliasdešimt žingsnių už jos pastebėjau Gunderį su Trygve, sekančiu įkandin tarsi šuo. Ar yra kas nors, negyvenęs kitų gyvenimų sąskaita? Suzana, išvydusi mane, perėjo gatvę. Gunderis su Trygve ėjo toliau. Ji juos pamatė ir nubalo.

Jis pakrikštijo ją „Suzana vonioje", o mane vadino vonių meistru. Nežinau, kodėl jam prireikė taip save kankinti, bet apie

maudynes su Suzana jis buvo girdėjęs ir anksčiau. Kad ir ką jis darytų, viskas buvo blogai, nes tą, kas blogai nebuvo, taip išaiškindavo turtuolio amerikiečio draugai „Kampe“. Iš pradžių Suzana pasakė, kad visai viskas yra šmeižtas, ir turtuolio draugai supratingai linksėjo: Gunderis yra beprotis. Tada paaiškėjo, kad tai tiesa, bet turtuolio draugai nepakeitė savo nuomonės. Turėjimas pinigų suteikia valdžios: man net nereikėdavo ištarti žodžio, kad būčiau teisus. Jie, regėdami mano pinigų maišą, pripažindavo, kad šeimininkas teisus ir neįtikimai išmintingas. Na, nepaprastai daug reiškė ir karštligiška Suzanos veikla. Kaip kadaise sakė Bjernas Lundas, kuriam laikui Suzana bet kam gali įteigti bet ką ir paskutiniojo teismo dieną ji Viešpatį sugebės perkalbėti: jeigu ji atsidurs danguje, jis, aišku, nebepripažins suklydęs.

Gunderis buvo teisus, kad jos gebėjimas „natūraliai raudoti, kai skamba naujamečio varpai“, kaip jis tąsyk šypsodamasis apibūdino, yra esminė jos žavesio dalis. Mes juk nesirenkame moterų pagal moralinę liniją.

Suzana – tikras stebuklas. Ji greičiau už kitus suvokdavo, kaip žmogų užvaldyti, ir visiškai pažindavo kito minčių kelius. Gunderis turėjo porą draugų, arba bent manė, kad turi, tai buvo vyras ir žmona, ji gerokai už jį vyresnė. Aš irgi juos šiek tiek pažinojau. Kai ponia Holm, gana sausa ir manieringa, susipylė į save kelias taures, atsargiai praskleidė savo svajonę: pamanyk, jei ji susiimtų ir paliktų vyrą, kol jis neparodė jai nugaros.

Bėgant metams Suzana nepaprastai dažnai ponią Holm įskaudino ir įgėlimai nė sykio nebuvo nuobodūs. Kelis kartus girdėjau, kaip Gunderis pristabdė Suzaną, kai ši pasidarė pernelyg nepakenčiama. Pats jis pas Holmus buvo dažnas svečias, neretai Suzanos nepasitenkinimui, ir paskutinį sykį su jais bendravo, kai sutuoktiniams pasiūlė savo vasarnamį.

Apsčiai glūdi užslėpto priešiškumo, apie kurį nenumanai, kol priešininkas nesmogia. Suzanai pakako pusvalandžio, kad taptų

poniai Holm pavyzdžiu ir didvyre, ta, kuri išpildė jos pačios svajonę. Holmas irgi pasirinko pusę, neišklausęs nė vieno Gunderio žodžio. Holmą ir mane siejo pinigai, turėjo reikšmės ir kiti dalykai. Neretai pagrįstai stebėjausi isteriška Suzanos ir ponios Holm draugyste. Man atklysta keli Suzanos žodžiai: „Erotika be nuodėmės jutimo nieko neverta, o jei moteris ne juokais homoseksuali, savaime suprantama, baisiau negu su vyru ji niekaip nenusidės".

Turėtų būti gaila Gunderio, kuris stojo į tokią nelygią kovą. Jis visai nepažinojo Suzanos ar apskritai žmonių? Taip, jis viską žinojo. Bet tai stebėtinas faktas, kad rašytojai, žinantys viską apie žmones, retai sugeba panaudoti žinias kasdienybėje. Jie gali atrodyti visiškai akli ir kvaili. Kai daugelis jų moderniaisiais laikais atsiriboja nuo pasaulio, pateikiami subtilūs paaiškinimai: jie niekina žmones, pageidauja ramumoje dirbti prie didžių veikalų arba šiaip – kaip tik jie nesugalvoja prigauti žmonių. Panašiausia į tiesą būtų, kad jie negeba susikalbėti su siuvėju, kuriam nieko neskolingi.

Toji, kurią myli, tavy atpalaiduoja kažin ką sukaustyta ir nuo to tampi kitu žmogumi – šiek tiek primena vyrą, kurį operavo, kad vėl pasidarytų lytiškai pajėgus. Jis nušoko nuo dangoraižio, nes jam vienu sykiu visko buvo per daug. Kiti stebi, tavęs nesuprasdami, ir tave tai niršina, bet atmink, kad įsimylėjimas kaip ir sapnas randasi tavy, o ne kituose, ir taip pat nebūtinai toje, kurią myli.

Mums su Suzana gyvenant senamiestyje, vieną sykį, kai buvau išėjęs, užsuko Gunderis. Pasakė, kad nori matyti Gulaną. Suzana visai nebesivaldė, tai pasakodama. Argi niekuomet taip ir neatsikratys to vyro!

Bet ką ji apie tuos dalykus žinojo? Jis sakė, kad nori pamatyti Gulaną. Supratau, kad ji nepaprastai sukrėsta ir vaidina neišpasakytą rūstybę.

Po mano apsilankymų Gunderio namuose, nors ten neturėjau vaiko, kuris manęs pasiilgtų, tai tik kuklus atsakomasis jo vizitas

pas mane. Apie tai nekalbėjau, nes moterims ne taip paprasta į reikalą žvelgti iš dviejų pusių.

Ji jam priskyrė kitus motyvus, nors ir žinojo, kad be vaiko jam bus baigta. Mums dažnai patiems reiktų atidžiau panagrinėti savuosius motyvus. Kokie Suzanos? Nežinau nė vieno jos poelgio, kuris iš tiesų nebuvo klastotė, kulisai, už kurių kažkas kito, ir tą aptinki daug vėliau.

Neapleisk vizijos, sūnau, ir susirask Jenę, kurios *niekas* su vizija nesieja. Neapleisk vizijos, ilgų ir šviesių meilės pagirių, niekados nemėgink atitaisyti.

Bjernas Lundas apkaltino mane nušovus Antoną Strandą. Kokie stebėtini dalykai jį prie to privedė? Jo motyvas aiškus, bet kokie keisti dalykai galėjo jį pastūmėti link tokios minties? Tai nemažai atskleistų apie Bjerną Lundą.

Paskelbiau Mari Bruk paiešką per seklių biurą. Nesėkmingai. Šiąnakt ji dažnai perskrosdavo mano mintis karšta ir tamsia pajauta, Mari, kuri perlaikė apnuoginusi antrinius lyties požymius šokyje ir virto kulisais.

Ilgai stovėjau žvelgdamas į tamsią pavasario naktį, prasivėdinau vaikštinėdamas po verandą ir galvodamas, kaip, nepaisant visko, džiaugiuosi, kad atpildo dieną nebūsiu budelis.

Mintys šiąnakt siautė itin nežabotai. Ką veikdavau naktimis, kol dar nerašiau? Na, taip, miegodavau, nes tąsyk sunkiai dirbau.

Kodėl galime tylomis vieną naktį stovėti ir valandą ar ilgiau žiūrėti į kiaurymę gatvėje, kur pavidalai ryškios šviesos apšviestais veidais krapštinėjasi prie įrankių ir vamzdžių?

Jei būčiau galėjęs surašyti šiąnakt visa, kas mane yra persmelkę lyg skriejantys šešėliai, žinočiau viską. Dabar tai virto vien tvyksniais, minties gūsiais.

Tarsi šiuomet po audros stovėčiau pakrantėje, kur bangos nurimo ir šnabžda žemei apie sudužusius laivus.

Oslas, 1940-ųjų birželis
Rovaniemis, 1940-ųjų rugpjūtis

Apsistojęs Norvegijoje sukiojausi tarp gerokos gausybės žmonių. Apie kai kuriuos iš tos gausybės rašiau, bet kas neturėjo man didesnės reikšmės, jau perdegė viduj. Žinai, kaip būna: sutinki žmogų, ir tada jis vėl nuslysta prie šešėlių, iš kur atėjęs. Rašiau, kad aprėpčiau bendrą vaizdą, turėjau tikslą. Todėl neįtraukiau tam tikrų į šalį kreipiančių vardų. Taip galima suklysti, nes retsykiais pernelyg sureikšmini visus vardus, kuriuos aptinki, bet juk vien aš žinau, ką jie reiškia.

Bjernas Lundas vieną dieną prisistatė pas mane į viešbutį ir nesileido pragenamas. Jis buvo tavo motinos tėvas, nuo to nesidarė lengviau. Regis, jis kur netoliese stovėjo ir manęs tykojo, nes užėjo tuojau pat iš paskos, portjė apie jį nepranešus.

Tądien nesegėjo nacių ženklo, bet visai neseniai vokiečių leidžiamame norvegiškame laikraštyje buvo pasirodęs išsamus jo pasakojimas apie naujuosius laikus ir tekančią saulę. Jis nemokėjo rašyti, ir tai žmones smagino. Bjernas Lundas, gilinęsis į populiarumą ir žinojęs, ko jis vertas, padarė klaidą. Jis pats tą suvokė.

Birželis buvo įsibėgėjęs. Mūsų sąjungininkai seniai pradingę, Karalius ir vyriausybė apsistojo Londone. Išvydome pirmuosius gležnus nelegalios veiklos daigus, daugiausia pavieniai žmonės mašinėle rašė laiškus arba daugino. Buvo siuntinėjamos sudegusių miestų nuotraukos. Bet laikėsi Administracinės tarybos die-

nos, abi pusės lūkuriavo. Būtent tuo metu mums buvo kalamos melagystės, tokios riebios kaip kulšys, net ėmiau mintyti apie senuosius reikalavimus, kad tarp valstybių galiotų tokios pat moralinės taisyklės kaip ir tarp privačių asmenų. Bet argi *buvo* ne kaip tik taip? Vokiečiai naudojosi logika, kuria neretai pasižymi moterys, o ryškiausiai pasižymėjo, kaip mano patirtis rodo, – Suzana. Ji lyg ir davė pažadą prieš akimirką, lyg jį ir sulaužė, kada buvo palanku, ir viską darė su patosu, istorinę akimirką sujaudinta savos didybės, beveik netramdanti ašarų dėl savo žygdarbio.

Mačiau, kad Bjernas Lundas atėjo su kažkokiu reikalu. Jam nepavyko to nuslėpti visomis šnekomis apie kitką. Šnekėjimas turėjo savo paskirtį, tą veikiai pajutau. Norėjo, kad imčiau savimi nepasitikėti. Išgėręs nebuvo.

Laukiau, kad prabils apie Jenę, bet vietoj to pradėjo nuotaikingai šnekučiuotis apie Suzaną:

– Veidmaini tu! Ar tai tavęs su ja niekas nesieja? Čia tik vienintelis Gunderis vaikštinėja nieko nenutuokdamas, che, sena istorija. Šiom dienom paklausiau Suzanos, cha, taigi, sakė, Džonas Torsonas pavaduoja Gunderį.

Įsivaizdavau Suzaną, ji kažką tokio galėjo pasakyti. Mintys klydinėjo kitur jam tebešnekant:

– Vieną naktį Gunderis šlitinėjo kely kaip reikiant nusitašęs. Protarpiais tekinas. Šūktelėjau: „Ei, Gunderi, ką vejiesi“? „Tiesą, tiesą“, – tarstelėjo jis. Che! Tiesos paieškos Stikliuko kely. Bent jau ten jis jos neras.

Tuomet pamaniau: štai prasidėjo – Jenė nekantriai laukė pavasario, norėjo į kurtinių medžioklę. O vis vien nevažiavo.

Neatsiliepiau.

Bjernas Lundas pabarbeno pirštais į stalą. Pagalvojau, kad nieko neužsisakė išgerti. Galbūt nutarė, kad nerizikuos sulaukti *ne*.

– Velniava su moterimis, – pratarė jis ir pajutau, kaip silpnai

mėgdžioja Suzanos balsą, – su oriomis ir svarbiomis moterimis, kurios negaišins savo gyvenimo skusdamos bulves. Joms reikia uždavinio, jos nori įnešti indėlį, jos turi eiti į žmones. Mums tą išsamiai atskleidusios, išeina pas kitą skusti *jo* bulvių.

Tylėjau. Susidūrusiam su tyla tenka išsklaidyti pajėgas.

– Taipgis, – šnekėjo Bjernas Lundas, – joms pakako vien naujovės, kad mato kitą kemšant bulves, kurias jos skuto.

Atsilošiau į krėslą ir stebėjau jį. Ilgai netrukus jis pasuks prie reikalo. Vaidino nerūpestingą, bet ankstesniais laikais jam nereikėdavo to vaidinti.

Staiga pažiūrėjo man į akis ir kurį laiką nenusuko žvilgsnio, lyg norėdamas primesti valią. Žiūrėjau į jį ir laukiau. Kai prakalbo, jo balsas juntamai stiprėjo:

– Toks ir yra skirtumas tarp tavęs ir manęs, kad tave įvykiai pasiglemžia ir nusineša ten, kur nenori!

Nesusilaikiau nepertraukęs:

– Nežinojau, kad tu taip pasikaustęs Biblijoje.

Jis tai nusipurtė:

– Tačiau aš įvykius išjudinu ir sprendžiu, kur jie neš!

Tokie apaštališki pamokslai man niekados neturėjo poveikio. Nieko nesakiau.

Pasėdėjo žvelgdamas į savo rankas, tada tarė:

– Ko tau iš tikrųjų pernai rudenį reikėjo Grane?

Supratau, kad priėjome prie reikalo. Vadinasi, apie Jenę, ir jis geidavo pradėti nuo pradžių.

– Aš mažumą užsiėmęs, – atsakiau. – Tau teks užeiti kitą kartą.

Šįkart akyse žybtelėjo senasis Bjernas Lundas:

– Dabar paklausyk tu, šalin kaukes! Man įdomu, kada atvykai į Oslą.

– Šalin kaukes? Kada atvykau į Oslą?

– Taip. Kada tu pirmą kartą atvykai į šitą viešbutį?

– Kovo antrąją, 1939-aisiais. Kodėl tave tai domina?

– Nes tai buvo trečia kovo.

– Gerai, tada trečiąją. Kas čia tokio ypatingo?

– Atvykai „Juoduoju princu“ iš Niukastlio?

– Taip. Bet galbūt tu nori...

– Ne, – nukirto sausai, – to nenoriu, bet gal man surasi penkiasdešimt tūkstančių?

Su palengvėjimu nusijuokiau:

– Ne, gali būti tikras, kad nesurasiu.

Jis lyžtelėjo lūpas:

– Tau atrodo per daug?

– Taip, man atrodo! Tu man skolingas beveik du tūkstančius.

Rodėsi, geriausia pereiti į nedidelį puolimą:

– Niekados jų nebūtum gavęs, jei ne tai, kad tu Jenės tėvas.

– Numanau, kad buvo to verta, – įgėlė. – Bet sakyk, kur apsistojai naktį į kovo trečiąją?

Svarsčiau, ką jis tuo nori pasakyti, pasidarė išties smalsu:

– Jei sakai, kad atvykau kovo trečią, tuomet nakvojau „Juodajame prince“, laive.

– Tavęs ten nebuvo.

– Tada miegojau čia.

– Tu buvai Gjerstade.

Ilgokai sėdėjome vienas į kitą žiūrėdami.

– „Juodasis princas“ į Oslą atplaukė antrą kovo, o tu į viešbutį įsikraustei kovo trečią.

– Kokių velnių man būtų reikėję į Gjerstadą?

Atsakė kasdieniškai:

– Tą naktį nušovė Antoną Strandą.

Dažnai aplanko pojūtis, kad esu buvęs vietose, kuriose buvęs nesu. Tai tikriausiai įprasta. Sėdėjau ir akimirksnį dvejodamas žvelgiau į Bjerną Lundą, o jis išsišiepė, tarsi jam būtų palengvėję. Tačiau tada susijuokiau ir jis vos nepratrūko įtūžiu.

– Ką sako portjė? – paklausiau.

– Sako, – atrėžė Bjernas Lundas, – kad pas juos atvažiavai kovo trečią. Jis dar pasitikslino.

– O ką sakė apie „Juodąjį princą“?

– Neklausiau, nes tą jau pasiaiškinau anksčiau.

– Ir dabar tau reikia penkiasdešimties tūkstančių?

Akimirksnį jis laikė ranką kišenėje, o kai ištraukė, mačiau, kad kumštyje gniaužia popieriaus lapelį. Tardydamas jis iš karto žymėjosi!

Nusikvatojau jam į veidą ir paklausiau, kodėl būčiau turėjęs nušauti Antoną Strandą.

Įbedęs į mane žėruojantį žvėries žvilgsnį išskiemenavo:

– Kodėl? Taip yra, ir žinome – aš ir tu!

Jau pastebėjau, kaip įsiusdavo man susijuokus. Todėl dar sykį nusijuokiau.

– Juokis juokis, – tarė jis. Ir tuomet perpasakojo istoriją apie Jenę, laikančią rankoje stiklinį vamzdelį už krėslo, kuriame sėdi Karlas.

Man kilo sumanymas. Nežinau, kodėl tai dingtelėjo, bet taip ir padariau. Kirbėjo šiek tiek vaikiškas noras jį kaip reikiant suerzinti.

– Aš trumpam, – pasakiau ir užsidariau vonios kambaryje.

Parašiau ten portjė raštelį apie mano ir Bjerno Lundo nesutarimą dėl to, kurią dieną atvykau į Oslą. Žodžius sudėliojau su humoristiniu polėkiu ir pridūriau kelis nurodymus.

Grįžęs paskambinau kambarinei, užsakiau alaus, įkišau jai raštelį, Bjernui Lundui nepastebėjus, ir mostelėjimu paraginau eiti.

– Ką dabar galvoji? – paklausė jis.

– Kad tu avigalvis.

– O? Taip manai? Apie tokius dalykus, kaip stiklinis vamzdelis, žinai, nes stovėdamas lauke spoksojai pro langą. Tik nereikia man jokios mistikos. Manau, kad ne taip lengva suprasti ir tai, kodėl tą naktį sėdęs į mašiną trenkeisi iki Gjerstado, bet vienaip ar

kitaip tai visgi suvokiu. Negalėjai išsiruošti pas Antoną Strandą, nes net nenutuokei, kad jo esama. Jis gimė po dvejų metų, kai išvažiavai į Valstijas.

– Net jei, tarkim, – pasakiau, – nebuvo manęs tą naktį viešbutyje. Ar šiek tiek... hm, šiek tiek ne skubota teigti, kad važiavau į Gjerstadą ir nušoviau žmogų?

– Stiklinis vamzdelis!

– A, tu dėl to vamzdelio. Jenė pasakojo, ką sapnavau, kad regėjau save krėsle, o ji už manęs stovėjo laikydama stiklo vamzdelį. Kas čia keisto? Esu buvęs Gjerstade, buvęs svetainėje, sėdėjau tame krėsle ir mačiau, kaip Jenė kiloja tą vamzdelį. Negi maža medžiagos sapnui, kurį ir susapnavau. Bet, kaip jau sakiau, aš dabar mažumą užsiėmęs, tai...

Jis niūriai į mane pažvelgė:

– Gerai prisimeti, bet...

– ...bet penkios dešimtys tūkstančių geriau, ar kaip? Dabar jau teks tau eiti, aš irgi leisiuosi žemyn. *Beje, ar radai vairuotoją, kuris mane vežė į Gjerstadą?*

Tai suveikė. Jis siekė kepurės.

– Per daug geri, – tariau aš, – ir per daug kvailioji su merginomis, tai nesveika.

Pagaliau išvydau jį netekusį savitvardos.

– Tu dar kalbėsi apie istorijas su moteriškėmis! Tu! Ko tau reikėjo iš mano dukters? Užtaisei vaiką mergiotei, kuri tau tinka į anūkes! Kas žlugdo Gunderį Gundersenį ir tą jam dar apmoka! Aa, ir daug jis tau skolingas? Aa, ir daug gavo paskutinį sykį, kad galėtų išvažiuoti, tas naivus kvailys, ir kad tu dalytumeisi jo lova su Suzana! Tu dar pamokslausi, tu, kuris pavertei Gunderį Suzanos alfonsu!

Jis viską išsakė ne vien norėdamas man įgelti. Kelis kartus pastebėjau, kad gangsteris Bjernas Lundas neišpasakytai brangina Gunderį Gundersenį.

Atidariau duris ir jis išėjo pirma manęs. Virpančiomis ir išbalusiomis lūpomis. Nusileidome į apačią. Stabtelėjau prie portjė staliuko:

– Pasakykite galiausiai, kada iš tikrųjų čia įsikėliau pirmą kartą, – pereitą pavasarį?

– Taigi kaip tik apie tai pagalvojau, – tarė portjė ir tarsi atsiprašydamas pažvelgė į Bjerną Lundą, – pagalvojau apie tai dėl konkrečios priežasties ir dar paskui. Tai buvo antrą kovo.

Bjernas Lundas įsispitrijo į jį.

Išsiskyrėme prie durų. Apsukau kvartalą ir vėl grįžau į viešbutį.

Mintijau, kaip Jenė irzliai užsiminė, kad tai aš nušoviau Antoną Strandą. Bylos sąsajas su manimi įžvelgė policija!

Rymodamas dabar čia, San Franciske, prisimenu Bjerno Lundo pateiktus argumentus ir man dingteli, kad tą sugebėčiau net geriau. Reikia tik perversti, ką esu parašęs, ir cituoti patį save. Visas citatas, kurios tęsis iki 353 puslapio, išskiriu. Gali jas praleisti, jei nenori skaityti, ką esi skaitęs, bus kitam kartui.

„Ši istorija yra apie Agnesę. Istorija – kaip juodoji povandeninė tėkmė visam, kas man nutiko vėliau. Jei ne ši vaikiška meilė, daugiau nei po trisdešimties metų mano brolio nebūtų nubaudę už žmogžudystę.“

„Rašysiu apie meilę, kuri niekados nesunyko ir niekam nežinant toliau gyvavo tamsiuose pogrindžiuose, apie neapykantą, likusią gyvybinga man nežinant, ir apie tai, kaip žmogus apgauna pats save.“

„Šis pasakojimas apie kelionę iš San Francisko į Norvegiją, apie tai, kaip šalį regi pašalietis: nuolatos pro langus iš išorės ir niekados pro juos iš vidaus... Šis pasakojimas apie žmogžudystę ir prastą detektyvą.“

„ – Ei, Johanesai, – jis man pasakė, – ta Agnesė ne tau.

Ir tada iškilo istorija apie Rusvąjį Henriką, Hanibalą, Agnesę ir dar vieną merginą bute, išgertuvių seksualinė orgija su nešvankiomis smulkmenomis.

Žinojau, kad Hanibalas kalba tiesą. Jis visados taip darė. Jaučiausi tartum gavęs mirtiną smūgį. Mes buvom kieta šutvė.“

„Man reikėjo dviračiu išvažiuoti dar iš vakaro, taigi dabar turėjau išjudėti tamsoje ir per lietų, bet pirma dar padariau lankstą į kapines, kur ilgai stovėjau įbedęs akis į Rusvojo Henriko kapą. Žliaugė lietus, žemės kauburėliu žemyn sruveno maži giliavagiai upeliukai. Paskui išvažiavau iš kapinių, vandeniui tyškant nuo ratų.“

„Mano palikuonims atradus visa tai, nes, sakysim, mirsiu netikėtai, nespėjęs galvosūkio sudeginti, jie, galimas daiktas, paklaus:

– O kas iš tikrųjų nušovė Antoną Strandą?

Į tai galiu atsakyti, kad visiškai nesvarbu ir kad Rusvasis Henrikas taip pat negyvas. Jaunatvėje nepakenčiau miglotų atsakymų. Dabar pats neišgaliu duoti kitokių.“

„Kitą sekmadienį po tos nelaimingos dienos apie atsilankymą kapinėse nugirdo tėvas, nes kažkas tą pastebėjo. Jis buvo nepatenkintas, kad prisigalvoju nepaaiškinamų dalykų. Aš negalėjau paaiškinti, ko pats nesuprantu, o jie būtent to nuolatos reikalavo.

Rusvąjį Henriką pažinojau tik iš matymo.“

„Ir tada keistai atitolau. Ilgai nežinojau, kas atsitiko. Regis, imu numanyti. Užmiršau tai. Bet dabar iš viso gyvenimo nieko aiškiau nepamenu, kaip to, kad mašinoje pasilenkiau į priekį ir pabarškinęs į stiklą daviau vairuotojui naują nurodymą.

Visa kita iki šiol migla, rūkas, nuo kurio man silpna.“

„Gerokai vėliau prisiminsiu, kad ten sėdėdamas stebėjausi savo nešvariais batais."

„Viena buvo šokėja, vardu Mari Bruk. Kodėl, kai menu tą gražią merginą, saulę nuolatos tarsi temdo šešėlis?"

„Vienintelis dalykas, kuris byloje nekelia abejonių, kad Antonas Strandas nušautas ir tą padarė ne mano brolis."

„Oslo viešbutyje užlipęs į savo kambarį ir kraustinėdamas daiktus iš lagamino, vienoje iš kišenių pajutau kažin ką sunkaus. Ištraukiau pilką popierinį gniužulą, niekaip neprisimindamas, kas ten yra.

Tai buvo sena pasaga.

Susigalvojęs gali pasagą su savimi pasiimti, aš be to esu fetišų garbintojas. Tačiau visados turėjau gerą atmintį, o šįsyk net nenumaniau, kur ar kada įsidėjau šitą pasagą. Nutiko tas tikrai neseniai.

Kuo daugiau svarsčiau, tuo labiau ėmiau dvejoti. Iš Valstijų pasagos neatsivežiau.

Atidėjau ją į šalį ir ilgai spoksojau stovėdamas. Rimtai sunerimau, jaučiau kažin ką tamsaus ir sekinamo. Dieve mano, toptelėjo, argi negali žmogus pamiršti vieno ar kito menko veiksmo? Kurgi ne, bet rasti kažkokią pasagą neturėjau nė menkiausios galimybės! Pamestos pasagos nesimėtė laive ir vargu ar galėjo mašinoje!

Ir tam tikra prasme tai buvo visai ne pasaga. Kas kita, šešėlis sieloje, jei mane supranti.

Priėjęs pažvelgiau į save veidrodyje. Nuo to nepasidariau protingesnis. Mintys nusuko klystkeliais, kaip joms ir įprasta, kai klausime nerandi jokio atspirties taško. Mirksnį tarsi regėjau save einantį palei mūrą. Buvo naktis ir mūru slinko mano šešėlis. Baugiausios tavo savybės gyvuoja šešėlyje, slenkančiame šalimais tavęs

ant mūro. Jis perėmęs blogiausius tavo bruožus. Gulsčiomis šmėžuodamas ant žemės, jis yra tik šešėlis.“

„Pakilnojęs pasagą rankoje pasijutau keistai. Nes prisiminiau dar kitą, lyg ir netikrą išgyvenimą. Regėjau tarsi kažko, ką esu girdėjęs ar sapnavęs, vaizdinį. Greičiau sapnavęs, nes išniro toks sodrus ir gyvas, su užslėptu pavojumi: stovėjau ant kelio. Atšlaitėje prie kelio gulėjo pasaga, surūdijusi, gražiai išlenkta. Su baltu akmenuku viduryje. Stovėjau ir žvelgiau į pasagą ir į akmenuką. Apie seną pasagą žaliavo daigai. Visur dar buvo sniego. Į kelią vinguriavo polaidžio vanduo. Atokiau kalnuose nuaidėjo šūvis. Nėra taikesnio garso už šūvį, palydimą draugiško aido. Atmintyje iškyla rudens diena namuose prie fiordo, tolimas medžioklinio šautuvo driokstelėjimas. Į mane žiūrėjo pasaga. Supratau, kodėl žmonės jas pasiima su savimi namo ir kabina virš durų.

Pasiėmiau ją. Atkarpą paėjėjęs suabejojau: gal reikėjo pasiimti ir baltąjį akmenį?

Tokia keista fantazija. Išplėšta filmo nuotrupa. Taip juk niekados neatsitiko – tų aprašytų dalykų su pasaga, žaliais daigais ir baltu akmenuku.“

„Sužinojau, kad Karlas Manfredas greičiausiai man skolingas keletą tūkstančių. Po pardavimo nebuvau gavęs savo dalies.“

„Pojūtis buvo keistas: aš esu matęs Jenę anksčiau, nežinojau kur, bet tamsų vakarą pro langą žvelgdamas į vidų. Kad tai buvo neįmanoma, glūdėjo pačiame reginyje: ji stoviniavo palinkusi virš krėslo, kuriame sėdėjau aš pats. Priežastys, kodėl negalėjau kada nors to matyti pro langą iš lauko, buvo svarios.

Ji, žvilgtelėjusi į mane veidrodyje, pastebėjo:

– Tu taip keistai į mane žiūri.

Tada jai apsakiau, ką galvoju:

– Man atrodo, esu tave matęs anksčiau. Tu Gjerstade namuose stovėjai palinkusi virš kažko, kas sėdėjo krėsle. Tu laikei... na, skamba neįprastai, bet tu laikei rankoje ilgą ir ploną stiklinį vamzdelį.

Jos veidas žemiau akių palei nosį nubalo. Akys išsiplėtė ir buvo kupinos išgąsčio. Išmikčiojo:

– Kada tu tą matei?

– Nesu to matęs. Čia sapnas ar kas panašaus. Nes aš pats sėdėjau kėdėje. Tarsi tą būčiau išvydęs pro langą. Atvažiavau į tėvų namus aplankyti sesers – ji mirusi, juk žinai. Atvažiavau jos aplankyti ir jau ten buvau. Ir vietoj sesers pamačiau tave.

Tik dabar suvokiau, kaip ji persimainė.

– Su stikliniu vamzdeliu? – tarstelėjo. – Aš taip stovėjau... kėdėje sėdėjo Karlas Manfredas... stovėjau ir sukiojau tą vamzdelį, tokį, kuriame merkiamos gėlės.

Ėmiau iš jos juoktis. Ji vėl nusisuko į veidrodį. Po kiek laiko pasakė:

– Tą vakarą mirė Antonas."

„Didelis baltas namas, mėnuo – tai sapnuojamas dangus?

Kartais manau, kad ten tikrai sapnuojamas pragaras.

Kodėl dingo Mari? Ar nebuvau jai geras? Buvau kvailas ir leidau tam, kas geriausia pasaulyje, išslysti man iš rankų? Mari, Mari!

Visada, kai ją atmenu, pasijuntu toks prislėgtas. Kodėl ji išvažiavo mane palikusi? Ką aš padariau? Ko aš nepadariau?

Lioviausi apie ją galvoti tuojau pat, kai prisiminiau baltąjį namą. Ji stovi už manęs išblyškusi kaip šmėkla."

„Los Andžele gyveno vyras, kuris daug metų klastojo sąskaitas ir jas pripainiojo. Galų gale daugiau nebesusitvarkė, bet save įskundė pats. Kalėjime sėdėjo metus, kol jie baigė reviziją. Laikraščiai plyšavo apie jo įžūliai nusuktus milijonus.

Kasoje netrūko nė erės. Jis viską darė, kad nuslėptų, ko niekados nedaręs."

„Pasakiau jai, ką matęs, ir naktį buvo apsčiai verksmų. Keliskart turėjau jai pažadėti, kad niekados neisiu į jos pasirodymą. To ir nedariau."

„Mintimis nuklydęs taip toli, pamenu baltąjį namą ir aukštai skliaute mėnulį kaip vasaros saulę.

Mari dingo. Jie apie tai daug rašė. Daugelį mėnesių buvau atbukęs iš sielvarto."

„Vos prabudęs ryte – čiulbėjo paukščiai – galėjau prisiekti, kad vis dėlto sykį mačiau, kaip šoka Mari. Turbūt pamirštas nakties sapnas."

„Žvilgtelėjau į vietą, kur jis tada gulėjo, ir pajutau keistą šaltuką. Kai kas iš tos nakties įvykių prieš mane iškilo ypač gyvai, mačiau, kaip Antonas ten tyso. Kad mus matytų, mirusysis norėjo pasukti galvą."

„Buvau pajudėjęs, spręsdamas savąją problemą, bet pati problema kol kas buvo pusiau užsislėpęs iksas. Daug turėjau spėlionių apie šitą iksą ir regėjau ji susijusi su Antono Strando nužudymu."

„Štai, gali paskaityti laišką, kurį, išvažiuodamas 1940-ųjų birželį, nuo Švedijos sienos išsiunčiau teisėjui: „Matydamas visa tai, kas nuo pavasario dedasi Norvegijoje, vargu ar manote, kad nuosprendis, 1939-aisiais paskelbtas mano broliui Karlui Manfredui Torsenui, yra ypatingesnės svarbos. Galbūt pamenate mūsų pašnekesį apie bylą?

Svarbu ar nelabai, bet kokiu atveju, prieš kirsdamas pakeliui į Valstijas Švedijos sieną, paštu pasiųsiu Jums šias eilutes.

Nežinau, kas nušovė Antoną Strandą, bet turiu rimtų įtarimų. Tai buvo ne mano brolis, bent jau tai neabejotina. Taip pat nė

vienas iš liudytojų ar kitų, paminėtų teisme. Niekados nebus rasta jokio motyvo. Nebuvo motyvo nušauti konkretų asmenį, vien tik motyvas šauti.“

„Mari, Mari, tą šviesą naktį atminiau tave, buvai tame keistame, gyvame debesyje. Atminiau tave tąją naktį, menu ir dabar. Ar tu mirusi, Mari? Ieškojau tavęs. Tave atminiau tą naktį Osle, nes įžvelgiau konfliktą ir norėjau ramybės. Mieloji Mari! Kodėl atsiranda stiprus pajautimas, kad ilgai netruks, su manim baigta, esu bejėgis, kai pagalvoju, jog tu pradingai, tokia amžina menka baimė, neturinti jokio veido? Tavo pėda buvo gražiausia, kokią tik esu regėjęs, tartum tu neavėjai batų. Daugiau niekados nebučiavau jokios moters pėdų. Mūsų namas turėjo stovėti Barbadose tarp palmių, šiugždančių nuo pasato. Kas tas didelis ir baltas namas mėnesienoje? Kodėl tu balta ir išblyškusi?“

„Buvau tironas, nieko neturėjau prie šono ir nieko nenorėjau turėti.“

„Per Suzaną atradau brangiai kainavusią ramybę. Buvo dienų, kai beveik pradingdavo klaikuma, susijusi su Mari Bruk. Pamiršau viską.“

„Taip pat susimąstau, kad gal esu tik sutrikęs magas ir tie mano gyvenimo įvykiai, kuriuos sieju savitarpio sąsajom, turi ne ką daugiau bendro negu abejos muštynės.“

„Mintijau apie savo sesers nuotrauką akmeny Gjerstado kapinėse. Rusvąjį Henriką, kurį atlankiau mirties karalystėje, ir Antoną Strandą, nušautą mano brolio. Šiaip ar taip, pamišusio brolio neturiu – bet galbūt turi Karlas?

Prigludau veidu prie Suzanos.“

„Užsimerkiau ir išvydau Antoną, kaip buvo išsitiesęs: veidu į žemę, viena ranka sulenkta po savim, kitą ištiesęs. Ėmiau virpėti. Iš kapo augo kažin kas grėsminga, tylus šauksmas: „Kodėl atėmei man gyvybę?“

Kelias minutes taip stovėjau, jaučiausi kaip dvasių iššaukėjas, tarsi sprendimas būtų visai šalia. Jei išstovėčiau pakankamai ilgai ir visiškai tam atsidėčiau, iš miręsiojo ateitų atsakymas. Kas tas, kuris tave užmušė?

Bet tikriausiai atsakymo sulauktum tik iš savo paties minčių, jei mėgintum užkeikti dvasias, nes iš kapo be paliovos sklido toks pats tylus ir grėsmingas šauksmas: „Kodėl atėmei man gyvybę?“

„O aš vaikštau mąstydamas, kas nužudė žmogų, kurio niekados nemačiau ir kuriam turėčiau būti tikrai abejingas. Byla išaiškinta iki galo, o kaltajam paskirta bausmė.“

„Įžiūrėjau Jenę. Baimė virto nevaldomu įniršiu, bet kunkuliuojant pasipiktinimui atminiau kažin ką – sėlinimą prie svetimų langų, ir šovė kvaištelėjusi mintis: Jenė Osle ir pasiuntė vien savo veidą, kad dirsčiotų?“

„Susimąsčiau, kodėl neaplankiau Karlo kalėjime. Taip, kodėl to nepadariau? Ar jis ne pats svarbiausias liudytojas? Jei iš tiesų norėjau aiškumo, kodėl nebandžiau pakliūti pas jį?“

„Staiga ji sukliko:

– Kas ten su krėslu, kuriame kažkas sėdėjo, ir manimi, rankoje laikančia stiklinį vamzdelį! Ką tuo norėjai pasakyti? Ką rezgi slampinėdamas? Pažįsti tą, kuris dirsčiojo! Pats juk dar nebuvai Norvegijoje, o gal buvai?“

„Padariau lankstą į kapines ir prisiminiau Rusvąjį Henriką tą lietingą rytą, kai stovėjau palinkęs virš dviračio ir žiūrėjau į jo kapą, merkiamą lietaus. Agnese, Agnese, kad ir ką sakyčiau ar daryčiau, tavo vardas ir atvaizdas, kurį matė aštuoniolikmetis, įrėžtas mano širdy ir bus ten iki mirties. Tu tapai mano gyvenimu ir likimu.“

„Agnese, sutikau tave jaunystėj ir tu mane nuginei į atokų žemės kraštą. Tavo grandinėlė, dabar pajuodusi nuo senumo, guli mažame mano rašomojo stalo stalčiuke – mieste prie Ramiojo vandenyno. Trisdešimt penkeri metai. Tiek laukiau ir atvykau į Norvegiją vedamas sapno, suvešėjusio iki dangaus, įsišaknijusio į tamsą, kurios nenoriu regėti.“

„Uždarydamas dureles atsisukau į mirusiųjų sodą, bet ten buvo vien lietus, lapai ir vėjo ošimas virš kapų iš įvairiausių amžių. Ar man iš paskos suskambo šauksmas – atkeršyk už mane, atkeršyk už mane? Ne, tai tik vėtra naktyje. Mums tikrai nepritrūktų ką veikt ėmus keršyti.

Mašina, nuo lietaus žvilgėdama, lėtai pajudėjo atgal. Įsirangiau į vidų ir užtrenkiau dureles, net pokštelėjo. Tu man nerūpi, svetimasis Antonai Strandai, kuris ilsiesi savam kape Granvolene, negeidauju turėti su tavimi nieko bendro.“

„Iš H. Dž. Velso „The Croquet Player“: „Kiekvienas jo pasakytas žodis jums buvo tiesa – ir visi aliai vieno buvo melas. Jis neišpasakytai baiminasi kai kurių dalykų ir tą įstengia išreikšti, netgi pats sau, vieninteliu būdu – tik pramanu.“

„Prisimenu Mari Bruk, nežinau kodėl. Ir nežinau kodėl mintis apie ją visuomet dabar veda link to, ką tarė Gunderis: „Tą, kurį myli, numarini niekieno žemėje.“

„Žvelgiau į Jano galvą. Pajutau norą pasprukti nuo nerimo, privertusio širdį smarkiau plakti, tarsi priimtum svarbų sprendimą. Vis vien niekur nesidėjęs dabar mėginsiu suprasti, kas būtent išmušė iš pusiausvyros. Neįstengiau. Kažin kas susiję su tuo dvipusiu veidu, klaikuma, kažkas grėsminga.

Susierzinęs sriūbtelėjau iš taurės. Atsitinka, kad patiri tokių nežymių, nepaaiškinamų išgyvenimų. Jiems praėjus lieka jausmas, kad į paviršių iš požeminio pasaulio buvo išlindę kažin kas juoda, bet ir vėl pranyko gerai neįsižiūrėjus.

Reikėtų geriau pažinti save ir sykį, nutaikius progą, išvysti antrąjį aš, sutemų žmogų veidrodyje. Tamsiojo palydovo veidą.

Tada lūpomis sudėliojau sakinį: sykį išvysti tą kitą, kuris niekuomet neemigravo.

Surašiau žodžius ant laikraščio: sykį išvysti tą kitą, kuris niekuomet neemigravo.

Paskui stebeilijau į parašytus žodžius ir jie jau nieko nebereiškė, bet širdies dūžiai vėl padažnėjo, ir pajutau norą žudyti.

Tiesiog viriau, turėjau sugniaužti kumščius, kad nepradėtų drebėti rankos. Sėdėjau ten ir be perspėjimo ėjau iš proto?

Žudyti tą kitą, žudyti save, ką nors persekioti ir žudyti. Akimirksnį protas visai aptemo. Prireikė pastangų, kad grįžčiau į tikrovę. Sėdėjau tenai ir virpėjau jusdamas, kad buvau beatitrūkstantis. Norėjau sau parodyti save, bet nepastebimai susmukau atgal, nespėjęs išvysti."

„Klaidžiojau tenai šalutiniais takais. Girdėjau skambant tolimus bažnyčių varpus ir toje pusėje, kur debesys nedengė dangaus, regėjosi žvaigždės. Buvo tyku. Taip užmiestyje, prie Oslo vaikščiojau vieną naktį prieš kelis mėnesius? Kur? Nejudėdamas stovėjau ir mąsčiau. Ne, turbūt prisimenu iš senų laikų. Arba sapnavau. Labiausiai panašu į sapną.

Sapną, kuriame pasišalinau iš kažkur, kur man nepatiko, ir

patekau į aikštelę, ten stovėjo plytų gamykla, ji nebeveikė. Proskyna buvo didelė ir netaisyklinga, apsupta medžių. Tvyrojo rūkas ir lašnojo. Vienur riogsojo seno sunkvežimio laužas. Stabtelėjęs apžiūrėjau ir pamaniau, kad geresnio likimo, kaip stovėti kur stovėjęs, nenusipelnė. Variklis buvo išimtas. Geležines dalis dengė rūdys, o ratai buvo giliai įklimpę į purvą. Žiojėjo griovys su nešvariu ledu. Eidamas mąsčiau apie Andrejevo „Prarają". Apie du jaunučius mokinukus, berniuką ir mergaitę, kalbėjusius taurius dalykus, kai ėjo namo per nykią vietovę. Rodėsi, kad viskas nutiko būtent čia. Tada savo nasrus atvėrė praraja...

Kur tai buvo? Ar tai vien sapnas? Tąsyk pastebėjęs šešėlius pasislėpiau, nes nenorėjau kieno nors klausti kelio. Norėjau iki Oslo nusigauti savarankiškai. Nežinojau kodėl, bet kelio nenorėjau klausti niekieno.

Dabar troškau vėl išvysti tą vietą, bet ji plytėjo kitame pasaulyje ir niekados jos neberasiu. Taip gali klejoti apie slaptingas vietoves, kur manaisi buvęs, ir jos bus tikroviškesnės nei gatvė prie tavo namo. Vis vien jos driekiasi Saturne arba kitoj būty.

Pažvelgiau aukštyn į lašenančias žvaigždes ir dar sykį prisiminiau dievą dvipusiu veidu. Išskaptavo jį tokį akmenyje, bet suklydo. Janas nebuvo barbariškos zoologijos kūrinys su dviem galvom, tarsi veršelis balagano palapinėje. Jis turėjo vieną veidą, kuris tau bežiūrint persimainydavo į kitą, o tada vėl išvirsdavo į pirmąjį. Vienas jų tave vertė užsimerkti, bet niekados iš anksto nežinojai kuris.

Stovėjau tamsoje tarp sienų iš aukštų eglių ir grožėjausi žvaigždėmis."

„Vaikštinėji ir tyčia kažką pamiršti? Neretai to savęs klausiu. Pirmą sykį ši mintis atėjo prieš daugelį metų ir tada mane labai sukrėtė. Pritrenkė, lydint siaubui ir tam tikram sumišusiam džiaugsmui, kad galbūt ką nors pamiršti tyčia. Kažką svarbaus, kažką didingo ir reikšmingo lyg tyčiom užslėptum, kad liktų kitam kartui.

Kai ši idėja mane aplankė pirmą sykį, pravaikščiojau lauke visą naktį. Vėliau rodėsi, kad aną naktį prisiminiau viską, ką buvau užmiršęs. Vaikščiojau mėnesėtą naktį ir viską atsiminiau, bet saulei patekėjus tai vėl prapuolė.

Vėliau prisiminimas to, ko neatsiminiau, mane užliedavo baime. Ilgėjausi tą vėl atsiminti kaip po nakties, kupinos keistų sapnų, kurie pasimiršo.“

„Vienumos kaina didelė. Ją moku nuolatos. Bet ginčiau tai taip pat įnirtingai kaip pačią gyvybę. Manęs be jos nėra. Jei kas nors bandytų prasibrauti pro mane supančią stiklo sieną, rimtai susižeistų. Dabar retai kas bando. Santuokoje amžiais nerimastaučiau dėl šių karinių įsitvirtinimų ir labai tikėtina, kad pradėčiau preventyvų karą, nes nuolat ją įtarčiau norint palaužti mano atsiskyrimą.“

„Bet jau pakilus į kambarį užėjo prislėgta nuotaika. Atsigulęs panirau į pusiau mieguistą būseną. Neilgai trukus vėl pašokau, nes užsimaniau stiklinės vandens ir basas nuėjau iki čiaupo. Jaučiausi tarsi sėlinčiau, galvoje sukosi mintis: jei vis vien Antonas Strandas mirs, noriai tą regėčiau.

Ši mintis visiškai mane išbudino. Kankinausi galėjęs taip pagalvoti, nors ir snūduriuodamas. Net ir miegant reikia sergėtis.“

„Pačiam sode buvo tamsu, o aš baiminausi, kad kas nepamatytų man dar nepakliuvus į vidų. Nesuvokiau, kas sulaiko lauke, bet staiga niekas nebetrukdė ir pasileidau per pievelę. Namas buvo su durimis, pro jas reikėjo patekti į vidų, bet tada sode vėl pasirodė lėti šešėliai ir jau norėjau šauktis mamos. Išėjo vien priduseęs gargaliavimas. Šešėliai lėtai leidosi ant manęs. Labiausiai baugino jų lėtumas. Buvo tokie be pavidalo, išsiviepę ir užtikrinti. Manė, kad neskubu. Kad jiems tikrai įkliuvau. Nuo

driokstelėjimo galvoje prabudau ir kurį laiką gulėjau sukaustytas. Bet kitaip nei paprastai po sapno, taigi stengiausi prisiminti. Buvau linkęs manyti, kad ištrūkau ir už savęs užtrenkiau vienas duris po kitų.

Reikia saugotis povandeninių tėkmių. Tave gali suklaidinti povandeninės tėkmės ir tikėsi jas esant tikruoju gyvenimu – visa tai tęsis, kol vieną rytą pakrantėje rasi savo kūną.“

„Vėl stabtelėjau, praėjęs abu grėsmingus šlaitus, ir galėjau išvysti namą, kuriame gimiau. Dar turėjau apsčiai laiko ir ramiai stoviniavau, kad pamąstyčiau apie tai, kas be paliovos mane kankina, kai išryškėja. Panašu į neaiškius dalykus, išvakarėse iškilusius apie sugriuvusią plytų gamyklą, bet tai labiau nutolę laike ir buvo ne sapnas. Tai nutiko kadaise Amerikoje. Mėnesienos nušviestą naktį bėgau prie sodą juosiančios sienos, norėdamas ištrūkti. Laikydamasis krūmų priedangos skubinausi prie vielinių vartelių, kuriuos žinojau esant atidarytus. Juos pasiekęs išlėkiau lauk, bet baimė įsisiurbė į sprandą. Nors niekas manęs nesivijo nuo namo, stovinčio pačioje sodo gilumoje, nuo didžiulio ir balto mūrinio namo, spindinčio mėnesienoje. Prieš mane žemyn leidosi kelias, bet driekėsi toks baltas ir šviesus, kad juo pasukti nenorėjau. Per spygliuočių girią pasileidau link takelio, kuris, žinojau, vingiuoja kažkur apačioje. Jį suradau, o daugiau nebepamenu.

Tai atsitiko seniai, bet niekados neturėjo nei pradžios, nei pabaigos. Stovėdamas tenai ant kelio jaučiausi kaip begales kartų prieš tai, stingau vien nuo prisiminimo. Visuomet tą lydėjo mintis, buvusi net ne mintis, o šešėlinis nuvokimas, kad emigrantas slėpė emigrantą.

Šimtus kartų geidavau, kad sodas ir baltasis namas mėnesienoje būtų vien sapnas. Taip pat ir dabar, bet lėtai papurčiau galvą, nes tai buvo ne sapnas, o slaptinga tikrovė. Pirmą kartą prisimi-

niau atsitikimą po kelių dienų, kai mintys ėmė suktis apie tai pamačius eilutę, kurią buvau vilkėjęs. Nuo jos dvelkė sakais, rankovės buvo ištepliotos kalkėmis. Namas, sodas ir mėnesiena tuomet tik šmėstelėjo, o atsiminti nenorėjau. Bet tiek, kiek tą akimirksnį prisiminiau, vėliau niekados nepamiršau.

Kodėl kaip tik dabar prisiminiau seną nutikimą? Ir ką reiškė, kad vakar vakare visai naujai iškilo apleista plytų gamykla tamsoje? Ar tai irgi sapnai, tik kitokie sapnai, nei mes pažįstam? Negali būti, kad ateina su amžiumi, nes juk pirmą kartą tai patyriau prieš daugelį metų.

Norėjau nuo savęs tą nusipurtyti ir patraukiau namo link, bet dabar nutiko kas kita: namas buvo gyvas. Jis nepageidavo manęs įsileisti. Turėčiau apsisukęs grįžti. Tačiau atgal? Regėjosi, kad kelio atgalios nėra. Nemąsčiau apie Jenę, kad negaliu jos taip prigauti. Visiškai kas kita: tuo keliu, kuriuo ėjau, nebeliko nieko, kas būtų atgalios."

„Tąjį nieko nenutuokiantį, pakliuvusį į paspęstus spąstus, vėliau išvysi teisiamųjų suole, kaltinamą smurtu ar žmogžudyste. Jis nieko neįtardamas pasirodė, kai buvo žaidžiama katę ir pelę, jis neturėjo nė menkiausios galimybės, net jos šešėlio. Jie žinojo visas jo kortas. Jis net nenutuokė, kad rengiamasi žaisti. Mums nieko nereiškia žmogų pasiųsti į kalėjimą, policija bei teismai tik ir laukia peralkę, kol mes tuo pasirūpinsim."

„Slypėjo tame pasityčiojimas, kurio sau pačiam niekuomet neatleistum, – ir iš dalies įžvelgiau tą, kuo buvau, visai ne gerą, net ir ne pusėtinai padorų žmogų. Galbūt kadaise toks buvau arba galėjau tapti, jaunystėje išsaugojęs save sveiką. Sunki jaunystė retai subrandina puikius žmones, dažniausiai vien tokius, kurie lengvai pažeidžiami, kerštingi, nesukalbami, atsiskyrėliai ar panašūs į Hitlerį. Augantiems žmonėms reikia šviesos ir saulės, antraip

susikreivins ir išsigoš kaip berželis, kuris tarp samanotų eglių, po uolų šešėliais, spraudžiasi į šviesą ir erdvę. Aiškiau nei kada prieš tai regėjau, kas mane pavertė pasiturinčiu: toli gražu ne vien gebėjimai ir nenuilstamas triūsas, bet kažin kas šalta ir nežmoniška, kas prieštaravo mano prigimčiai, bet ko vis viena niekados neatsižadėjau, – apkasų, kuriuos gyniau nuo vyrų, moterų ar brolio, ir jiems reikėjo peržengti mano lavoną, jei norėjo juos pelnyti. Stovėdamas akis į akį su broliu, supratau, kodėl visai neturiu draugų. Atsikeršijęs už nykią jaunystę beviltiškai nualintas. Tiesa ar neteisybė – ką man tai reiškė? Galėjau būti malonus visiems, kol jie nesiartino prie mano apkasų. Gyvenau pagal principą: su manim tau bus, kaip aš noriu.

Tačiau suprantama, kai tą matau, norisi šauktis atleidimo, sukyla riksmas, radęsis iš mirtino ilgesio. Kas yra kaltė? Atpildas, skriaudėjas bet kokiu atveju praras viską.“

„Supratau kai ką, kas tūnojo užslėpta: visus tuos metus troškau sugrįžti į vaikystės namus ir ten atsiteisti. Tai persipynė su suvokimu, kad namo parvykau pagaliau iki dugno patirti senos meilės istorijos.“

„Išsiaiškinsiu vieną sykį tą žmogžudystės istoriją. Bjernas Lundas teisus, byla taip ir lieka neatskleista. Tą žinau. Kas kartą, kai aplanko mintis, kad nuosprendis teisingas, kažin kas tamsiu ir pašaipiu juoku kvatoja ir įminimas prieš mane išryškėja vaizdu. Skenduolis, audringą rudens naktį lipantis į tuščią krantą.“

„Sugrįžau namo į Norvegiją suimti gijų, kurias paleidau daugiau nei prieš trisdešimtį metų. Išsikviečiau iš kapų mirusiuosius, trumpam viską prikėliau lyg filme, kai jį sustabdę vėl netikėtai paleidžia. Pridariau kvailysčių, kurias galvojau padaryti, kai praradau Agnesę.

Išsikviečiau mirusiuosius, grįžo Agnesė, vėl užmerkė akis Rusvasis Henrikas. Jie visi sugrįžo – Janas Tveitas, Alma, Ola Vegardas ir Hanibalas.

Ar yra kada žmogus niekingiau pakliuvęs į savo paties spąstus?

Ir viskas per ištikimybę, trunkančią gyvenimą, merginai, dėl kurios galėjau mirti, nes buvau aštuoniolikos.“

Prie viso to dar pasakytina, jog prieš save visuomet turi įkalčių, kad padarei dalykus, kurie nutiko. Kelis kartus esu pagalvojęs: įkalčių dabar būtų apsčiai, jei lygia greta įvyktų vienas ar kitas nusikaltimas. Kai skaičiau, ką esu parašęs, ieškodamas prieš save įkalčių dėl Antono Strando žmogžudystės, išrašiau ir tai, ką minėjau apie Mari Bruk. Tačiau tai juk ne kas kita kaip žaidimas.

Tiktai dėl dviejų žmonių mirties mane graužė sąžinė: vienu atveju pasitaikė kvailys, nusišovęs, kai primygtinai pareikalavau dvidešimties dolerių, kuriuos iš manęs buvo pasiskolinęs, o kitas buvo Rusvasis Henrikas, nes niekam neprasitariau matęs jį skęstant. Tai pernelyg nemalonu, be to, tikriausiai galėjau jį išgelbėti, jei nebūčiau susitrenkęs galvos, kai valtis apsivertė, ir plaukti gerai nemokėjau.

Ilgai sėdėjau nenuleisdamas akių nuo eilučių, kurias ką tik užrašiau. Taip skamba mano sukurta legenda, tokią ją iš karto sukūriau ir būčiau porinęs, kam nors išsiaiškinus, kad buvau kartu su Rusvuoju Henriku, kai šis nuskendo.

Niekuomet apie tai niekas ir nesužinojo. Iš tiesų aš jo labiau bijojau negu nekenčiau. Gąsdinausi skvarbių žydrų akių po rausvu plaukų kuokštu, ir aulinio kulnu jis pamynė mano gražiausius sapnus. To jis nežinojo.

Trokštu, kad niekados nepatirtum ko panašaus, ką man teko tą naktį klaidžiojant po pelkes palei vandenį, kur jis nuskendo.

Pirmą kartą mąstau apie tai neišsisukinėdamas. Patikėk, kai

sakau nežinąs, kaip išėjo, kad valtis apsivertė. Kita vertus, netiesa, kad tąsyk blogai mokėjau plaukti, bet jis iš karto pranyko, o aš paskui jį nenėriau. Man prie kranto stovint iki kelių mauruose užplūdo klaiki baimė, mečiausi į vandenį ir nuplaukiau atgal. Nemoku kaip reikiant panerti, jei nešoku iš aukščiau, ir vanduo buvo drumzlinas. Galiausiai sustirau iš šalčio ir vos nenuskendau prie kranto, jau parplaukęs, likus keliems metrams. Spėjau įsikibti į parvirtusio medžio šakas ir kepurnėjausi per maurus.

Nežinau, ar galėjau jį išgelbėti, manau, šaltame vandenyje sutraukė mėšlungis ir jis pražuvo. Ir jau nebežinau, ar pirmą sykį pasukau į krantą vien iš nežinojimo ir baimės.

Ilgai rymojau ir prie paskutinių žodžių, kuriuos dabar užrašiau. Tai buvę taip seniai. Laiko, turimo bylai apmąstyti, gali būti ir pernelyg daug. Nežinau, kaip išėjo, kad valtis apsivertė. Ar jis žuvo per suplanuotą žmogžudystę? Jei rengiesi į žvejybą ir pakeliui sutinki tą, kurį verčiau regėtum mirusį, – gal tai atsitiktinis nelaimingas nutikimas? Ar neišmestų jis to iš galvos, jei tu būtum pasukęs kitu keliu?

Paskutiniu laiku Norvegijoje baiminausi Gunderį susitikti kur atkampiau. Galėjau išsekti paskui Rusvąjį Henriką. Vien nuo tokios minties drebėjo kinkos, kai tekdavo vienam eiti pasivaikščioti su Gulana, nes tuomet viskas tinkamai susidėlioja. O, Suzana, viso to troškai – tau buvo likę daugiau nei pusė gyvenimo, kai pakankamai ilgai stebėjus įgriuvo stogas.

Tačiau aš vis vien netekau gyvasties per tą prisikėlusį Rusvąjį Henriką. Ar nebuvo Gunderis panašus į Henriką? Kartais man rodosi, kad jie vienas ir tas pats žmogus. Rusvasis Henrikas sugrįžo, apsčiai pasimokęs mirties viešpatijoje, jis nuožmiai atsikeršija Agnesei ir man.

Jag ser en droppe blod, som, stänker
av kransen kring min käras hår,
så är ett kval i allt jag skänker,
min skänk gör ont, min krans ger sår.*

Nenumanau, kiek Bjernas Lundas pats tuo tikėjo, kai mėgino iš manęs išspausti penkiasdešimt tūkstančių, vėliau turbūt jų reikėtų daugiau. Šiaip ar taip, jis pamėgino tik tąsyk ir netrukus, kai kam nutikus, tvirtai kibau jam į gerklę. Paskui su tavo šeima man buvo viskas baigta.

Vieną dieną, netrukus po paskutinio Bjerno Lundo apsilankymo, suskambo telefonas ir portjė pranešė, kad pas mane į viršų kyla dama.

Tai buvo Jenė. Ne daug, matyt, buvo belikę iki tavo pasirodymo. Ji atrodė išbalusi, nuovargis veide. Tavo senelė, lankydamasi Osle kelis sykius, vis niurnėjo, o dabar Jenė išsiruošė su reikalu, kuris negalėjo būti malonus.

Atsisėdo ant kanapos. Rankos maigė užtiesalą, triūsė lyg dvi savarankiškos būtybės, kiekviena prie savojo šono.

Staiga ji palūžo. Verksmas buvo klaikus. Prisėdęs paglosčiau galvą. Kūkčiojo kelias minutes. Nuėjęs užrakinau duris ir vėl atsisėdau.

– Šįryt suėmė tėvą.

Žodžiai pakibo ore tarsi virpesys po laikrodžio dūžių. Supranti, tąsyk buvo šiurpu, apie tą laiką, kai gimei. Visuomet žiūrėta, kad nėra gerai pakliūti į kalėjimą už kriminalinį nusižengimą, bet tuo metu, kai kalėjimai ėmė persipildyti geriausių šalies vyrų ir moterų, ten patekti su priežastimi buvo tokia gėda, tad tai išėjo iš visų kraštų.

* Matau lašelį kraujo, kuris nutiško / nuo vainiko ant mano mylimosios garbanų, / ką aš bedovanoju, viskas atneša kančias, / nuo mano dovanų tik skausmas, nuo vainiko – žaizdos *(iš švedų k. vertė Zita Mažeikaitė)*.

Iš tikrųjų nenustebo nei Jenė, nei aš. Kaip ir per daug buvo jau to, kad vyras degraduodamas pirma taptų NS nariu. Ir Jenė, ir aš girdėjome kupiną pasitenkinimo juoką: štai, ko nusipelnė, tą ir gavo! Nė iš vieno žmogaus Norvegijoje Bjernas Lundas negalėjo tikėtis pagalbos. Mažasis Kroigeri! – pagalvojau. Asocialus, mylintis moteris ir žavus girtuoklis, kuriam nuoširdžios meilės pasitaikė daugiau nei bet kam kitam – ir kuris visą ją sunaudojo.

Į duris pabeldė. Man jas pravėrus, pro plyšį įbruko laišką. Iš pradžių nusviedžiau ant stalo, bet pasiėmęs panagrinėjau atidžiau. Girdėjau prislopintą Jenės kūkčiojimą skaitydamas: „Dėl tam tikrų mums paaiškėjusių aplinkybių leiskite kreiptis į Jus su pagarbiu prašymu kuo skubiau pranešti, ar patvirtinate savo parašą ant vekselio sumai 3200 kr., trims tūkstančiams dviem šimtams...“

Žvilgsnis nuslydo eilutėmis žemyn ir pastebėjau Bjerno Lundo pavardę.

Beprasmiška sutikti, o jei tokio pobūdžio laiškų bus ir daugiau?

Jenė, sėdėdama tiesi, patarė:

– Laiškas, matau, iš tėvo banko.

Neatsiliepiau.

– Kiek ten?

– Trys tūkstančiai du.

Ilgai trunkanti tyla. Pasijutau nekaip. Bet apmokėti nenorėjau. *Nenorėjau.*

Stovėjau nugara į langą, suspaudęs lūpas. Manyje nebuvo kitų minčių, vien ta, kad *nenoriu.*

Jenė turbūt išgirdo tą mintį. Galų gale vangiai pasikėlė ir sumurmėjo:

– Turiu grįžti pas mamą.

Nesu regėjęs labiau suvargusių pečių. Dar ilgai stovėjo žiūrė-

dama į grindis. Tada priėjo artyn ir raudojo, priglaudusi galvą man prie krūtinės.

Kam jai reikėjo išgirsti tokius žodžius?

– Gal *gali* jam padėti?

– Daugiau negu esu padėjęs – niekuo.

– Kiek jis tau skolingas?

– Keletą tūkstančių. Nebenoriu daugiau. Jei jį išpirksiu, tai tik pratęs terminą. *Pažįstu* juos. Oo, tie sangvinikai. Jis lengviau atsikvėps ir kaip anksčiau pasitikės sėkme. Ir pradės nuo pradžių: po metų ar pusmečio paklius į tą patį mėšlą. Ne, dar neik, palauk! Klausyk, ką sakau! Nepadėsiu jam, kad ir kokios aplinkybės būtų. Tai tas pat, kaip per skelbimą ieškotis sangvinikų ir apmokėti jų sąskaitas!

Jaučiau, kaip many kažkas subyrėjo. Kiek tai buvo nekontroliuojama ir prasiveržė todėl, kad Jenė stoviniavo su savo nelaime, dėl kurios kaltas buvau aš? Ir ar neskambėjo mano žodžiai kaip tušti, nenuoširdūs, dirbtiniai, skolinti iš romano, kuris galėtų vadintis „Tarp puikių žmonių“ ar kaip panašiai? Bent *aš* ne tas, kuris turėtų teisę pamokslauti, ir klastotojas Bjernas Lundas, nacistas ir šantažuotojas, buvo Jenės tėvas, o jai aš buvau kaip reikiant skolingas. Jutau jos skausmą, naštą ir net pats gerai nesusivokęs paklausiau:

– O kiek iš viso?

Jenės nebebuvo greta, ji blyški stovėjo prie durų ir pratarė:

– Keturiasdešimt du tūkstančiai.

Nedaug trūko iki penkiasdešimties. Pasiteiravau:

– Ar turi advokatą?

Ji pasakė pavardę.

– Jene, tu geriau jau eik. Pasirūpinsiu tuo, jei sutiks jį išleisti. Daugiau nedarysiu nieko.

Atsirėmė į duris:

– Džonai, tu manęs nebepamatysi.

Girdėjau paskutinį maldavimą, bet ką turėjau atsakyti? Stovėjau žvilgsnį nusukęs į kampą. Girdėjau atveriant duris ir netrukus po to uždarant. Prisiversdamas pasiekiau telefonų katalogą, kartu regėjau ant sofos į rietuvę sukrautas knygas. Verčiau katalogą šnabždėdamas:

Tiek visa ko buvo gražaus,
žioruojančios saulės ilgėjomės,
už moteris kloti galvas norėjom.
Naktys buvo tokios šviesios ir ilgos.

Ilgajame laiške, kurį siuntė Perui Lu, Gunderis gausiai rašė apie karą. Nereikėjo jo sudeginti.

Taip, laišką sudeginau. Tik vienur kitur iškirpau keletą nuotrupų. Nepakėliau minties, kad kas kitas jį vartys, nors ir po daugelio metų.

Laiške taip pat nemažai buvo kalbama apie jį patį ir ne vien tik malonūs dalykai. Ką rašė apie Suzaną, buvo žmogžudystė pagal taisykles. Atpažinau daug jos bruožų, kokius esu matęs. Jam tai buvo įprasta ir nuspalvinta to, kuo jie viens kitam prasikalto. Ji juk elgėsi blogiausiai arba taip rodėsi todėl, kad turėjo aštrų ginklą: panaudojo prieš jį vaiką.

Dabar nebežinau, ar gailiuosi, kad prieš mane guli vien maži laiško gabalėliai. Tarsi mažumą negarbinga iš mano pusės – bet jau pasakyta pakankamai bjauraus apie Suzaną, be to, man buvo pernelyg skausminga suvokti, kaip artimai jis *pažino* tą, kurią mylėjau, pažino ir jos sielą, ir kūną.

„Priėjusi prie mano lovos Kalėdų vakarą sukuždėjo:
– Aš tavo, kol mirtis mus išskirs.
Tada jau ilgai buvo man neištikima su amerikiečiu."

„Skaudžias sąlygas gamta parūpino didžiajai rūstybei. Kai žmogus pašoka įniršęs, nepaprastai dažnai pastebima tik tai, kad jis įniršęs.“

„Šiąnakt sapnavau, kad prašiausi pas ją pernakvoti. Šaltame palėpės bute, kurį košė vėjas. Negalėjau užmigti ir girdėjau, kad ji irgi nemiega. Tada atsikėlusi atsigulė pas mane, kad užsnūsčiau. Visuomet, kai nesudėdavau akių, tai padėdavo – turėti ją šalia. Bet kambaryje traukė šaltas vėjas, o ji pas mane prigulė vien tam, kad jausčiausi saugus ir užmigčiau. Atsikėlusi nutykino prie durų. Ten su kažkuo pasišnabždėjo ir tada dingo. Gulana per miegus verkė. Įsikasiau kuo giliau į patalą ir stebėjausi, kiek mažai moterys nutuokia.“

„Dažnai ji norėdavo pasirodyti paslaptinga ir įdomi. Perskaičiusi „Daktarą Džekilą ir poną Haidą“, visur ėmė vaidinti vaidmenis. Tai buvo prieš pat pažintį su amerikiečiu, o aš iki šiol svarstau, kiek turėjo reikšmės, kad ką tik buvo skaičiusi knygą. Niekuomet nepajėgiau jai apie tai prasitarti, kai buvo nuklydusi.“

„Jau ilgai bastausi su Trygve po kaimus. Miegame lauke, miegmaišiuose. Įsivaizduok, jei eiti per gyvenimą nesinaudodamas galva būčiau pasirinkęs aš. Karo per daug nepastebim ir netgi vokiečiai supranta, kad Trygvė nesveikas. Mano, kad ir aš. Supanašėjome vienas su kitu labiau negu anksčiau. Galiausiai gal tapsim *vienu* ir suskilsim.“

„Kremtuosi, kad iš to vyro skolinausi pinigų. Vieną dieną, sėdėdamas priešais jį „Kampe“, staiga supratau, kad niekados daugiau to nebedarysiu.

Esu labai pastabus, kai man taip nutinka. Supranti, dažnai jaučiu išvadą, pats dar nežinodamas, ką pagalvojau ir kas prie išva-

dos pastūmėjo. Galbūt šį minties išvirkštumą kiti vadina intuicija. Nuotaika subjuro, o aš galų gale žinojau kodėl: jis, sėdėdamas paskendęs mintyse, kažkaip pajudino rankas, ir supratau, kad permiegojo su Suzana."

„Ji galėjo šnekėti savotiškiausius dalykus.

– Tu niekuomet neparodai pasitikėjimo, – tarė ji, – bet neseniai sutikau vyrą – ne, nieko apie jį negirdėjai! – jis pas mane atėjo su savais sunkumais, kaip tu nė sykio nedarei, ir turėjau leisti jam išsiverkti savo glėby. Tu niekuomet nesupratai, kad moteriai reikia jaustis motina net savo santuokoje. Argi keista, jei kyla noras eiti pas kitus!

Galbūt dabar ji turi kažką, kam atstoja motiną, bet ar teko ką panašaus girdėti? Jei kam nors iš tiesų prisireikė išsiverkti Suzanos glėby ir ji neprieštaravo, ir visa tai ne sapnas, greičiausiai ten bus amerikietis. Regiu, kaip sėdėdamas šniurkščioja, ir regiu Suzaną kitą dieną reikšmingai vaikštant viešnagėn ir sukišant galvas su draugėmis. Taip, pasitaiko, juokiuosi, ir daug ką atiduočiau, kad galėčiau pasiklausyti vis kitokio ir vis vaizdingesnio pasakojimo kiekvienai naujai draugei. Keletą dienų Suzana turėjo kuo girtis – niekas nemanys, kad ji niekis iš adresų knygos."

„Yra dalykų, kurie juokingi, vaikiški, bet kai ką pasako. Jie tokie vaikiški, kad vien rašytojas drįsta juos įvardyti: niekuomet negalėjau deramai susirišti kaklaraiščio ir daugybę metų ji mane už tai vainojo. Kai pradėjo miegoti su amerikiečiu, priėjusi prie manęs vieną dieną tarė:

– Išmokysiu susirišti kaklaraištį."

„Tarp linksinčių viržių, apšviesti švyturio blyksnių, miegmaišiuose gulėjom Trygvė ir aš. Klausiausi jūros, vėjo, šnarančio vir-

žiuose, ir nutvėriau save tariant kvailystę: kodėl pasaulis ne toks, kaip aš norėčiau?

Užtrauktuką užsitraukiau iki pat smakro. Gulėjome tarsi mumijos vienas šalia kito švyturio papėdėje. Kitą rytą paaiškėjo, kad mums neleidžiama būti toje vietoje.

Tada švyturys liovėsi siuntęs blyksnius. Negalėjau tuo atsistebėti. Mane glumino ne tai, jog liovėsi, o kad apskritai švietė. Vokiečiai juk galėjo priplukdyti laivą.

Pakėliau akis į žvaigždes ir pagalvojau naują kvailystę: kodėl esu nelaimingas? Kodėl niekados neradau savęs?

Ir pačią vaikiškiausią kvailio mintį: kodėl man niekas nepadėjo?"

„Vidurvasarį aplankiau kelis pažįstamus Grokamene ir ilgai klaidžiojau aplinkiniais keliais. Paskiausiai prisėdau miške ir prabuvau ten visą naktį. Žinojau, turėčiau džiaugtis, kad atsikračiau tos moters – ji visus, kuriuos pažinojo, nutempė žemyn, bet juk yra Gulana. Ką man daryti?

Naktį šiek tiek lijo. Netoliese buvo matyti šviesa, name vakarojo vokiečiai. Šviesa krito ant gėlių ir šlapių lapų. Lapijoje juodavo prarajos.

Patekėjo saulė ir dangus buvo giedras. Iš ankstesnio gyvenimo daugiausia prisimeni šviesias akimirkas – kaip saleles vidury pragaišties. Vėliau... taip, vėliau!

Atsistojau sustingęs ir pasivaikščiojau po mišką. Pasidarė nepaprastai karšta. Pas ką apsilankyti? Mintyse peržvelgiau visą eilę. Ne, nė pas vieną. Tie skolinosi pinigų, anie irgi. Pravaikščiojau visą dieną, net nežinau kur. Vakarop pasiėmiau Trygvę, apsidžiaugė, kai atėjau, ir įkandin sekė glaudžiau nei įprastai."

„Iš tiesų niekados nedrįsau rodyti, kaip ją myliu. Tada ji pasipūsdavo, tapdavo nemaloni ir truputį kvaila. Kas kartą, kai parodydavau, kokia ji man brangi, turėdavau atsitraukti kaip įskau-

dintas vaikas. Jai tai buvo akstinas – kuriam laikui įgijo daugiau pasitikėjimo ir mane išdavė.“

„Pažvelk į mano brolį ir suprasi, kaip grūmiausi, kad nenuskęsčiau. Kažkas mane įsiurbė, aš grimzdau. Jai buvo visai nesvarbu, kol pamatė, kad iškilo gyvybės ar mirties klausimas. Tada spyrė man į veidą, aš nuskendau.“

„Man atrodo, tas jos naujasis yra ganėtinai senamadiškas, jei kalbėsime apie tai, kaip elgiasi su moterimi, ir juk Gulanai geriausia, kad Suzaną jis laikytų už vadelių. Galbūt ji to ilgėjosi.“

„Vasarnamyje Askeryje pastačiau Gulanai palapinę iš tinklelio nuo mašalų. Ji neatvažiavo.“

„Kas kartą susiklosčius aplinkybėms, kurios verčia prisiminti, vaikštau tarsi nudirtas lediniame ore ir girdžiu, kaip Gulana manęs šaukiasi. Ilgai neišdrįsau pažiūrėti į traukinį, nes prisiminiau vakarą, kai sugrįžęs į Oslą radau juos abu, ir prisimenu, kaip kadaise stovėdamas stotyje laukiau jos ir Gulanos. Jos buvo ilgam išvažiavusios.“

„Tokios moterys kaip ji laikosi savotiško papročio – su vyru pasielgia bjauriai ir už tai atgailauja kitam, kuris maloniai nustemba.“

„Vyrai leido sau patikėti, kad mylėti vaikus yra sentimentalu ir silpna. Kiek pastebiu, dažnai vaikams geriau su vyrais, kai įveikti pirmieji dveji treji metai, be to, vyrai jais rūpinasi su tam tikru droviu švelnumu, kurį moterys rodo rečiau.“

„Daugelį metų žinojau, kad ji nubėgs savais keliais su pirmu, kuriam jos reikės. Štai jis, padėk man Dieve, pasirodė.“

„Pasiekiau jos drumzles ir pagirias, bet iš jos esu patyręs jas daugybę kartų anksčiau, tik mažesnėmis dalimis.

Apsvaigimas, būtent tą mena jos laimingiausi laikai. Taip tris keturis sykius ji liepsnojo jausmu man, vėliau draugių vyrams. Kai pabusdavo, tai irgi panėšėjo į apgirtimą: pargrįždavo prislėgta ir išblyškusi kaip iš blaivyklos, kur jai davė pylos. Staiga vėl prašnekdavo protingai."

„Jai yra pažini vien pirmoji meilės stadija. Nebegalėdama šios neatsakingos stadijos patirti ilgėliau, ieškosi kito vyro.

Suzanai atrodo, kad meilė yra medaus mėnuo. Meilė – tai vyras, turįs naujų išmonių. Jos tipo žmonės sulaukė palaikymo iš klaidingai suprastos psichoanalizės, piroliuzito evangelijos, dėl kurios Zigmundas Froidas turėtų apsiversti kape. Kai pranašas per didis, likimas jam parūpina mokinių, ir tegul jų pasigaili Dievas."

„Be aukos jai laimė nepažini, o nuo kitų džiaugsmo ji suledėja."

„Ji gyva atsikapstė iki čia, nes neturi vaizduotės regėti pragaištį. Tai gelbsti ilgą laiką. Suzaną gali pristabdyti vien amžius."

„Manau, tikrai galėčiau pasakyti, kad tempiau ganėtinai ilgai. Parėjau namo, o jie ten gulėjo. Gulanos nebuvo.

Miegojo tarsi užmušti, viena jos akis buvo atmerkta, baltymas išvirtęs. Pirmiausia atėjo mintis, kad mirusi, nes buvo išsitepusi kažkuo raudonu, bet ten pasirodė esą lūpų dažai. Galėjau įžiūrėti, kad iš pradžių buvo nupiešta širdutė, kaip kaime mažojo namuko duryse. Jis vilkėjo marškinius su kaklaraiščiu, apvijusiu kaklą, veidas buvo net pamėlęs. Ar pameni pasakojimą iš „Dekamerono" apie mergaitę, kuri norėjo pasiklausyti lakštingalos?

Turėjo praeiti valandos, kad jie pabustų. Ilgai sėdėjau prie stalo

į juos žiūrėdamas. Tada atsukau dujas ir išėjau. Grįžau, užsukau dujas ir išvėdinęs vėl išėjau. Ir taip dariau kelis sykius.

Tada pagalvojau: *vienas kartas – tas pats kas nė karto.* Geriausia, kad Suzana niekados nė nenutuoktų, ką žinau. Vėliau jai sakiau, kad pasitikiu. Niekas negalėtų likti šiaip ar taip gerai, jei ji žinotų, kad aš tą naktį ten buvau.

Tai įvyko trys savaitės iki to, kai parėjęs namo juos vėl radau.

Žmonės gali pastūmėti save į keisčiausius dalykus. Taip norėjau, kad to *nebūtų* atsitikę, jog tris savaites pajėgiau valandų valandomis save įtikinėti: tai niekados nenutiko.

Priešais matau tamsųjį reginį: jie abu lovoje, Suzanos balta įsmeigta akis, aš prie stalo, parėmęs skruostą delnu. Štai tavo gyvenimas, pamaniau. Ant stalo stovėjo alaus, pagėriau jo, nes tai buvo mano nuosavas alus."

„Tą rašė vienintelis ją mylėjęs, kai jai to reikėjo, ir tikėjęs, kad vadinamojo radikaliojo 1920–1930-ųjų Oslo produktas, jei yra puikus, gali išvengti pažeminimo. Suzana buvo nuoširdi, todėl tapo tuo, kuo tapo. Visus skambius žodžius priėmė mirtinai rimtai, tuo tarpu kiti smaginosi jais tarp paskaitų. Todėl vėliau ji turėjo kam nors iškirsti akis. Jas iškirto vaikui ir vyrui, kuris ją mylėjo pakankamai stipriai, kad leistų tam įvykti."

Mielasis Džonai, žinau ne blogiau nei kas kitas, kokia įtaigi jėga gali glūdėti šiuose užrašuose, nes tu esi jaunas, gausi juos iš daug vyresnio žmogaus, kuris buvo tavo tėvas ir garsaus vardo, iš to, kuris labai daug apie tave galvojo ir praleido labai daug naktų tau rašydamas.

Esu sakęs, kad reikia būti apdairiam apie kitus skelbiant pranašystes. Jos, nutaikiusios progą, išsipildo. Apie vyrą atsiliepsi kaip apie garbingą žmogų, ir galiausiai jis toks pasidarys. Tokiu pat būdu lengvai gali paveikti tai, ką rašau apie save. Tvirtesnis arba vyresnis palieka silpnesniam ar jaunesniam įspaudas, didesnes, nei paprastai įsivaizduojame. Negalima būtų atmesti, kad ateity, perskaitęs visą šią šūsnį rankraščių, tu mėginsi atkartoti tėvo gyvenimą, bet tuomet tu ne ką vertesnis, todėl į tai nekreipsiu dėmesio.

Esu užsiminęs, kad manau, jog mano konfliktas yra visuotinis, netgi drįsčiau tarti – privalomas šiuolaikiniam žmogui. Bet many jis pasiekęs kraštutinumą, kaip senovės graikų statytose likimo dramose.

Istorija su Agnese praėjus dešimčiai dvylikai metų apsitraukė apvalkalu, bet niekas nepasimiršo. Ji išginė mane į Ameriką su pūlinga žaizda. Ši užsivėrė. Niekuomet visiškai nepasimiršo per visas dalykiškas darbo dienas. Visus tuos metus žaizda be paliovos šiek tiek pūliavo, ir dalykai kuriuos padarai apie save žinoda-

mas nepakankamai, ne itin geri. Parvažiavus namo į Norvegiją žaizda atsivėrė, sukeldama smarkų uždegimą.

Tu išgirsi visai viską, prieš man užbaigiant. Jei tu šį tą suprantantis žmogus, sugebantis skaityti, taip pat įžvelgsi, kad niekaip negalėjau pasiimti ko kito, be Suzanos, be tos, kurią galbūt temperamentinga motina tau rodė gatvėje: „Pažvelk į ją, ji turėjo savo vaikui tėvą ir vaikas tėvą mylėjo, bet ji atėmė vaiką iš tėvo ir tėvą iš tavęs, o pati vis vien netikusi".

Negalėjau vesti Jenės, ji stovėjo anapus rato. Apie meilės klydinėjimus nieko nenumanom, kol ja naudojamės, o paskui irgi ne ką daugiau. Didesnė dalis yra postulatai, o liepiamoji nuosaka prakerta kaktą. Į kelionę dauguma žmonių leidžiasi aklai, jiems sekasi geriausiai, bet ne gerai. Vos keletas pamato velniškąjį mechanizmą – ir paprastai per vėlai, kad tai kam nors praverstų. Pačioje meilės šerdyje esantis nelabasis laikosi miglotuose labirintuose, ir aš sekiau jam įkandin, bet tik regėjau, kaip gauruota uodega pranyksta už artimiausio kampo. Beje, tai ne taip jau mažai. Jei nors kartą galėtum sugriebti už uodegos, išgirsti, kaip braižosi ir draskosi norėdamas ištrūkti, patraukti uodegą tartum inkaro virvę, čiupęs jį už sprando, pažiūrėti stingdančiu žvilgsniu į akis ir paklausti, kaip jis tiesą sakant sulipdytas.

Tačiau, aišku, jis vien meluotų.

Kurį laiką su Suzana ir Gulana pagyvenę pensione senamiestyje, mes išvažiavome į Telemarką, vasarnamį Raulande. Buvo pats vidurvasaris. Piniginėje turėjau bilietą į Valstijas, bet Suzanai apie tai nebuvau sakęs.

Mintimis nuskriejęs atgalios į Norvegiją visados prisimenu Telemarką. Apie ganiavą Gąsčiajame Lapmiškyje neretai sapnuoju blogus sapnus, košmaruose mane pasitinka vaiduoklis iš sudegintos arklidės. Tai Gunderis, jis artėja prie manęs žemėtais plaukais ir išdurtomis akimis. Kaip jo tuomet bijau!

Menu vasarnamį Raulande, saulės nušviestą dunksančių kalnų papėdėje, ir regiu Gulaną, trepsinčią po kiemą. Sykį abu su Suzana vaikėmės keistą drugelį, pastebėjom jį, bet nieko nepešėm. Grįžome į vidų, o netrukus triumfuodama įžengė Gulana su plaštake. Dievai žino, kaip mažoji tai sugebėjo.

Per miegus matau dabar ir Gjerstade dabar įsikūrus piktąsias dvasias. Nuvažiavau ten vieną dieną kaip ir pasakyti „likit sveiki", bet neketinau su kuo nors kalbėtis. Tikėjausi, kad galbūt pamatysiu Agnesę.

Tas buvo netrukus po to, kai Bjernas Lundas užgriuvo su savo juokingais kaltinimais.

Apsakysiu tau, ką ten patyriau, – tądien turėjau rimtai susiimti, kad nerasčiau savo paties kūno, išplauto į krantą.

Nepradėk žaisti su savo protu, tai niekuomet nepriveda prie gero.

Nuo stoties lėtai žengiau keliu aukštyn ir keistai jutau, kad esu pakeliui į namus, lyg eičiau iš mokyklos prieš keturiasdešimt metų. Vėl mačiau tėvą ir rodėsi, kad jis eina kartu su manimi. Kadaise jis buvo toks didžiulis! Jis sutvarkydavo visus nesklandumus, kai buvai mažas, bet net Dievas danguje to nepajėgia, kai išaugi.

Sustojau. Ten, atšlaitėje, kai čia lankiausi *pirmą sykį,* gulėjo pasaga, surūdijusi, gražiai išlenkta. Su baltu akmenuku viduryje. Stovėjau tąsyk ir žvelgiau į pasagą ir į akmenuką. Aplink seną pasagą žaliavo daigai, o visur dar buvo sniego. Į kelią vinguriavo polaidžio vanduo. Atokiau kalnuose tą kartą išgirdau šūvį ir pagalvojau, kad nėra taikesnio garso už šūvį, palydimą draugiško aido. Tada atmintyje buvo iškilusi rudens diena namuose prie fiordo, tolimas medžioklinio šautuvo driokstelėjimas. Į mane žiūrėjo tąsyk pasaga. Supratau, kodėl žmonės jas pasiima su savimi namo ir kabina virš durų.

Pasiėmiau ją tą kartą. Atkarpą paėjėjęs suabejojau: gal reikėjo

pasiimti ir baltąjį akmenį? Beje, jį galėsiu pasiimti, kai eisiu pro šalį vakare.

Dabar, *kai iš tikrųjų buvau čia,* ilgai stovėdamas spoksojau į lopinėlį, kur gulėjusi pasaga. Savy vis kritau žemyn, žemyn, ir kūnas lėtai sukiojosi nepertraukiamame krytyje. Taip krisiu per amžius.

Nesusimąstydamas pasukau į šalutinį taką. Savo širdy tebekritau ir su manim žemyn leidosi grifas, ištiesęs sparnus.

Nusigavau iki vieno sodo ir pagalvojau, kad čia jie rado revolverį. Ir tuoj pat atsidūriau aikštelėje priešais sugriuvusią plytų gamyklą.

Klausimas tas, kada sapnuojame, o kada ne, kada sapnas pasibaigia, o kada jo pradžia ir kada simbolius paverčiame tikrove, o tikrovę simboliais. Be to, dar ir tai, kad pasenau, Agnesei sugrįžus. Bet pasagą... viešbuty ją aptikau lagamine.

Kai sėdėdamas sklaidau, ką parašęs, manau galintis tai sukomponuoti, parašyti romaną. Bet mano garbėtroška pražuvusi arba pasisotinusi, todėl nežinau, kam turėčiau tą daryti. Vietoj romanų, kuriuos tapęs rašytoju būčiau sukūręs, tau atiteks dirva, kurioje jie galėjo išaugti. Pakapsnojęs lauką aptiksi jų šaknų ruožus. Šie galbūt atskleis kažką tikslesnio, bet ir šaknų ruožuose persipina tikrovė su simboliais. Gėtė tokiems memuarams suteikė įteisintą formą: *Dichtung und Wahrheit**. Visa, kas kitaip – netiesa. Ką mes padarėme, kaip ten buvo? Visa tai niekis. Svarbiausia, kas su mumis nutinka, kai prabundame iš sapno. Taip, žinoma, regėjau Mari šokant, šokant tame *Dichtung und Wahrheit,* vyko tai pas ją namie, viloje. Staiga sugriebė tvirtai už rankos ir nutempė prie kėdės. Tada nusimetė priešais mane drabužius ir nuplaukė tolyn. Ji, kurią dalijosi visi, sėdintys žiūrovų vietose, pagaliau kartą pasirodys tik *vienam,* pirmą ir paskutinį. Pirmą ir paskutinį kartą

* Kūryba ir tiesa *(vok.).*

bus vien mano. Užgesinusi šviesą plaukė tolyn mėnulio juosta, krintančia nuo lango. Sumanė tą iš anksto, juk buvo tokia teatriška. Jei mergina virsta vien šokiu, viskas sutelkia į ekshibicionizmą. Užsigeidi ją tvirtai suspausti, išgirsti, kad ji gyva moteris. Akių geiduliai įveikia orkestro duobę, bet kiti pojūčiai apkvailinami kaip per filmą su negyvais paveikslėliais, iš moters nuogoji šokėja teturi vien spindesį, mėnesieną, porcelianą, teatrą, tuštumą, Kūrėjas tau davė rankas perniek, ir virš Jenės ganiavos neklyks pelėdos.

Gali būti, kad, be manęs, ir kiti savo minties gyvenimą sulygintų su mažo mastelio saulės sistema. Galiu kalbėti tik už save.

Viską, ką dvidešimt penkerius metus sakiau ar dariau, ar tai, ką čia surašiau, galima gretinti su planetomis, kurios skrieja pastovia trajektorija aplink centrinį tašką. Aplink planetas sukasi mėnuliai. Retsykiais užklysta viena kita kometa, sukeldama šurmulį.

Šičia reginys netenka galios – nes viskas, ką sakiau, dariau ar rašiau, pasitarnavo slepiant magiškąjį tašką, kuris yra visa ko ištakos ir kuris neleido vėliau išklysti iš trajektorijų.

Aš aiškinausi ir gyniausi. Tai virto daugybe žodžių, bet nė sykio nepratariau lemiamo žodžio. Niekuomet neužsiminiau, kas esmė, – nei žodžiu, nei raštu. Svarbiausios gijos neaptiksi tam, ką sakiau ar rašiau. Nei moteriai, kuri man buvo artimiausia, nei kuriam kitam, bent vienam, nenurodžiau atramos taško. Prieš keletą mėnesių vienam žmogui minėjau, kad esti toks branduolys. Tai ir viskas. Šis branduolys niekaip, tiesiogiai ar užuolankomis, nesusijęs su seksualiniais reikalais, kaip nesusijęs su išorės vyksmais ar tiksliu laiko tašku. Čia apsakinėjau apie išorinius įtvirtinimus, bet ničnieko – apie siejančią jėgą, šėtono akį, budriai mane sekusią, kad ir kur eičiau ar stovėčiau.

Galbūt vienas ar kitas, kuriam teko pažvelgti į tai, kas užrašyta, širdy norėtų sužinoti, apie ką kalbu. Galbūt sykį tu tai išvysi ir suprasi, kodėl senieji neminėjo savojo dievo vardu.

Velnias yra paskyręs tuos, kurie prasimuša pasauly.

Apie tai nuolatos galvojau dvidešimt penkerius metus, bet ir anksčiau tą žinojau. Be paliovos, dieną naktį, būdraujant ar sapnuojant, man tas rūpėjo ir štai dabar suvokiu, kad gulsiu į kapą neatvertęs savo kortų.

Žinau, kas toks Hitleris. Kažką nutuokiu ir apie kitus, kurių vardais neskaudinsiu tavo jausmų. Pajėgiu prie dviejų pridėti du ir niekinu šiuos žmones.

Gera buvo kartu su Suzana be Trygvės, bet vis vien kažko trūko. Pajutau tai jau pensione. Rodos, Suzana irgi jautėsi taip pat. Kiek ji pasiilgo Gunderio, sunku numanyti, jei jo apskritai pasiilgo, bet iš daugelio dalykų supratau, kad be pamišėlio brolio liko tuštuma.

Retai ji būdavo džiugi kaip tąsyk, kai apgaudinėjome Gunderį jam to nežinant, ir džiaugsmą lyg ir rodydavo, bet tik užsimiršusi. Aš nešiojausi kišenėje bilietą ir mintijau apie tas marias, per kurias plauksiu, užterštas povandeniniais laivais ir minomis.

Norėjau išvykti palikęs Suzaną. Norėjau nusimesti visas naštas, norėjau namo ir būti toks kaip iki šiol. Be to, ėmiau prisibijoti Gunderio, turbūt ne veltui turėjo išprotėjusį brolį. Autobuso, mus vežusio paskutinę atkarpą, lange žiojėjo maža apskrita skylutė. Pažiūrėjau į kitą pusę – taip, ten skylutė irgi matėsi. Kulka buvo perskrodusi autobusą, sėdėdamas galvą laikiau nusitaikymo linijoje. Nevalingai atsitraukiau. Taip dabar dažnai jaučiausi pagalvojęs apie Gunderį: laikau galvą nusitaikymo linijoje. Vargu ar jis ketino mane nužudyti, bet užėjus tokiai užmačiai galėjo ją įvykdyti, jei būčiau pasitaikęs ne per toliausiai.

Kaime vieną dieną užėjau į krautuvę. Šaipėsi ten iš poros vyrukų, pas juos ką tik pabuvojusių.

Jaučiau, kaip sustojo širdis. Jie šnekėjo apie Gunderį ir Trygvę.

Išėjęs iš krautuvės pasukau takeliu palei vieškelį ta kryptimi, kuria jie išnyko.

Pamačiau iš priekio, visai arti. Panešėjo vienas į kitą, kai taip ėjo laikydamiesi už rankų, labiau nei anksčiau. Ir Gunderis žengė panarinta galva, ir jis, sruoga užkritusi. Trygvė atrodė beveik žmoniškai, burna sučiaupta. Jutau baimę ir sielvartą dėl to, ką regėjau: Gunderį Gunderseną, stovintį vieną, kai vandalai įsibrovė į Norvegiją, ir dabar klaidžiojantį keliais su sergančiu broliu.

Ėjo broliai dvyniai – Gunderio veidas raukšlėtas ir rūškanas, Trygvės šviesesnis. Tuomet šalia jų išvydau lengvą kaip elfas Suzaną, jos ranka irgi laikė Trygvės ranką, ir suvokiau, ką padariau.

Eik paskui, sek paskui juos, Suzana, pagelbėk Gunderiui prie nesveiko brolio.

Pasiėmiau pirkinius iš krautuvininko ir nieko Suzanai nesakiau.

San Franciskas, 1944-ųjų birželio 6-oji

Įsitraukęs pakuoju šiuos lapus tau. Mes išvykstame pavakare.

Dabar birželio šeštoji. Išaušo išvadavimo diena. Dar daugiau kraujo, dar prakaito, dar ašarų. Girdėjau klegesį švenčiant lengvabūdžiams.

Smarkiai vėluojam, nors Karlsonas padarė viską, ką įstengė. Kas dieną atsirado naujų reikalų. Ne taip sparčiai sekėsi, kaip tikėjausi, perrašyti trisdešimt penkerius metus.

Dabar jie jau perrašyti. Išvažiuojame šiandien.

Plunksna nenori atsiplėšti nuo popieriaus. Vaike mano, noriai tarčiau paskutinį ir lemiamą žodį. Paskutinis ir lemiamas žodis man nepažinus. Mielai tarčiau visų paskutiniausią ir svariausią žodį, tą, kuris mums visiems pasiaiškintų už mus visus. Žinau tokį žodį esant, bet nepatikėtas jis man. Visados troškau visa ko geriausia, ir pažvelk, kur tai nuvedė. Buvau ištikimas, niekuomet neišdaviau tos, kurią mylėjau, o dabar jau esu senyvas vyras savo tarnų valdžioje.

Nebūk atsidavęs vizijai. Tave tai nuves į prarają. Bet kaip tave išmokyti išduoti viziją? Būk atsidavęs gyvam žmogui, laikykis atokiau nuo senųjų minties griuvėsių. Bet kaip tave to išmokyti?

Niekados nenuklysk į senuosius griuvėsius. Netikroviškume ten tyko mirtis ir beprotystė, ir vieną dieną tarp šešėlinių mūrų pokšteli patys tikriausi revolverio šūviai. Tada prisistato konsteblis,

kuris žino viską apie revolverius ir nieko – apie paskendusius pasaulius.

Apie ką čia rašiau? Laukiau griūties ir ji bet kada galėjo išjudėti. Šioje knygoje, sudėtoje iš pratarmių, taip ir nepasiekiau griūties, kuri neišjudėjo niekados.

Bet kai vienatvėje pažvelgiu atgalios, su baime regiu, kad griūtis įvykusi man nežinant, kada ir kur tai atsitiko. Atsitiko kažkas siaubinga ir apie tai nieko nežinau.

Plunksna sulipo su popieriumi. Taip norėčiau atrasti paskutinį svarų žodį. Plunksna nuo popieriaus nenori atsiplėšti. Žiūriu į slystančią sekundžių rodyklę. Kadaise Laikas mus vesdavosi į ramias keliones, vėliau stumdavo žemyn galva į sraunumas. Kada ir vėl čia sėdėsiu? Kodėl leidausi į kelionę? Ar dar kada sugrįšiu? Suzana, jaučiu, kaip many kažin kas vis atšlyja ir atšlyja, ir noru pabėgti, bet negaliu, pagalvojęs apie tavo baimę, kai šiame pasaulyje paskutinį kartą išgirdai, kad kažkas priėjęs į užraktą kišą raktą.

Suzana, girdžiu tavo juoką, bet nežinau – tavo jis ar tos kitos. Akimirką užmerkiu akis ir regiu motiną, palinkusią virš mano lovos, ji tykiai juokiasi kaip ir visos mamos, kai širdis pilna džiaugsmo. Už jos stovi mano tėvas, pasiuntęs, kai jau nebegalėjo matyti, išgąsčio šauksmą į erdvę, paliktą vyriausiojo sūnaus.

Atmenu tolimą jaunystę, Agnesę, kurios susirasti parkeliavau namo:

> Žvelk, šoky kyla kregždės, šoky leidžias,
> ir siekia manos mintys tolimus laikus,
> kada su ja kregždutėm mes vadinom kregždes,
> ir apie erdvę sakėm laimingi: mėlyna!

O, jei tik, jei galėčiau užsimiršti,
ir išprotėjęs sykį laiptais tais,
užbėgt aukštyn, ar tu namie, paklausti
viltingai, droviai ir džiugiu balsu.

Karlas su Mari nurinkinėja smulkmenas nuo rašomojo stalo, juntu, kaip ji į mane slapčia žiūri. Neseniai jis išmokė ją šaudyti, į medinę tvorą jie privarė kulkų. Šiuo metu Karlsonas pravėrė stalčių, turiu rašyti atitraukęs krėslą, kai akys – per pusmetrį nuo popieriaus. Džonai, jei tik galėčiau tarti paskutinį lemiamą žodį, bet tuo nesu apdovanotas, gyvenimas man skyrė viską, aš viską gavau, išskyrus tai, kas yra esmė. Šimtmečius klydinėjau aplinkui, bet niekuomet nesuradau žymių, kuriomis sekė Prometėjas, parnešęs liepsną nuo šventojo kalno. Liepsnos neturiu, neturiu tau ką pasakyti, neturiu tau ko duoti, ir štai jis liečia mano petį sakydamas, kad laivas pasirengęs.

Sandemose, Aksel
Sa-166
Kas pranykę – sapnas: romanas / Aksel Sandemose;
iš norvegų kalbos vertė Nora Strikauskaitė. – Vilnius:
Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006. – 375 p.

ISBN 9986-39-426-0

Norvegų literatūros klasiko Akselio Sandemosės romanas „Kas pranykę – sapnas“ – vienas svarbiausių autoriaus kūrinių, nusikaltimo ir aistros istorija, skvarbi iracionalių žmogaus protą valdančių jėgų analizė.

UDK 839.6-3+839.8-3

AKSEL SANDEMOSE

Kas pranykę – sapnas

Romanas

Leidyklos redaktorius Saulius Repečka
Dailininkė Deimantė Rybakovienė
Korektorės Virginija Savickienė, Giedrė Gudaitytė
Maketavo Dalia Kavaliūnaitė

2006 03 15. 16 apsk. leidyb. l. Užsakymas 333.
Tiražas 1500. 571-oji leidyklos knyga.
Išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla,
K. Sirvydo 6, LT-01101 Vilnius,
www.rsleidykla.lt / info@rsleidykla.lt
Spausdino UAB „Vilniaus spauda“,
Viršuliškių skg. 80, LT-05131 Vilnius.

AKSELIS SANDEMOSĖ (AKSEL SANDEMOSE, 1899–1965) – norvegų literatūros klasikas, vienas originaliausių XX a. skandinavų rašytojų. Jis sukūrė garsiąją sąvoką *Janteloven* („Jantės įstatymas"), žinomą kiekvienam skandinavui ir pašiepiančią prisitaikėlišką egalitarizmą. Ketvirtajame XX a. dešimtmetyje atstovavo kultūrinei radikaliajai inteligentijai, kritikavusiai apsimestinį miesčionišką padorumą, dvigubą moralę, seksualinius tabu. Plataus pripažinimo sulaukė pokario laikotarpiu; netrukus įvertintas kaip vienas talentingiausių norvegų menininkų. Pirmoji knyga – apsakymų rinkinys *Pasakojimai iš Labradoro* (1923). Pagrindiniai kūriniai: *Jūreivis pasiekia žemę* (1931), *Savo pėdsakus kerta bėglys* (1933), *Mes puošiamės ragais* (1936), *Kas pranykę – sapnas* (švediškai – 1944, norvegiškai – 1945) ir *Vilkolakis* (1958).

KAS PRANYKĘ – SAPNAS – pirmoji rašytojo knyga lietuviškai, vienas svarbiausių autoriaus kūrinių, nusikaltimo ir aistros istorija, skvarbus žvilgsnis į iracionalias žmogaus protą valdančias jėgas. Tai romanas apie pavydą, meilę ir neapykantą iš meilės, apie žmogų, iš naujo išgyvenusį lemtingą meilės trikampį. Po trisdešimties metų į gimtinę sugrįžta Amerikos norvegas Džonas Torsonas, ieškodamas savo prarastos vaikystės ir jaunystės aistros. Per kitą moterį jis patiria, kad tai, kas pranykę, vėl neatšaukiamai sugrįžta...
Meilės motyvas įaustas į išmoningą ir neįprastą detektyvinę istoriją, kurios ašis – Džono Torsono asmenybės skilimas. Pamažu herojui tampa būtina sutikti save *kitą* – tamsos meto nepažįstamąjį, o skaitytojas įtraukiamas į paslaptingą žmogaus medžioklę. Tuo pat metu juntama ir trauka, ir baimė sužinoti tiesą – Džonas Torsonas žaidžia žūtbūtines slėpynes su savim ir kitais.

Vieninteliai dalykai, apie kuriuos verta rašyti, yra žmogžudystė ir meilė.
Aksel Sandemose

9 789986 394266